

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne
a právne vzťahy

Ročník IV.

2/2006

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, právne a kultúrne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Medzinárodné vzťahy 2/2006, ročník IV.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, právne a kultúrne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: 00421 2 624 11 856
E-mail: lipkova@euba.sk

Hlavná redaktorka:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
Ing. Július Kostolný
JUDr. Ing. Juraj Králik, CSc.
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
doc. Ing. Miroslav Mečár, CSc.
Mgr. Boris Mattoš
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.
prof. Ing. Eduard Urban, CSc.
PhDr. Peter Weiss, CSc.
prof. Ing. Dana Zdražilová, CSc.

Výkonný redaktor:

Ing. Richard Woltemar

Jazyková redaktorka:

PhDr. Katarína Strelková, CSc.

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

Registračné číslo:

2761/2002

ISSN 1336 – 1562

Obsahové zameranie

Variability of Contents

Vedecké články

Scientific articles

Diskusie

Discussion

Názory

Opinions

Prehľady

Surveys

Informácie

Information

Tézy doktorandov

Doctorand's Thesis

Recenzie

Reviews

Obsah

Content

Vedecké články

TERORIZMUS V GLOBÁLNO M KONTEXTE A POSTOJ MODERNÉHO SVETA VOČI NEMU
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. _____7

**K NIEKTORÝM TEORETICKÝM ASPEKTOM VYMEDZENIA POJMU ÚČASTNÍK
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV A KATEGORIZÁCIE ÚČASTNÍKOV MEDZINÁRODNÝCH
VZŤAHOV**
PhDr. Peter Weiss, CSc. _____24

**GLOBALIZÁCIA, EXPONENCIÁLNY RAST A SOCIÁLNY CHAOS –
GLOBÁLNE HROZBY 21.STOROČIA**
doc. Dr. Štefan Volner, CSc. _____44

Diskusie

**LIBERALIZATION OF THE AGRICULTURE TRADE IN THE WTO WITH EXTERNALIZATION ON
DOMESTIC SUPPORTS**
Ing. Lenka Fojtíková, PhD. _____66

SLOVINSKO – VZOROVÁ KRAJINA NA HRANICI KRÍZOVÉHO REGIÓN U
PhDr. Peter Greguš, CSc. _____74

SYSTÉM FUNKČNEJ PODPORY EXPORTU V PORTUGALSKU
Ing. Marek Csabay, PhD., JUDr. Peter Rusiňák, PhD. _____83

Názory

**ANALÝZA OBCHODNÝCH PRAKTÍK HUMANITÁRNEHO KOMPENZAČNÉHO
PROGRAMU OSN „ROPA ZA POTRAVINY“**
Ing. Valéria Svobodová, PhD. _____96

**RÁMEC SPOLUPRÁCE MEDZINÁRODNÉHO MENO VÉHO FONDU, SVETOVEJ BANKY
A SVETOVEJ OBCHODNEJ ORGANIZÁCIE**
Ing. Radoslav Jusko _____106

**MEDZINÁRODNÁ IDENTITA RUSKEJ FEDERÁCIE A JEHO POSTAVENIE V SYSTÉME
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV**
Mgr. Andrej Eštvaník _____115

Prehľad

RIEŠENIE MEDZINÁRODNÝCH OBCHODNÝCH SPOROV

Mgr. Halina Martyniv _____ 124

Informácie

SÚČASNÁ EKONOMICKÁ SITUÁCIA PERU V LATINSKOAMERICKOM KONTEXTE A JEHO VZŤAHY S EURÓPSKOU ÚNIOU

PhDr. Elena Delgadová _____ 132

Tézy doktorandov

HISTORICKÝ VÝVOJ A CHARAKTERISTIKA ROZVOJOVEJ POMOCI

Mgr. Ivana Raslavská _____ 141

REGIONÁLNA INVESTIČNÁ POMOC V SR

Ing. Iveta Fabianová _____ 152

PODSTATA MEDZINÁRODNEJ EKONOMICKEJ INTEGRÁCIE

Ing. Mária Greššová _____ 159

Recenzie

GLOBÁLNA TRANSCENDENCIA ALEBO HĽADANIE NOVÝCH ZÁKONITOSTÍ VÝVOJA SVETA?

Ing. Ladislav Lysák, DrSc. _____ 167

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY GLOBÁLNA KONKURENCIESCHOPNOSŤ A ENERGETICKÁ A DEMOGRAFICKÁ KRÍZA

Ing. Majid Belmiloud _____ 170

ABSTRAKT

Základný význam terorizmu je v tom, že znamená systematické využívanie rôznych foriem ozbrojeného násillia, alebo hrozby jeho použitia, ako základného nástroja na realizáciu politických cieľov štátu alebo rôznych neštátnych organizácií, hnutí a skupín. Tie môžu byť podporované štátom, na území ktorého majú svoje hlavné sídlo alebo dostávajú finančnú a spravodajskú pomoc zo zahraničia, od vlád iných štátov, ktoré im často poskytujú aj výcvik v taktike partizánskeho boja a teroristických akcií, čím sa vytvárajú možnosti na prepojenie teroristických skupín rôznych regiónov sveta, fakticky sa vytvára medzinárodná sieť teroristických organizácií. A práve otázkam právnej úpravy boja s terorizmom je venovaná predkladaná štúdia.

ABSTRACT

The fundamental importance of terrorism lies in fact that it means systematic use of different types of armed violence or threat to use this violence as a basic instrument for realization of political goals of the state or nongovernmental organizations, movements or groups. These may be supported by state where their headquarters are located or they may receive financial and secret service support from governments abroad. They often provide these nongovernmental groups with training in guerilla and terrorist actions tactics which lead to possibility of creating a network of terrorist groups from different world regions, in fact the international terrorist organizations network is being created. This study is devoted to legal issues of fight against terrorism.

Úvod

Terorizmus ako jedna z mnohých podôb ozbrojeného násillia nie je novým javom. Mimoriadne dynamickým vývojom prešiel najmä v súvislosti so vznikom a zánikom bipolárneho usporiadania sveta, pričom globalizácia sa nevyhla ani terorizmu, a tak sa dnes často spája aj s prívlastkom globálny.

Za posledných dvadsať rokov 20. storočia bolo podľa údajov Ministerstva zahraničných vecí USA vo svete uskutočnených viac ako 9000 medzinárodných teroristických akcií. Situácia sa nezmenila ani v 21. storočí, no práve 11. september 2001 sa považuje za medzník v celkovom pohľade prístupu k terorizmu a zároveň aj bezpečnosti vo svete. Neočakávaná masívnosť ničivej sily septembrového teroristického aktu s novou naliehavosťou zdôraznila potrebu boja s terorizmom, pričom však tento boj musí byť založený na zdôvodnených východiskách. Vhodné nie je totiž ani vyvolávanie atmosféry strachu a hrôzy. V nej sa, paradoxne, nielen dáva za pravdu teroristom, ale vytvára sa priestor pre sily, ktoré môžu násillie ešte stupňovať.

Základný význam terorizmu je v tom, že znamená systematické využívanie rôznych foriem ozbrojeného násillia, alebo hrozby jeho použitia, ako základného nástroja na realizáciu politických cieľov štátu alebo rôznych neštátnych organizácií, hnutí a skupín. Tie môžu byť podporované štátom, na území ktorého majú svoje hlavné sídlo alebo dostávajú finančnú a spravodajskú pomoc zo zahraničia, od vlád iných štátov, ktoré im často poskytujú aj výcvik v taktike partizánskeho boja a teroristických akcií, čím sa vytvárajú možnosti na prepojenie

teroristických skupín rôznych regiónov sveta, fakticky sa vytvára medzinárodná sieť teroristických organizácií.

Zo samotnej existencie terorizmu v určitých spoločenských vzťahoch vyplýva istá absencia riešenia problémov alebo uplatňovanie deformovaného prístupu k nim. Najmä množstvo neriešených problémov, majúcich niekedy až niekoľko storočnú históriu, vytvára v niektorých častiach sveta živnú pôdu pre terorizmus. K jeho nárastu dochádza spravidla v období zvýšeného napätia, kríz a konfliktov v spoločenských vzťahoch. Aj keď zo štatistického hľadiska má terorizmus na svedomí omnoho menej obetí ako vojny, choroby, či dopravné nehody (v 20. storočí) nemožno súhlasiť s názorom, že spoločnosť sa musí naučiť s ním žiť.

Najpodstatnejšou a značne komplikovanou časťou problematiky terorizmu je boj proti nemu. Terorizmus tu vždy bol a asi, žiaľ, aj bude. Nové sú len jeho formy. V ére globalizácie a vzrastajúcej vzájomnej závislosti prakticky každá väčšia teroristická kampaň má medzinárodný dopad, dokonca i vtedy ak je vedená proti určitej vláde a len na jej území. Nevyhnutnou sa preto stáva otázka medzinárodnej spolupráce. Tá sa prejavuje najmä prijímaním množstva medzinárodných dohôd pokúšajúcich sa vniesť poriadok do stratégie boja proti terorizmu, vlády však často dávajú prednosť ochrane vlastných záujmov pred účinnou medzinárodnou spoluprácou a mnohé zmluvy nerešpektujú ani ich iniciátori, a nie to ešte štátne očividne sa podieľajúce na podpore terorizmu. Paradoxom je aj skutočnosť, že vývoj terorizmu v odbornej literatúre je spracovaný podrobnejšie a systematickejšie ako samotný boj s ním. Je možné teda terorizmu vôbec zabrániť? Ak to možné je, tak akým spôsobom?

1 Právna úprava

Napriek tomu, že medzinárodné právo dlho, z rôznych dôvodov nevenovalo dostatočnú pozornosť téme terorizmu, napriek tomu za posledných 60 rokov sa podarilo presadiť spoločný záujem na potlačení najzávažnejších prejavov medzinárodného terorizmu v podobe niekoľkých ucelených dokumentov. Podávam ich stručnú charakteristiku v kontexte činnosti najvýznamnejších organizácií, ktorých na pôde boli prijaté.

1.1 Organizácia spojených národov

Prvé pokusy o potláčanie terorizmu sa objavili už v roku 1937 v podobe Konvencie o predchádzaní a potláčaní terorizmu prijatej vtedajšou Spoločnosťou národov¹. Odsudzovala síce teroristické činy ako napríklad úklady o život hláv štátov, ich rodinných príslušníkov a ďalších vládnych predstaviteľov, ale aj poškodzovanie majetku občanmi jedného štátu občanom iného štátu, no nikdy nevstúpila do platnosti. Po druhej svetovej vojne novozaložená OSN nadviazala na svojho predchodcu a prijala celý rad dokumentov zakazujúcich teror a násilie páchané na ľuďoch ako: Všeobecnú deklaráciu ľudských práv, Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, Dohovor o zabránení a trestaní zločinu genocídy, a iné. Ani jeden však neobsahoval právnu úpravu terorizmu a ani ho nedefinoval. Navyše v období dekolonizácie sa viaceré národy domáhali sebaurčovacieho práva, ktoré tieto listiny zaručovali, na základe čoho sa vynorila potreba zreteľnejšieho odlíšenia terorizmu od boja za národné oslobodenie. V OSN sa vytvorili tábory s rozličnými názormi na to, čo už je a čo ešte nie je terorizmus, či ide o činnosť, ktorá má byť hodnotená podľa cieľa, motívov alebo podľa použitých prostriedkov, či pod tento pojem spadá aj štátny terorizmus, v čom sa de iure nenašla všeobecná zhoda až do dnes a v žiadnom dokumente OSN (ani v rezolúcii Bezpečnostnej rady) sa nenachádza definícia terorizmu.

---

¹ Súčasne bol prijatý aj ustanovujúci dokument Medzinárodného trestného súdu, ktorý obsahoval aj právny výklad teroristických zločinov, no podobne nevstúpil do platnosti.

Legislatívny rámec medzinárodnej spolupráce a boja s terorizmom tvorí 12 konvencií OSN² (uvedené v prílohe č. 2), ktoré vymedzili zodpovednosť a záväzky jednotlivých štátov a prispeli tak k vyššej koordinácii spolupráce. Ide však len o čiastkové zmluvy, ktoré sa zameriavajú najmä na oblasť bezpečnosti medzinárodnej leteckej dopravy (i námornej), obmedzovanie a potlačanie konkrétnych prejavov terorizmu (branie rukojemníkov, bombové útoky), ochranu špecifickej skupiny osôb (diplomati), zabránenie získania prostriedkov, ktoré sa dajú použiť pri teroristických akciách (jadrový materiál, plastické trhaviny) a tiež na oblasť financovania terorizmu. Zaoberajú sa terorizmom individuálnym, príp. skupinovým (nie štátnym), t.j. zakotvujú trestnú zodpovednosť fyzických, nie právnických osôb a osobitnou podmienkou ich pôsobnosti je prítomnosť medzinárodného prvku v konkrétnych vzťahoch. Signatárske štáty majú potom povinnosť zaistiť trestnosť páchatel'ov podľa vnútroštátnych noriem – obsahovo harmonizovať trestné právo v oblasti teroristickej kriminality, lebo určitej fyzickej osobe nevzniká zodpovednosť podľa medzinárodného práva, ale práva vnútroštátneho. Štáty, ktoré tak majú faktickú možnosť zakročiť proti páchatel'ovi (nachádza sa na ich území), majú povinnosť ho vydať inému štátu alebo potrestať, na základe zakotveného princípu „aut derere aut punire“ (vydať alebo potrestať), resp. „aut derere aut iudicare“ (vydať alebo súdiť, čo explicitne neodráža povinnosť vynesenia trestu)³, aby za splnenia všetkých predpokladov trestnosti (vek, spôsobilosť, zavinenie a iné) neušiel „spravodlivému trestu“ – to môže tiež spôsobiť isté problémy, malo by ale ísť o tresty, bežné za závažné trestné činy podľa vnútroštátnych predpisov. V tejto súvislosti je nutné poznamenať, že podstatnou týchto zmlúv je ich charakter inštrumentov smerujúcich k dosiahnutiu represívneho výsledku („punire“), ktorému sú podriadené jednotlivé zmluvné záväzky (ako napr. oslobodenie rukojemníkov). Povinnosťou štátu teda je, neohroziť životy rukojemníkov a dosiahnuť ich oslobodenie a podriať ich svojej kontrole páchatel'a. Ak však vláda z určitých dôvodov (politických, humanitárnych) pristúpi na požiadavky teroristov, poskytne im beztrestnosť ako protihodnotu za prepustenie rukojemníkov, dopustí sa porušenia zmluvy a môže byť braná na medzinárodnoprávnu zodpovednosť. Sporné je aj samotné „derere“, lebo štáty odmietli priznať týmto zmluvám povahu extradíčných zmlúv, čo znižuje ich efektivitu. Extradícia sa potom riadi osobitnými zmluvami o extradícii a zaužívanými pravidlami medzi štátmi, jednou z ktorých je aj zásada, že štáty nevydávajú páchatel'ov politických trestných činov (vtedy existuje ešte možnosť tieto činy depolitizovať – vyhlásiť v osobitnej zmluve, že nie sú politickej povahy).

Význam predmetných zmlúv je i v samotnej spolupráci v rovine prevencie terorizmu, no nie všetky obsahujú aj sankcie v prípade ich porušenia. Okrem týchto univerzálnych dohôd, bolo prijatých aj 7 regionálnych konvencií poukazujúcich na špecifickosť jednotlivých kontinentov, či regiónov.

Účinnosť celého systému konvencií proti terorizmu s medzinárodným prvkom tak nie je príliš vysoká, čoho dôsledkom boli aj snahy nájsť vhodnejšiu medzinárodnú formu represie, ktorá by sa mohla uskutočňovať aj v rámci Medzinárodného trestného súdu⁴, v takom prípade je ale v prvom rade nevyhnutné presne stanoviť čo je a čo nie je terorizmom.

Inštitucionálna činnosť OSN sa uskutočňovala predovšetkým v reakcii na konkrétne teroristické útoky, ktoré otriasli medzinárodným spoločenstvom. V roku 1973 sa v New Yorku prvýkrát zišiel Zvláštny výbor pre medzinárodný terorizmus (po masakre na olympiáde v Mníchove), ktorého hlavnou zásluhou bolo predovšetkým odhalenie názorových divergencií

---

² Konvencie OSN – <http://untreaty.un.org/English/Terrorism.asp>

³ Lukášek, L.: Fenomén terorizmu ve světle současného mezinárodního práva. Plzeň. Západočeská univerzita 1999.

⁴ Medzinárodný trestný súd vznikol v roku 2002 ako stály tribunál spôsobilý prejednávať trestné činy („len“) genocídy, zločinov proti ľudskosti a vojnových zločinov. (<http://www.un.org/law/icc/statute/rome.htm>)

rozdeľujúcich niektoré skupiny štátov popri tom, že prijal niekoľko praktických odporúčaní ako čeliť problematike medzinárodného terorizmu a nutnosti jej kodifikácie. V roku 2001 bola prijatá na základe článku VII Charty OSN rezolúcia 1373, ktorá jednoznačne odsúdila teroristické útoky na New York, Washington D.C. a Pensylvániu z 11.9.2001 a ustanovila Protiteroristickú komisiu (CTC). V komisii sú zastúpení všetci členovia Bezpečnostnej rady a jej činnosť spočíva v monitorovaní dodržiavania rezolúcie a celkovej bezpečnostnej situácie (nemá sankčnú právomoc) v súlade s „Programom práce“, ktorý navrhuje Bezpečnostná rada, a prijíma Valné zhromaždenie OSN každých 90 dní.

1.2 Rada Európy

Na regionálnej úrovni je schopnosť štátov dohodnúť sa na finálnej verzii mnohostrannej medzinárodnej zmluvy o niečo lepšia a na území Európy bol už v roku 1977 prijatý *Európsky dohovor o potlačovaní terorizmu*⁵ (ČSFR k nemu pristúpila v roku 1992). V článku 1 stanovuje zmluvným stranám, aby pre účely extradície nepovažovali za politické: trestné činy spadajúce do pôsobnosti univerzálnych konvencií, a taxatívne vymenúva i iné podobné konania, pričom poskytuje aj fakultatívnu možnosť štátom depolitizovať aj iné činy ohrozujúce život alebo osobnú slobodu. Dokument zavádza princíp „aut derere aut iuicare“, upravuje poskytovanie právnej pomoci a spolupráce medzi signatármi a zmocňuje Európsky výbor pre problémy kriminality, aby sledoval uplatňovanie zmluvy a problémy s tým spojené. V dohovore sa objavujú aj niektoré problematické prvky: okrem nepresného vymedzenia pojmu terorizmus, opomínajúceho subjektívnu stránku skutkovej podstaty, je to nezakotvenie samotnej povinnosti „iudicare“ a možnosť vylúčenia alebo obmedzenia aplikácie dokumentu s využitím článku 5 (tzv. francúzska klauzula)⁶ a článku 13. V priebehu deväťdesiatich rokov bol preto podrobený kritike zo strany odborníkov, ale aj samotných orgánov Rady Európy.

Výbor ministrov v roku 2001 poveril novozaloženú Multidisciplinárnu skupinu pre medzinárodnú akciu proti terorizmu (Skupina GMT) tvorenú odborníkmi z rôznych členských štátov vypracovaním návrhu k revízii zmluvy. Skupina GMT skončila svoje práce koncom roka 2002 a v roku 2003 bol formálne prijatý *Protokol pozmeňujúci Európsky dohovor o potlačovaní terorizmu*, ktorý podpísalo 30 štátov Rady Európy. Protokol vstúpi do platnosti až po ratifikácii všetkými zmluvnými stranami dohovoru, čo si asi vyžiada dlhší čas (Slovensko ho už ratifikovalo). Protokol rozširuje okruh činov kvalifikovaných ako teroristické, resp. „nepovažované pre účely extradície za politické“ o trestné činy v pôsobnosti konvencií OSN prijatých po roku 1977 a o pokus, spolupáchateľstvo, organizátorstvo a návod ktoréhokoľvek z nich. Ďalej zvyšuje právomoci Európskeho výboru pre problémy kriminality a zriaďuje nový expertný orgán nazvaný Konferencia zmluvných strán proti terorizmu (COSTER). Zavádza zjednodušenú procedúru schvaľovania dodatkov k dohovoru a možnosť prístúpenia k nemu i pre nečlenské štáty Rady Európy. Najkritizovanejšie články 5 a 13 síce podobne prešli zmenami, tie sú však dosť sporné, čo je dôsledkom politickej neochoty štátov pokročiť na medzinárodnej úrovni príliš ďaleko a vzdať sa vnútroštátnej kontroly nad extradičným konaním. Obidva články stále pripúšťajú možnosť odoprieť extradíciu a fakticky túto možnosť oproti pôvodnému textu ešte rozširujú. Odráža sa tým dôraz na ochranu ľudských práv v rámci boja proti terorizmu, na druhej strane to ale znižuje jeho efektívnosť, a preto niektoré štáty ešte nepristúpili ani k jeho podpisu.

Najmodernejším dokumentom na pôde Rady Európy je *Dohovor o prevencii terorizmu*, prijatý v roku 2005, ktorý dopĺňa Európsky dohovor o potlačovaní terorizmu, aj

---

⁵ Právne predpisy Rady Európy – <http://conventions.coe.int/Treaty/EN>

⁶ „Každý štát môže odoprieť vydanie, ak má vážne dôvody sa domnievať, že žiadosť o vydanie bola podaná s cieľom stíhať alebo potrestať danú osobu z dôvodov jej rasy, náboženstva alebo národnosti alebo politických názorov, alebo že postavenie tejto osoby by pre ktorýkoľvek z týchto dôvodov mohlo vyvolať predpojatosť“.

dotatkový protokol. Za teroristické pokladá trestné činy v zmysle konvencií OSN, pričom osobitne definuje činy: „verejná provokácia na spáchanie teroristického činu, verbovanie na terorizmus a tréovanie na terorizmus“. Zavádza aj trestnú zodpovednosť právnických osôb na konkrétne trestné činy podľa tohto dokumentu a priamo zakotvuje princíp „aut derere aut iudicare“. Podobne ako prvé dve zmluvy vymenúva činy, ktoré podliehajú extradícii a nie sú považované za politické, pričom štátom ponecháva možnosť za určitých podmienok odmietnuť extradíciu, podobne ako dodatkový protokol. Hlavným zámerom dohovoru je najmä zlepšiť spoluprácu štátov v kriminálnej rovine na posilnenie prevencie pred hrozbou terorizmu. V súčasnosti nie je v platnosti, podpísalo ho už niekoľko štátov, ešte však nepreběhol proces ratifikácie.

V tomto kontexte patrí medzi najmodernejšie zmluvy i *Medziamerická zmluva proti terorizmu*, prijatá v roku 2002 Organizáciou amerických štátov (OAS). Ide o regionálny medzinárodný dohovor pre oblasť Ameriky, kde zakladá celkom nový zmluvný rámec a je základom pre pomerne efektívnu protiteroristickú spoluprácu. Hlavné pozitívum spočíva v jej pragmatickej orientácii, ktorá sa prejavuje snahou o podrobnú úpravu konkrétnych opatrení, ktoré treba realizovať na vnútroštátnej i medzinárodnej úrovni. Dokument venuje značnú pozornosť potlačovaniu financovania terorizmu a zabráneniu prania špinavých peňazí a upozorňuje na nutnosť dodržiavania ľudských práv a základných slobôd pri protiteroristických akciách. Medzi nedostatky môžeme zaradiť opomenutie niektorých dôležitých prvkov ako princípu „aut derere aut iudicare“, pravidiel určovania jurisdikcie, či podrobnejšie pokyny pre priebeh extradičného konania a ani v tejto zmluve nenájedeme samostatné vymedzenie pojmu terorizmus (len odkaz na konvencie OSN), čo niektoré štáty právom kritizujú. Otvorená ostala aj otázka postavenia hnutí bojujúcich za národné oslobodenie.

1.3 Európska únia

Najvýznamnejší pokrok na svoju dobu v medzinárodnej spolupráci sa v oblasti terorizmu dosiahol v roku 1975 na úrovni policajných a spravodajských služieb vo vtedajšom Európskom spoločenstve. Vytvorilo sa bezpečnostné fórum TREVI (skratka slov terorizmus, radikalizmus, extrémizmus a násilie – violence, ale aj rímska fontána), kde sa za účasti expertov dvakrát ročne schádzali ministri vnútra a spravodlivosti štátov EÚ a hodnotili stav a vývoj terorizmu aj v súvislostiach s ďalšími prejavmi násilnej a kriminálnej činnosti. Skupina zodpovedala za koordináciu európskych policajných akcií v boji proti teroristom.⁷

Až Maastrichtská zmluva (koniec činnosti TREVI) zavádza novú kvalitu spolupráce v oblasti justície a vnútra. Predpokladá vytvorenie orgánov: Europolu (Policajný úrad EÚ, začal svoju činnosť 1. júla 1999) a Eurojustu (vyšetrovacía jednotka zložená z prokurátorov, policajných sudcov alebo policajtov, vznik – 2002), v rámci ktorých by sa zefektívnila spolupráca v boji s terorizmom, hlavne na základe lepšej výmeny údajov a informácií.⁸

V roku 1995 bola prijatá *Deklarácia o terorizme* (Vyhlásenie z La Gomera), ktorý označuje za hrozbu pre demokraciu, ľudské práva, ekonomický i sociálny rozvoj a vyzýva na zintenzívnenie spolupráce v tejto oblasti, najmä v rámci tretieho piliera EÚ. V roku 1998 bol prijatý *Akčný plán Rady a Komisie* o tom, ako najlepšie vykonávať ustanovenia Amstredamskej zmluvy v oblasti slobody, bezpečnosti a spravodlivosti a v roku 2001 *mimoriadny plán činnosti Európskej rady v boji proti terorizmu*, ktorý zdôrazňoval posilnenie

⁷ Nezávisle na TREVI pôsobí od roku 1979 v tomto priestore aj Policajná pracovná skupina pre terorizmus (PWGT) ktorá rozvíja spoluprácu medzi orgánmi vynucovania práva s akcentom na praktické aspekty boja proti terorizmu. Skupina sa zameriava na nadväzovanie a rozvíjanie užších kontaktov. a vytváranie atmosféry dôvery medzi špecializovanými policajnými službami v krajinách Európy.

⁸ Konvencia o Europole – <http://www.europol.eu.int/index.asp?page=legalconvn>, Rozhodnutie Rady ktorým sa zriaďuje Eurojust s cieľom posilniť boj proti závažným trestným činom – 2002/187/SVV (pozri odkaz 87).

spolupráce policajných a súdnych zložiek, aby sa maximálne sťažila možnosť teroristických aktivít.

V oblasti zahraničnej spolupráce sa v súvislosti s bojom proti terorizmu pozornosť venuje zvýšeniu bezpečnosti leteckej dopravy⁹, ako sprísnenie pravidiel pri kontrole pasážierov, batožiny, výcviku posádok lietadiel a iné. Došlo aj k prijatiu niekoľkých dokumentov v súvislosti s bojom proti praniu špinavých peňazí.¹⁰

V Európskej únii politika „voľného pohybu tovarov, osôb a služieb“ a vytvorenie pomerne veľkého priestoru v podstate bez vnútorných hraníc prináša okrem mnohých nesporných výhod aj bezpečnostné riziká. Vzrastá preto potreba užšej spolupráce medzi štátmi a nutnosť komplexnosti boja s terorizmom, čo sa prejavuje aj v normotvornej činnosti EÚ¹¹, no otázne je zaradenie celej problematiky do jednotlivých pilierov. Doteraz sa väčšina opatrení prijala v rámci tretieho piliera (spolupráca polície a súdov v oblasti vnútornej bezpečnosti), niektoré krajiny by zase chceli presunúť tieto aktivity do druhého piliera (spoločná zahraničná a bezpečnostná politika), najmä kvôli presadzovaniu výraznejšej akcie v boji s terorizmom na medzinárodnej scéne i s použitím vojenských prostriedkov.

Najvýznamnejším dokumentom je *Rámcové rozhodnutie Rady o boji proti terorizmu* (2002/475/SVV)¹². Vo svojom texte podáva definície čo je to teroristický trestný čin, teroristická skupina a trestný čin, ktorý sa týka teroristickej skupiny, ktoré by sa mali zosúladiť vo všetkých členských štátoch a zároveň stanovuje tresty a sankcie, ktoré odražajú závažnosť takýchto trestných činov. Rozhodnutie zavádza zodpovednosť právnických osôb a aj spôsob ich potrestania (tresty). Stanovuje ako sa bude spravovať príslušnosť jednotlivých členských štátov nad týmito trestnými činmi, aj pre prípad kompetenčných konfliktov, vrátane možnosti požiadať o pomoc ktorýkoľvek orgán alebo mechanizmus zriadený v rámci Európskej únie s cieľom napomáhať spolupráci medzi ich súdnymi orgánmi a koordinovať ich činnosť. Okrem toho zabezpečuje aj ochranu obetí trestných činov tak, aby vyšetrovanie alebo trestné stíhanie neboli závislé na správe alebo obvinení vznesenom touto osobou (aspoň v prípadoch, ak činy boli spáchané na území členského štátu). Keďže ide o akt normotvornej činnosti Rady EÚ, má toto rámcové rozhodnutie odlišný charakter ako predchádzajúce medzinárodné zmluvy, tvorí však dosť slušný základ pre reálne posilnenie európskeho systému boja proti terorizmu, rešpektujúc základné práva, v odkaze na Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, ústavné tradície členských štátov, Zmluvu o Európskej únii a Chartu základných práv Európskej únie.

Venoval som sa najdôležitejším dokumentom týkajúcich sa terorizmu s ohľadom na ich dosah na územie Slovenska (s výnimkou Medziamerickej zmluvy), okrem nich bolo prijatých množstvo zmlúv regionálnymi organizáciami po celom svete a účinnou metódou spolupráce proti terorizmu sa ukázalo aj uzatváranie dvojstranných dohôd medzi štátmi.

---

⁹ Nariadenie (ES) č. 2320/2002 Európskeho parlamentu a Európskej Rady o ustanovení spoločných pravidiel v oblasti bezpečnostnej ochrany civilného letectva.

¹⁰ Smernica č. 91/308/EHS o predchádzaní zneužívania finančného systému na pranie špinavých peňazí, Odporúčanie Rady z 9.12.1999 o spolupráci v boji proti financovaniu teroristických skupín. Návrh smernice o predchádzaní zneužívania finančného systému na pranie špinavých peňazí vrátane financovania terorizmu 2004/0137/COD.

¹¹ Rozhodnutie Rady o výmene informácií a spolupráci v oblasti trestných činov terorizmu (2005/671/SVV), Nariadenie Rady (ES) č. 871/2004 o zavedení niektorých nových funkcií pre Schengenský informačný systém, vrátane boja proti terorizmu, Nariadenie Komisie (ES) č. 745/2003, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie Rady (ES) č. 2580/2001 o určitých obmedzujúcich opatreniach zameraných proti určitým osobám a subjektom s cieľom bojovať proti terorizmu, Spoločná pozícia Rady o uplatňovaní špecifických opatrení na boj s terorizmom (2001/931/SZB) a iné.

¹² Európske právne predpisy – http://www.eu.int/eur-lex/en/search/serch_lifhtml

2 Vojna s terorizmom

Ako základ pre boj s terorizmom teda slúži právna rovina, reprezentovaná mnohými aktmi práva, z ktorých by mala vychádzať konkrétna podoba tohto boja v reálnej praxi. Takúto snahu možno pozorovať aj na úsilí najvyšších štátov sveta G7, resp. G8, ktorých diskusia na tému terorizmus prebieha už takmer tridsať rokov. Najvýznamnejšie stretnutia sa konali v Otawe (1995), v Paríži (1996), v Birminghame (1998) a od roku 2001 sa schôdzky opakujú v častejších intervaloch, minimálne raz ročne. Výsledkom týchto rokovaní je vždy prijatie niekoľkých strategických záverov ako: zdokonaľiť vzájomnú legislatívnu spoluprácu, zabrániť financovaniu terorizmu, v žiadnom prípade neustupovať požiadavkám teroristov, neplatiť výkupné, zabrániť teroristom v prístupe k zbraňam a výbušnám, najmä jadrovým, chemickým a biologickým, posilňovať bezpečnosť leteckej dopravy, námornej plavby a ďalších dopravných systémov proti teroristickým útokom, skvalitniť výmenu spravodajských informácií, vyvíjať úsilie, aby všetky štáty pristúpili k protiteroristickým konvenciám a pod.; o ktorých úspešnosti a samotnej aplikácii by sa dalo polemizovať, je však nepopierateľné, že samotný boj s terorizmom si vyžaduje koordináciu úsilia na národnej a medzinárodnej úrovni, ktorá smeruje k odstráneniu terorizmu ako organizovaného skupinového násillia spolu s jeho koreňmi, pravda, samotní protagonisti tohto boja to v praxi vnímajú rozlične.

Určitá forma terorizmu sa však objavuje v histórii ktorejkoľvek krajiny, vrátane všetkých s G8, ktoré sa často na ňom i podieľali (väčšinou vo forme štátneho terorizmu), ba u niektorých nemožno hovoriť o dávnej minulosti, či minulosti vôbec. Je preto v súčasnej situácii možné jeho úplné „vyhubenie“, a hlavne v podmienkach demokracie a liberalizmu? Že je to naozaj možné, bez aspoň miernej skepsy sa neodvážia povedať takmer nikto, i keď výnimku tvoria práve najvýznamnejší vládni predstavitelia najsilnejších štátov sveta. Platón i Aristoteles naznačovali, že demokracia má tendenciu ustupovať tyranii a vývoj dnešných udalostí tiež naznačuje, že boj proti terorizmu a demokracia sa spolu veľmi neráčia. Najmä, ak nie je celkom isté, či to, kvôli čomu ideme bojovať, je naozaj terorizmus.

Spojené štáty (a ich spojenci) sa rozhodli pre násilnú metódu. V roku 2001, po teroristických útokoch na USA vyhlásil prezident George Bush „vojnu terorizmu“: *„Naša vojna proti teroru začína s al-Kájdou, ale tam sa nekončí. Neskončí sa, kým každá teroristická skupina globálneho dosahu nebude nájdená, zastavená a porazená.“*¹³ Okrem toho vojna mala byť vedená ako s teroristami, tak aj s režimami, ktoré im uľahčujú, či priam zaručujú existenciu a mala mať niekoľko rovín boja: spravodajsko-policajnú, ekonomickú, diplomatickú a politickú, a až všetci experti – „bojovníci“ tejto neviditeľnej vojny odovzdajú svoje správy a analýzy, a až bude zaručená istota efektívneho úderu, môže začať konať armáda. Armáda začala konať o tri týždne, a to na opačnom konci sveta operáciou „trvalá sloboda“ (7.10. 2001), čím sa začala vojna v Afganistane. Vojna trvala tri mesiace, militantné hnutie Taliban kapitulovalo, no USA neuspeli vo svojom „hone“ na Usáma bin Ládina (vypísali síce odmenu 25 miliónov dolárov, no trvalo dva mesiace, kým sa „najmodernejšie vojenské jednotky na svete“, dostali k miestam, kde sa údajne zdržoval) a nepodarilo sa im ani zničenie al-Kájd (hádám len jej dočasné oslabenie), hoci určitým úspechom pre USA môže byť fakt, že od roku 2001 nebol zaznamenaný teroristický útok na ich území (a ťažko sa čudovať, keď celá americká spoločnosť podľahla psychóze „vojny proti terorizmu“. Najmä v roku 2002 bola americká verejnosť zasypaná správami o najbližších a ešte, a ešte tragickejších teroristických útokoch, štyrmi farebnými stupňami národného ohrozenia, ktoré sa každú chvíľu menili. Al-Kajdá od vtedy podniká priemerne jeden útok každé dva mesiace predovšetkým v Ázii a Afrike (aj tak sú neraz obeťami práve Američania nachádzajúci sa v zahraničí). Výsledkom vojny však bolo najmä vyostrenie názorových rozdielností medzi „západom“ a islamským svetom, pre ktorý sú akcie teroristov mnohokrát hrdinským činom a vojenské akcie „svetovej aliancie“

---

¹³ George W. Bush, Kongres USA, 20. september 2001

alebo „koalície ochotných“ alebo proste USA barbarstvom, pri ktorých sú často obeťami aj civilisti.

Podobná situácia nastala aj 20. marca 2003, keď sa začala vojna v Iraku. V Iraku malo ísť predovšetkým o vojnu proti štátnemu teroru, hlavným cieľom ale bolo obmedziť „manévrovací priestor“ pre teroristické skupiny a vytvoriť základne pre ďalšie akcie v regióne, čím mal vzniknúť tlak na to, aby takzvané „neposlušné“ štáty nemohli podporovať terorizmus, alebo aby teroristi nemohli získať nebezpečné zbrane od týchto štátov. Nebezpečné zbrane, teda zbrane hromadného ničenia, ktoré údajne vlastnil Saddám Husajn, boli aj hlavnou zámienkou na inváziu do Iraku. Svoje kroky opierali USA, resp. „koalícia ochotných“ (ktorú tvorilo 48 štátov, medzi inými i Slovensko) o niekoľko rezolúcií OSN (1441, 1284, 1205, 1154, 1115, 1060, 949, 715, 707, 687, 678 z ktorých ani jedna sa nezmieňovala o ozbrojenom zásahu), ale aj o ďalšie skutočnosti (ako napr. Saddámovo zneužívanie prímeria z roku 1991 alebo jeho pokus o vraždu Busha), po právnej stránke však bola vojna nelegálna. Kto ale bude brať na zodpovednosť 48 štátov sveta? Zato bola rýchlejšia ako v Afganistane a už 1. mája Bush oficiálne oznámil koniec hlavných vojenských operácií (v pozadí s jasne viditeľným transparentom „Mission Accomplished“, teda „Misia splnená“), zbrane hromadného ničenia sa nenašli, o život prišlo 25 000 - 32 000 civilistov a 2474 koalíčných vojakov a zvyšných 150 000 ostalo dozerať na poriadok v krajine, pri zavádzaní „slobody a demokracie“, resp. obnovy Iraku – predovšetkým ropných polí, sú však pomerne ľahkým terčom teroristických útokov, v oblasti, kde sa to hemží teroristickými skupinami i neorganizovanými nespokojným povstalcami a nepriateľskými náladami voči USA a spojencom. Napriek tomu sa celkom nečakane podarilo aspoň dolapiť S. Husajna a „svet je dnes bezpečnejší!“ (G. W. Bush, 2003).

Bezpečnejší je približne o 3000 teroristov, ktorých sa podarilo Spojeným štátom od roku 2001 zatknúť (podľa amerických údajov 65 percent vodcov al-Kájdý), no otázne je vznik koľko nových teroristov si tieto akcie vyžiadali. Nikto presne nevie, čo je to al-Kajdá, nemá vlast' a ani normálne pochopiteľné politické ciele, nevedno presne v koľkých krajinách má základne, a preto je bombardovanie jednej alebo dvoch z nich ako úder dľaňou do vody, čo tkvie aj v nepochopení podstaty terorizmu, ktorý sa potom vysvetľuje ako výsledok činnosti niekoľkých „zvrátených mozgov“ a úplne sa pri tom zabúda na spoločenské, ekonomické a politické pozadie jeho vzniku. Preto môže byť boj proti nemu podávaný ako trestanie vybraných jedincov za každú cenu, pričom bojom proti terorizmu tak možno ľahko zakryť mnoho iných pohnútok (najmä hospodárskych). Konanie USA sa okrem iného javí aj ako naprávanie akýchsi prešľapov minulosti, keďže aj S. Husajn aj U. bin Ládín sa v osemdesiatych rokoch tešili štedrej finančnej i materiálnej podpore Spojených štátov.

Jedným z najzarážajúcejších dôsledkov ťaženia proti terorizmu je fakt, ako ľahko „prešlo“ formálne demokratickým vládam obmedzovanie ľudských práv či ich suspendovanie v niektorých prípadoch. Symbolom takéhoto odkláňania od „slobody“ k „bezpečnosti“ je americký väzenský tábor v Guantanamo Bay na Kube,¹⁴ kam boli prevezení mnohí talibánski zajatci, členovia či spolupracovníci al-Kájdý a iných teroristických skupín, i keď podľa prepustených väzňov je tam držaných a mučených aj mnoho ľudí, ktorí len boli v nesprávnom čase na nesprávnom mieste¹⁵. Môže za to určitá „paušalizácia“ zo strany amerických vojakov

---

¹⁴ Námorná základňa USA a zajatecký tábor pre afgánskych a irackých kombatantov (ale nielen ich), založený v roku 1898 v španielsko-americkej vojne. Kubánska vláda ho považuje za okupáciu územia, americká vláda sa odvoláva na zmluvu z roku 1903. Podľa štatistických údajov k júlu 2005 sa tam nachádza 520 podozrivých teroristov, v troch kempech (Delta, Echo a Iguana v roku 2002 bol zatvorený kemp X-Ray) a pravdepodobne niekoľko utajených väzňov. V roku 2004 Najvyšší súd USA rozhodol v prípade Rasul v. Bush, že väzni majú právo sa obrátiť na americké súdy ohľadne legality ich väzby na Guantanamo.

¹⁵ Ako príklad možno uviesť správu z britského The Observer, ktorý opísal roku 2004 príbeh troch Britov pakistanského pôvodu, ktorí v tábore strávili dva roky, kým americké úrady priznali, že im nijakú vinu nevedia dokázať. Podľa vlastných slov tam nešli bojovať (dôveryhodnosť im dodáva aj to, že ani 200

predovšetkým v reakcii na útoky na USA? (Podobná reakcia nastala aj v USA – objavovali sa útoky na moslimov, v niektorých prípadoch jednoducho na ľudí, ktorí ako moslimovia vyzerali, napríklad Sikhov – pre ich tradičný turban). Je nepravdepodobné, že za takéto „omyly“ bude niekto niekedy braný na zodpovednosť, no prečo práve Guantamano, ktoré je na Kube? Na ostrove, ktorému Spojené štáty už dlhé roky vyčítajú porušovanie ľudských práv a spoluprácu s teroristami: Možno je práve toto územie „predurčené“ na porušovanie ľudských práv alebo je to elegantný spôsob ako sa vyhnúť zákonom platným na území USA pre „obyčajných“ ľudí. Do anglického slovníka tak vstúpilo nové slovné spojenie – „extraordinary rendition“, čo sa do iných jazykov prekladá skôr opisne ako dopravovanie osôb podozrivých z terorizmu, do tretích krajín, ktoré môžu pri výsluchoch používať prostriedky, nepovolené na území domovského štátu, napríklad mučenie¹⁶ (okrem Kuby ide aj o iné štáty, napr. Jordánsko, Uzbekistan; v súčasnosti v súvislosti s mučením väzňov najviac pozornosti pútajú iracké základne¹⁷. Asi tak si niektoré štáty predstavujú dodržiavanie konvencií OSN, keďže práve podľa nich je kruté, neľudské mučenie, či ponížujúce zaobchádzanie, vrátane väznenia na dobu neurčitú bez právneho procesu zakázané.

Otázka, či sa smie „bojovať zbraňami nepriateľa“ (a či to nie je len iná forma terorizmu), nie je len etická. Tolerovaným suspendovaním práv sa oslabuje ich celkové postavenie v spoločnosti a ak právo nedodržiava štát, ktorý sa vyhlasuje za demokratický, môže jeho rešpektovanie ťažko hodnoverne žiadať od svojich občanov, či iných krajín. Európske štáty by sa v tomto svetle rady videli ako „liberálnejšie“, „chápavejšie“ – lepšie. Práve Veľká Británia, ktorá sa ako jedna z rozhodujúcich veľmocí Európy už dlhšie aktívne zapája do „vojny s terorizmom“ po boku USA, sa snažila vystupovať ako niekto, kto jej dáva rozumnejší, vyvázenejší rozmer, ale výpovede svedkov, či tajné videonahrávky ukázali, že v technikách vypočúvania sa nemusí britská armáda (napr. jednotky MI5, ktoré boli tiež prítomné na Guataname, či nahrávky britských vojakov z Iraku, dopúšťajúcich sa násilia na väznených mladíkoch – február 2006), od svojich amerických kolegov nič učiť.

V tomto smere je špecifickým príkladom Rusko. Ako odporca amerického riešenia „vojny s terorom“ intervenciou v Afganistane a Iraku, ponúklo vlastný recept, ako sa bojuje s teroristami: najprv v roku 1995, no to celkom nevyšlo (de facto zvíťazili povstalci, resp. teroristi) a druhý krát v roku 1999, krátko pred oslavou milénia, nového tisícročia, priateľstva medzi národmi, útokom na Čečensko, malý národ v severnom Kaukaze (asi 1,2 milióna obyvateľov). Do konca februára 2000 mali Rusi pod kontrolou celé územie a oznámili víťazstvo, ktoré sa stalo aj prvkom Putinovej volebnej kampane v blížiacich sa prezidentských voľbách, hoci partizánska vojna tam pretrváva dodnes. Oficiálne zdôvodnenie vojny ruskou stranou hovorí o ochrane územnej celistvosti a o boji so separatistickými,

---

vypočúvaní, ktorými musel každý z nich prejsť a ktoré trvali aj dvanásť hodín, počas dvoch rokov neprineslo nič iné ako nútené priznania, ktoré by neobstáli dokonca ani pred americkým vojenským súdom). Traja prepustení hovorili o nedostatku jedla a vody, masakrách väzňov, ktoré sa diali priamo pred očami jednotiek USA, o častom bití a psychickom týraní v Guantanáme. Podobných prípadov však bolo niekoľko.

¹⁶ V decembri 2005 zverejnil týždenník New Statesman Memorandum britského ministerstva zahraničných vecí adresované úradu britského premiéra, z ktorého vyplýva, že Veľká Británia si je vedomá existencie tajných výsluchových stredísk USA a nie je si celkom istá, či aj osoby zaisťené britskými vojakmi sú dopravované do týchto táborov a či sú podrobované mučeniu. Memorandum zároveň odporúča: „*mali by sme sa (britská vláda) vyhnúť podobnej debate o tejto veci a poukazovať na to, že Condoleezza Ricová jasne potvrdila, že činnosť USA plne zodpovedá ich domácejmu právu a medzinárodným záväzkom a nikdy nepoživajú mučenie*“.

¹⁷ Väzenie Abu Grajb (aj mesto) – za režimu S. Husajna malo reputáciu ako „centrála mučenia“. Po jeho zvrhnutí tam sú väznené najmä osoby (Iračania), podozrivé z páchania rôznych trestných činov (v súčasnosti okolo 5000). Opäť sa stal synonymom neľudského zaobchádzania po zverejnení fotografií (od apríla 2004), neskôr aj videonahrávok zobrazujúcich týranie a sexuálne zneužívanie irackých väzňov vojakmi USA.

fundamentalistickými moslimskými skupinami. Pravda, obyvateľstvo pri 73% nezamestnanosti sa zaoberá najmä pašeráctvom, praním špinavých peňazí, obchodom so zbraňami a terorizmom¹⁸, ale tento obraz zdevastovanej krajiny je aj výsledkom ruskej „vojny s terorizmom“, ktorá si vyžiadala za obeť 5000 – 10 000 ruských vojakov, ale mnohé odhady svedčia o 100 až 300 tisíc mŕtvych Čečencoch (viac ako desatina populácie). Nuž, aj pravidlá vojny 21. storočia určujú stále tí najsilnejší.

Napriek tomu je pozoruhodné ako si svetoví lídri rozumejú a občas si aj trochu prehnane nadbiehajú, ako keď B. Clinton prirovnal ruské ťaženie na Groznyj k oslobodeniu čiernych otrokov Lincolnom, a nasledujúci prezident George W. Bush tiež nešetril chválou na svojho ruského náprotivníka, keď v ňom hneď už na svojej prvej vzájomnej schôdzke spozoroval: „... *čestného a dôveryhodného muža. Bol by som ho azda pozval na ranč, keby sa mi nebol zdal dôveryhodný?*“ A porozumenia sa Putinovi dostávalo aj od bývalého nemeckého kancelára Schrödera (on nemal zasa pochopenie pre „Bushovu metódu“ a nezúčastnil sa na vojne v Iraku).

Veľká časť štátov Európy sa tiež zapojila do ťaženia proti teroristom, čo prezentovali najmä svojou intervenciou v Iraku, napriek tomu si väčšina Európanov nemyslí, že by sa takto vedená vojna dala vyhrať. K postupnému čoraz pesimistickejšiemu pohľadu verejnej mienky neprispievajú ani správy z Guantanamo a Abú Grajbu, napriek tomu územie Európy už dávno nepostihol teroristický útok výraznejších rozmerov. Situácia sa zmenila až v roku 2004 v Madride a spôsobila šok celej Európe. Západné výzvedné služby o útokoch nevedeli vôbec nič a prevládala všeobecný názor, že al-Kajdá je taká oslabená, že je schopná len útokov niekde na Bali, či maximálne v Tunisku. Madrid však ukázal, že Európa je rovnako zraniteľná ako pred dva a pol rokmi newyorské mrakodrapy. Španielsko okamžite reagovalo reflexom kolektívneho mea culpa (i keď po voľbách a nástupe novej vlády) a stiahlo svoje jednotky z Iraku, no zabudlo, že väčšina teroristov nemala pred očami španielsku prítomnosť v Iraku, a že týmto krokom ich už aj tak ťažko presvedčí, že „my sme tí dobrí“.

V politickej rovine však útoky Európu a Ameriku nezblížili, skôr naopak, prehĺbili vzájomnú strategickú priepasť a nielen vo vzťahu k USA, ale aj medzi sebou navzájom a tak v období, kedy by sa európske štáty mali usilovať o užšiu spoluprácu vo viacerých oblastiach a zhodnúť sa na nejakej komplexnej stratégii ako čeliť problému terorizmu, hodnej „starého“ kontinentu (ako istej školy pokroku, vojen, revolúcií a teroru zároveň) a najmä hodnej 21. storočia, po každej kríze (Juhoslávia, Irak), sme v nasledujúci deň ešte rozhádanejší, než sme boli dovtedy.

O rok, presnejšie 7. júla 2005, prišiel ďalší šok, tento krát sa pozornosť obrátila na metropolu Spojeného kráľovstva na Londýn. Útoky neboli také krvavé ako pred rokom (Londýn – 52 obetí, Madrid – 200), otriasli ale celým spoločenským spektrom. Najväčším prekvapením bol však fakt, že za útokmi nestáli organizované fundamentalistické skupiny v zahraničí, ale mladí samovrahovia (všetci útočníci bývali v Londýne so svojimi rodinami), ktorí si cestu k islamu našli sami. To sa dá chápať ako prejav stále výraznejšej frustrácie mnohých moslimov žijúcich v Európe. Ľavica vidí ako jadro problému negatívne následky „vojny proti teroru“ a hlboké sociálne rozdiely. Pravica zase náboženstvo, ktoré považuje za cudzorodé, primitívne a ťažko kompatibilné so smerovaním a cieľmi západného života. K tomu navyše prístupujú aj názory, že skutočnými liahňami islamistického aktivizmu sú vysoké školy, kde sa ľudia s takýmito myšlienkami stretávajú v rôznych islamistických spolkoch a v niektorých prípadoch tak mladí moslimovia odchádzajú z vysokých škôl s celkom inou

---

¹⁸ Svetovú pozornosť upútali únosy ľudí, hlavne cudzincov (napr. v roku 1998 to boli 4 Briti a Novozélandčan) a tiež dráma v moskovskom divadle Dubrovka v roku 2002, kde z 900 rukojemníkov zahynulo pri záchrannej akcii 130, vrátane 42 teroristov, ktorí žiadali stiahnutie ruských vojsk z Čečenska.

duchovnou výzbrojou, než očakáva západná spoločnosť. Navonok sa pri tom prejavujú ako dobre integrovaní do spoločnosti, no mieša sa v nich pocit dezorientácie s pocitom nerešpektovania ich občianskych práv a odsúvania na okraj spoločnosti.

Za hlavnú príčinu terajšieho stavu nemožno kategoricky označiť ani jeden z týchto faktorov, no po dosadení do pomyslenej rovnice môže byť výsledkom práve vražedný terorista. Existencia určitej formy pocitu menejcnosti sa otvorene prejavuje najmä v štátoch, kde sa nachádza najväčší počet rôznych prisťahovalcov, predovšetkým z krajín tretieho sveta. Sú to hlavne bývalé koloniálne mocnosti a okrem Veľkej Británie je to hlavne Francúzsko, ktoré má najviac takýchto prisťahovalcov. Pre vymierajúcu Európu je to jeden zo spôsobov ako si udržať svoj ekonomický rozvoj, no problémy môžu vzniknúť, ak počet iných národností dosiahne určitú hranicu a pôvodné obyvateľstvo sa začne tomu trendu brániť, čo môžu moslimovia, černosi a iní pociťovať ako problém integrovať sa do svetovo proklamovaného „demokratického“ spoločenstva, ktoré ich nie vždy prijme medzi seba. Príkladom akejsi revolty voči tomu boli aj nepokoje v parížskych predmestiach na jeseň 2005, zo strany najmä afrického moslimského obyvateľstva. Vo väčšine prípadov už ale ide o druhú generáciu emigrantov, ktorí sa porovnávajú s Francúzmi z noblesných štvrtí ako Saint Germain. Za istých okolností sa cítia plnokrvnými Francúzmi¹⁹, no v období zhoršenej sociálnej situácie potom prejavujú svoju nespokojnosť podobne, ako to vidia v televízii u svojich „islamských bratov“, vzdialených niekoľko tisíc kilometrov.

Najväčším problémom je istá názorová priepasť, ktorú treba začať prekonávať predovšetkým rozsiahlym dialógom. Niektoré štáty si tento fakt už začínajú uvedomovať a prichádzajú so širokou kampaňou, v rámci ktorej budú verejné inštitúcie hľadať výmenu myšlienok, to, čo sa zameškalo, pričom tomuto trendu by sa mala prispôbiť celá spoločnosť, lebo niektoré vlády nemajú veľkú dôveru obyvateľstva (zvlášť nie toho menšinového), v dôsledku svojej zahraničnej politiky, kde pojmy „sloboda“ a „demokracia“ pre nich vyznievajú len ako frázy, ktoré slúžia na prikrytie jasných hospodárskych záujmov. Podstatné je nevnímať ako hrozbu západného sveta samotný islam, ale len terorizmus, ktorý z neho vychádza. Pravdou je, že počet progresívnych islamských intelektuálov je nevelký a ich vplyv závisí väčšmi od svetovej politickej klímy, než od ich individuálnej schopnosti presvedčiť mladých sociálne frustrovaných moslimov a sprostredkovať im určité mierové posolstvo, založené na tolerancii a úcte k životu. To sa veľmi nedarí a kvôli vyostrenému napätiu, ktoré udalosti ako vojna v Afganistane a Iraku, viaceré výroky svetových politikov, rýchle nanucovanie západnej kultúry do islamského sveta, vrátane „príliš“ demokratických prvkov ako úplná názorová sloboda (ktorej prejavom sú aj karikatúry proroka Mohameda v niektorých európskych denníkoch), ktoré táto spoločnosť ešte nie je schopná akceptovať, len zhoršujú a viac prehľbujú nevraživosť voči celému západnému svetu, najväčšie osobnostné individuality hodné uctievania a nasledovania sú Usáma bin Ládín alebo Mahmut Ahmadinedžad (Iránsky prezident) alebo iní radikálni ideologickí vodcovia, stojaci zvyčajne na čele teroristických organizácií.

Prvoradým v boji s terorizmom by mal byť predovšetkým preventívny prístup, t.j. opatrenia, na ktoré hlavne kladie dôraz aj väčšina medzinárodných zmlúv a ktoré sa nesnažia za každú cenu teroristov likvidovať, ale ktoré smerujú k pochopeniu príčin terorizmu (ako sociálna frustrácia, intolerancia, ponižovanie, podceňovanie, chudoba, v krajnom prípade aj vraždenie obyvateľstva) a k ich postupnému odstraňovaniu, ktoré môže byť dosť náročné a zdĺhavé, aby potom nevznikali ďalšie ohniská terorizmu, ktoré je už potom takmer nemožné odstrániť (veľkým otáznikom je nestabilná Afrika, niektoré krajiny Ázie, či Južnej Ameriky).

---

¹⁹ V roku 1998 víťazstvo rasovo rôznorodého francúzskeho futbalového mužstva – na čele so Zinedinom Zidaneom (jeho rodičia pochádzajú z Alžírsku, a práve Alžírčania podnikajú najviac násilných útokov proti francúzskym cieľom) na Majstrovstvách sveta vtedy zjednotilo celé Francúzsko.

Príkladom takéhoto ohniska terorizmu je existencia izraelsko-palestínskeho konfliktu, kde je schopnosť dohodnúť sa na obidvoch stranách mimoriadne slabá. Zničenie alebo presťahovanie Izraela z tejto oblasti nie je reálne a väčšina moslimov má zakorenenú nenávisť voči Izraelu a vnímajú ho ako rušivý element v arabskom svete, takže aj napriek istým pokrokom k dosiahnutiu aspoň akej-takej vzájomnej koexistencie, predstava, že by územia, ako západný breh Jordánu, či pásma Gazy mohli existovať bez teroristických útokov, je zatiaľ len zbožným priánim. Napokon aj samotný Izrael sa s týmto problémom už akosi naučil žiť a veľmi sa nespolieha na medzinárodnú spoluprácu, miesto toho vykonáva cieľavedomú a často neľútostnú vlastnú protiteroristickú politiku reprezentovanú heslom: „*Judaizmus nebol nikdy demokratickou formou spoločnosti!*“²⁰ A to nás na záver privádza znovu k otázke: je možné terorizmu v súčasnom svete a podmienkach úplne zabrániť? „*Nuž, existuje jednoduchý spôsob: prestaňte sa na ňom zúčastňovať!*“²¹.

ZÁVER

Spektrum medzinárodného terorizmu v súčasnosti tvoria všetky druhy teroristických skupín a organizácií, ako sú uvádzané a charakterizované v tejto práci. Od počiatku zrodu medzinárodného terorizmu koncom 60. rokov minulého storočia je tento konflikt z pohľadu klasifikácie úrovne konfliktov analyzovaný ako typ nízkej intenzity (to znamená, že nehrozí možnosť zničenia planéty, t.j. netreba tomu venovať veľkú pozornosť) a teroristické incidenty mali na geopolitickú situáciu spočiatku len minimálny vplyv. S postupom času sa však situácia menila, tak ako sa menili i spôsoby, účinnosť, nebezpečenstvo a počet obetí jednotlivých incidentov.

Zásadným spôsobom sa jeho tvár zmenila dva krát. Najprv začiatkom 90. rokov, kedy dochádza k ústupu ideologicky motivovaného terorizmu a jeho miesto postupne zaujíma terorizmus náboženský a nacionalistický, a tým dochádza aj k zmene teroristických cieľov, metód, prostriedkov, k zlepšeniu materiálneho vybavenia, osobitne zásadným spôsobom sa zlepšuje najmä finančné zabezpečenie teroristických skupín. Vzniká tak príležitosť dostať sa k zbraniam hromadného ničenia, čo v prípade ich úspešného použitia môže mať nepredvídateľné následky (i keď cieľom teroristov je aj samotné zastrašovanie, lebo možnosť ich reálneho získania alebo aj použitia môže tiež vyvolávať obavy verejnosti).

Tieto trendy vyvracajú často frekventované tvrdenie, platné ešte pred nedávnom, že prostredníctvom terorizmu nemožno zmeniť chod dejín. Napriek tomu práve terorizmus výrazne zasiahol do dejín na začiatku nového tisícročia, v septembri 2001. Raketovým spôsobom sa dostal do centra mediálnej pozornosti, pričom zaznamenal svoj historicky najväčší (psychologický) úspech. Celé ľudstvo, vrátane Ameriky, uznalo, že je smrteľné a uvedomilo si nebezpečenstvo, dovtedy často bagatelizované.

Novodobí teroristi zároveň dokazujú to, že cieľom ich akcií nie je výberové vraždenie. Súčasný „nihilistický“ terorista sa maskuje za náboženské alebo iné alibi a útočí a ničí preto, aby ničil. Istým politickým zámerom by malo byť poníženie Spojených štátov a vytvorenie tak nátlaku na zásadnú zmenu politiky voči Blízkemu východu a arabskému svetu, no hlavnou metódou ako to dosiahnuť je čo najväčší počet mŕtvych, vyvolávajúci čo najväčší pocit strachu, paniku. Veľmi málo krajín disponuje v súčasnosti potenciálom, ktorý by im umožňoval výrazne „zranit“ niektorú svetovú veľmoc ako napríklad USA, Rusko či Čínu. Terorizmus takú možnosť poskytuje a to je aj dôvod, prečo tento jav pretrváva a stále sa vyvíja.

Zrejme je, že „nechať to len tak“ nie je riešením a globálna spolupráca v boji proti terorizmu, ktorá sa nedá oddeliť od boja proti medzinárodnému organizovanému zločinu je dnes životnou nutnosťou. Či bude úspešná a do akej miery niektorá z metód, ktorú nám

---

²⁰ J. Kifner, (Meir Kahane): New York Times, 6. nov. 1990

²¹ Noam Chomsky – lingvistický profesor v USA, známy aj ako politický aktivista

ponúkajú naše veľmoci, ukáže len čas. Naivná je predstava, že terorizmus sa podarí úplne zlikvidovať, rovnako ako tá, že vymiznú všetky etnické rozbroje, ideologické a náboženské konflikty a štátne represie, ktoré sú príčinami politického násilia. Prinajmenšom môžeme dúfať, že terorizmus sa podarí obmedziť na úroveň, ktorú politici, a hlavne spoločnosť bude môcť považovať za „prijateľnú“ a nastúpi tak trend k postupnému zmenšovaniu jeho dopadov na štáty sveta v pravdepodobne nikdy nekončiacom boji s ním.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BONANATE, L.: *Mezinárodní terorismus*. Praha: Columbus 1997
2. BRZYBOHATÝ, M.: *Terorismus I*. Praha: Police History 1999
3. BRZYBOHATÝ, M.: *Terorismus II*. Praha: Police History 1999
4. BRZYBOHATÝ, M. a kol.: *Terorismus a my. Základy sebeobran*y. Praha: Computer Press 2001
5. BANGO, D. a kol.: *Problémy odhalovania a vyšetrovania* terorizmu. Bratislava: Akadémia Policajného zboru 2005
6. DAVID, V., MALENOVSKÝ, J.: *Mezinárodně právní aspekty potlačování mezinárodního terorismu*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1983
7. ENCYKLOPÉDIE SVĚTOVÝ TERORIZMUS: *Od starověku až po útok na USA*. Praha : Svojtka & Co. 2001
8. HUNTINGTON, S. P.: *Sřet civilizací*. Praha: Rybka publishers 2001
9. KLAVEC, J.: *Terorizmus ako politický fenomén*. Bratislava: Univerzita Komenského 2004
10. KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress 2001
11. KULAŠIK, P. a kol.: *Slovník bezpečnostných vzťahov*. Bratislava: Úrad pre stratégiu rozvoja spoločnosti, vedy a techniky SR 1998
12. LUKÁŠEK, L.: *Fenomén mezinárodního terorismu ve světle současného mezinárodního práva*. Západočeská univerzita Plzeň 1999
13. STERBA, J. P.: *Terrorism and International Justice*. New York: Oxford University Press 2003
14. STRMISKA, M.: *Smrtonosné vlastenectví, Etnicko-politický terorismus v Baskicku a Quebecu*. Masarykova univerzita Brno, Mezinárodní politologický ústav 2001
15. STRMISKA, M.: *Terorismus a demokracie*. Pojetí a typologie subverzního teroristického násilí v sodobých demokraciách. Brno: Masarykova universita 2001
16. ŠEDIVÝ, J.: *Nové paradigma terorismu*. Praha: ÚMV 2001

PERIODIKÁ

1. BARIČ, M.: Bin Ládinovo finančné impérium pod lupou. In: Národná obroda. Roč. 12, č. 236 (2001) Príl. Víkend s. VI
2. BÍLKOVÁ, V.: Nové regionální protiterositické smluvní instrumenty přijaté po 11. září 2001 In: Mezinárodní politika Roč. 27, č. 8 (2003), s. 15 – 17
3. BÍLKOVÁ, V.: Boj proti terorismu a mezinárodní právo. In: Mezinárodní politika. Roč. 26, č. 1 (2002) s. 25-27
4. BUCHERT, V.: Je za vším Al-Kájda? Nesmysl. In: Mladá fronta dnes. Roč. 13, č. 243, s. A/7
5. DAŇKOVÁ, Š.: Teroristé v Německu: frakce Rudé armády od revolty k terorismu. In: Dějiny a současnost. Roč. 27, č. 6 (2005), s. 14-17
6. DRÁBEK, I. Usama bin Ládin je vo vojne s USA. In: Pravda. Roč. 11, č. 213 (2001), s. 5

7. EICHLER, J.: Globální terorismus. In: Mezinárodní politika. Roč. 25, č. 12 (2001), s. 18-20
8. FRIDNER, P.: Al-Kájda je síce najhroznejšia, nie však jediná: v EÚ vzniká dokument vymedzujúci terorizmus. In: Národná obroda. Roč. 13, č. 5 (2002), s. 9
9. JUNGROVÁ, T.: Co je Irská republikánská armáda. In: Svobodné slovo. Roč. 88, č. 40, s. 8
10. LAQUEUR, W.: Geografie teroru. In: National Geographic: Česká republika. Roč. 2004, č. 11 (2004), s. 98-107
11. MAREK, J.: Mír má spočívat v dohodě: španělská vláda se rozhodla zlikvidovat politické křídlo ETA. In: Respekt. Roč. 13, č. 26, s. 10
12. MIKUŠOVÁ, J.: Ako v Palestíne budú vládnuť radikáli. In: SME. Roč. 15, č.21 /2006), s. 9
13. NOŽINA, M.: Nová tvár al-Kájdy. In: Mezinárodní politika. Roč. 27, č. 7 (2003), s. 6-7
14. SOBOTA, J.: Staneme se pány světa. Al-Kájda mění taktiku a neztrácí dech. In: Respekt. roč. 15, č. 31 (2004), s. 13-15
15. STÖCKL, P.: Turecko odkrývá temné tajemství Hizballáhu In: Mladá fronta dnes. Roč. 11, č. 28 s. 12
16. SVIATKO, M.: Moderné formy globálneho terorizmu. Politické vedy č. 1 (2003), s. 41-91
17. ŠEDIVÝ, J.: Nové paradigme terorizmu. In: Mezinárodní politika. Roč. 27, č. 1 (2003), s. 4-7
18. VODÍČKA, M.: Jak Madrid změní Evropu. In: Mladá fronta dnes. Roč.15, č. 62 (2004), s. A/10

INTERNET

EÚ a terorizmus – http://europa.eu.int/comm/justice_home/news/terrosm/index_en.htm
 Európske právne predpisy – http://www.eu.int/eur-lex/en/search/search_lif.html
 Globálny terorizmus (útoky, skupiny, dokumenty) –
<http://www.debriefed.org/globalterro.html>
 Ministerstvo spravodlivosti SR – <http://www.justice.gov.sk>
 Ministerstvo vnútra SR – <http://www.minv.sk/>
 Ministerstvo zahraničných vecí SR – <http://www.foreign.gov.sk>
 Národný inštitút pre prevenciu terorizmu USA – <http://www.mipt.org/>
 Organizácia amerických štátov (OAS) - <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/>
 Organizácia spojených národov a terorizmus – <http://www.un.org/terrorism/>
 Patterns of Global Terrorism – <http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrprt/>
 Právne predpisy Rady Európy – <http://conventions.coe.int/Treaty/EN>
 Protiteroristický inštitút – <http://www.ict.org.il/>
 Spravodajské články o terorizme – <http://www.denne.sk/spolocnost/vojna-a-terorizmus/>
 Súhrnná databáza teroristických útokov a organizácií – <http://www.tkb.org/Home.jsp>
 Teroristické skupiny – http://en.wikipedia.org/wiki/Terrorist_groups
 Výskumné centrum pre terorizmus – <http://www.terrorism.com/>

PRÍLOHY

Príloha č. 1: Teroristické organizácie podľa Ministerstva zahraničných vecí USA 1)

Al-Džamája al-Islamija (Islamská skupina) – Egypt
Al-Džihád (Egyptský islamský džihád) – Egypt
Al-Kájda
Ansar al-Islam – Irak
Asbat al-Ansar – Libanon
Baskická vlasť a sloboda (ETA) – Španielsko
Brigáda martýrov al-Aksa – Palestína
Džamája Islamija – teroristická sieť v juhovýchodnej Ázii napojená na al-Kájdu
Front oslobodenia Palestíny
Hamás (Islamské hnutie odporu) – Palestína
Harakat al-Mudžahedin (Hnutie svätých bojovníkov) – Pakistan (Kašmír)
Hizballáh (Strana Boha – Alaha) – Libanon
Jaiš-e-Mohammed (Mohamedova armáda) – Pakistan (Kašmír)
Kahane Chai (Kach) – Izrael
Komunistická strana Filipín/Nová ľudová armáda (CPP/NPA) – Filipíny
Kongra-Gel (KKG, predtým Strana kurdských pracujúcich – PKK, KADEK) – Turecko
Laškar I Džangvi – (Džvangská armáda) – Pakistan
Laškar-e-Tajíba (Armáda spravodlivých) – Pakistan (Kašmír)
Líbyjská islamská bojová skupina - Líbya
Ľudový front oslobodenia Palestíny
Ľudový front oslobodenia Palestíny – Hlavné velenie
Marocká islamská bojová skupina – Maroko, Afganistan, Západná Európa
Najvyššia pravda Aumu (Óm širikjó, Aleph) – Japonsko
Národná oslobodzovacia armáda – Kolumbia
Organizácia Abú Nidála – Irak
Organizácia Mudžahedin-e-Chalk – Irán
Ozbrojená islamská skupina (GIA) – Alžírsko
Palestínsky islamský džihád – Palestína
Porkačujúca IRA (Continuity Irish Republican Army – CIRA) – Severné Írsko
Pravá IRA (Real IRA – RIRA) – Severné Írsko
Revolučná ľudová oslobodenecká strana/front – Turecko
Revolučná organizácia 17. novembra – Grécko
Revolučné bunky – Grécko
Revolučné ozbrojené sily Kolumbie – Kolumbia
Salafistická skupina výzvy a boja – Alžírsko
Sendero Luminoso (Jasný chodník) – Peru
Skupina Abú Sajáfa – Filipíny
Spojené sebaobranné sily – Kolumbie – Kolumbia
Tanzim Qaídat al-Džihád fi Bila dal-Rafidayn – Palestína
Tigre oslobodenia tamilského Eelamu (LTTE) – Srí Lanka
Uzbekistanské islamské hnutie (IMU) – Uzbekistan

1) Patterns of Global Terrorism (apríl 2005) – <http://www.state.gov/s/ct/rls/pgtrpt/>

Tzv. „Iné“ teroristické skupiny podľa PGT (nemajú globálny dosah alebo ich aktívna činnosť je neurčitá)

Adenská islamská armáda – Jemen

Al-Badhr Mudžahedín – Kašmír (Pakistan, Afganistan)
 Al-Ittihad al-Islami – Somálsko
 Antifašistické skupiny odporu prvého októbra (GRAPO) – Španielsko
 Anti-imperialistické teritoriálne bunky – Taliansko
 Armáda za oslobodenie Rwandy – Kongo
 Brigáda Alexa Boncayaoa – Filipíny
 Červenorukí obrancovia (RHD) – Severné Írsko
 Džamiat al-Mudžžahedín – Kašmír (Pakistan)
 Harakat al-Džihád-I-Islam – Kašmír (Pakistan)
 Harakat al-Džihád-I-Islami – Bangladéš
 Hizb-I Islam Gulbuddin – Afganistan
 Hizbul-Mudžžahedín – Kašmír (Pakistan)
 Írska národnooslobodzovacia armáda (INLA) – Severné Írsko, Írsko
 Islamská medzinárodná mierová armáda – Rusko (Čečensko, Kaukaz)
 Islamskí jazdci Veľkého východu (IBDA-C) – Turecko
 Islamský regiment špeciálneho účelu – Rusko (Čečensko)
 Japonská Červená armáda
 Kambodžskí bojovníci za slobodu – Kambodža
 Komunistická strana Nepálu/Spojený ľudový front – Nepál
 Kumpulanskí mudžžahedíni Malajzie – Malajzia
 Lojalistická dobrovoľná sila – Severné Írsko
 Ľudia proti gangsterstvu a drogám – Kapské mesto
 Ľudová vojna – India
 Maoistické komunistické centrum Indie – India
 Nové Červené brigády/Komunistická bojová strana – Taliansko
 Revolučné bunky proletárskej iniciatívy – Taliansko
 Revolučné hnutie Tupaca Amaru – Peru
 Rijádsko-Salikinská rozviedka a Sabotážny praporek čečenských martýrov – Rusko
 Sipah-I-Sahab/Pakistan – Pakistan
 Tuniská bojová skupina – Západná Európa, Afganistan
 Turecký Hizballáh – Turecko
 Ulsterská obranná asociácia (UDA) – Severné Írsko
 Ulsterské dobrovoľnícke sily (UVF) – Severné Írsko
 Ulsterskí bojovníci za slobodu (UFF) – Severné Írsko
 Východné islamistické hnutie Turkistanu – Čína (provincia Xinjiang)

Príloha č. 2, **Konvencie OSN o boji proti terorizmu**

- *Konvencia o trestných činoch a niektorých iných činoch spáchaných na palube civilných lietadiel* (Tokio, 14. september 1963). Podľa nej je veliteľovi lietadla umožnené prijať primerané opatrenia voči akejkoľvek osobe, ktorá pripravuje čin proti bezpečnosti letu. Táto zmluva Zároveň zaväzuje štáty, ktoré ju podpísali, zaistiť prípadného útočníka a vydať lietadlo späť pod kontrolu oprávnenej osoby.

- *Konvencia o potláčaní protiprávneho zmocnenia sa lietadiel* (Haag, 16. december 1970). Podľa zmluvy je každá osoba na palube lietadla, ktorá nezákonne a s použitím sily, vyhrožaním alebo inou formou zastrašovania prevezme kontrolu nad lietadlom alebo sa o to aspoň pokúsi, obvinená z trestného činu. Všetky strany zmluvy sú zaviazané k tomu, aby takéto činy trestali čo najprísnejšie.

- *Konvencia o potláčaní protiprávných činov proti bezpečnosti civilného letectva* (Montreal, 23. september 1971). Stanovuje za trestný čin akýkoľvek čin, ktorý je spáchaný ako akt násillia proti osobám na palube lietadla, pokiaľ tento akt ohrozuje bezpečnosť na palube lietadla, teda vrátane uloženia výbušniny na jeho palube, spôsobením škody na lietadle, ktorá

ho urobí neschopným letu alebo ohrozí jeho bezpečnosť, zničenie alebo poškodenie zariadenia slúžiaceho riadeniu leteckej prevádzky, či oznámenie nepravdivej informácie, ak sa tým ohrozí bezpečnosť lietadla za letu.

- *Konvencia o zabránení a trestaní trestných činov proti osobám požívajúcim medzinárodnú ochranu vrátane diplomatických zástupcov* (New York, 14. december 1973). Zmluva definuje medzinárodne chránené osoby ako sú hlavy štátu, minister zahraničných vecí, reprezentanti štátu alebo medzinárodných organizácií, ktoré majú právo zvláštnej ochrany pred útokmi podľa medzinárodného práva. Každý štát má podľa zmluvy povinnosť primerane trestať vraždy, únosy alebo iné útoky proti osobnosti alebo slobode osoby požívajúcej medzinárodnú ochranu, násilné útoky na úradné budovy, súkromné objekty alebo dopravné prostriedky takých osôb, ktoré môžu ohroziť jej život alebo osobnú slobodu.

- *Medzinárodná zmluva proti braniu rukojemníkov* (New York, 17. december 1979). Každá osoba, ktorá zajme alebo násilím drží a hrozí smrťou, zranením alebo pokračuje v násilnom držaní inej osoby s tým cieľom, aby si vynútila zo strany štátu, medzinárodných organizácií, fyzických alebo právnických osôb alebo skupín osôb určité konanie alebo zdržanie sa nejakej činnosti ako explicitnú alebo implicitnú podmienku na prepustenie rukojemníkov, sa dopúšťa podľa tejto zmluvy trestného činu brania rukojemníkov.

- *Konvencia o fyzickej ochrane jadrového materiálu* (Viedeň, 3. marca 1980). Zmluva je zameraná proti nezákonnému držaniu a použitiu jadrového materiálu, krádežiam jadrového materiálu a hrozbám použitia jadrového materiálu, ktoré by mohli spôsobiť zranenia viacerých osôb alebo podstatné poškodenie majetku.

- *Protokol o potlačovaní nezákonných aktov násilia na letiskách slúžiacich medzinárodnej civilnej doprave* (Montreal, 24. február 1988 – dodatok o rozšírení Montrealskej zmluvy z roku 1971). Protokol rozširuje opatrenia Montrealskej zmluvy o potlačovaní teroristických aktov na letiskách slúžiacich medzinárodnej civilnej doprave.

- *Konvencia o zamedzení nezákonných aktov proti bezpečnosti námornej dopravy* (Rím, 10. marec 1988). Stanovuje právny režim v prípadoch činov proti medzinárodnej námornej plavbe, podobný režimu v oblasti medzinárodnej leteckej dopravy. Všetky pokusy o násilné obsadenie lode, pokus o jej obsadenie, hrozba, že k takému činu dojde, akt násilia proti osobe na palube lode, pokiaľ tento čin ohrozuje bezpečnosť lode, kladenie výbušných zariadení alebo substancií na palubu lode alebo ďalšie činy proti bezpečnosti lode sú podľa tohto protokolu trestnými činmi,

- *Protokol o stíhaní nezákonných aktov proti bezpečnosti pevných plávajúcich lodí v kontinentálnom šelfe* (Rím, 10. marec 1988). Stanovuje právny režim pre akty násilia zamerané proti pevným plávajúcim plošinám v kontinentálnom šelfe a svojimi ustanoveniami je podobný právnomu režimu pre oblasť medzinárodnej leteckej dopravy.

- *Konvencia o označovaní plastických trhavín na účely ich identifikácie* (Montreal, 1. marec 1991). Skladá sa z dvoch častí: samotnej zmluvy a technickej prílohy, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou zmluvy. Bola podpísaná na zlepšenie kontroly a obmedzenie použitia neznačených a nezistiteľných plastických trhavín. Každý štát musí okrem iného prijať nevyhnutné a efektívne opatrenia na zákaz výroby neznačených plastických trhavín, obmedzenie ich prepravy zvnútra aj zvonka teritória štátu. Zároveň musí dbať na kontrolu vlastníctva a prepravy trhavín, ktoré boli vyrobené ešte pred prijatím konvencie. Zmluva okrem iného uložila všetkým signatárskym štátom, aby behom troch rokov zničili, znehodnotili alebo čo najskôr spotrebovali všetky zásoby neoznačených trhavín, ktoré nie sú v držaní polície alebo armády.

- *Medzinárodná konvencia o potláčaní teroristických bombových útokov* (New York, 15. december 1997). Vytvára právny režim univerzálnej jurisdikcie nad nezákonným a úmyselným použitím výbušnín a ďalších smrtiacich prostriedkov proti rôznym verejným objektom so zámerom zabiť alebo zraniť, alebo spôsobiť rozsiahle poškodenie verejného zariadenia.

- *Medzinárodná konvencia o potlačaní financovania terorizmu* (9. december 1999). Zameriava sa predovšetkým na prevenciu prostredníctvom sťaženia prístupu teroristov k ich finančným zdrojom. Požaduje od zmluvných strán kroky vedúce k prevencii a potlačaniu financovania terorizmu priamo i nepriamo, vrátane skupín deklarujúcich charitatívne, sociálne alebo kultúrne ciele, ale vstupujúcich do nelegálnych aktivít, ako napr. obchodovanie s drogami a zbraňami. Bankové tajomstvo nesmie byť dôvodom odmietnutia spolupráce podľa tohto dohovoru.

- *Medzinárodná konvencia o potlačaní aktov nukleárneho terorizmu* (New York, 13. máj 2005). Zmluva ešte nie je v platnosti.

KONTAKT

doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
E-mail: mrz@euba.sk

**K NIEKTORÝM TEORETICKÝM ASPEKTOM VYMEDZENIA POJMU ÚČASTNÍK
MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV A KATEGORIZÁCIE ÚČASTNÍKOV MEDZINÁRODNÝCH
VZŤAHOV**

PhDr. Peter Weiss, CSc.

ABSTRAKT

V druhej polovici 20. storočia sa na svetovej politickej scéne objavilo množstvo nových aktérov. Značne sa skomplikovala štruktúra medzinárodných vzťahov. Zmenil sa charakter a počet interakcií medzi aktérmi medzinárodnej politiky a roly, ktoré zohrávajú. Autor preto rieši otázku, aké subjekty môžu byť uznané za účastníkov medzinárodných vzťahov a aké majú byť ich atribúty. V tejto súvislosti rozoberá kritériá rozlíšenia medzi subjektami medzinárodného práva a subjektami medzinárodných vzťahov, medzi subjektami suverénnymi a nesuverénnymi, vládnymi a mimovládnymi, ako aj ďalšie kritériá pre zaraďovanie do istej kategórie účastníkov medzinárodných vzťahov. V ďalšej časti príspevku podrobne rozoberá jednotlivé kategórie účastníkov medzinárodných vzťahov a ich vnútorné členenie v rámci kategórií ako sú štáty, národy a národnosti a medzinárodné organizácie a hnutia. V závere sa autor venuje otázke rolí a funkcií medzinárodných organizácií v medzinárodných vzťahoch.

ABSTRACT

Many new actors appeared at the world political scene in the 2nd half of the 20th century. The structure of international relations became highly complicated. The character and the number of interactions between the actors in international politics and their roles changed. The author is therefore trying to answer the question of what entities can be recognised as actors in international relations and what their attributes should be. In this respect, he analyses the criteria of differentiation between the subjects of international law and the subjects of international relations between sovereign and non-sovereign, governmental and non-governmental entities, as well as other classification criteria for actors in international relations. In the other part of his contribution, the authors deals in detail with the individual categories of actors in international relations and with their internal structure under categories such as states, nations and nationalities, international organisations and movements. In the final part, the author discusses the roles and functions of international organisations in international relations.

Úvod

Novoveký systém medzinárodných vzťahov je spätý so vznikom a pôsobením národných štátov na medzinárodnej scéne. Vyše tristo rokov sú jeho základným prvkom. Práve štáty tvorili a búrali rôzne druhy svetových poriadkov. Počnúc westfálskym cez európsky koncert, versaillský systém, studenovoynové usporiadanie až po dnešný krehký po studenovoynový svetový poriadok. Symbolickým vyjadrením tejto dominantnej roly národného štátu v medzinárodných vzťahoch sa stali postavy diplomata a vojaka. „Zodpovedajúc tomu sa dlhé roky medzinárodné vzťahy identifikovali s medzištátnymi vzťahmi. Takže cykly v globálnom politickom systéme začínali a ukončovali národné štáty.“¹

Tento stav sa začal meniť so vznikom prvých medzinárodných organizácií. Najprv to boli medzivládne organizácie, neskôr k nim pribudli mimovládne organizácie rôzneho druhu, pričom sa rozširoval nielen ich počet, ale aj predmet ich pôsobenia. V 50. rokoch 20. storočia sa na svetovej aréne objavili noví aktéri, ako nadnárodné firmy a obchodné spoločnosti,

---

¹ Lós – Nowak, T.: Stosunki miedzynarodowe. Teorie, systemy uczestniczy. Wydawnictwo uniwersytetu Wroclawskiego, Wroclaw 2000, s. 163.

oligopoly a rôzne organizácie, ktoré vyplývajú na štátnych aktéroch medzinárodných vzťahov a tým aj na medzinárodnú politiku.

Tieto subjekty tak intenzívne vplývajú a stále viac vplývajú na medzinárodný život, že bez zohľadnenia ich existencie by nebolo možné objasniť mnohé z javov a procesov odohrávajúcich sa v medzinárodnej politike. Preto každé redukovanie prvkov medzinárodného systému na štáty znamená nepripustné zjednodušovanie skutočnosti. Pri takomto prístupe by nebolo možné poznať a pochopiť medzinárodný systém. Pole medzinárodných vzťahov sa v poslednom polstoročí zaplnilo obrovským počtom nových aktérov a značne sa skomplikovala tak štruktúra systému medzinárodných vzťahov, ako aj charakter a počet interakcií medzi všetkými aktérmi medzinárodnej scény. Zmenili sa aj roly, ktoré zohrávajú.²

Vzhľadom na túto novú kvalitu medzinárodného systému sa pri výskume medzinárodných vzťahov berie do úvahy nielen konanie štátov, ale v čoraz širšej miere aj aktivita iných účastníkov medzinárodných vzťahov.³ Vo vedeckých prácach sa ako synonymum pojmu „účastník medzinárodných vzťahov“ používajú aj pojmy „aktér medzinárodných vzťahov“, „subjekt medzinárodných vzťahov“ či „strana medzinárodných vzťahov“.⁴

Otázka, kto je, resp. môže byť uznaný za účastníka medzinárodných vzťahov a aké má mať atribúty, je veľmi dôležitá. Hľadanie odpovede na ňu nie je jednoduché, nakoľko „uchádzačov“ o status účastníka medzinárodných vzťahov je veľa. Popri tých, ktorí do kategórie účastník očividne patria, jestvujú aj subjekty, ktoré nemajú také jednoznačné atribúty z hľadiska predmetu ich činnosti a druhu a spôsobu správania sa, aby ich bolo možné mimo všetkých pochybností zaradiť medzi aktérov medzinárodných vzťahov. Vzhľadom na túto zložitost' sa stáva, že účastníci medzinárodných vzťahov sa vzájomne zamieňajú, hoci atribúty, ktorými sú obdarení ich nositelia, sa významne odlišujú. Preto treba rozlišovať medzi subjektom medzinárodného práva a subjektom medzinárodných vzťahov, medzi subjektmi suverénnymi a nesuverénnymi, vládnymi a mimovládnymi.

Dalším významným kritériom pre zaradenie do istej kategórie účastníkov medzinárodných vzťahov je miera organizovanosti toho ktorého subjektu a efektívnosti jeho pôsobenia na medzinárodné vzťahy. V literatúre venovanej vymedzeniu kategórie účastník (aktér, subjekt, strana) medzinárodných vzťahov sa za hlavný atribút účastníka pokladá reálna participácia daného subjektu na medzinárodných vzťahoch a jeho potencia meniť ich svojimi aktivitami a správaním.⁵ Všeobecná zhoda panuje aj v tom, že účastníkmi medzinárodných vzťahov sú popri subjektoch medzinárodného práva, ako sú štáty a niektoré typy medzinárodných organizácií, aj organizácie a združenia, ktoré nie sú subjektmi medzinárodného práva a sú zorganizované na vládnej, mimovládnej či nadnárodnej úrovni na základe politických, ekonomických, kultúrnych, religióznych či civilizačných zásad a cieľov. Dôležité je, že ich charakterizuje určitý stupeň organizovanosti a schopnosť konať tak, že dôsledky ich aktivity prekračujú hranice štátov.

Spornou je otázka, či medzi účastníkov resp. aktérov medzinárodných vzťahov zaradiť aj jednotlivcov. Vo väčšine literatúry z oblasti medzinárodných vzťahov sa jednotlivec nepokladá za aktéra medzinárodných vzťahov. Vníma sa iba ako vykonávateľ vôle toho ktorého štátu, spoločenstva, združenia, organizácie, ktorá je účastníkom medzinárodných vzťahov. Avšak nie nevýznamná skupina autorov pokladá za potrebné zaradiť medzi účastníkov medzinárodných vzťahov aj jednotlivcov. Tento názor reprezentuje o.i. O. Krejčí,

---

² Nowak, T.: c.d.

³ Lós – Nowak, T.:... s. 163; Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 181; Cziomer, E. – Zyblíkiewicz, L.W.: Zarys wspolczesnych stosunków miedzynarodowych, Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa – Kraków 2002, stran 37 – 38

⁴ Lós – Nowak, T.: s. 164

⁵ Lós – Nowak, T.: c.d.

podľa ktorého jednotlivec vstupuje do medzinárodnej politiky, resp. stáva sa aktérom medzinárodných vzťahov, v rôznych podobách: a) ako rozhodovateľ – štátnik, b) ako príslušník určitej rozhodovacej skupiny (napr. politickej strany, vlády, parlamentu, národnooslobodzovacieho hnutia, cirkevnej hierarchie, manažmentu transnacionálnej korporácie, teroristickej skupiny atď.), c) ako súčasť verejnosti (ktorá svojimi požiadavkami, politickými preferenciami, protestnými akciami atď. ovplyvňuje rozhodovanie štátu či iných inštitucionalizovaných účastníkov medzinárodných vzťahov), d) ako jednotlivec, objekt medzinárodného práva (ako nositeľ ľudských a občianskych práv, príslušník národa, resp. národnostnej menšiny, občan štátu, ktorý je viazaný medzinárodným zmluvami atď.).⁶

Z hľadiska výkonu praktickej zahraničnej, resp. medzinárodnej politiky je prvoplánovo prítomná a v kontexte analýzy konkrétnych medzinárodnopolitických udalostí neprehliadnuteľná osobitne rozhodovacia činnosť predstaviteľov štátov, najmä nositeľov výkonnej moci – hláv štátov, predsedov vlád, ministrov zahraničných vecí atď., ktorí sú priamymi účastníkmi rokovaní, tvorcami a vykonávateľmi politických rozhodnutí a nositeľmi politickej, právnej a morálnej zodpovednosti za ich dôsledky pre vývoj medzinárodných vzťahov. Z tohto dôvodu treba činnosti štátnikov ako aktérov medzinárodných vzťahov venovať primeranú pozornosť.

Pri istej miere zjednodušenia problematiky za účastníka medzinárodných vzťahov môžeme pokladať každú organizovanú spoločenskú skupinu, ktorá svojím konaním ovplyvňuje medzinárodné udalosti a vývoj medzinárodných vzťahov, resp. ktorá zohráva určité roly v medzinárodných vzťahoch, ktoré sa dajú vymedziť. Táto najvšeobecnejšia definícia účastníka, resp. aktéra medzinárodných vzťahov umožňuje do tejto kategórie zaradiť aj jednotlivca, osobitne štátnika.⁷

Aktérmi medzinárodných vzťahov sú teda inštitúcie, organizácie a ľudia, ktoré svojím konaním a spôsobom správania menia systém medzinárodných vzťahov. Títo aktéri sa líšia svojou kvalitou i kvantitou.⁸

V záujme zreteľného výberu a klasifikácie účastníkov medzinárodných vzťahov, resp. rol, ktoré zohrávajú v systéme medzinárodných vzťahov, treba presnejšie určiť atribúty tejto účasti. Za takéto nesporné atribúty účasti v medzinárodných vzťahoch možno považovať a) schopnosť samostatne konať v medzinárodných rozmeroch, b) schopnosť reálne vplývať na medzinárodné vzťahy a meniť ich, c) určitý stupeň organizovanosti. Ak vychádzame z týchto kritérií, za účastníka medzinárodných vzťahov môžeme pokladať formálne organizovaný celok, ktorý nepodlieha žiadnemu inému subjektu a ktorý koná samostatne s cieľom vplývať na medzinárodné vzťahy a na správanie iných aktérov, resp. účastníkov medzinárodných vzťahov. Účastníkom medzinárodných vzťahov a aktérom svetovej politiky teda nemôže byť neorganizovaná skupina, závislá od iných aktérov, fungujúca bez jasne stanoveného cieľa, bez väzby na jej členov alebo neschopná vplývať na iné subjekty medzinárodných vzťahov.⁹

Účastníkov medzinárodných vzťahov možno teda vymedziť ako subjekty, ktoré sú schopné medzinárodnej aktivity a cieľavedomým spôsobom meniť alebo udržiavať daný stav medzinárodného systému. V tejto súvislosti sa žiada zdôrazniť, že a) účastník je len jedným z prvkov širšieho spoločenstva subjektov, ktoré vyvíjajú aktivity toho istého typu; b) aktivita účastníka je prvkom celku medzinárodných vzťahov; c) každý účastník má svoj podiel na výsledkoch kolektívnej aktivity, ktorými sú medzinárodné procesy a javy, ako aj im zodpovedajúce stavy systému medzinárodných vzťahov.¹⁰

---

⁶ Krejčí, O.: ... s. 181

⁷ Lós – Nowak, T.: s. 165

⁸ Krejčí, O.: ... s. 181

⁹ Lós – Nowak, T.: s. 165

¹⁰ Popjuk – Ryszyńska, I.: Uczestnicy stosunków międzynarodowych, ich interesy i odziaływanie. In: Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika. Pod redakcją

Vychádzajúc z vyššie uvedenej analýzy atribútov účastníkov medzinárodných vzťahov a vymedzenia tejto kategórie teórie medzinárodných vzťahov môžeme konštatovať, že základnou skupinou účastníkov medzinárodných vzťahov sú štáty. Partnerom, ale aj konkurentom v medzinárodných vzťahoch sú im neštátne, resp. mimoštátne subjekty. Môžu mať politický, ale aj nepolitický charakter (napr. transnacionálne korporácie alebo medzinárodné mafie), môžu predstavovať subjekty bez medzinárodnoprávnej či medzinárodnopolitickej zodpovednosti, avšak schopné destabilizovať medzinárodné vzťahy (príkladom môžu byť špekulácie G. Sorosa na kapitálových trhoch štátov, svetové finančné burzy, ktorých činnosť na konci minulého storočia otriasla hospodárstvom krajín juhovýchodného regiónu), alebo sa môžu miešať do svetovej politiky mimo štandardných štruktúr a postupov (napr. teroristická organizácia Al Kaidá) a predstavovať pre štáty veľkú bezpečnostnú a politickú hrozbu.

Druhá skupina aktérov medzinárodných vzťahov zahŕňa národy a národnosti, medzinárodné organizácie a medzinárodné hnutia, transnárodných účastníkov (podniky, nadácie, cirkvi atď.) a napokon právnické a fyzické osoby a územné subjekty v jednotlivých krajinách (politické strany, spoločenské organizácie, ekonomické subjekty, regionálne a miestne samosprávy atď.)¹¹

1 Štáty ako účastníci medzinárodných vzťahov

V odbornej literatúre panuje všeobecná zhoda, že prvoradým a nespochybniteľným a najdôležitejším účastníkom medzinárodných vzťahov je štát. Zo systémového hľadiska totiž práve štáty sú komponenty, ktorých usporiadanie a vzťahy formujú základné charakteristiky medzinárodných vzťahov.¹² Stále bezkonkurenčné postavenie štátov na medzinárodnej politickej scéne a ich nezameniteľný význam ako aktéra medzinárodných vzťahov vyplýva nielen z tradície, ale najmä z vysokého stupňa organizovanosti a schopnosti štátov brať na seba zodpovednosť a aktívne pôsobiť v medzinárodných vzťahoch. Práve štáty disponujú vysokým stupňom vedomia subjektivity a schopnosťou trvale vplývať na iných účastníkov medzinárodných vzťahov.

Na rozdiel od iných účastníkov medzinárodných vzťahov štáty majú nielen medzinárodnopolitickú, ale aj medzinárodnoprávnu subjektivitu. Sú jedinými plnoprávnymi subjektmi medzinárodného práva, nakoľko spôsobilosť medzinárodných organizácií k právnym úkonom je obmedzená a odvodená z obsahu zakladajúcej zmluvy tej ktorej organizácie. Aj ďalší aktéri medzinárodných vzťahov, ako sú národy, národnooslobodzovacie hnutia, povstalecké organizácie, či mestá s medzinárodným štatútom (napr. Západný Berlín v r. 1970 – 1990) majú iba obmedzenú medzinárodnoprávnu subjektivitu.¹³

Je to dané tým, že práve štát ako najvyšší stupeň organizácie spoločnosti disponuje mocou a silou, ktorej podliehajú všetky iné spoločenské skupiny a organizácie ako aj fyzické osoby, nakoľko ich štátna príslušnosť, resp. štátne občianstvo, je spojené s istými povinnosťami a záväzkami. Tento atribút štátu ako politickej organizácie spoločnosti je výsledkom skutočnosti, že je schopný garantovať svojim občanom bezpečnosť, čo si uvedomujú nielen oni sami, ale aj iné štáty. Práve politická moc a sila vyplývajúca z mocenského potenciálu štátu sú zdrojom skutočnosti, že štáty v procese svojho vývoja

---

naukowa Edwarda Haliżaka i Romana Kuźniara, Wydawnictwo Uniwersitetu Warszawskiego, Warszawa 2001, s. 38

¹¹ Popjuk – Ryszyńska, I.:... s. 88

¹² Krejčí, O.: ... s. 181 – 182

¹³ Plechanovová, B.: Úvod do mezinárodních vztahů. Výběr textů. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 2003, s. 71

produkovajú isté súbory pravidiel a modelov správania, ktoré majú vplyv na ich vlastné fungovanie v medzinárodných vzťahoch i na správanie iných účastníkov.¹⁴

Postavenie konkrétneho štátu v systéme medzinárodných vzťahov závisí v prvom rade od jeho mocenského potenciálu. Práve reálna politická moc, podopretá materiálными a duchovnými faktormi, ktorými štát disponuje na presadzovanie či obhajobu vlastných záujmov a cieľov, mu umožňuje zaistiť žiaduce správanie nielen ľudí – jednotlivcov i skupín – v jeho vnútri, ale aj iných aktérov medzinárodných vzťahov. Pri vytváraní a rozvoji štátu hrá preto dôležitú úlohu to, ako ho prijímú iné štáty, aké miesto zaujme v ich vedomí. Ak novovznikajúci štát nie je uznaný inými štátmi, dostáva sa na okraj medzinárodnej politickej scény alebo aj záujmu bezprostredného okolia, čomu nepochybne sťažuje alebo aj znemožňuje jeho normálne fungovanie na medzinárodnej politickej aréne a plnenie funkcií voči vlastným občanom, medzi ktorými je na prvom mieste garantovanie ich bezpečnosti. Štát, ktorý nie je medzinárodne uznaný, hoci fakticky disponuje právnymi a politickými schopnosťami zúčastňovať sa na medzinárodných vzťahoch, nie je vstave plniť všetky funkcie na medzinárodnej politickej scéne. Má však právo brániť svoju bezpečnosť a územnú integritu a obyvateľstvo pred vonkajším ohrozením. Práve národná bezpečnosť je tou hodnotou, ktorá najlepšie umožňuje pochopiť zmysel pojmu štát a ideu štátnosti a jej životnosť v medzinárodnom spoločenstve. Z tohto hľadiska je práve národná bezpečnosť indikátorom národnej a štátnej identity.¹⁵

Popredné miesto štátov medzi účastníkmi medzinárodných vzťahov je ďalej dané tým, že sú účastníkmi najdynamickejšími a najvplyvnejšími. Práve štáty vykonávajú bezprostrednú alebo sprostredkovanú kontrolu a dozor na inými aktérmi medzinárodných vzťahov, ktorí pôsobia takpovediac v ich tieni, ich prostredníctvom alebo s ich súhlasom – či už výslovným alebo mlčanlivým. A napokon ústredné miesto štátov v medzinárodných vzťahoch je dané tým, že medzištátne vzťahy sú základom celostných medzinárodných vzťahov, rozhodujú o ich charaktere, stave a vývoji.¹⁶

Pritom treba upozorniť, že mocenský potenciál štátu, ktorý umožňuje plniť tieto jeho funkcie, nie je daný iba jeho materiálными a duchovnými kapacitami. Je tiež reálnym alebo potenciálnym vektorovým výsledkom konfrontácie s mocenskými kapacitami iných štátov. Ako limit moci a sily však môžu slúžiť aj domáce a medzinárodné právne normy alebo také zložky politickej kultúry, ako sú morálka, tradície a stereotypy, sociálnopsychologické, ideologické či doktrínálne faktory alebo verejná mienka, hoci nie všetky v rovnakej miere a nie v každej situácii. Tieto faktory môžu zvýšiť alebo znížiť kvalitu rozhodovania držiteľov moci v danom štáte a ochotu a možnosť použiť silu pri presadzovaní a obhajobe záujmov daného štátu v medzinárodných vzťahoch.¹⁷

Štát možno vymedziť ako suverénnu územnopolitickú organizáciu, ktorú charakterizujú tri hlavné atribúty: obyvateľstvo, územie a vláda schopná presadiť svoju suverenitu. Tieto tri atribúty sú podľa Konvencie o právach a povinnostiach štátov, ktorá bola schválená roku 1933 v Montevideu, aj kritériami pre uznanie štátu ako subjektu medzinárodného práva. Štát podľa tejto definície vzniká vtedy, ak sa na určitom území, ktoré je obývané istým množstvom ľudí, vytvorí suverénna vláda, vykonávaná v hraniciach tohto teritória.

Suverenita je neodmysliteľnou vlastnosťou štátu. Vďaka nej sa štáty odlišujú od iných politicko – územných jednotiek. Suverenita označuje formálny status štátu v medzinárodnom prostredí. Odráža schopnosť štátu vykonávať a udržiavať právomoci, ktoré zaisťujú, že štát nie je závislý na vôli iného subjektu. Vyjadruje, že štát je samostatnou a nezávislou geopolitickou

---

¹⁴ Krejčí, O.: ... s. 183; Lós – Nowak, T.: s. 167; Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W.:... s. 37

¹⁵ Lós – Nowak, T.: s. 167 – 168

¹⁶ Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W.:... s. 37; Popjuk – Ryszynská, I.:... s. 88 – 89

¹⁷ Krejčí, O.: ... s. 183

jednotkou, ktorá si sama vládne a zodpovedá sa sebe samej. Nesie výlučnú zodpovednosť za to, čo sa deje na jeho území, a nezávisle a samostatne bez cudzieho sprostredkovania definuje, reprezentuje a realizuje svoje záujmy na medzinárodnej scéne.¹⁸

Faktom svojho vzniku štát získava aj schopnosť medzinárodnej aktivity. Účasť štátu v medzinárodných vzťahoch je prvotne dôsledkom jeho existencie a nie výsledkom pôsobenia vonkajších faktorov. Každý štát má neohateľné právo suverénne prezentovať a presadzovať svoje záujmy v medzinárodnom prostredí. Predmet medzinárodnej aktivity štátu je v zásade neobmedzený. Môže sa zaoberať všetkými záležitosťami ktorých navrhovanie je nevyhnutné z hľadiska istého chápania verejného blaha alebo národného záujmu.

Formy medzinárodnej aktivity štátu sú veľmi rôznorodé. K najdôležitejším patria: udržiavanie vzťahov s inými štátmi, najmä diplomatických a konzulárnych vzťahov; uzatváranie medzinárodných zmlúv a dohôd; spoluvytváranie medzinárodných organizácií a účasť na ich živote; účasť na medzinárodných konferenciách, využívanie prostriedkov medzinárodného riešenia sporov, vrátane medzinárodných súdov atď.¹⁹

Hoci schopnosť medzinárodného pôsobenia je vlastná všetkým štátom a tvorí ich všeobecný a nevyhnutný vonkajší atribút, vzhľadom na vyššie spomínané rozdiely v mocenskom potenciáli a sile, štáty túto schopnosť využívajú v rôznej miere. Inak povedané, aj keď sú štáty vzhľadom na svoju podstatu potenciálne rovnaké a z hľadiska medzinárodného práva rovnoprávnymi a rovnocennými účastníkmi medzinárodných vzťahov, v praxi sa rozsah ich pripravenosti na medzinárodné pôsobenie líšia práve s ohľadom na ich vnútropolitický a medzinárodnopolitický potenciál moci a vplyvu, vrátane medzinárodnej prestíže.

Všeobecne možno povedať, že čím väčšie sú materiálne a ľudské zdroje – kvantitatívne i kvalitatívne, ktorými štát disponuje, tým väčšie možnosti medzinárodného pôsobenia má. Ak vychádzame z kritéria efektívnej spôsobilosti ma medzinárodné pôsobenie, môžeme štáty rozdeliť na nasledovné základné skupiny: 1. univerzálne veľmoci, ktoré sú schopné pôsobiť v globálnom rozsahu vo všetkých oblastiach vonkajších vzťahov; dnes sú takouto (super) veľmocou USA; 2. čiastkové veľmoci, ktoré sú schopné v globálnom rozsahu pôsobiť v jednej oblasti, napr. Japonsko v ekonomike, Ruská federácia v kozmickom a jadrovom výskume; 3. regionálne mocnosti, schopné aktívne pôsobiť v ich regióne, napr. Francúzsko, Rusko, Čína; 4. štáty schopné efektívne pôsobiť v menšom regióne, napr. Poľsko.²⁰

Čo sa týka spôsobov vzniku a typológie štátov ako účastníkov medzinárodných vzťahov, resp. procesov ich vzniku a transformácie, systematicky a prehľadne ich rozoberá O. Krejčí.²¹ Z historického hľadiska rozoznáva tri základné typy štátnych útvarov. Prvým sú ríše. Ide o najväčšie historicky známe štátne útvary, v ktorých sa pod jednou vládou sústreďoval väčší počet územných, politických alebo národno - kultúrnych celkov, ktoré boli na rôznom stupni závislé na centre. Základným mechanizmom udržiavania poriadku v ríši bola teritoriálna kontrola a sféry vplyvu (Historickými príkladmi sú Rímska ríša, Byzantská ríša, Osmanská ríša, Rakúsko-Uhorská ríša.). Druhým typom sú mestské štáty. Predstavujú historicky najmenší štátny útvar. Mestské štáty boli kultúrne homogénnou politickou jednotkou. Boli aj politicky kompaktné, nakoľko v nich neexistovali akékoľvek vnútorné politické útvary s legálnymi svojbytnými vonkajšími politickými vzťahmi. (Najväčší rozkvet zaznamenali v antickom Grécku, potom zanikli v Rímskej ríši, ktorá paradoxne vznikla z Ríma ako pôvodne mestského štátu.). A napokon, tretím, v novoveku jednoznačne najrozšírenejším typom štátu je národný štát, ktorý sa charakterizuje ako relatívne kultúrne homogénny celok s „prirodzenými“ hranicami v dotyku s politickým a demografickým tlakom iných celkov.

¹⁸ Krejčí, O.: ... s. 183; Plechanovová, B.: ... s. 34

¹⁹ Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 89

²⁰ Popjuk - -Ryszyńska, I.: . . . s. 89-90

²¹ Podrobnejšie pozri Krejčí, O. . . . s. 191-196

Národný štát ako najefektívnejšia politická organizácia v modernom svete vystriedal tradičný spôsob feudálnej sociálnej a politickej organizácie. Vznikol v Európe ako dôsledok demografického rastu, rozvoja ekonomiky a revolúcie vo vojenstve, ktorá urobila zbrane a armády takými drahými, že si vynútili vznik väčších politických jednotiek. Národný štát zlikvidoval zahraničnopolitickú svojbytnosť feudálov. Jeho hlavnou funkciou prestala byť ochrana aristokracie a obrana pred vykorisťovaním novými dobyvateľmi. Moderný národný štát sa stal jedným z významných faktorov rozvoja kapitalistického rozvoja výroby tým, že podporoval budovanie potrebnej vnútornej infraštruktúry, odstraňoval prekážky na formovaní a zjednocovaní trhu, umožnil voľný pohyb pracovnej sily, uskutočňoval priame ekonomické intervencie, vrátane ochrany vnútroštátneho trhu pred vonkajšou konkurenciou. Národný štát pomocou dlhodobého udržiavania politickej kontroly jeho ústrednej moci nad daným územím a obyvateľstvom umožnil postupné splývanie parciálnych kultúrnych, politických a teritoriálnych enkláv, predtým spravovaných feudálmi.

Tento proces bol dovŕšený v 19. storočí, keď sa zdrojom moci v štáte stal ľud – národ. Z tohto hľadiska adjektívum národný označuje zdroj legitimity štátnej moci. Za národný štát sa pokladá taký štát, ktorého moc je kontrolovaná členmi jedného národa, ktorému sa hovorí štátny národ. V reálnej praxi sú však národné štáty iba výnimočne etnicky rovnorodé. Vyjadrením skutočnosti, že len málo štátov sa rozkladá na území obývanom jedným etnikom a v štátoch zväčša existujú aj národnostné a etnické menšiny, je kategória politický národ.

Po zastavení štiepenia stredovekých feudálnych štátov a vzniku národných štátov sa v 19. storočí zdalo, že nastáva epocha centralizácie a vzniku veľkých štátov. Nasvedčoval tomu vývoj v USA a v Rusku, existencia koloniálnych ríš, zjednocovanie Nemecka a Talianska, ale aj obdobné procesy v Ázii. V 20. storočí však prišlo viacero spätných vln decentralizácie a dezintegrácie štátnych útvarov a vzniku nových štátov: po 1. svetovej vojne, po 2. svetovej vojne – osobitne v súvislosti s rozpadom koloniálnych systémov – a po skončení studenej vojny a rozpade Sovietskeho zväzu.

Z medzinárodnoprávneho hľadiska rozoznávame nasledovné typy procesov vzniku, resp. transformácie účastníkov medzinárodných vzťahov:

Spojenie jestvujúcich štátov. Tento zjednocovací proces sa odohrával vo viacerých variantoch. Monarchistická personálna únia vzniká tak, že na tróne dvoch či viacerých štátov zasadne tá istá osoba panovníka (Veľká Británia a Hanoversko v rokoch 1714 – 1837, Holandsko a Luxembursko v rokoch 1815 – 1890). V personálnej únii oba členské štáty zostali subjektom medzinárodného práva, nešlo teda o zložený štát v modernom zmysle slova. Reálna únia má spoločného panovníka na základe zvláštnych ústav originálnych štátov (Švédsko a Nórsko v roku 1814 – 1905, Rakúsko–Uhorsko v rokoch 1867 – 1918), a teda aj medzinárodnoprávnu subjektivitu a spoločnú zahraničnú politiku. Základom konfederácie je medzinárodná zmluva, nie spoločná ústava, a preto právomoci spoločných orgánov sa neuplatňujú na území členských štátov priamo, ale prostredníctvom orgánov príslušného členského štátu. Spoločný orgán, v ktorom sú zastúpení všetci členovia konfederácie – snem či rada – má povahu diplomatickej konferencie suverénnych štátov. Navyše, existuje iba štátne občianstvo jednotlivých členských štátov konfederácie. Štátne občianstvo konfederácie sa nezavádza. (Príkladmi sú oslobodené kolónie v Severnej Amerike v rokoch 1778 – 1787, Švajčiarsko v rokoch 1291 – 1798 a v rokoch 1815 – 1848, Nemecko v rokoch 1815 – 1856, Spojené holandské provincie v rokoch 1580 – 1795, Rýnsky spolok 1806 – 1813). Historická skúsenosť svedčí o tom, že konfederácie sa obyčajne pretvorili vo federácie (USA 1787, Nemecko 1856, Švajčiarsko 1848) alebo sa rozpadli. Predstavujú teda skôr prechodný štátny útvar. Federácia vzniká z dvoch alebo viacerých malých štátov, ktoré výkon častí svojich originálnych právomocí prostredníctvom spoločnej ústavy prenesú na orgány spoločného štátu. Niektoré atribúty štátu tak zostávajú vo výkone pôvodných, zakladateľských štátov, niektoré sa prevedú na centrálnu, resp. federálnu orgány, pričom medzinárodnoprávnu subjektivitu má federácia. Existuje tiež federálne štátne občianstvo, paralelne s občianstvom štátov, ktoré

federáciu vytvorili. Účastníkom medzinárodných vzťahov ako aj ochrancom práv občanov na medzinárodnej úrovni je federácia. (Príkladmi je Švajčiarsko od roku 1848, USA od roku 1787, Ruská federácia od roku 1991, Malajzia od roku 1957, Československo od roku 1969 do roku 1992. Federálnymi, resp. spolkovými štátmi sú aj Nemecko a Rakúsko, federáciou, ale s tuho centralistickými črtami, bol aj Zväz sovietskych socialistických republík, ktorý vznikol roku 1924 a rozpadol sa roku 1991). Unitárny štát vzniká spojením štátov na základe ich dohody tak, že pôvodné štáty zaniknú. (Napríklad Jemenská republika v roku 1990 vznikla spojením Jemenskej ľudovodemokratickej republiky a Jemenskej arabskej republiky). Federácia môže vzniknúť aj ako výsledok zjednotenia federálneho, resp. spolkového štátu a unitárneho štátu na základe ich dohody a prijatia ústavy jedného zo spájajúcich sa štátov ako spoločnej ústavy. (Takto v roku 1991 došlo k znovuzjednoteniu Nemecka. Bývalá Nemecká demokratická republika – „Východné Nemecko“ – a Spolková republika Nemecko – „Západné Nemecko“ – vytvorili jednotný štát. Zároveň došlo k decentralizácii bývalej unitárnej NDR na 5 spolkových štátov, ktoré sa začlenili do už fungujúceho systému Spolkovej republiky Nemecko).

Poznáme rozdelenie existujúceho štátu na niekoľko nových štátov. Ide o proces, keď sa pôvodne zložený štát rozpadne, resp. rozdelí na pôvodné štáty po tom, čo im existencia v spoločnom štáte prestala vyhovovať. (Príkladmi sú rozdelenie personálnej únie Švédska a Nórska – roku 1905 vznikli dva samostatné štáty – Švédske kráľovstvo a Nórske kráľovstvo, rozpad Zväzu sovietskych socialistických republík roku 1991 a vznik Ruskej federácie, Ukrajinskej republiky, Bieloruskej republiky a ďalších samostatných štátov s medzinárodnoprávnou subjektivitou, rozdelenie Českej a Slovenskej federatívnej republiky na dva samostatné štáty s medzinárodnoprávnou subjektivitou na základe ústavného zákona o zániku federácie.)

Odštiepenie časti územia – secesiu. Ide o zvláštny prípad rozdelenia pôvodného, obyčajne zloženého štátu, keď nejde o vyjadrenie spoločnej vôle po ukončení medzištátneho zväzku, ale iba o vyjadrenie vôle časti pôvodného obyvateľstva na časti územia pôvodného spoločného štátu oddeliť sa a vytvoriť nový, nezávislý štát s medzinárodnoprávnou subjektivitou. (Príkladmi sú odštiepenie sa Bangladéšu od Pakistanu roku 1971, odštiepenie sa Slovinska a Chorvátska roku 1991 a Bosny a Hercegoviny roku 1992 od Zväzovej republiky Juhoslávie na základe vyjadrenia vôle obyvateľstva v týchto častiach federácie v referendách. Iným príkladom je vymaňovanie sa kolónií z v minulosti nanúteného zväzku s tzv. materskými štátmi a vznik nových, nezávislých štátov v procese dekolonizácie, ktorý vrcholil v 60. a 70. rokoch 20. storočia. (Rozpad Rakúsko-Uhorska po 1. sv. vojne bol kombináciou delenia dualistickej monarchie Rakúsko-Uhorska a vzniku nových štátov odštepovaním sa či už z Rakúska alebo Uhorska. Tak vznikli Československo, Juhoslávia a obnovené Poľsko.)

Prvotné osídlenie územia a konštituovanie suverénneho štátu. Táto možnosť vzniku nového účastníka medzinárodných vzťahov už fakticky zanikla vzhľadom na to, že v súčasnosti neexistujú voľné územia, na ktorých by sa dal založiť nový štát. Jeden z posledných príkladov takéhoto vzniku nového štátu na medzinárodnej scéne, je vznik Libérie v roku 1847, keď černošskí osadníci, ktorí boli do Afriky repatriovaní z USA, vyhlásili v Afrike nový suverénny štát.

Celkove možno povedať, že politická a ekonomická globalizácia, ktorá nastúpila po Druhej svetovej vojne, bola spojená s procesom partikularizácie v podobe vzniku nových štátov. Zo súčasných 193 štátov sveta sa iba o niečo viac ako 10 môže pochváliť „rodokmeňom“ starším ako 200 rokov. Okrem procesu dekolonizácie bol najmohutnejším impulzom k vzniku nových samostatných účastníkov medzinárodných vzťahov koniec studenej vojny. V súvislosti s koncom konfliktu Východ – Západ vznikli viaceré nové štáty, väčšinou ako dôsledok kolapsu sovietskej koloniálnej ríše, iba menšinovo ako dôsledok implózie štátov

(Somálsko) alebo vojensky úspešných secesionistických hnutí (Eritrea). Existujú experti, ktorí očakávajú, že na obzore sú v nasledujúcich rokoch ďalšie prestavby štátov alebo vznik nových štátov v dôsledku rozpadu veľkých, slabo integrovaných štátov v Afrike, ale pravdepodobne aj v Číne, Indii a ďalších štátoch Ázie. A na druhej strane, života neschopné miništáty, najmä v Afrike, budú pod tlakom populačnej explózie a katastrofálnych prerozdeľovacích bojov o pôdu, vodu, suroviny a energiu.²²

2 Národy a národnosti ako účastníci medzinárodných vzťahov

Národy patria medzi najdôležitejších mimoštátnych účastníkov medzinárodných vzťahov. Ich účasť je však obyčajne dočasná, prechodná – kým si vytvoria vlastný štát. Základným záujmom národa je totiž zachovať si svoju existenciu, svoje špecifické črty ako etnickej pospolitosti a nebyť pod politickým, psychickým a kultúrnym tlakom iného, nadradeného národa. A najvhodnejšou cestou, ako zachovať a brániť svoju národnú identitu a zabezpečiť podmienky existencie príslušníkov národa je vlastná kontrola slobodného rozvoja prostredníctvom vytvorenia najvyššej politickej organizácie, ktorou je štát.²³

Práve záujem na vytvorení vlastného štátu núti národy, aby aktívne pôsobili v medzinárodnej politike prostredníctvom svojich reprezentantov. (Takýto charakter mali o. i. aktivity T. G. Masaryka, M.R. Štefánika a E. Beneša počas a po skončení Prvej svetovej vojny v záujme vytvorenia Československej republiky). Akonáhle národy, resp. ich reprezentácie dosiahnu cieľ – vznik a medzinárodné uznanie svojho štátu, tento štát preberá reprezentáciu záujmov národa.²⁴

Predpokladom účasti národa v medzinárodných vzťahoch je, aby si jeho príslušníci vytvorili svoje organizácie a reprezentáciu. Obyčajne sú to národnooslobodzovacie hnutia alebo národné fronty (napr. Organizácia pre oslobodenie Palestíny, ktorá pôsobí od roku 1965, Front POLISARIO – Ľudový front oslobodenia sakiat al – hamra a rio de oro, ktorý vznikol s cieľom vytvoriť štát na časti územia Maroka a Západnej Sahary, SWAPO – Organizácia ľudu Juhozápadnej Afriky, ktorá od roku 1960 – 30 rokov bojovala za nezávislosť Namíbie, litovský Sajudis, ktorý predstavoval národno - emancipačné túžby vyviazať sa zo zväzu Sovietskych socialistických republík).²⁵

Organizácie tohoto druhu sú vyjadrením túžby národa po sebaurčení, po dosiahnutí „psychickej bezpečnosti“ vo vlastnom štáte. Existencia týchto organizácií je postavená na citovom vzťahu ľudí k vlastnej etnickej príslušnosti, jazyku, kultúre, histórii, identite národa. Opiera sa o ideológiu nacionalizmu. Tá môže byť vyjadrením odporu voči hegemonii, nadvláde iného národa, resp. jeho štátnej moci, alebo vyjadrením predstáv o ľudovláde, o spravovaní vlastných vecí vlastnými silami a nástrojmi.

Nacionalizmus môže byť vyjadrením vlastenectva, ale aj šovinizmu, neznášanlivosti a nenávisť voči príslušníkom iného národa. Môže byť „obranársky“ ale aj agresívny, útočný, či expanzionistický. Vlastenectvo si kladie za cieľ sebavyjadrenie národa vo vlastnom štáte. Šovinizmus hlása nadradenosť vlastného národa nad inými národmi. V takomto prípade sa idea sebaurčenia národa stáva vyjadrením skupinového egoizmu. Vlastenectvo a šovinizmus sú podoby nacionalizmu ako ideológie, ktorá odôvodňuje existenciu národného štátu a jeho vymedzenie ako časti svetovej populácie a svetového priestoru. Tieto ideológie vymedzujú vzťah jednotlivcov k vlastnému štátu.²⁶

---

²² Tetzlaff, R.: Die Dekolonisation und das neue Staatensystem. In: Weltpolitik im neuen Jahrhundert, Kaiser, K. – Schwarz, H.P. (Hrsg.), Nomos, Baden – Baden 2000, s. 66

²³ Krejčí, O.: ... s. 201

²⁴ Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 91

²⁵ Popjuk – Ryszyńska, I.: c.d.

²⁶ Krejčí, O.: ... s. 207

Národy, disponujúce svojimi národnooslobodzovacími hnutiami, či národnými frontmi a ich predstaviteľmi, majú v porovnaní so štátmi obmedzenú schopnosť a priestor pre medzinárodné aktivity. Môžu nadväzovať a udržiavať vzťahy s inými účastníkmi medzinárodných vzťahov, ale na nižšej úrovni. Môžu dokonca uzatvárať aj medzinárodné zmluvy (napr. národnooslobodzovacie hnutia Vietnamu, Laosu a Kambodže svojho času podpísali dohody o záležitostiach Indočíny). Dokážu sa tiež zúčastňovať na činnosti medzinárodných organizácií, ale nie vždy ako plnoprávny členovia. (Např. OOP získala štatút plného členstva v Lige Arabských štátov, ale v OSN iba štatút pozorovateľa. Saharská Arabská demokratická republika, ktorú presadzoval front POLISARIO a ktorej vláda fungovala v exile, bola roku 1976 prijatá do Organizácie Africkej jednoty).²⁷

Ďalším účastníkom medzinárodných vzťahov môžu byť národnosti, usilujúce získať si medzinárodnú podporu pre svoje autonomistické alebo separatistické aspirácie odôvodňujúce ich obavami z asimilácie, národnostným útlakom alebo túžbou po znovuzjednotení národa, ktorého územie bolo rozdelené v dôsledku prehratých vojen alebo „krájaní území“ v záujme veľmocí. Novým fenoménom sú národnostné menšiny, ktoré vznikli z „gastarbeiterov“ a imigrantov. Ich príslušníci sa dožadujú rovnakých práv, aké majú príslušníci tzv. autochtónnych menšín, a zároveň si udržiavajú silné, nielen kultúrne, ale aj politické väzby s materskými štátmi. Ich ľudskoprávne požiadavky v krajine, kde žijú, sa môže internacionalizovať aj v súvislosti s vierovyznaním, ako sa to niekedy stáva v prípade moslimov v Európe.

Príkladom národnostnej menšiny ako účastníka medzinárodných vzťahov je albánska národnostná menšina v srbskej provincii Kosovo. Prostredníctvom UCK – Kosovskej národnooslobodzovacej armády – sa aj s použitím zbraní usilovala vydobýť nezávislosť od Srbska, odôvodňujúc to srbským útlakom. Požiadavka 1, 9 miliónovej národnostnej menšiny na vytvorenie vlastného suverénneho štátu sa vzhľadom na jej dopad na celý Balkán, ale aj vzhľadom na to, že ide o precedens na riešenie podobných požiadaviek iných národnostných a etnických menšín nielen v Európe, ale aj na iných kontinentoch, stala agendou Bezpečnostnej rady OSN.

3 Medzinárodné organizácie a medzinárodné hnutia ako účastníci medzinárodných vzťahov

V 19. storočí začali okrem národných a teritoriálnych štátov vstupovať do medzinárodných vzťahov čoraz častejšie noví účastníci – medzinárodné organizácie a medzinárodné hnutia a to s cieľom vytvárať právne a pracovné podmienky štátov, resp. národných aktérov, na uskutočňovanie aktivít prekračujúcich hranice. Pod medzinárodnými organizáciami a medzinárodnými hnutiami rozumieme „trvalé zväzky štátov alebo fyzických a právnických osôb pochádzajúcich z rôznych krajín. Predstavujú teda kolektívne subjekty s medzinárodným zložením (členstvom), ktoré sa vo svojom konaní orientujú na dosahovanie spoločných záujmov celého spoločenstva alebo prinajmenšom jeho väčšiny. Majú teda medzinárodný charakter. Organizácie sa od hnutí líšia tým, že sú v značne vyššom stupni zinsitucionalizované.“²⁸ Medzinárodné organizácie predstavujú inštitucionalizovanú formu spolupráce v najrôznejších oblastiach. Ich štruktúra, zloženie a záujmy prekračujú štátne hranice. Ako mnohostranný zväzok (združenie) účastníkov medzinárodných vzťahov vznikli, resp. vznikajú v dôsledku medzi nimi uzavretej dohody, ktorá sa premieta do stálych orgánov. Majú teda relatívne stabilnú právnu základňu, vlastnú právnu subjektivitu a pravidelnú činnosť.²⁹

²⁷ Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 92

²⁸ Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 92

²⁹ Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W.: ... s. 66, Krejčí, O.: ... s. 209

Členmi medzinárodných organizácií môžu byť štáty alebo organizácie a združenia v jednotlivých krajinách, ktoré sú podľa vnútroštátneho práva právnickými osobami, alebo fyzické osoby. Pritom sa všeobecne akceptuje, že medzinárodným organizáciami sú len mnohostranné zväzky, t.j. také, v ktorých sú reprezentované najmenej 3 štáty alebo právnické či fyzické osoby pochádzajúce najmenej z 3 štátov. Z toho vyplýva, že rôzne formy dvojstrannej spolupráce, ktorá sa realizuje prostredníctvom stálych orgánov, sa neuznávajú za medzinárodné organizácie.

Medzinárodné organizácie obyčajne vznikajú na základe dohody zakladajúcich členov, ktorá má podobu štatútu. Ten precízne určuje cieľ medzinárodnej organizácie, práva a povinnosti jej členov, štruktúru a kompetencie jej orgánov, spôsoby prijímania rozhodnutí a metódy ich uskutočňovania v praxi, ako aj finančné otázky. Niekedy sa však štatút prijíma až po vzniku organizácie (napr. štatút Rady vzájomnej hospodárskej pomoci prijali až po 10 rokoch jej fungovania roku 1959). Existujú aj organizácie, ktoré nemajú štatút v podobe jedného písomného dokumentu (napr. OBSE, NATO, Britské spoločenstvo národov alebo už nejestvujúca GATT).³⁰

Medzinárodné organizácie existujú a fungujú prostredníctvom systému stálych orgánov, ktoré spoločne dosahujú ich ciele. V rámci stálych orgánov prebiehajú procesy zosúfňovania stanovísk a prijímania rozhodnutí. Práve ony v rozsahu štatútom daných právomocí reprezentujú organizáciu a konajú v jej mene. Stále orgány preto tvoria dreň medzinárodných organizácií. Spravidla sa vyžaduje, aby organizácia mala aspoň dva orgány – plenárny orgán, ktorý sa skladá zo všetkých členov, a výkonný orgán. Vytvorenie a fungovanie stálych orgánov je bezprostredne späté s tým, že členovia poskytujú zodpovedajúce materiálne zabezpečenie pre medzinárodnú organizáciu v podobe jej stáleho sídla a stáleho rozpočtu.

Plenárnymi orgánmi sú obyčajne zhromaždenia, konferencie, kongresy, summity. Výkonnými orgánmi sú rady, výkonné výbory atď. Plenárnym a výkonným orgánom slúžia pomocné orgány (kancelárie alebo stále sekretariáty), ktoré im poskytujú technickú a organizačnú schopnosť. Rozhodovanie medzinárodných organizácií má veľmi rôznorodý charakter podľa ich typu a významu. Najčastejšie sú to uznesenia, rezolúcie, deklarácie, názory. Môžu mať pre členov záväzný i nezáväzný charakter. Rozhodnutia sa obyčajne prijímajú hlasovaním, ale sú prípady, keď sa vyžaduje všeobecný konsenzus. V niektorých organizáciách má každý člen jeden hlas s rovnakou váhou, v niektorých (napr. EÚ) sú hlasy vážené (podľa veľkosti, počtu obyvateľov, ekonomickej váhy atď.) Rôzne podoby má aj realizácia rozhodnutí. Môže nastupovať okamžite, alebo po istom čase alebo po jeho ratifikácii určitým počtom členských krajín.³¹

Medzinárodné organizácie možno klasifikovať podľa rôznych kritérií. Najdôležitejší je charakter členstva, spätý s medzinárodným statusom organizácie. Vychádzajúc z takéhoto kritéria sa medzinárodné organizácie a hnutia delia na dve základné skupiny – vládne medzinárodné organizácie (International Governmental Organizations - IGOs) a mimovládne medzinárodné organizácie (International Non – Governmental Organizations – INGOs). Medzičasom sa zaviedla aj nová kategória mimovládne medzinárodné obchodné organizácie (Business International Non – Governmental Organizations – BINGOs), pod ktorými sa rozumejú organizácie, ktoré sa zameriavajú na dosiahnutie zisku (Transnacionálne korporácie, resp. koncerny).³²

---

³⁰ Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 92; Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W.: ... s. 66; Woyke, R.: (Hrsg.): Handwörterbuch Internationale Politik, 9. Auflage, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2005, s. 212; Novotný, A.: Slovník medzinárodných vzťahov, Magnet Press Slovakia 2004, s. 149

³¹ Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 92

³² Handwörterbuch Internationale Politik, ...s. 212

Teoretici medzinárodných vzťahov sa rôznia, či ide o osobitnú kategóriu medzinárodných organizácií, alebo či ide o jeden z tipov mimovládnych organizácií. Rozšírenejší je druhý názor.³³ B. Plechanová však upozorňuje, že miesto výrazu nadnárodné korporácie, ktorý pokladá za zavádzajúci a nezodpovedajúci charakteru týchto inštitúcií, by sa mal používať termín mnohonárodné korporácie, nakoľko tie sa v žiadnom zmysle nevymedzujú voči štátu a jeho právomociam, iba uskutočňujú svoju činnosť na území viacerých štátov.³⁴

Medzivládne medzinárodné organizácie (IGO) sa nazývajú sa tiež organizáciami medzištátnymi alebo verejnými. Sú medzinárodnoprávnymi subjektmi ako štáty, t. z. majú organizačnú moc navonok aj dovnútra. Vznikajú totiž na základe multilaterálnej medzinárodnej zmluvy ako spojenie štátov s vlastnými orgánmi a kompetenciami, ktoré si kladú za cieľ spoluprácu v politickej, ekonomickej, vojenskej, kultúrnej alebo inej oblasti a môžu voči okoliu vystupovať ako samostatný aktér. Konajú v systéme medzinárodných vzťahov na základe originálneho práva uzatvárať zmluvy, a to tak voči národným štátom ako aj iným medzinárodným organizáciám.³⁵

Medzivládne medzinárodné organizácie sa navzájom líšia cieľmi a predmetom činnosti, teritoriálnym rozsahom aktivít, funkciami, stupňom rozvinutosti vnútorných štruktúr i významom v medzinárodných vzťahoch.

Ak za hlavné kritérium zvolíme trvanie IGOS v čase, tak ich delíme na stále a dočasné, resp. s neurčitým a určitým obdobím pôsobenia. Ak za základ zoberieme charakter členstva a oblasť a rozsah kompetencií, tak IGOS možno rozdeliť na 4 základné skupiny: a) univerzálne a všestranné organizácie. Jedinou organizáciou tohto typu je v súčasnosti OSN, ktorá má 191 členských štátov zo všetkých kontinentov s výnimkou Antarktídy a prakticky neobmedzený rozsah kompetencií, ktorý zahŕňa tak mier a bezpečnosť, ako aj široko chápaný hospodársky a sociálny rozvoj a ochranu ľudských práv. Aj predchodkyňa OSN – Spoločnosť národov, ktorá pôsobila v rokoch 1919 – 1946, mala obdobný charakter. b) univerzálne medzinárodné organizácie s obmedzenými kompetenciami, tzv. funkcionálne, špecializované, cieľové organizácie. Majú všeobecné členstvo, teda sú otvorené všetkým štátom, a sledujú ohraničené ciele. Ich typickým predstaviteľom sú pridružené organizácie OSN ako IMF, WHO, FAO, IBRD, UNESCO. c) medzinárodné organizácie s ohraničeným členstvom a so všeobecnými kompetenciami a univerzálnymi cieľmi, čiže regionálne univerzálne organizácie. Patria sem najmä regionálne organizácie, ktoré sa zaoberajú širokým okruhom záležitostí, ako sú mier a bezpečnosť, hospodárstvo, sociálny rozvoj, ochrana životného prostredia, kultúra, politická spolupráca. Predstaviteľmi sú OAS (Organizácia amerických štátov), OAJ (Organizácie africkej jednoty), LAS (Liga arabských štátov). Medzi univerzálne regionálne organizácie sa zaraďuje aj Európska únia. d) medzinárodné organizácie s ohraničeným členstvom a ohraničenými cieľmi, čiže regionálne funkcionálne organizácie. V rámci tohto typu organizácií dominujú hospodársko sociálne organizácie (EHS – Európske hospodárske spoločenstvá, LAFTA – Latinsko americká oblasť voľného obchodu, NAFTA – severoamerické združenie voľného obchodu, EFTA – Európskeho združenie voľného obchodu, OPEC – Organizácia exportérov ropy) a vojensko obranné regionálne organizácie (NATO, Varšavská zmluva, ANZUS, Západoeurópska únia).³⁶ Ďalším kritériom pre kategorizáciu

³³ Krejčí, O.: ... s. 209, Lós – Nowak, T.: s. 243 – 245, Pozri Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W.: ... s. 67, Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 92 – 96

³⁴ Plechanová, B.: ...s. 92

³⁵ Handwörterbuch Internationale Politik, ...s. 212, Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 93, Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W.: ... s. 67

³⁶ Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 94 Handwörterbuch Internationale Politik, ...s. 212, Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 93, Plechanová, B. ... s, 97, Cziomer, E. – Zyblikiewicz, L.W.: ... s. 67 – 68

IGOS je ich delenie na politické a nepolitické. Prvé sa orientujú na udržanie, resp. rozšírenie moci jej členských štátov (najmä vojsko – obranné pakty ako NATO či Varšavská zmluva). Druhé sa označujú za funkcionálne – špecifické, orientujúce sa na technicko – administratívne riešenie vecných problémov. (Takéto delenie je nepochybné v prípade takých medzinárodných organizácií, ako sú ITU – Medzinárodná telekomunikačná únia, ICAO – Medzinárodná organizácia civilného letectva, WMO – Svetová meteorologická organizácia, UPU – Všeobecné poštové združenie atď. Ale v prípade IMF – Medzinárodný menový fond, WB – Svetová banka, ktoré sa tiež označujú za „nepolitické“ je zrejme, že neplnia iba technicko – administratívne, ale aj politické funkcie).

V rámci diferenciacie na politické a nepolitické sa IGOS delia aj podľa toho, či plnia politické, vojenské, hospodárske, sociálne či kultúrne funkcie. Pritom sa delia na tie, ktoré pracujú predovšetkým ako rokovacie orgány (napr. WTO), a tie, ktoré členským štátom poskytujú konkrétne služby (WHO, FAO).

Ďalším kritériom klasifikácie IGOS je, či a nakoľko rešpektujú suverenitu členských štátov. Klasické IGOS disponujú orgánmi, ktoré v reálnej praxi neobmedzujú suverenitu ich jednotlivých členských štátov, a preto majú potenciálne iba malú schopnosť presadiť svoje kompetencie voči individuálnym záujmom ich členov (napr. OSN). Naopak, supranacionálne IGOS (napr. EÚ) majú opačnú tendenciu vďaka tomu, že členské štáty dobrovoľne postúpili ich orgánom kompetencie presadzovať spoločné, nadnárodné záujmy. (v niektorých presne vymedzených oblastiach je to tak v prípade Európskej únie). Preto predmetom diskusií v týchto IGOS je nielen otázka ich formálnych kompetencií a sankčných možností voči členským štátom, ale aj otázka ich reálnych mocenských nástrojov a možností presadiť svoju vôľu voči členským štátom.³⁷ (Príkladom je diskusia o Zmluve o Ústave pre Európu v členských štátoch EÚ a medzi nimi.)

Čo sa týka mimovládnych medzinárodných organizácií (INGO), v súlade s rezolúciou ECOSOC – Hospodárskej a sociálnej rady OSN číslo 288 z októbra 1950 ide o „organizácie, ktorých vznik nie je dôsledkom medzinárodnej zmluvy. Ich činnosť sa opiera o vnútorné dohody dobrovoľne uzavreté medzi členmi v podobe stanov, štatútov či organizačných poriadkov a procedurálnych pravidiel. Ako vyplýva z názvu, členstvo v mimovládnej medzinárodnej organizácii patrí neštátnym subjektom, či už právnickým alebo fyzickým osobám. V intenciách rezolúcie VZ OSN č. 1296 z 26. júna 1968 organizácie tohto druhu musia byť tvorené voči zainteresovaným stranám (uzavreté organizácie sa zakazujú) a musia mať medzinárodný charakter činnosti (členovia z aspoň troch štátov). Ďalším dôležitým kritériom pre vyčleňovanie mimovládnych medzinárodných organizácií, ktoré sa nikdy nazývajú aj neštátnymi či súkromnými, v rámci systému medzinárodných organizácií je to, že sa neorientujú na zisk. (príkladmi non – profit making entities sú Medzinárodný olympijský výbor, Medzinárodný červený kríž, Amnesty International či Transparency International).³⁸ Preto INGO tvoria osobitnú kategóriu mimovládnych organizácií.

INGO môžeme definovať ako medzinárodné neziskové autonómne mimovládne (nie sú ovládané vládami štátov) organizácie, ktoré využívajú obmedzené zdroje na vytváranie pravidiel a štandardov a propagujú vis – á - vis štátom a iným aktérom medzinárodných vzťahov. V porovnaní so štátmi nedisponujú INGO legálnou autoritou; v porovnaní s nadnárodnými korporáciami – BINGO – disponujú len nepatrnými finančnými zdrojmi.³⁹

INGO tvoria veľmi rôznorodú skupinu. Od roku 1850 ich vzniklo vo svete vyše 35 000. Pravdepodobne najstaršou INGO bola Britská zahraničná spoločnosť proti otroctvu, ktorú založili roku 1839. Počet INGO rástol počas druhej polovice 19. a prvej polovice 20.

³⁷ Handwörterbuch Internationale Politik, ...s. 214

³⁸ Lós – Nowak, T.: ...s. 244, Pozri Popiuk - Ryszyńska, I.: ... s. 93 – 94

³⁹ Waisová, Š.: Úvod do studia mezinárodních vztahů, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Dobrá voda 2004, s. 105

storočia, ale ich exponenciálny rast nastal až po Druhej svetovej vojne. Pritom až do prelomu 60. – 70. rokov sa dominante zameriavali na odbornú – resp. profesijnú oblasť a prevažoval u nich univerzalistický charakter. Orientovali sa na lekárstvo, vedu, priemysel, ale nie iba v jednom regióne (napr. Európe). Organizácie ako Medzinárodné združenie novinárov, Asociácia ornitológov atď. mali celosvetový charakter. Nárast počtu INGO súvisel s rozvojom občianskej spoločnosti, rastom povedomia o globálnych problémoch a vznikom najrôznejších protestných hnutí.⁴⁰ Bol tiež výrazom demokratizácie medzinárodného prostredia a zvýšeného záujmu o ovplyvňovanie medzinárodnej politiky.

INGO možno deliť na univerzálne (napr. Medzinárodný olympijský výbor) alebo regionálne (napr. Únia európskych federalistov); na masové, ktoré majú milióny členov v mnohých štátoch (napr. Medzinárodná konfederácia slobodných odborov, ktorá má cca. 50 miliónov členov v okolo 90 štátoch,) alebo elitné, ktoré majú iba niekoľko desiatok či stoviek členov (Napr. Medzinárodný klub rôznych civilizácií); na otvorené, ktoré sú prístupné všetkým ľuďom vyznávajúcim určité hodnoty (napr. ekologické organizácie), alebo s výberovým členstvom, do ktorých môžu vstúpiť iba osoby z určitých prostredí (napr. Svetový kongres Židov, Svetová luteránska federácia, Medzinárodný výbor právnych vied).⁴¹

INGO, ktoré fungujú vo všetkých sférach a oblastiach spoločenského života sa delia na tri základné kategórie: a) s politickým zameraním, b) s nepolitickým a nekomerčným zameraním, c) nadnárodné, resp. transnacionálne organizácie⁴²

Vznik a význam tohto politicko-ideologických medzinárodných organizácií súvisí s už spomínaným rozvojom občianskej spoločnosti a kreovaním sa rôznych protestných hnutí proti status quo v národných štátoch alebo vo svetovom politickom systéme. Sú tiež vyjadrením tendencie odmietať výlučnú identifikáciu s národným štátom a hľadať separátne politické štáty alebo vytvárať nadnárodnú platformu pre presadzovanie ideologicku – politických cieľov.

K prvým organizáciám tohto druhu patrili I. a II. Internacionála medzinárodného robotníckeho hnutia v 19. storočí, ktoré si kladli za cieľ zmenu vnútroštátneho usporiadania veľkých medzinárodných aktérova tým aj zmenu celého svetového politického systému. V súčasnosti sú vyhranenými ideologicko–politickými organizáciami univezálneho charakteru napr. Socialistická internacionála a Kresťansko–demokratická internacionála ako združenia politických strán pôsobiacich v jednotlivých štátoch a vyznávajúcich tie isté základné hodnoty a programové ciele. Európska integrácia podnietila vznik regionálnych nadnárodných politických strán ako strana Európskych socialistov, Európska ľudová strana, Európska liberálna strana atď., v ktorých pôsobia ideologicky a politicky príbuzné národné strany ako kolektívni členovia a prostredníctvom spoločných orgánov koordinujú svoju činnosť pri presadzovaní rôznych politík v Európskej únii.

Ďalším typom INGO s politickým charakterom boli a sú rôzne mierové kongresy usilujúce sa kultivovať medzinárodné vzťahy prostredníctvom zavádzania istých noriem správanie štátov a ostatných aktérov alebo na základe zmien štruktúry medzinárodných vzťahov či ovplyvňovaním verejnej mienky v jednotlivých štátoch alebo regiónoch. (V súčasnosti sú to napr. Medzinárodný mierový výbor, Medzinárodné hnutie Lekári za zabránenie jadrovej vojne.)

Atribúty politickej INGO má aj Amnesty International, hoci si nekladie reformné ciele vo vzťahu k svetovému politickému systému. Zameriava sa však na politické správanie sa jednotlivých štátov v oblasti ochrany základných ľudských práv a preto nemá iba charakter humanitárnej organizácie. Za zvláštny typ politického medzinárodného aktéra možno pokladať aj tie MVO, ktoré sa usilujú – niekedy aj s podporou niektorého štátu či niektorých štátov –

⁴⁰ Waisová, Š.: ... s. 105-106

⁴¹ Popjuk – Ryszyńska, I.: ... s. 94

⁴² Krejčí, O.: ... s. 225

o zmenu politického status quo teroristickými útokmi (napr. Al – Kaidá). Politický charakter môže činnosť INGO nadobudnúť aj vďaka oficiálnej spolupráci so štátmi alebo s inými aktérmi, najmä medzinárodnými medzivládnyimi organizáciami.⁴³ (Ide najmä o INGO spolupracujúce s rôznymi agentúrami a orgánmi OSN.) Medzi INGO s politickým charakterom sa zaraďujú aj odborové organizácie (Svetová federácia odborov a Medzinárodná konfederácia slobodných odborov).⁴⁴

b) INGO s nepolitickým a nekomerčným zameraním. Do tejto kategórie patria organizácie náboženské (napr. Pax Christi, Pax Romana, Svetová rada cirkví), športové (Medzinárodný olympijský výbor, FIFA – svetová futbalová federácia, UEFA – Európska futbalová únia, medzinárodný gymnastická federácia, Medzinárodná federácia ľadového hokeja – IIHF atď.), vedecké, osvetové a kultúrne (Združenie medzinárodného práva, Medzinárodné združenie politických vied, medzinárodná astronomická únia, medzinárodné združenie modernej hudby, Pen – klub, Medzinárodná organizácia novinárov atď.), humanitárne (Charitas Interational, Lekári bez hraníc, Medzinárodný Rotary klub atď.), profesionálne (Medzinárodná astronautická federácia, Medziamerická rada obchodu a produkcie atď.), Ekologické (Priatelía zeme, Greenpeace, Európske byro ekologických organizácií. atď.), národov žijúcich v diaspore (napr. Svetový kongres Židov, Medzinárodný zväz Rómov, Svetový kongres Slovákov atď.), miestnych a regionálnych samospráv (napr. Rada Európskych regiónov).⁴⁵

Osobitnú kategóriu účastníkov medzinárodných vzťahov tvoria nadnárodné INGO. Ide o hromadné subjekty, resp. organizácie, ktoré sú riadené z jedného centra. Majú síce medzinárodné zloženie, ale nie sú ozajstnými medzinárodným združeniami kolektívneho charakteru. Tieto subjekty sa vytvárajú okolo jedného centra a sú ním priamo riadené.⁴⁶ Ide o najmladší fenomén v medzinárodných vzťahoch. Objavili sa v 60. rokoch, hoci zdroj transnárodných aktivít rôzneho druhu treba hľadať v americkom hospodárskom expanzionizme prejavujúcom sa prostredníctvom rôznych priemyslových a obchodných korporácií, a to už bezprostredne po druhej svetovej vojne. Sú vyjadrením prehlbujúcej sa internacionalizácie sveta a procesov globalizácie ekonomiky v období moderného kapitalizmu. Zároveň predstavujú veľmi komplikovaný subjekt medzinárodných vzťahov, ktorý sa nedá ľahko a jednoznačne klasifikovať. Ich osobitný charakter vyplýva z aktivít, ktoré prekračujú hranice jestvujúcich štátov. Tvoria špecifickú väzbu medzi spoločenstvom národných štátov, lokálnych skupín a ich záujmov, záujmov transhraničných regiónov a záujmov nadnárodných hospodárskych subjektov.

Nadnárodné INGO sa delia na tri základné kategórie. Po prvé ide o transnárodné nezdružene organizácie (Transnational Non – Coroprate Organizations – TNCOs). Patria sem svetové cirkvi, svetové politické hnutia, nadnárodné nadácie (napr. Fordova a Rockefellerova či Nadácia pre otvorené spoločnosť G. Sorosa), ale aj nadnárodné organizované a konajúce teroristické organizácie (napr. Al – Kaidá).

Po druhé, ide o transnárodné korporácie (TNK). Pokladajú sa za hlavný nástroj globalizácie ekonomiky a najdôležitejší priamy kanál investícií zo zahraničia.⁴⁷ Patria medzi najvýznamnejších aktérov medzinárodných hospodárskych vzťahov, čo je dané najmä ich ekonomickou silou. (Např. Microsoft sa roku 1999 stal prvou korporáciou, ktorej tržová hodnota prekročila 500 mld. USD. Tým predbehol – s výnimkou 8 najbohatších – všetky štáty sveta.) Keďže výnosy TNK sú často porovnateľné s HDP mnohých štátov alebo sú dokonca

---

⁴³ Krejčí O.: . . . s.225-226, Handwörterbuch Internationale Politik, . . .s.215, Popjuk – Ryszyńska, I.: . . . s.94

⁴⁴ Handwörterbuch Internationale Politik, ...s. 215

⁴⁵ Popiuk – Ryszynska, I.: ... s. 94, Handwörterbuch Internationale Politik, ...s. 215

⁴⁶ Bližšie pozri: Krejčí, O.: ... s. 228, Cziomer, E. – Zyblíkiewicz, L.W.: ... s. 92

⁴⁷ Krejčí, O.: ... s. 226

väčšie, prostredníctvom svojej ekonomickej sily môžu priamo aj nepriamo ovplyvňovať politické správanie národných štátov ako aj rôznych medzinárodných organizácií. Preto sa dôsledky ich aktivít stali predmetom nielen politických diskusií, ale aj širokého výskumu. Nastolila sa tiež požiadavka vytvoriť kódex ich správania. (Pripravovaná dohoda OECD o investíciách – MAI – po zverejnení v roku 1997 vyvolala vlnu kritiky, okrem iného aj zo strany orgánov EÚ, lebo predpokladala nevyvážený presun povinností na štáty, a práv na nadnárodné korporácie, takže roku 2000 musela OECD prijať značne revidovanú Smernicu pre nadnárodné spoločnosti.) Predmetom pozornosti sa stala najmä schopnosť nadnárodných korporácií zasahovať do vnútorných záležitostí hostiteľských štátov, narúšať ich suverenitu a vynucovať si zmenu ich zahraničnopolitickej orientácie. Mimo pozornosti však neostávajú ani pokusy hostiteľských krajín tlačiť prostredníctvom TNK na materské krajiny.⁴⁸

V každom prípade ekonomická sila jednotlivých TNK a rozširujúce sa pole ich manévrovania im umožňuje správať sa ako ťažký a náročný partner iných účastníkov medzinárodných vzťahov, vrátane hospodársky najsilnejších štátov. TNK disponujú arzenálom silných ekonomických nástrojov. Majú najmodernejšie technológie, organizačné a manažérske know how, prístup ku globálnym zdrojom kapitálu a na veľké trhy v Amerike, Európe, juhovýchodnej Ázii a Japonsku. Do medzinárodnej politiky vniesli dva nové rozmery diplomacie – medzi štátom a firmou a medzi firmami. Vzhľadom na to, že TNK si sústavne navzájom konkurujú, potrebujú v konečnom dôsledku aj to, čím disponujú štáty.⁴⁹ Hostiteľské krajiny tak majú k dispozícii rad nástrojov, ktoré môžu vedome použiť na povzbudenie alebo obmedzenie aktivít TNK na svojom území. Preto pri hodnotení vzťahov štátov s TNK nie je až natoľko dôležité či tieto štáty sú „silné“ alebo „slabé“, ale či „spia“ alebo sú „šikovné“.⁵⁰

Po tretie, ide o transvládne organizácie, na činnosti ktorých sa podieľajú aj štátne subjekty. Patria sem Medzi parlamentná únia, ktorú tvoria predstavitelia národných parlamentov, Interpol, na práci ktorého sa zúčastňujú tak polície členských štátov ako aj ministerstvá vnútra, IULA – medzinárodná únia miestnych administratív, ktorú tvoria predstavitelia regionálnych a miestnych samospráv členských štátov EÚ.⁵¹

Osobitnou kategóriou účastníkov medzinárodných vzťahov sú národné a medzinárodné záujmové skupiny. Patria sem napr. Rímsky klub alebo G 7, resp. G 8. Ich účastníci sa vedome vystríhajú aktivít, ktoré by viedli k formalizácii ich činnosti. G 8 ako najmladší prejav tejto tendencie vývoja medzinárodných vzťahov predstavuje akúsi semištruktúru, ktorá tvorí systém spolupôsobenia ôsmich štátov v oblastiach, ktoré vyžadujú globálne riešenia, často svojimi dôsledkami prekračujúce hranice iných účastníkov medzinárodných vzťahov. Ide vlastne o nepísanú dohodu týchto štátov, že ich lídri budú spoločne posudzovať vybrané problémy medzinárodných vzťahov a eventuálne podporovať, negovať alebo ignorovať konkrétne dianie v medzinárodnom prostredí. Nie je to jednoduchý zväzok niekoľkých štátov a pre štruktúru medzinárodného systému nemá väčší význam, hoci vyvíja istý vplyv na medzinárodné vzťahy.⁵² Podobnými semištruktúrami sú aj Vyšehradská štvorka alebo Weimarský trojuholník.

4 Roly a funkcie medzinárodných organizácií v medzinárodných vzťahoch

Nárast počtu a významu medzinárodných organizácií patrí k základným charakteristickým črtám vývoja medzinárodných vzťahov v uplynulých sto rokoch. Podľa dostupných údajov v predvečer prvej svetovej vojny existovalo takmer 560 medzivládnych a viac než 170 mimovládnych medzinárodných organizácií. V roku 1940 existovalo už viac než

---

⁴⁸ Krejčí, O.: ... s. 228, 230

⁴⁹ Cziomer, E. – Zybliekiewicz, L.W.: ... s. 80, s. 92

⁵⁰ Krejčí, O.: ... s. 228, Cziomer, E. – Zybliekiewicz, L.W.: ... s. 92

⁵¹ Lós – Nowak, T.: s. 248 - 249

⁵² Lós – Nowak, T.: s. 247 - 248

80 medzivládnych a takmer 500 mimovládnych medzinárodných organizácií. Podľa Únie medzinárodných združení na začiatku 21. storočia jestvovalo už 243 medzivládnych medzinárodných organizácií a 6392 mimovládnych medzinárodných organizácií tradičného typu. Celkove pôsobilo vo svete až takmer 30 000 medzinárodných organizácií najrôznejšieho druhu.⁵³

Vznik a pôsobenie medzinárodných organizácií sa dá rozdeliť na 4 etapy. Prvá sa vymedzuje začiatkom 18. storočia a vypuknutím Prvej svetovej vojny. Druhá etapa predstavuje obdobie medzi dvomi svetovými vojnami. Tretia fáza sa vymedzuje začiatkom americko – britských rozhovorov o vytvorení univerzálnej organizácie pre mier a bezpečnosť a koncom 50. rokov, keď sa dokončoval zánik starého svetového poriadku a utváralo sa studenovojsné bipolárne usporiadanie sveta. Štvrtá etapa, ktorá súvisí s rozpadom koloniálneho systému a prudkým nárastom nových štátov ako aktérov medzinárodných vzťahov, nastúpila začiatkom 60. rokov a trvá dodnes.⁵⁴

Z výskumov medzinárodných organizácií vyplýva, že IGO sú najtrvalejšou organizačnou formou medzinárodnej spolupráce. Vykazujú relatívne nízky rozsah zanikania. (Medzinárodné Byro mier a váh existuje od roku 1878, Medzinárodná organizácia práce od roku 1919, Svetová meteorologická organizácia od roku 1890, Medzinárodná rada morí od roku 1902, Všeobecná únia pôšt od roku 1874.) Z druhej strany, veľa medzinárodných organizácií politického charakteru zaniklo relatívne rýchlo. Spoločnosť národov, Rada vzájomnej hospodárskej pomoci, Varšavská zmluva, CENTO atď..

Dynamika rastu počtu IGO ako aj ich trvalosť sú dôsledkom rastu populácie, vzniku nových štátov, objavenia sa globálnych a regionálnych problémov, ktoré si vyžadovali v záujme ich riešenia väčšiu intenzitu i nové formy medzinárodnej spolupráce. Impulzom pre vznik a pôsobenie nových medzinárodných organizácií sa stali taktiež zmeny v systéme medzinárodných vzťahov po skončení studenej vojny. Výskumy priniesli tiež poznatok, že v čase konfliktov a napätí aktivita medzinárodných organizácií klesá. Naopak, vo fáze stabilizácie medzinárodných vzťahov vzrastá nielen ich aktivita, ale aj ich počet.

INGO sa stali významným dynamizujúcim faktorom vývoja medzinárodných vzťahov v druhej polovici 20. storočia. Osobitný rast nadnárodných organizácií, rôznorodosť a sila ich vplyvu na vnútornú a zahraničnú politiku štátov a činnosť jestvujúcich IGO, pričom dominantnú rolu zohrali BINGO, podnietili niektorých autorov, aby začali hovoriť o akejsi transnárodnej organizačnej revolúcii v medzinárodných vzťahoch. Zhustujúca sa sieť INGO sa však stala pre štáty ako hlavných účastníkov medzinárodných vzťahov skôr výzvou ako hrozbou. INGO totiž umožňujú dopĺňať medzinárodnopolitické aktivity štátov. Vytvárajú nový priestor na medzinárodnej scéne a novú kvalitu v štruktúre medzinárodného systému. Stali sa autonómnyimi presadzovateľmi záujmov svojich členov, ktorými sú fyzické a právnické osoby, v medzinárodných vzťahoch a zároveň stimulujú zahraničnú politiku štátov k väčšej spolupráci s nimi.

V prípade BINGO, ktoré sú výrazom globalizácie hospodárstva a financií, sa hovorí o nástupe novej medzinárodnej spoločenskej triedy, ktorá utvára svetový hospodársky a finančný systém, a tým nepriamo i priamo vplyva na svetovú politiku. Zo všetkých uvedených dôvodov sú IGO aj INGO významnými a dynamicky sa rozvíjajúcimi sa prvkami medzinárodných vzťahov a plnia v nich významné roly a funkcie.⁵⁵

Popri role viac alebo menej autonómneho účastníka medzinárodných vzťahov plnia medzinárodné organizácie aj rolu mnohostranných a nadnárodných inštitúcií, v ktorých možno zavčas postihnúť rôznorodé záujmy, ktoré prekračujú hranice a kompetencie národných štátov. Ba čo viac, zohrávajú rolu špecifického predchádzateľa konfliktov, resp. riešiteľa

---

⁵³ Lós – Nowak, T.: ...s. 209 – 210

⁵⁴ Lós – Nowak, T.: ...s. 234 – 235

⁵⁵ Lós – Nowak, T.: ...s. 235 – 241

konfliktov, akejsi regulačnej či usmerňovacej agentúry a spojovateľa a harmonizátor a záujmov jednotlivých členov danej organizácie alebo, širšie, účastníkov medzinárodných vzťahov.

Niektoré medzinárodné organizácie plnia úlohu sprostredkovateľa. Vďaka ich multinárodnému zloženiu tvoria vhodný rámec pre sprostredkovanie a vyvažovanie medzi sporiacimi sa stranami, lebo predstavujú neutrálne miesto, kde možno rokovať a hľadať riešene sporných otázok bez hrozby straty tváre.

Ďalej medzinárodné organizácie plnia rolu paralelnej elity resp. kontraelity voči diplomacii národného štátu. Nárast počtu IGO a INGO predstavuje veľkú výzvu pre diplomaciu národných štátov. Najmä v rôznych špecializovaných INGO sa tvoria elity, ktoré pri riešení špeciálnych, najmä odborných problémov, preukazujú väčšiu kompetenciu než môžu v dôsledku svojho odborného vzdelania preukázať klasickí diplomati. Ďalším dôsledkom pôsobenia mnohých medzinárodných organizácií je, že diplomacia národných štátov musí meniť zameranie a metódy práce, napríklad posilňovaním tzv. konferenčnej diplomacie.

ZÁVER

Významnú rolu zohrávajú medzinárodné organizácie v prospech menších a slabších štátov, ktoré tvoria viac ako polovicu medzinárodného systému. Tie sú sice podľa medzinárodného práva v medzinárodných vzťahoch rovnoprávne, ale fakticky môžu svoje záujmy presadiť iba prostredníctvom spojenectva a vzájomnej spolupráce. Prostredníctvom medzinárodných organizácií môžu tieto štáty dosiahnuť, aby ich problémy vypočuli (príkladom je skupina 77 rozvojových krajín) a následne ich záujmy presadili, resp. aby mohli ovplyvňovať vývoj medzinárodných vzťahov.

A napokon, medzinárodné organizácie zohrávajú rolu sprostredkovateľa informácií o medzinárodnej politike medzinárodnej verejnosti. Usporadúvaním pravidelných konferencií a ďalším informovaním o rôznych témach prakticky znemožňujú, resp. významne obmedzujú tradičnú tajnú diplomaciu. Medzinárodné organizácie tak dodatočne a širšie popri národných štátoch vplývajú na verejnú mienku v globálnych i regionálnych záležitostiach týkajúcich sa bezpečnosti, mieru, odzbrojenia, ochrany životného prostredia, rozvoja medzinárodného obchodu atď.⁵⁶

Medzinárodné organizácie plnia mnohoraké funkcie v rámci ich vplyvu na jednotlivé oblasti medzinárodnej spolupráce. Väčšina autorov vyčleňuje tri zásadné typy týchto funkcií: regulačné, kontrolné a operatívne.

Regulačné funkcie smerujú k vytváraniu takého postupu štátov a iných účastníkov medzinárodných vzťahov, ktorý zodpovedá prijatým normám, resp. úpravám. Vzťahuje sa to predovšetkým na kodifikáciu medzinárodného práva, prostredníctvom Komisie medzinárodného práva OSN alebo iných globálnych alebo regionálnych aktov a konvencií (Např. Valné zhromaždenie OSN, Rada Európy, Európska únia.) Inak povedané, funkciou týchto a ďalších medzinárodných organizácií je prispievať k vytváraniu záväzných rámcov správania sa účastníkov medzinárodných vzťahov.

Kontrolné funkcie spočívajú v stabilizácii faktického stavu medzinárodných vzťahov vo vzťahu k určitým normám alebo vzorcom správania. Pritom treba rozlišovať politickú a súdnu kontrolu. Tá druhá sa vždy musí opierať o konkrétne právne základy – hmotné i procedurálne.

---

⁵⁶ Handwörterbuch Internationale Politik, ...s. 216 – 217, Cziomer, E. – Zybliekiewicz, L.W.: ... s. 70

Operačné funkcie daná medzinárodná organizácia vykonáva organizovaním rôznych služieb, poskytovaných dobrovoľne alebo v súlade so zmluvou. Patrí sem distribúcia a vyhodnocovanie informácií, transfer know how, uskutočňovanie konzultácií, realizácia rôznych programov, podpora mierových a humanitárnych akcií atď.⁵⁷

KONTAKT

PhDr. Peter Weiss, CSc.
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
weiss@euba.sk

---

⁵⁷ Cziomer, E. – Zyblíkiewicz, L.W.: ... s. 89, Waisová, Š.: ... s. 101 - 102

**GLOBALIZÁCIA, EXPONENCIÁLNY RAST A SOCIÁLNY CHAOS –
GLOBÁLNE HROZBY 21.STOROČIA**

---

doc. Dr. Štefan Volner, CSc.

ABSTRAKT

Súčasná bezpečnostná situácia je komplikovaná a začína sa približovať ku kritickej hranici. Ľudstvo stojí pred mnohými globálnymi hrozbami a rizikami. Príčiny a základy týchto hrozieb spočívajú v negatívnych následkoch, dopadoch m.i. *globalizácie a exponenciálneho rastu* (obyvateľstva, výroby, spotreby prírodných zdrojov a energie, finančného kapitálu, obchodu atď.). Obe tieto tendencie a globálne problémy ľudstva sa začínajú negatívne prejavovať vo zvýšenom sociálnom pohybe, ktorý nadobúda prvky *sociálneho chaosu*. Problém globalizácie, globálnych problémov a globálnych hrozieb ľudstva - nespočívajú ani tak v tom, že prenikajú do všetkých oblastí, stránok a úrovni spoločenského a prírodného systému, ale skôr v tom, že tu dochádza k zostreniu *protipólov*, že sa naruša *rovnováha, poriadok a je nebezpečenstvo pôsobenia takých anomálií, fluktuácií a chaosu, ktoré spôsobujú deštrukciu*. Ak sa charakter a exponenciálny rast globálnych problémov nezastaví, hrozí, že sa dostane do ničiacej *asymetrie, nerovnováhy, do chaotického stavu* a stane sa pre ľudí a ľudstvo *neovládateľným a nekontrolovateľným*. Globálny chaos sa potom prejavuje v celom rade ďalších hrozieb a rizík, ako sú napríklad konflikty, migrácia, sociálny odpor, rozklad štátu atď. Riešenie (napríklad len týchto) troch globálnych problémov ľudstva je cestou, ako znížiť riziká a hrozby pre ľudstvo v 21. storočí.

ABSTRACT

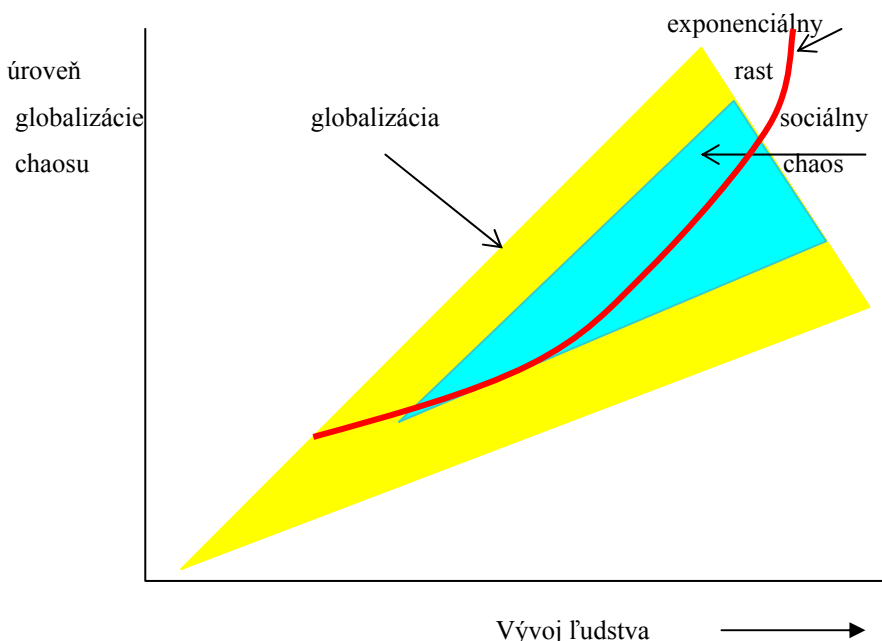
Contemporary security situation has become more complicated and it approaches critical limits. Humankind is facing several global risks and threats. Reasons and basis of the threats consist in negative consequences and impacts of *globalization and exponential growth* (growth of population, production, consumption of natural sources and energy, financial assets, business etc.). Both tendencies and global problems of humankind start to reflect in increasing social movement, which gains some elements of *social chaos*. Problem of globalization, global problems and global threats for humankind – do not consist in their penetration into all aspects and levels of social and natural system, but rather in sharpening of their *counter-poles*, in breaking of *balance, order and there exists a danger that such anomalies, fluctuations and chaos can cause destruction*. If the character and exponential growth of global problems do not stop, there will be a threat that system will come to destroying *asymmetry, imbalance, chaotic state and humankind will not be able to control and rule such system*. Global chaos is shown in several risks and threats – f. e. conflicts, migration, social revolt, disintegration of state etc. Solution of these three global problems of humankind is the only way how to decrease risks and threats for humankind in the 21st century.

Bezpečnosť sveta a ľudstva po skončení studenej vojny nie je lepšia. Bezpečnostná situácia je skomplikovaná a začína sa približovať ku kritickej hranici, čo je spôsobené predovšetkým dvoma tendenciami, skutočnosťami. Po prvé, do kritických a turbulentných medzinárodných bezpečnostných vzťahov čoraz viac vstupujú, presadzujú sa *vojenské prostriedky a formy* riešenia záujmov, rozdielov, sporov a konfliktov. Po druhé, neustále pribúda množstvo hrozieb a rizík nevojenského charakteru a najmä tzv. *asymetrických hrozieb*. Bezpečnosť ľudstva priamo ohrozuje terorizmus, šírenie zbraní hromadného ničenia, ako aj nové geopolitické trenice, civilizačné pohyby a konfrontácie, globálne problémy, sociálny úpadok a rozdiely, extrémne náboženské hnutia, ekonomický protekcionizmus, narušenie štandardných medzinárodných ekonomických vzťahov a toku strategických komodít, falšnosť

demokracia, podkopávanie základov právneho štátu, porušovanie suverénnych a ľudských práv občanov, migračné vlny, etnické konflikty, kriminalita, informačný terorizmus a pirátstvo, kybernetické konflikty a vandalizmus, sociálny útlak, čierny trh, egoizmus, apatia, úpadok morálky, korupcia, ekologické havárie, prírodné katastrofy, živelné katastrofy, havárie, pandémie, prehlbujúce sa rozpory a rozdiely medzi Severom (Centrom) a Juhom (Perifériou) atď. Príčiny a základy týchto hrozieb vidím v negatívnych následkoch (samozrejme, má aj pozitívne) globalizácie a exponenciálneho (obyvateľstvo, výroba, spotreba prírodných zdrojov a energie, finančného kapitálu, obchodu atď.) rastu. Obe tieto tendencie a globálne problémy ľudstva sa začínajú negatívne prejavovať vo zvýšenom sociálnom pohybe, ktorý nadobúda prvky chaosu. (obrázok č. 1) Globálny chaos sa potom prejavuje v celom rade ďalších hrozieb a rizík, ako sú napríklad konflikty, migrácia, sociálny odpor, vandalizmus, kriminalita, predaj drog, rast násilia, nezamestnanosť, extrémizmus, terorizmus, pandémie atď. Preto si zasluhujú komplexnú a hlbokú analýzu, s cieľom nájsť riešenia, zaistiť bezpečnejší rozvoj ľudstva, štátov a národov.

Obrázok č. 1. Globalizácia, exponenciálny rast a sociálny chaos

Globalizácia

Problém globalizácie, globálnych problémov a globálnych hrozieb ľudstva - nespočívajú ani tak v tom, že prenikajú do všetkých oblastí, stránok a úrovní spoločenského a prírodného systému, ale skôr v tom, že tu dochádza k zostreniu **protipólov**, že sa narúša **rovnováha, poriadok a je nebezpečenstvo pôsobenia takých anomálií, fluktuácií a chaosu, ktoré spôsobujú deštrukciu.**

Globalizácia so sebou prináša nielen zjednocovanie, spájanie, unifikáciu, ale aj oddeľovanie, odcudzenie, individualizáciu, lokalizáciu a rozdiely. Je paradoxné, že jedným prináša globálny exponenciálny rast výroby, bohatstvo a voľnosť, zatiaľ čo druhým chudobu a hlad. Rast globálnej informačnej, dopravnej a masmediálnej komunikácie „odstraňuje hranice“ medzi ľuďmi, štátmi a národmi, zároveň však so sebou prináša aj nárast individualizmu, odcudzenia a osamotenía. Rozvoj poznania, vedy a vzdelania vo svete je

zároveň sprevádzaný aj s nárastom kriminality a násilia. Finančná a kapitálová globálna expanzia prináša so sebou aj zánik tisícov firiem a práce. Šírenie a „zdokonaľovanie“ demokracie je zároveň sprevádzaný čoraz menšou faktickou a priamou účasťou ľudí na riadení a kontrole štátu a spoločnosti. Ani technologický rozvoj zatiaľ neznamená viac slobody a práce pre milióny ľudí, ale skôr viac strachu o prácu a menej možností aktívne žiť.

Ak sa charakter a exponenciálny rast globálnych problémov nezastaví, hrozí, že sa dostane do ničiacej *asymetrie, nerovnováhy, do chaotického stavu*, že sa stane pre ľudí a ľudstvo *neovládateľným a nekontrolovateľným*. Podľa druhého vývojového (termodynamického) zákona, by bolo žiaduce aspoň približne určiť bifurkačný bod, kritickú hranicu, limity hroziacej nerovnováhy, za ktorými už nastáva katastrofa. Bolo by pre ľudstvo prospešné, keby sme vedeli určiť mieru, dynamiku a tempo rastu, rýchlosť pohybu globalizácie (podľa štvrtého vývojového (termodynamického) zákona), lebo aj „kritický“ pomalší aj „kritický“ rýchlejší rast znamená pre ľudstvo hrozbu.

Výrazným zdrojom vzniku rozdielov, protikladov a nerovnováhy v globálnom dosahu sú najmä *technologická a ekonomická globalizácia*, kde zohráva osobitne kľúčovú úlohu *globalizácia finančná*. Zvyšuje sa medzinárodná mobilita kapitálu. V skutočnosti existuje jeden celosvetový trh akcií (to isté platí pre deriváty, meny atď.). Deriváty sú vlastne výmenné papiere na budúce zmeny kurzu akcií, pôžičiek, úrokov, výmenných kurzov. Pôvodne bolo účelom derivátov zabezpečiť dlhodobé medzinárodné obchody a dodávky proti nepredvídanému kolísaniu cien alebo výmenných kurzov. Denný medzinárodný obchod s derivátmi má v súčasnosti najmenej dvadsaťnásobok objemu celého medzinárodného obchodu s tovarom. (9, s. 40) Podľa údajov Banky pre medzinárodné vysporiadanie platieb, manipulujú denne rýchlosťou svetla so sumou 1,5 biliónov mariek, čo zodpovedá ročnému výkonu celého nemeckého hospodárstva. K tomuto môžeme prirátat' aj vysoké obraty na akciovom trhu a v obchodoch a produkty, ako sú tzv. deriváty a štátne dlhopisy. V prvej polovici 90-tych rokov sa zdvojnásobila hodnota dohodnutých kontraktov v dvojročnom cykle a dosiahla celkovú sumu vo výške USD 41 000 000 000 000. (4, s. 28) Ak si uvedomíme, že denný objem obrátov svetového finančného trhu je takmer dvojnásobný oproti devízovým rezervám všetkých emisných bánk dohromady, potom pochopíme moc finančných politikov. Len manažéri amerických fondov spravujú USD 8 000 000 000 000 úspor a rezerv na dôchodkové zabezpečenie. (4, s. 105)

Finančná globalizácia pridala novému storočiu dve celosvetové hrozby - nákazlivé choroby - a to „fuzionitídu“ („manager mania“, zlučovacie mánie) a „akciovú hystériu“. Deje sa to v kanceláriách manažérov veľkých investičných spoločností, bánk a poradenských spoločností. (9, s. 46) Oveľa nebezpečnejšia je postupná koncentrácia svetovej hospodárskej moci v rukách niekoľko málo finančných manažérov, pôsobiacich na čele súkromných bánk, fondov a investičných ústavov, činných po celom svete. Tu vzniká pravdepodobne nová globálna vyššia trieda - najvyššia trieda. (8, s. 49) Hrozí tu, že ak sa presadí nadnárodný, mocichtivý a nekontrolovateľný kapitalizmus, môže to vyvolať rovnako vznik a presadzovanie sa bezohľadných protisíl: protikapitalistický a taktiež protidemokratický extrémistický fundamentalizmus a nacionalizmus. (9, s. 49) Napríklad 200 najväčších korporácií, zamestnávajúcich menej ako tri štvrtiny percenta pracovnej sily na svete, predstavuje 28% svetovej ekonomickej aktivity. Na svetovom obchode sa podieľa 70% z päťsto najväčších korporácií. (5, s. 85) Napríklad ABB Asea Brown Boveri Ltd. je nadnárodnou korporáciou so ziskom 36 miliárd dolárov ročne. Je rozdelená do 1300 spoločností v 140 krajinách. Rozhodujúcu úlohu vo vytváraní obrovských nadnárodných korporácií a nového globálneho finančného systému budú mať USA, a spolurozhodovať budú i krajiny EÚ, Japonsko a pravdepodobne aj Čína. (9, s. 67)

Ak sa aj v budúcnosti budú presadzovať súčasné praktiky ekonomického a finančného rastu, ak tento rast naďalej zostane exponenciálny a expanzívny, potom si nemôžeme byť istí,

či súčasný ekonomický i politický systém stroskotá skôr na ekologickej katastrofe, na vyčerpaní zdrojov, sociálnej radikalizácii, alebo na zrútení daného ekonomického a finančného systému, trhu. Podľa bankára F. Rohatyna, finančné trhy dnes ohrozujú stabilitu vo svete viac ako jadrové zbrane. (4, s. 104) Každopádne sa to tak či onak odrazi na vzniku mnohých globálnych problémov ľudstva, na zostrení sociálnych konfliktov, na pôsobení mnohých fluktuácií a deštruktívnych anomálií, na raste extrémizmu, násilia a terorizmu.

Väčšina ľudstva bude v 21. storočí podstatne závislejšia od celosvetového hospodárstva než kedykoľvek predtým. V blízkej budúcnosti budeme vystavení *celosvetovej konkurencii* nielen v odbyte výrobkov a služieb, ale aj v oblasti pracovných príležitostí. Už dnes je príčinou čiastočnej štrukturálnej nezamestnanosti v Európe „export pracovných miest“ do krajín s nízkou mzdovou úrovňou. (9, s. 38)

Globalizácia napomohla celosvetové rozšírenie *obchodu a komunikácie*. Rýchle silnie všeobecná tendencia k zrušeniu rozličných národných obchodných obmedzení. Podstatným faktorom globalizácie je prekonanie vzdialeností. Obrovské tankové lode, kontajnerové lode, letecká doprava a moderná informačná sieť na celej zemeguli, to všetko zmenilo geografické vzdialenosti a bariéry. (9, s. 3)

Ekonomická globalizácia môže viesť k politickému ohrozeniu slobodného svetového obchodu. Na jednej strane bude obchod globalizovať, stierať národné hranice a bariéry, ale na strane druhej vytvorí nové rozdiely, nové protiklady, nové napätia a nové konflikty globálneho dosahu. Môže vyvolať i mocenskopolitické konflikty medzi štátmi, národmi a lokalitami jednotlivých kontinentov. (9, s. 39)

Globálny explozívny rast ekonomiky, technológie a financií má ešte ďalšie citlivé aspekty. Začína „odsúvať“ *politiku, štát, verejný sektor* na „druhú koľaj“. Yaleský profesor, Ch. Reich, v súvislosti s našou závislosťou na koncernoch pripomína, že súkromná ekonomická vláda najväčších koncernov je dnes omnoho dôležitejší faktor v živote ľudí, než verejná vláda. Vlády a politici sa boja priznať svoju bezmocnosť. Súkromné koncernové vlády kontrolujú a ovládajú ľudí tým, že kontrolujú ich možnosť zarábať si na živobytie. (4, s. 89) Vlády, na rozdiel od globálnych koncernov, oveľa ťažšie prekonávajú národné hranice. Ťažšie môžu sledovať prelievanie peňazí, vyhľadávať reálne toky peňazí, pochádzajúce z kriminálnej činnosti, predaja drog. Čoraz viac majú národné vlády problémy s kontrolou medzinárodných koncernov. Ťažko zvládajú medzinárodný zločin, čiernu a šedú ekonomiku. Napriek tomu, žiadna vláda ešte nepriznala úpadok svojej moci a koncerny sú príliš bystré na to, aby sa tým chválili na verejnosti. Viditeľné je to u daňových odvodoch, subvenciách a úľavách. Koncerny, ktoré ešte nedávno odvádzali „pochtivo“ dane, v súčasnosti dostávajú úľavy a subvencie, aby zostali v krajine a nesťahovali sa do lacnejších regiónov (krajiny východnej Európy, Ázie a Latinskej Ameriky). Firmy ako Mercedes a BMW už dávno neplatia dane. Používa sa jednoduchý trik: Zisky sú vykazované na papieri tam, kde sú „optimálne“ daňové podmienky (daňové raje) a v krajinách, kde sa vyrubujú dane sa preukážu nákladmi. Aby vlády udržali sociálnu situáciu a zaistili pracovné príležitosti občanov, uspokojili voličov - radšej vyplácajú firmám subvencie. V BMW to podľa Frankfurter Rundschau z 27. marca 1996 vyzeralo nasledovne: V roku 1988 firma ešte zaplatila na daniach 545 miliónov mariek, v roku 1992 už len 31 miliónov, v roku 1993 už neodviedla nič napriek tomu, že sa jej zisky zvýšili. Naopak kvôli stratám v tuzemsku, dostala od štátu 32 miliónov mariek. Firma BMW tak v krátkom čase ušetrila celkom asi jednu miliardu mariek. (4, s. 96)

Na finančnom trhu vzniká nebezpečná paradoxná situácia. Veľké koncerny berú veľké dotácie od štátu (od daňových poplatníkov). Nakoľko neustále draho investujú (najmä za hranicami) nemajú prečo platiť dane z hrubého zisku, vyvíjajú tlak na šetrenie, efektivity a znižovanie zamestnania, eventuálne navštevujú „daňové raje“ a úľavy v iných krajinách. Kto však musí platiť dane - je občan. Hoci za reálnej kúpyschopnosti majú menšie reálne príjmy,

dane a odvody však platiť musia. Dane platia tí, ktorí majú málo, ale nakoľko ide o milióny, štátnu pokladnicu to (ako tak, nie však na kvalitný spôsob života (vzdelanie, bezpečnosť, zdravie, ekológia) väčšiny) napĺňa. Pričom denné svetové finančné operácie sa pohyujú v astronomických číslach.

Zatiaľ čo manažéri veľkých finančných podnikov získali v posledných desaťročiach veľké dispozičné možnosti, národné parlamenty a vlády voľný priestor stratili. Aj v štátoch s demokratickou ústavou a trhovým hospodárstvom odovzdali vlády časť svojej právomoci do súkromných rúk. (9, s. 41) Čo inými slovami povedané znamená, že bezpečnosť i nebezpečenstvo ekonomického a finančného rastu je v mnohom v súkromných rukách, teda štát je čoraz menej garantom bezpečnosti. Deje sa to za situácie, keď zatiaľ neexistuje žiadny globálny konkurenčný poriadok, žiadne globálne kartelové právo, žiadny celosvetovo fungujúci bankový dohľad. Nemožno preto vylúčiť, že jednotlivé obrovské finančné konglomeráty si budú počínať samostatne, samovoľne, chaoticky, že môže dokonca dôjsť i k celosvetovému krachu na akciových trhoch. Suverénne štáty ako daňové oázy a bankové transakcie, prevádzané v zahraničí (off-shore banking), podkopávajú spoľahlivosť bankového systému, pričom túto situáciu ešte zhoršuje obchod s derivátmi, a v neposlednom rade i hysterická vlna fúzií. (9, s. 42)

Ako celosvetový faktor poriadku existuje len Medzinárodný menový fond (MMF). Stratil však svoj význam, keď bol zrušený systém pevných výmenných kurzov, teda pred 25-timi rokmi. Začalo vmiešavanie sa do iných štátov. Zrušenie kontrol pohybu kapitálu a otvorenie sa importu zahraničného kapitálu malo katastrofálne dôsledky. Pokiaľ kapitál prúdi do krajiny nie sú žiadne problémy, ale akonáhle sa začne odčerpávať - chýbajú devízy, nastane nedostatok menových rezerv, výmenný kurz prudko klesá. (9, s. 43) Takto sa napríklad rozvojové krajiny - vrátane Latinskej Ameriky - dostali do insolventnosti. Najhoršie na tom je to, že vždy na tom získali jednotlivci a finanční špekulanti na úkor veriteľského i dlžníckeho štátu. Peniaze sa takto strácali u MMF, štátnych bánk a v investorských krajinách. Preto sa o funkčnosti MMF začalo vážne diskutovať - pochybovať. Globalizácia finančného trhu a neúspechy MMF stavia na počiatku 21. storočia pred štátni sveta úlohu vytvoriť novú „globálnu finančnú architektúru“, ktorá bude musieť nanovo definovať úlohu Svetovej banky a úverov pre rozvojovú pomoc. (9, s. 44)

Na svetovom obchode je poctivá konkurencia ohrozená. Národné úrady, dohliadajúce na monopoly a kartely nemajú dostatočné možnosti a nástroje, aby zabránili zneužívaniu ich postavenia. Sám kartel OPEC by bol dostatočným dôvodom, aby sa urobil pokus o vytvorenie globálneho konkurenčného poriadku. Neobmedzované rozširovanie koncernov pôsobiacich medzinárodne, usilujúcich sa o ovládanie svetového trhu, by mohlo viesť k ovládnutiu menších štátov, ale taktiež k podtrhnutiu európskeho princípu štátu blahobytu. V tom spočíva hrozba, ktorej nie sú schopné európske krajiny v krátkom čase čeliť. (9, s. 67) Ch. Reich predpovedá, že v globálnej ekonomike budúceho storočia prestanú existovať národné produkty a technológie, národné korporácie, prestane existovať národný priemysel a prestanú existovať aj národné ekonomiky aspoň v tom zmysle, ako ich chápeme dnes. Tým jediným, čo podľa Reicha bude aj naďalej vymedzené štátnymi hranicami, budú kvalifikácia a znalosti občanov. V tejto novej ekonomickej realite prvoradou politickou úlohou každého štátu bude vyrovnáť sa s odstredivými silami globálnej ekonomiky, ktoré budú ohrozovať vzájomné väzby občanov. Toto sa prejaví v skutočnosti, že globálna ekonomika dá tým kvalifikovanejším a chápavejším občanom ešte väčšie bohatstvo, zatiaľ čo tým menej kvalifikovaným ponúkne iba klesajúcu životnú úroveň. Ch. Reich tvrdí, že v globálnej ekonomike 21. storočia hranice budú strácať ekonomický zmysel a tí občania, ktorí budú mať najlepšie šance na prosperitu na svetovom trhu, budú v pokušení odhodiť putá národnej príslušnosti a odpútať sa tak od svojich menej šťastných spoluobčanov. Predstava pretrvávajúcej existencie národnej ekonomiky ako základného celku hospodárskeho diania v rámci štátu už v súčasnosti, podľa Ch. Reicha,

nezodpovedá novej globálnej realite, a pretrvávajúca tejto predstavy viedlo k chybnému diagnóze súčasných hospodárskych a sociálnych problémov. Novou organizačnou štruktúrou, prepájajúcou svetovú ekonomiku do jedného celku je, podľa Ch. Reicha, globálna sieť. Tieto siete už, podľa Ch. Reicha, nemožno označiť za americkú, britskú alebo japonskú korporáciu a žiaden hotový produkt už nebude americký, britský alebo japonský. V pavučinovitých organizáciách, vysoko zhodnocujúceho podniku, už nie je možná kontrola zhora a nie je možné ani centralizované vlastníctvo. V takejto organizačnej štruktúre tok moci a bohatstva smeruje do skupín, ktoré nazhromaždili najcennejšie schopnosti: schopnosti riešiť a identifikovať problémy a strategicky ich sprostredkovať. Takéto skupiny možno, podľa Ch. Reicha, v čoraz väčšej miere nájsť za hranicami USA ako i po celom svete. (7, s. 121) V globálnych sieťach sú produkty výsledkom práce ľudí v mnohých krajinách. V medzinárodnej obchodnej výmene ide často ani nie tak o hotové výrobky, ako o služby súvisiace so špecializovaným riešením problému, s identifikáciou problému a so sprostredkovávaním. Kombináciou všetkých týchto faktorov vzniká hodnota. Tá však nemá národný, ale globálny charakter.

Zmeny spojené so vznikom globálnej ekonomiky a s prechodom od veľkovýroby k vysoko zhodnocujúcej ekonomike výrazne zasiahli aj oblasť *pracovných síl*. Dnes už neplatí, že na bojiskách svetového obchodu stoja jednoznačne proti sebe americké korporácie, a americkí pracujúci proti cudzím korporáciám a cudzím pracujúcim. Typickým javom príznačným pre globálnu ekonomiku je globálna sieť, ktorá možno sídli v USA, možno z nich získava značnú časť finančného kapitálu, avšak jej výskumné, konštrukčné a výrobné kapacity sú rozptýlené po Japonsku, Európe a Severnej Amerike. Ďalšie výrobné kapacity možno nájsť v juhovýchodnej Ázii a v Latinskej Amerike; marketingové a distribučné centrá na všetkých kontinentoch a tých, ktorí poskytujú pôžičky a investujú – môžeme nájsť na Tchaj-wane, v Japonsku, Nemecku i USA. Takáto celosvetová firma konkuruje podobným celosvetovým firmám, ktoré majú svoje ústredie v iných krajinách a frontové línie už nezodpovedajú štátnym hraniciam. Úspechy a zisky takejto celosvetovej firmy sú potom úspechom a ziskami pracovníkov firmy v ktorejkoľvek krajine sveta, nielen pre tých, ktorí sú zamestnaní v USA. Američania sa tak stávajú súčasťou medzinárodného trhu práce a ich konkurencieschopnosť na tomto globálnom trhu začína závisieť nie od osudov niektorej americkej korporácie či amerického odvetvia, ale od funkcií, ktoré vykonávajú a od hodnoty, ktorú pridávajú globálnej ekonomike.

Zdá sa, že predovšetkým vďaka ekonomickej a technologickej globalizácii národné štáty 20. storočia sú „*morálne zastarané*“ a *nahrádzajú sa globálnymi koncernmi*, ktoré určujú nielen život jednotlivých zamestnancov, ale taktiež už intenzívne ovplyvňujú celú spoločnosť a jej zákony. Stali sa oveľa flexibilnejšie ako štát, vlády. Čo je však oveľa vážnejšie je fakt, že *postupne zaniká zvrchovanosť národných štátov a ich občanov*. Ohrozený je základný princíp a mechanizmus fungovania doterajších moderných štátov. Ch. Derber to vo svojej knihe *Korporatívny národ* formuluje takto: „Podstatou vzostupu koncernov je tichá výmena suverenity, ktorá otriasa koreňmi našej demokracie.“ (4, s. 99) V tomto zmysle *globalizácia oslabuje demokraciu*. Súčasná demokracia sa vyvíja skôr ako mediálna demokracia. Pochybnosti sú o funkčnosti a budúcnosti demokracie.

Exponenciálny rast

Ak sa hlbšie zamyslíme nad rastom obyvateľstva, rastom výroby, rastom počtu konfliktov, rastom chorôb, rastom teploty atď., zistíme, že problém nie je v samotnom raste, ale v charaktere, spôsobe a tempe (rýchlosti) rastu. Rast je podmienkou života, pohybu, vývoja. Práve obrovským prínosom štvrtého termodynamického zákona je, že akcent kladie nie na rast, pohyb, prenikanie, šírenie, ale na *mieru*. Problémom ľudstva nebude rast samotný (ten nikto nezastaví, to bola práve chyba predstaviteľov Rímskeho klubu - chceli zastaviť rast), ale to, *aký rýchly a intenzívny bude, aký typ a spôsob rastu bude prevládať v spoločenskom vývoji*.

Rast je prirodzeným a sprievodným javom živého, fungujúceho. *Globálna hrozba nie je v raste samotnom, ale v charaktere, spôsobe a hlavne v tempe rastu.* Ak pozorujeme rast ľudí, zvierat, rastlín, výroby atď., odhalíme istú charakteristiku, podobnosť. Najskôr, na začiatku je tento rast rýchlejší a potom, ak dosiahne určitú úroveň zrelosti - spomalí sa, alebo je udržiavaný na danej (istej) úrovni. Vzniká tzv. priebežná rovnováha. (24, s. 14) Tento spôsob rastu si zachováva istú rovnováhu, má prirodzený charakter, vo väčšine prípadov bez zásahu človeka alebo stroja. Ide o **organický rast**.

Existuje však aj iný druh (model) rastu. Začína naopak pomaly, postupne sa však zrýchľuje až dosiahne veľmi vysoké tempo. Ide o **exponenciálny rast**. (4, s. s. 14) Tento druhý typ, spôsob rastu sa vyskytuje väčšinou tam, kde sa niečo kazí, rozkladá, kde sa naruša poriadok, rovnováha, kde sa mení štruktúra, sieť, kde nie sú bariéry, limity. Pohybuje sa blízko kritického stavu, bifurkačného bodu, hranici. Takto vzniká lavína, kríza, erupcia, zemetrasenie, globálne ohrozenie, hurikán, vojna, revolúcia. Práve tento druhý typ rastu - exponenciálny - je pre ľudstvo hrozbou. Ak sa takýto rast „spojí“ s anomáliami, fluktuáciami a chaosom, ak sa stane pre ľudstvo „nekontrolovateľný“, potom jeho dynamika môže mať násilný, deštruktívny charakter a vyústiť do katastrofy.

V súčasnom prírodnom a spoločenskom pohybe je evidentný protikladný charakter rastu. Oba druhy rastu majú svoje opodstatnenie, pozitívnu úlohu v spoločenskom a prírodnom vývoji. Oba však v sebe skrývajú i riziká. Ekonomický rast má väčšiu šancu vtedy, ak má istú razanciu a rýchlosť, aby prelomil nutné bariéry, prekonal spoločenský a prírodný odpor. Avšak, ak sa začne nekontrolovateľne šíriť, môže spôsobiť deštrukciu, skazu. Bolo by však chybou, keby sme chceli presadzovať len jeden spôsob rastu. Vývoj je skôr nelineárny, v ktorom budú neustále pôsobiť ako exponenciálny, tak i organický rast. Asi oveľa viac exponenciálneho rastu by potrebovalo ľudstvo v oblasti vedomia, poznania, morálky, humanizmu, hodnotovej orientácie, zdravia a práva.

Nekontrolovateľný alebo neutržateľný exponenciálny rast ekonomický, geopolitický, mocenskopolitický, energetický (spotreba obyvateľstva), demografický rast, pandémie, hlad, chudoba, kriminalita, násilie, konflikty, extrémizmus, klimatické zmeny atď. - sú veľmi nebezpečné pre ľudstvo. V prírode i v spoločnosti môže vznikáť napríklad aj tak, že sa narušia prirodzené zábrany, bezpečnostné mechanizmy, prirodzené bariéry vývoja, rastu, vnútorná väzba a rovnováha. Je síce pozitívne, že človek hľadá spôsob ako ľahšie, zdravšie a dlhšie žiť. Avšak, na strane druhej, tu vzniká riziko, že sa týmto exponenciálnym zásahom môžu narušiť, dokonca i zrušiť prirodzené bariéry, vyvažujúce faktory rastu obyvateľstva našej Zeme. Ak rast obyvateľstva bude prevažne exponenciálny, potom bude veľkým šťastím (pri nezmenenej aktivite a nezmenenom postoji ľudí, ľudstva), ak nevyústi do katastrofy.

Obdobne je to aj s *výrobou a spotrebou* (tradičnej potravy, surovín a energie). Ak sa nezastaví exponenciálny rast masovej neekologickej výroby „druhej vlny“ (industriálnej a postindustriálnej), ak sa nezastaví exponenciálny rast ťažby surovinových zdrojov, ak sa nezastaví exponenciálny rast spotreby energie, ak sa nezastaví exponenciálny rast moci a násilia v spoločenskom vývoji, v medzinárodných vzťahoch, potom 21. storočie môže byť storočím katastrof a deštrukcií a nie organického, trvalého vyrovnaného a udržateľného rastu a prežitia ľudstva. Masová výroba a expanzívny ekonomický rast sa za posledných 50 rokov zvýšil šesťnásobne. Len za rok 1998 zaznamenal hospodársky rast vyššiu hodnotu ako za celé 18. storočie. V Číne sa ekonomika za posledných 20 rokov dostala na štvornásobnú úroveň. Veľkým rizikom je skutočnosť, že svetový obchod rastie vďaka dotáciám na energiu štyrikrát rýchlejšie než produkcia tovaru. Napríklad, expanzia výroby a obchodu môže spôsobiť, že v budúcnosti vznikne len jedna zóna voľného obchodu, že len pár firiem bude kontrolovať celosvetovú výrobu a obchod. Napríklad, gigant v odbore automatizácie, elektroniky a spracovateľského priemyslu ABB má tisíc dcérskych spoločností v 40 krajinách sveta. (4, s. 84) Už skončila doba národných koncernov a firiem. Už dnes je ročný výťažok z predaja u spoločnosti General Motors vyšší než hrubý národný produkt (HNP) Izraela. Výnosy Exxonu

(Esso) prevyšujú HNP Poľska. Podľa Ch. Derbera má 161 krajín na svete hrubý národný produkt (HNP) nižší ako ročné výnosy amerického reťazca supermarketov Wal-Mart. Stačí sa len pozrieť na ropné koncerny. Začiatkom 90-tych rokov kontrolovalo podľa Ch. Derbera päť firiem viac než 50% celosvetového trhu v letectve a kozmonautike, v oceliarskom, automobilovom a elektronickom priemysle. (4, s. 91) V americkom hospodárstve, a teda i na celom svete, dominuje dvesto koncernov. Ak 20. storočie vošlo do dejín ako storočie národných štátov, potom 21. storočie by sa mohlo stať storočím nadnárodných, globálnych koncernov. (4, s. 85)

Nebezpečne sa vyvíja pomer medzi *tempom rastu výroby a spotreby surovín a energie a tempom získavania nových prírodných zdrojov a objavovania a zavádzania alternatívnej energie*. Zatiaľ čo výroba a spotreba pokračuje exponenciálnym tempom, potom prírodné zdroje a spôsob ich ťaženia pribúdajú len veľmi pozvoľna, alebo dokonca klesajú. V dôsledku šesťnásobného výkonu svetového hospodárstva exponenciálne rastie aj spotreba všetkých prírodných zdrojov a surovín. Spotreba dreva sa zdvojnásobila. Spotreba papiera je šesťnásobná. Spotreba obilia sa od roku 1950 strojnásobila, rovnako ako objem rybolovu. Spotreba fosílnych palív sa zvýšila štvornásobne, rovnako ako produkcia ocele. To všetko neustále zostruje konflikt medzi expandujúcou ekonomikou a rezervami zemského ekosystému. (4, s. 60-61)

Podľa logiky lavínovitého rastu, komplexity a množinového zákona chcem upozorniť na dva veľmi dôležité momenty:

1. Lavíny, explozívny rast, krízy, napätie budú narastať, budú sa opakovať možno v dlhšom časovom intervale, ale s o to väčšou intenzitou. Treba teda očakávať, že tieto exponenciálne rastúce hrozby môžu vyústiť *do oveľa väčšieho sociálneho, ekologického, ekonomického, národnostného a geopolitického stretu* - ba dokonca až vojny.
2. Po spustení obrovských lavín (ktoré môžu mať podobu vojen, násilia, vypuknutia epidémií, hurikánov, sociálnych konfliktov) nastane istá „stabilita“, utíšenie, rovnováha. Mali by sa presadiť organické formy rastu, hľadanie nových spoločenských väzieb a systémov, nového usporiadania ekonomiky a spoločnosti. Výsledkom by malo byť pozastavenie exponenciálneho rastu obyvateľstva, pozastavenie agresívnej ekonomiky, vytvorenie vyváženej (ekologicky i sociálne) ekonomiky, zastavenie drancovania prírody, nájdenia alternatívnych foriem energie a spotreby, pribrzdzenie migrácie, zastavenie pandémieí atď. Samozrejme (bohužiaľ), to bude len za cenu veľkých ľudských a materiálnych strát, a len vtedy, keď sa zmení i myslenie a správanie človeka, ľudí (práve tu cítim isté obavy).

Podľa môjho názoru, v priebehu niekoľkých desaťročí nás čaká skôr prvý scenár. Jeho základom je exponenciálny ekonomický, technický a technologický rozvoj, „uvolnenie priestoru“ pre prioritný a exponenciálny rast sily a moci v spoločenských a medzinárodných vzťahoch. Hoci exponenciálny rast ekonomiky, výroby je samozničujúci, všetko sa robí preto, aby rástli ešte rýchlejšie a bezhranične.

Hospodársky rast je zvláštnou formou rastu, ktorý vyžaduje prinajmenšom veľkú pozornosť a kontrolu, aby neobmedzoval iné formy rastu (napríklad sociálneho a kultúrneho). Ekonomický rast sám osebe je nevyhnutný, prirodzený a potrebný, o tom nikto nepochybuje. Avšak, ak ekonomický rast má také vysoké tempo, že sa začne približovať k svojim kritickým hraniciam, bezpečnostným limitom, potom začne narušovať svoje bezpečnostné bariéry (subkritické bariéry), naruší symetriu, poriadok a rovnováhu. Akonáhle naruší rovnováhu, dostáva sa ku kritickému (superkritickému) hranici, kde stačí len malá náhoda, anomália, fluktuácia, aby sa proces exponenciálneho rastu vymkol kontrole a stal sa deštruktívnym - katastrofou.

Existuje tu aj ďalší problém: strojcovia a aktéri explozívneho ekonomického rastu si myslia (lebo exaktne nevedia a ani nechcú vedieť), že táto kritická hranica je ďaleko, že keď

Ľudstvo prežilo vojny, prečo by neprežilo aj explozívny ekonomický a demografický rast. V 60-tych a 70-tych rokoch minulého storočia existovalo mnoho scenárov (predovšetkým od futuroológov), v ktorých sa autori pokúšali naznačiť (matematickým modelom) hranice možného rastu, resp. katastrofy. Scenáre sa nenaplnili. Rozvinuté ekonomické systémy a spoločnosti sa „dostali“ (?) z tohto kritického kolotoča a prekonalí očakávanú hrozbu. Stratil sa strach, opäť sa výrobcovia, akciové burzy, finančné inštitúcie pustili do extenzívneho exponenciálneho rastu. Kde má však svoj vrchol tento rast? Aj naďalej bude platiť, že sa „zázračným“ spôsobom vyrieši, alebo v ďalších rokoch už môže prísť „očakávaná“ lavína, ktorá už bude mať globálne deštruktívne následky? Ako si dnešní postindustriálni výrobcovia vysvetľujú exponenciálny rast biedy a chudoby, migrácie, nezamestnanosti v krajinách „tretieho sveta“? Čoho výsledkom je narastajúci rozdiel v bohatstve (majetku a peňazi) medzi ľuďmi a krajinami Západu, Severu a Juhu? Prečo je cena ropy taká vysoká?

Objem ropy na našej Zemi by postačil na stovky rokov, ak by prevládal organický rast výroby a jej spotreby. Ropa sa ťaží exponenciálne a jej rast (ako suroviny) je organický, oveľa pomalší. Jej zásoby by zniesli organický, vyvážený a udržateľný ekonomický rozvoj, ale nie extenzívny, exponenciálny a bezhraničný rozvoj, rast. Exponenciálny rast nárokov na ťažbu ropy však môže priniesť aj iné nebezpečenstvá: ekonomické a vojenské expanzie, medzištátne konflikty a vojny, geopolitické a geoeconomické trenice a konflikty, národnostný a náboženský extrémizmus, rast terorizmu, ďalší nárast chudoby a zväčšenie rozdielu medzi ľuďmi, ďalšie zaostávanie Severu za Juhom atď. Ak dnes máme exponenciálnu výrobu, exponenciálnu spotrebu, potom ropné spoločnosti potrebujú exponenciálne geopolitické zlučovanie, exponenciálne ťaženie. Nakoľko technicky, technologicky a finančne takéto exponenciálny rast nie je možný (alebo moc nákladný), potom ostáva len „drastické“ zvyšovanie ceny ropy a benzínu, teda aj tovaru a služieb. Zatiaľ sa ukazuje ako jediné pozitívne to, že snáď si ľudia uvedomia riziká takéhoto exponenciálneho ekonomického rastu a spotreby, že začnú šetriť a efektívne konať.

Zložitosť skúmania nebezpečenstva exponenciálneho rastu spočíva i v tom, že jeho počiatkový vývoj, dynamika rastu, je relatívne postupná, plynulá a v mnohom pozitívna. Počiatky masovej výroby, masového zavádzania strojov a technológie do výroby, rozširovania počítačov, zavádzania internetu, automobilizmu, masovej dopravy, finančného trhu, akciového trhu, masovej komunikácie, lietadiel, rakiet, kozmických prostriedkov atď., mal skôr priaznivý vplyv na ľudí, výrobu a život. Stimuloval výrobu, ekonomický rozvoj, rozvoj technológie, vedy a vzdelania. Uľahčoval prácu a život ľuďom, dával im prácu a nádej na lepšiu a krajšiu budúcnosť. Dnes sa však spomínaný rozvoj dostal (dostáva) do svojej exponenciálnej kritickej fázy vývoja. Už oveľa zreteľnejšie vidíme aj negatívne stránky jeho pôsobenia. Ak sa neprijmú optimalizačné, brzdiace a bezpečnostné mechanizmy jeho ďalšieho rastu, môže sa stať nekontrolovateľným a pre ľudstvo deštruktívnym. Kedy príde čas na jeho reguláciu? Dá sa vôbec regulovať a zastaviť? Ak áno, vieme približne ako to urobiť, aby mal čo najmenší negatívny vplyv na vývoj ľudstva? Keby sme to aj vedeli, začali by sa podľa toho dnešní politici, firmy, štáty a jednotlivci riadiť? Dnešný človek, Dnešná spoločnosť (v Tofflerovskej terminológii Druhá vlna ľudskej civilizácie) dáva málo nádeje na revolučnú zmenu. Pravdepodobne sa to bude musieť stať až po katastrofe, po ťažkej skúsenosti, ktorá otrasie základmi existencie ľudstva, štátov, mocností a firiem, alebo po akejsi (dnes ešte neznámej) revolúcii, po víťaznom boji Zajtrajších ľudí a Zajtrajších spoločností. Bude to ešte v 21. storočí alebo neskôr? Jedno je pravdepodobné - Dnešná spoločnosť a Dnešný človek sa dobrovoľne nevzdajú exponenciálneho spoločenského a ekonomického rastu. Vlastne ani nemôžu, lebo z toho profitujú.

Tlak exponenciálneho rozvoja poľnohospodárskej výroby (vysoká konkurencia a masová výroba) má napríklad za následok znižovanie príjmov poľnohospodárskych firiem, ako i zánik mnohých ďalších. Dnes musia poľnohospodári vynaložiť všetky sily na to, aby produkovali čo najlacnejšie. Jediným východiskom je ďalšia hromadná výroba. Veľkochov

však so sebou prináša nové riziká. Kvôli chorobe šialených kráv a prasačiemu moru dnes vieme, že hrozia nové choroby. Pomalé umieranie na Creutzfeldt-Jacobovu nemoc, ktorá má byť následkom BSE, patrí k veľmi vážnym chorobám ľudí. (3, s. 24) Už dnes je zrejmé, že BSE a pravdepodobne aj vtáčia chrípka (nová pandémia), ide na vrub masovej výroby, zanedbania hygieny, šetrenia na krmive, liekoch. BSE by pravdepodobne v takom rozsahu nevznikla, keby si farmári nevyrábali krmivá sami. Kvôli cene začala výroba masového a lacného krmiva. Kostná múčka sa prestala ohrievať. Takto prenikla živočíšna bielkovina do organizmu kráv a podnietila vznik BSE. Aj to je sprievodný akt a následok exponenciálnej výroby potravín.

Nebezpečenstvá prináša aj exponenciálny rast rastlinnej výroby a krmiva, ak sa pestuje na obrovských plochách. Nakoľko obrovské plochy lákajú alebo sú vhodným priestorom pre rozmnožovanie škodcov, parazitov - nasleduje hromadné používanie chemických prostriedkov na ich ničenie. Takto postriekané rastliny sa však stávajú otravou pre ľudí a zvieratá. Hrozí vznik úplne nových chorôb. (4, s. 25)

Samotné epidémie sú prejavom exponenciálneho šírenia vírusov, nákazy. Sú výsledkom i exponenciálneho šírenia biedy, hladu, migrácie a nadmernej koncentrácie ľudí a zvierat (domestifikácia), žijúcich v nezdravých a nehygienických podmienkach. Dnes sme svedkami, predovšetkým v nerozvinutých krajinách, neustáleho rastu koncentrácie ľudí. Už dnes existuje na svete asi tridsať gigantických mestských aglomerácií, majúcich od 8 do 15 miliónov obyvateľov. (4, s. 29) Odstránenie súčasných pandémieí, ako i hrozieb zo šírenia napr. vtáčej chrípky, vznik nových pandémieí vo svete bude reálne len vtedy, keď sa zastaví exponenciálny rast obyvateľstva, keď sa zastaví exponenciálny rast chudoby a hladu, keď sa zastaví nadmerná koncentrácia ľudí v mestách, keď sa zastaví bezohľadná masová výroba, keď sa prijímú rúzne opatrenia na hygienu života ľudí, chovaných zvierat, výrobu a predaj potravín.

Na problém rastu a rozvoja ukázali aj autori prvej správy Rímskemu klubu „*Limity rastu*“ D. Meadows, D. Meadowsová a J. Randers, ktorí vydali v roku 1992 knihu *Prekročené limity* s podtitulom *Predstava trvalo udržateľnej budúcnosti v konfrontácii s globálnym kolapsom*, v ktorej uvádzajú:

- Využívanie mnohých základných zdrojov a produkcia mnohých druhov znečistenia už prekročili mieru, ktorá je fyzicky udržateľná. Bez významných redukcí materiálových a energetických tokov bude prebiehať v nasledujúcich desaťročiach nekontrolovateľný úpadok produkcie potravín, využívania energie a industriálnej produkcie.
- Tento úpadok nie je nevyhnutný. Aby sa mu ľudstvo vyhlo, sú potrebné dve zmeny. Prvou je obsiahla revízia politiky a postupov, ktoré zvyšujú rast materiálnej spotreby a populácie, druhou je rapidný, až drastický rast efektívnosti využívania materiálov a energie.
- Trvalo udržateľná spoločnosť je technicky a ekonomicky možná. Bola by želateľnejšia ako spoločnosť, ktorá sa usiluje riešiť svoje problémy stálou expanziou. Prechod na trvalo udržateľnú spoločnosť vyžaduje dôslednú vyváženosť medzi dlhodobými a krátkodobými cieľmi s dôrazom na dostatočnosť, spravodlivosť a kvalitu života viac ako na technológiu. Vyžaduje sa tiež vyspelosť, súcit a múdrosť.

Základná priorita, na ktorú kladú dôraz autori práce *Za hranicami limitov*, ktorá tvorí základ myšlienky trvalo udržateľného rozvoja, je rozdiel medzi rastom a rozvojom. Ak niečo rastie, znamená to, že sa to kvantitatívne zväčšuje. Ak sa to rozvíja, potom sa to kvalitatívne zlepšuje alebo sa to aspoň odlišuje. Kvantitatívny rast a kvalitatívne zdokonalenie sú založené na rozdielnych zákonoch. Naša planéta sa rozvíja bez toho, aby rástla. Naša ekonomika ako subsystém konečnej a nerastúcej Zeme sa musí eventuálne adaptovať na jednoduchý model rozvoja. Neexistuje významnejšia priorita, ktorá by sa mala riadne dodržiavať. To nám hovorí, že hoci jestvujú limity rastu, nemôžu byť limity pre rozvoj. Myšlienka nahradiť rast rozvojom

korešponduje s globálnym myslením. Prekročenie limitov sa podľa autorov práce *Za hranicami limitov* stalo realitou. Zväčšujúci sa rozsah, akým ľudská populácia a ekonomika využívajú zdroje Zeme a emitujú znečistenia a odpady do životného prostredia, je neudržateľný a životné prostredie sa s ním nemôže vyrovnáť. Ľudská spoločnosť prekračuje jeho limity. Zmeny sú príliš rýchle. Signály sú neskoré, nekompletné, skreslené, ignorované alebo odmietnuté. Dôležitosť týchto signálov je obrovská. Ohlas je pomalý. Po prekročení limitov sa môže vyskytnúť množstvo rozličných následkov. Jedným z nich, je samozrejme, druh kolapsu. Autori práce veria, že korekcia je možná a povedie k želateľnej, dostatočnej, spravodlivej a trvalo udržateľnej budúcnosti. Podľa autorov je Zem konečná. Rast hocičoho fyzického vrátane ľudskej populácie a jej automobilov, budov a továrenských komínov nemôže pokračovať donekonečna. Dôležité limity rastu však nie sú limity populácie, áut, budov alebo komínov - aspoň nie priamo. Sú nimi limity spotrebovaných tokov energie a materiálov potrebných na udržanie ľudí, áut, budov a komínov v činnosti. Ľudská populácia a ekonomika závisia od konštantných tokov vzduchu, vody, potravín, surovín a fosílnych palív zo Zeme. Ľudská populácia takisto konštantne emituje odpady a znečistenia späť do Zeme. Limity rastu sú limitami schopnosti planetárnych zdrojov poskytovať tieto prúdy materiálov a energie a limitami schopnosti planetárnych smetísk absorbovať znečistenie a odpady. Jednou z hlavných príčin prekročenia limitov je prudký pohyb, rast a zmena v ľudskom spoločenstve. V globálnom systéme populácie potravinová produkcia, industriálna produkcia, spotreba zdrojov a znečistenie stále rastú. Okrem toho táto produkcia, spotreba a znečistenie rastú čoraz viac a prudšie. Ich rast prebieha podľa modelu, ktorý matematici nazývajú exponenciálny rast.

Autori práce *Za hranicami limitov* na základe použitých počítačových modelov dospeli k nasledovným záverom o vývoji ľudstva, smerom k trvalo udržateľnej spoločnosti:

- Prechod k trvale udržateľnej spoločnosti je pravdepodobne možný bez redukcie buď populácie alebo industriálneho výstupu. Prechod k trvalej udržateľnosti, ale vyžaduje aj uvážené sociálne obmedzenia budúcej populácie a industriálneho rastu, a významné zlepšenia v technologickej účinnosti, ktorou sa využívajú zemské zdroje.
- Existuje mnoho ciest, ktorými by mohla byť trvalo udržateľná spoločnosť štruktúrovaná, veľa alternatív počtu ľudí, životných štandardov, technologických investícií a alokácií medzi industriálnymi tovarmi, službami, potravou a ďalšími materiálnymi potrebami.
- Tak ako sa približujú limity Zeme a ako sú špeciálne prekračované, sú nevyhnutné kompromisy medzi počtom ľudí, ktorých môže Zem užiť, a materiálnou úrovňou, na ktorej sa môže každá osoba udržiavať. (6, s. 129-130)

Globálny sociálny chaos

Politika globálneho exponenciálneho ekonomického rastu negatívne ovplyvňuje i sociálnu štruktúru spoločnosti, jej rovnováhu a vyváženosť. Reakciou na globálny exponenciálny rast obyvateľstva, globálnu neekologickú výrobu, globálnu „sebeckú“ a „sebazničujúcu“ spotrebu bude globálny sociálny pohyb a odpor. Narastajú sociálne problémy, ktoré možno zaradiť do kategórii globálnych - civilizačné choroby, hyperaktivita mládeže, skracovanie voľného času mládeže, zadlžovanie mládeže, závislosť od mobilu a internetu, rast povalačov a asociálnych nezamestnaných, sexuálne zneužívanie, zotročovanie, nútená práca, prostitúcia, zneužívanie detí na prácu, otroctvo, zločin, vandalizmus, drogy, mafie, korupcia atď.

Izolacionizmus a protekcionizmus naďalej znižuje cenu práce, vedie k novému otroctvu a migrácii. (4, s. 71) V 21. storočí bude narastať sociálny pohyb, ktorý so sebou prinesie aj mnoho nových rizík. V treťom tisícročí, v dôsledku silnejúcej globalizácie, ekonomickému a technologickému rozvoju, novej komunikácie, dôjde k utváraniu *novej sociálnej štruktúry* spoločností. Určujúcou nebudú triedy robotníkov a kapitalistov, ako tomu

bolo v 19. a 20. storočí. Samozrejme, že ešte bude existovať mnoho manuálnych zamestnancov (bývalá kategória „robotníci“), ktorí budú vykorisťovaní, budú pracovať za minimálnu mzdu a vo veľmi neľudských podmienkach. Pre skupinu majiteľov, topmanažérov, politikov však už nebudú dejinotvornou triedou, ale čoraz viac menšinou, ktorá sa bude ťažšie organizovať (odborníci, robotnícke strany) a teda bude oveľa ťažšie vybojovať si nejaké práva, zlepšenia. Naopak, oproti bývalej „robotníckej triede“, bude rásť skupina zamestnancov, ktorí budú vzdelaní, ovládajúci počítače a novú technológiu, a ktorých sociálna situácia bude oveľa lepšia. Popri podnikateľoch, bude veľká skupina ľudí, ktorí budú pôsobiť v terciárnej sfére, v oblasti komunikácie a informatiky. Spoločnosť sa bude deliť skôr na vlastníkov a nevlastníkov firiem, podnikateľov a nepodnikateľov, zamestnaných a nezamestnaných, štátnych úradníkov a neštátnych úradníkov, bohatých a chudobných. Avšak, aj tu treba rátať so zväčšovaním napätia a konfliktnými situáciami.

V súčasnosti sme svedkami sociálneho odporu, štrajkov (dopravci, leteckí zamestnanci, štátni zamestnanci atď.), ktoré organizuje už táto nová sociálna skupina – zamestnanci. Problém s nižšou sociálnou skupinou vidím v tom, že ich protest, odpor vyjadrujú skryte, asymetricky, v podsvetí, v „tieni“. Sú všade a postupne rozoberajú a rozkladajú čo sa dá. Bezpečnosť v štáte je oslabovaná. Občania sa strachujú o svoju bezpečnosť, avšak štátni úradníci konajú dosť formálne, akoby „naslepo“. Málokterému politikovi sa chce tomuto problému venovať na verejnosti, a vziať si toto bremeno na svoje plecia. Je to totiž problém globálny, dlhodobý, systémový, sieťovo prepojený s celým spoločenským vývojom, preto ho treba aj tak riešiť. Ak sa nezačne riešiť, potom bude ďalej narastať, potom o bezpečnosti štátu, miest, rodiny, občanov už nebude možno hovoriť. Hrozba by mohla nastať vtedy, keby vznikla chaotická situácia, keby prerástla aj tie najzákladnejšie bezpečnostné bariéry - potom hrozí svojvôľa, anarchia, boj každého s každým. Práve takéto skúsenosti z cestovania po Západnej Afrike, takúto hrozbu popisuje R. D. Kaplan vo svojej knihe *Prichádzajúca anarchia* (5).

Tým, že rastie počet nezamestnaných, chudobných, vzniká predovšetkým vo veľkomestách nový fenomén - vznik get, izolácia jednotlivca, odcudzenie a „vyhnutie na okraj spoločnosti“. Ľudia, ktorí žijú bez práce a nemajú peniaze na lepšie byty, koncentrujú sa v úbohejších štvrtiach veľkomiest, takže v nich postupne vznikajú akési spoločenstvá sociálnych a chudobných, bezdomovcov. V úbohých ošarpaných sídliskách podobných getám sa kopia a koncentrujú problémy. Sociálni „vyhnanci“, nezamestnaní, žijúci zo sociálnej podpory, azylanti, ilegálni prisťahovalci – všetci živia v tých bezútešných a zanedbaných štvrtiach. V beznádejnej situácii sa predovšetkým mladí ľudia dávajú na cestu zločinu, riešenia nachádzajú v užívaní drog a alkoholu. Život sa tu redukuje na najelementárnejšiu a najprimitívnejšiu formu - prežiť za každú cenu! (2, s. 69) V týchto getách, u týchto ľudí, za danej situácie už nefunguje zákon a morálka. Pred biedou a hladom ustupuje všetko. V danej situácii, z hľadiska bezpečnosti ľudí, ani nie je prioritne dôležité, či je tento stav zapríčinený jednotlivcami, spoločenským poriadkom alebo globálnym pohybom, ale to, že takýto stav tu je, že sa zhoršuje, že ohrozuje ďalší bezpečný spoločenský vývoj, že naruša bezpečnosť miliónom ľudí! Ak sa spoločnosť tretieho tisícročia bude aj naďalej vyvíjať rozbehnutým smerom k bezcitnosti, cynizmu, apatii, sociálnej averzii, egoizmu, sociálnemu chladu a izolácii „stroskotaných“ budú spomínané situácie, ktoré sú už teraz na mnohých miestach smutnou skutočnosťou, otrasnou realitou. Dôležité je si uvedomiť, že milióny ľudí na tejto planéte budú tento stav hodnotiť a pociťovať ako priamu hrozbu. Vyvolá to celkom logickú a nevyhnutnú bezpečnostnú reakciu – odpor, obranu. Sociálny odpor, svojvôľa, pud prežitia u početne čoraz väčšej masy ľudí bude plodiť násilie, kriminalitu, ktorá (hoci aj nepriamo, sekundárne) zasiahne nielen tie najvyššie vrstvy, najbohatšie skupinky, ale aj (práve) milióny nevinných. Každá masová akcia bude výbušným miestom. Ľudia budú mať obavy chodiť na dovolenky, na futbal, koncerty, masové mítingy. Nebezpečenstvo bude lietieť, cestovať vlakom, loďou, bývať v mrakodrape. Čím väčší je sociálny a kultúrny rozdiel, čím väčšia je bieda - tým väčšie je

sociálne napätie, tým väčší sociálny odpor, tým je väčšia asymetrická (nelegálna, tichá a skrytá) deštrukcia. Kde sú hranice „kontrolovaného, bezpečného úpadku“? Kde sú hranice narastania tohto rozdielu? Kde sú hranice sociálneho napätia? Ktoré procesy sú dnes ešte zvládnutelné, bezpečné, a ktoré už nie?

Sociálne zmeny a rozdiely sú také výrazné, že už aj v najvyspelejších krajinách vznikajú bohaté národy so superbohatými jednotlivcami, avšak na úkor už nielen najchudobnejšej masy, ale už aj *stredného stavu*. 80% Američanov disponuje len malým percentom, viac ako 6% celkového finančného bohatstva Ameriky. (4, s. 92) Riziko spočíva v tom, že existencia strednej vrstvy z ekonomického (malí a strední podnikatelia), sociálneho, politického i duchovného hľadiska je dôležitým vyvažujúcim, stabilizujúcim základom fungovania a rozvoja spoločnosti. V spoločnosti, kde chýba stredná vrstva, v spoločnosti, ktorá sa postupne presúva do chudobnej vrstvy hrozia sociálne nepokoje, extrémizmus, anarchia a revolúcia.

Politicky, ekonomicky a ideologicky najbohatšia vrstva (masmediálne) ťažko zvládne sociálne nároky a pohyby občanov, ak sa to deje bez pomoci a účasti strednej vrstvy. Globálna ekonomická expanzia a exponenciálny rast výroby, finančného trhu a kapitálu je istá cesta racionalizácie, efektivity, úspornosti, integrácie, ale nesie so sebou hrozbu likvidácie malého a stredného podnikania, hrozbu sústredovania bohatstva, financií, ekonomickej a politickej moci do rúk malej skupinky najbohatších. Ďalšou stránkou je, že cieľom výroby je predávať, spotrebúvať. Ak sa budú zväčšovať ekonomické rozdiely medzi ľuďmi, ak klesne ich kúpyschopnosť, potom je ohrozený aj predaj - stagnuje obchod, stagnuje výroba. Môže síce nasledovať aj sociálne a politicky vynútené zvyšovanie platov, ale to zas roztočí špirálu inflácie.

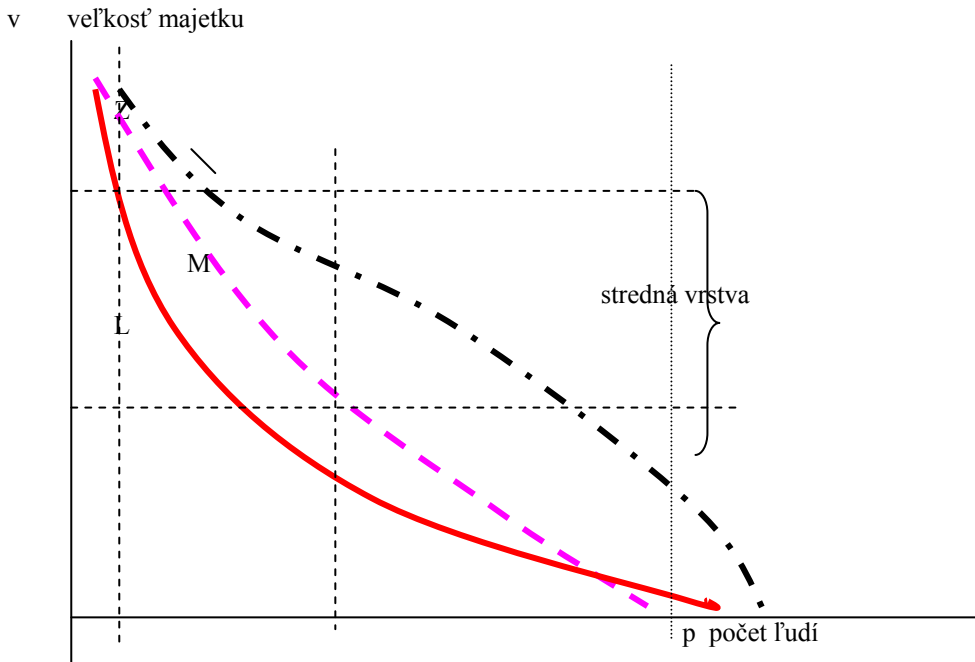
Sociálnu štruktúru v horizontálnom reze - stratifikáciu spoločnosti – si možno veľmi názorne predstaviť ako pyramídu. Aplikovateľný je tu *Bakov efekt* o komplexite a lavínovitom pohybe piesku. Spoločenská (sociálna) pyramída pozostáva z jednotlivcov, ktorí sú štruktúrovaní do istých skupín a tieto skupiny tvoria akési vrstvy, horizonty, úrovne pyramídy. Ak si zvolíme za kritérium skúmania sociálnej štruktúry, pyramídy bohatstvo (majetku), ako i postavenie v spoločnosti, podiel a možnosť reálneho riadenia spoločenských, politických a zahranično-politických problémov - potom približne 60% tvoria jednotlivci, ktorí musia každodenne pracovať aby prežili (patrí sem i veľká časť nezamestnaných a bezmajetných), približne 25–30% spomínaná stredná vrstva a zvyšok tvoria najbohatší jednotlivci. Ak je početne a ekonomicky (teda aj politiky) silná stredná vrstva, medzi ktorou a najbohatšou skupinou nie sú výraznejšie rozdiely, potom sú hrany sociálnej pyramídy miernejšie, nie strmé. Z hľadiska *Bakovho efektu* to znamená, že dochádza k spúšťaniu len menších lavín, v istom dlhšom časovom rozhraní. Inými slovami povedané, sociálne rozpory, krízy, konflikty, nepokoje, štrajky, vystúpenia sú mierne, v dlhších časových intervaloch. Prebiehajú predovšetkým vtedy, ak ide o zásadnejšie daňové, dôchodkové, zdravotné, sociálne, ekonomické zásahy, reformy, ktoré obyvateľstvo vníma ako stratu, či ohrozovanie doterajšieho spôsobu ich života. V danej situácii je možný i dialóg, sociálna dohoda.

Opačná je však situácia u spoločnosti, kde je sociálna pyramída strmá, teda kde je početne slabá stredná vrstva, kde je rozdiel medzi bohatstvom strednej vrstvy a najbohatších jednotlivcov výrazný, kde väčšina občanov je chudobná až bezmajetná. Tu možno očakávať nielen častejšie menšie lavíny, ale ich premenu na veľké lavíny, ktoré majú oveľa deštruktívnejší vplyv na spoločenský a ekonomický rozvoj ako u prvej sociálnej pyramídy. Pre takúto spoločnosť sú bežným javom nielen štrajky, ale aj sociálne konflikty - ostrý politický boj až revolučné vystúpenia, sledujúce cieľ zmeny poriadku, systému rozdeľovania a riadenia, a spoločenského rozvoja.

Súčasná ekonomická globalizácia so sebou prináša hrozbu, že sa v spoločnostiach, i v rozvinutých, bude vytvárať práve druhý typ sociálnej pyramídy, že sa budú zostrovať rozdiely, že budú narastať sociálne protiklady, teda že sa bude zostrovať sociálne napätie -

hrozia sociálne deštrukčné vplyvy a pohyby. Ak sa v ďalších rokoch nezastaví (nič tomu nenasvedčuje, ba naopak vzrastie) exponenciálna a agresívna ekonomická expanzia, potom možno očakávať, že ekonomický, politický i sociálny vývoj pôjde podľa naznačených kriviek. Rozdiel medzi vyspelými a chudobnými krajinami bude spočívať v tom, že u rozvinutých krajín bude vrchol vyššie, strmosť a ohnutosť krivky menšia. Ak sa nezmení globálna politika nadnárodných koncernov voči rozvojovým krajinám, potom tu možno očakávať len malé percento, do 5%, bohatých a viac ako 80% chudobných a bezmajetných. Stredná vrstva bude malá, pôjde o vyšších štátnych úradníkov, malých a stredných podnikateľov a zamestnancov (strednotechnických) nadnárodných koncernov, sídliaich v danej krajine. Ako z grafu vidieť, ak sa tento trend zásadnejšie nezmení, predpokladá sa, že v ďalších desaťročiach bude (aj vo vyspelejších krajinách) aj naďalej rásť bohatstvo celej spoločnosti, narastať bude aj bohatstvo jednotlivcov (ktorých percento sa bude skôr znižovať), narastať bude aj počet chudobnejších a chudobných, ale naopak, zmenšovať sa bude percento strednej vrstvy a stagnovať bude populačný rast. Je to zlý signál, čo môže znamenať: zníženie kúpyschopnosti obyvateľstva, zníženie tempa masovej výroby, zánik mnohých obchodných reťazcov, tlak na mechanizáciu a robotizáciu výroby, tlak na vývoz výroby a investícií do rozvojových krajín, tlak na znižovanie pracovných miest, tlak na cenu domácej pracovnej sily, záujem o prísun lacnej pracovnej sily z Ázie a Afriky (v USA i z Latinskej Ameriky). To všetko môže vyvolať vlnu sociálnych nepokojov, ale aj náboženský a rasový extrémizmus, nárast kriminality a násilia. Majetné skupiny si problém vlastnej bezpečnosti vyriešia sami. Napríklad v USA sa musí už viac než 10% obyvateľstva (cca 28 miliónov ľudí) opevňovať v prísne strážených domoch a vyhradených miestach. Na svoju obranu vynakladajú dvakrát toľko ako štát na políciu. (3, s. 10) Z hľadiska sociálnej, politickej i ekonomickej bezpečnosti by bolo optimálne, keby sa vývoj mohol uberať tempom a spôsobom, ktorý znázorňuje krivka Z, keby sa zlepšil demografický rast obyvateľstva a posilnila sa stredná vrstva. (obrázok č. 2, krivka Z)

Obrázok č. 2 ALTERNATÍVNY VÝVOJ STREDNEJ VRSTVY

Ak je predpoveď poradenskej firmy Coopers&Lybrand správna, potom 50 najväčších bánk na svete, bude prepúšťať polovicu svojich zamestnancov. Pre Nemecko by to znamenalo prepustenie 500 tisíc zamestnancov. (4, s. 88)

To, čo plánuje WV v Brazílii, už dávno uskutočnili elektronické koncerny. IBM alebo Hewlett Packard buď kupujú (dovážajú) lacných odborníkov z Indie, alebo ich zamestnávajú priamo v ich štáte. Problém je však v tom, že takáto forma zamestnávania netrvá dlho, resp. len dovtedy, kým sa to majiteľom a hlavným akcionárom opláti. Indická vláda napríklad zriadila pre svetovú elektronickú elitu prakticky za nulovú tarifu raj lacnej pracovnej sily. Z USA tam prišli Microsoft a Texas Instruments, z Japonska Toshiba a z Nemecka Siemens. Nemecko stál tento krok začiatkom 90-tych rokov prepustenie viac ako 10 tisíc vysoko kvalifikovaných zamestnancov. (4, s. 89)

Je nesporné, že aj na začiatku tretieho tisícročia sa tzv. modernizácia postindustriálnej spoločnosti a jej ekonomiky z veľkej časti robí na účet sociálne slabých, na úkor ekonomicky a geopoliticky slabších (alebo závislých) krajín, štátov, či národov. *Prepúšťanie z práce* sa stalo bežným úkazom našich čias, nad ktorým sa už málokto pohoršuje, a ako sa zdá - odborové organizácie, ba i politické strany, najmenej. (2, s. 70)

Najviac sú nezamestnanosťou postihnutí mladí ľudia a ženy v rozvojových krajinách. Nič nenasvedčuje tomu, že by sa situácia na pracovnom trhu mala zlepšiť. Práve naopak, bude sa len zhoršovať. Realita je taká, že v dôsledku ekonomickej globalizácie, reorganizácie výroby, modernizácie, robotizácie a komputelizácie, znižovaniu vedľajších nákladov, sťahovaniu výroby do lokalít s lacnou pracovnou silou, fúzie a prepojeníu bude práce čoraz menej, a to všetko za situácie permanentného rastu počtu obyvateľstva. Pričom nebezpečným paradoxom je to, že menej práce a potravín bude práve tam, kde rast populácie je najväčší – Afrika, Ázia a Latinská Amerika. Tam, kde sa výroba, ekonomika rozvíja, tam sa očakáva demografická „zima“ – Európa, Rusko a Severná Amerika.

Ak sa v budúcom storočí nezastaví demografický rast, ak štáty a súkromné spoločnosti nezavedú výraznú redukciu počtu pracovných hodín za mesiac, ak sa neprerozdelí práca medzi prevažnou väčšinou práceschopných (myslím odborne) ľudí, ak sa nevytvoria sociálne fondy na tlmenie sociálneho napätia (nové pracovné miesta, rekvalifikácia, aktivizačné príspevky), potom treba očakávať trvalú obrovskú armádu nezamestnaných dokonca aj v Európe a neskôr i v USA.

V Nemecku, ktoré patrí k najvyspelejším krajinám Európy, je v súčasnosti približne 5 miliónov nezamestnaných. V Španielsku je až 21% nezamestnaných. (2, s. 70) Je to nesmierne riziko a nebezpečenstvo pre celú Európu. Ak sa životná úroveň aj v takto rozvinutých krajinách bude - spolu s rastom nezamestnanosti - naďalej znižovať, možno čakať rast sociálneho napätia a nepokojov. Ako bude v treťom tisícročí riešená hrozba rastúceho globálneho sociálneho násillia, konfliktov, extrémizmu, kriminality, terorizmu atď., keď sa stane realitou už aj v najvyspelejších krajinách sveta? Masa nezamestnaných sa stane politicky nevypočítateľnou. Začne si živelne hľadať niekoho, kto je zodpovedný za tento stav. Začne hľadať vinníkov a „vhodných nepriateľov“. Potom bude už len krôčik od xenofóbie, radikalizmu, rasizmu, extrémizmu, neznášanlivosti, svojvôle a terorizmu. Ak sa nebudú riešiť globálne problémy ľudstva, sociálna situácia a postavenie miliónov nezamestnaných a chudobných, ich energia môže byť usmernená iným – deštrukčným smerom. Potom drastické udalosti, tragédie, ktoré sa udiali v Somálsku, v New Yorku 11. septembra 2001, v Španielsku, v Anglicku (2005), Čechensku, na Blízkom, Siere Leone atď., neboli výsledkom, či vyvrcholením „nehody,“ zúfalstva a šialenstva, ale možno (dúfam, že nie!) len začiatkom a varovaním.

Nová technológia a globalizácia výroby zásadným spôsobom ovplyvnila vzťah medzi prácou a kapitálom. V. Keegan v komentári k výsledkom najnovšej *Správy o vývoji ľudstva* (Human Development Report), poukazuje na to, že celkové bohatstvo horných 358

„globálnych miliárdarov“ sa rovná súhrnu príjmu 2,3 mld. najchudobnejších ľudí (45% svetovej populácie). „Rozvojovým krajinám“, ktoré predstavujú 80% svetovej populácie, náleží v skutočnosti 22% globálneho bohatstva. V roku 1991 obdržalo 85% svetovej populácie len 15% svetového príjmu. (1, s. 87) Extrémne bohatým priniesla globalizácia ďalšiu príležitosť ešte rýchlejšie zarábať peniaze, chudobnejším odoberá. Trvale podvyživených je 800 miliónov ľudí, ale v chudobe žijú asi 4 miliardy ľudí, teda dve tretiny svetovej populácie. (1, s. 89) Akonáhle sa kapitál raz emancipoval od priestoru, prestal potrebovať migrujúcu pracovnú silu. Už nepotrebuje prichádzajúcu pracovnú silu, armády nezamestnaných. Preto spolu s tlakmi prekonania posledných prekážok voľného pohybu peňazí a kapitálu a informácií sa objavujú tlaky vedúce k budovaniu nových stien, bariér, ktoré bránia pohybu „iným“, „druhým“. V minulosti sa stavali fabriky v národných štátoch, kde bol záujem o prísun – migráciu, lacnej pracovnej sily. Dnešná technológia, masová výroba, globalizácia a konkurencia spôsobili a umožnili, že sa továrne sťahujú za lacnou pracovnou silou. Preto je migrácia nepotrebná. Vzniká ďalší globálny problém, predovšetkým v rozvojových krajinách: národné vlády vlastnými silami nie sú schopné dynamizovať ekonomický rozvoj a nadnárodné korporácie si prísne zvažujú ekonomickú a bezpečnostnú stránku vývozu investícií, alebo výstavbu fabriek. Výsledok je, že sa „slabšie štáty“ musia podvoliť a vytvoriť podmienky, ktoré sú veľmi náročné. Zaisťiť lacnú a kvalifikovanú pracovnú silu, vybudovať infraštruktúru, urobiť nutné zásahy do prírody, daňového systému, legislatívy. Avšak, keď opustí túto lokalitu, nenesie žiadne dôsledky za sociálny a ekologický stav čo tam zanechala. Zisky si odnesie, kapitál a stroje si poberie, ale vyčistenú, vyčerpanú prírodu, spoločnosť, ľudí tam nechá. Je to nová forma ekonomickej expanzie, kde je často aj „politická moc“ suverénneho štátu slabá, nemá dosť síl zaisťiť bezpečnosť štátu, národa, ľudu. Ľuďom neostáva nič iné, než „vlastnými silami“, skôr nezákonne, si nadobudnúť nejakú obživu alebo nasledovať výrobu, alebo ísť za novou prácou do bohatých centier - emigrovať. Masový prísun imigrantov, je už nežiaducim javom, ktorý ohrozuje bezpečnosť a rozvoj vyspelých štátov. Začína sa opäť stavanie bariér, už nie ideologických, protikladných systémov, ale v rámci rovnakého industriálneho systému medzi rozvinutými a nerozvinutými krajinami, medzi slabými a silnými, medzi slobodnými a neslobodnými, medzi chudobnými a bohatými, medzi centrom a perifériou, medzi Severom a Juhom, medzi informatívnou a neinformatívnou spoločnosťou.

Scenáre hľadania ciest k bezpečnému svetu

Kritický stav, do ktorého sa dostala príroda a ľudstvo má v mnohom (vedome či nevedome, chtiac-nechtiac) na svedomí človek. Preto jedným z možných riešení, dôležitým východiskom z tohto kritického stavu, je *zmena jeho myslenia a konania*. Zmena myslenia, je jedným z cieľov a zmyslom, prečo vedci koncipujú scenáre, koncepcie, projekty. Veria totiž (rovnako aj ja, preto táto stať), že ľudstvo si uvedomí príčiny svojho negatívneho správania, poučí sa z nich a nájde v nich cesty, riešenia, ako z tejto bezpečnostnej dilemy, z tohto začarovaného kruhu von.

Isté riešenie problému životného prostredia nachádzame aj v knihe Al Gora: *Globálny Marshallov plán*. Svetové úsilie pre záchranu životného prostredia na Zemi musí byť podľa neho organizované okolo piatich strategických cieľov.

- Prvým strategickým cieľom by mala byť stabilizácia svetovej populácie. Tento strategický cieľ by mal byť postavený na politike, smerujúcej k vytváraniu takých podmienok v každom štáte sveta, ktoré sú nevyhnutné pre demografický prechod.
- Druhým strategickým cieľom by mal byť rýchly vývoj environmentálne priaznivých technológií - špeciálne v energetike, doprave, projektovaní budov, poľnohospodárstve a výrobe. Tieto technológie by mali byť schopné prispôbiť sa trvalo udržateľnému ekonomickému pokroku bez súčasnej degradácie životného prostredia. Nové technológie musia byť rýchlo transferované všetkým štátom. Špeciálne štátom tretieho

sveta, ktoré pristúpia na spôsob platby za tieto technológie prostredníctvom vyrovnania rôznych obligácií.

- Tretím strategickým cieľom by mala byť komplexná a celosvetová zmena ekonomických pravidiel, ktorými sa meria vplyv rozhodnutí na prostredie. Musí sa zaviesť systém ekonomického účtovníctva, ktorý stanoví hodnoty, primerané ekologickým dôsledkom bežných rozhodnutí jednotlivcov, korporácií a štátu na trhu.
- Štvrtým strategickým cieľom by malo byť dojednanie a schválenie novej generácie medzinárodných zmlúv, ktoré spoja do jedného celku regulačné rámce, špecifické obmedzenia, mechanizmy odzbrojenia, kooperatívne plánovanie, spoločné dohody, podnety a vzájomné záväzky, ktoré budú nevyhnutné pre úspech celého plánu.
- Piatym strategickým cieľom by malo byť vytvorenie kooperatívneho plánu pre výchovu obyvateľstva sveta o globálnom životnom prostredí. (7, s. 150–155)

Globálne výzvy, vytvorené v rámci „*The Millennium*“ - Project Americkej rady pre Univerzitu OSN, predstavujú najkomplexnejšiu výpoveď o smeroch vývoja, ktorými sa bude v najbližších 25 až 50 rokoch uberať globálna civilizácia. Samotný koncept výzvy v sebe zahŕňa slobodu voľby reagovať na danú problémovú oblasť a znamená vlastne problémové pole, ktoré sa v závislosti od zvládnutia, resp. nezvládnutia problémov, ktoré sú v ňom zahrnuté, mení buď na rozvojovú príležitosť alebo na hrozbu ďalšiemu rozvoju. Globálne výzvy boli vytvorené v priebehu rokov 1996 až 2003 viac ako 1500 expertmi z celého sveta, vrátane 30 expertov zo Slovenska a z Českej republiky a sú permanentne aktualizované. Globálne výzvy zahŕňajú otázky:

Ako môže byť dosiahnutý **udržateľný rozvoj pre každého**? Neudržateľný rast je dnes najväčšou hrozbou pre budúcnosť ľudstva po odstránení hrozby jadrovej vojny. V súčasnosti sú miliardy ľudí odsúdené žiť v chudobe bez udržateľného rastu a veľká časť civilizácie bude čeliť hrozbe kolapsu. Svet si vo vzrastajúcej miere uvedomuje nepriaznivé interakcie medzi populáciou a ekonomickým rastom na jednej strane, a kvalitou životného prostredia a prírodnými zdrojmi na strane druhej. Následkom toho, veľa politických a intelektuálnych lídrov z celého sveta považuje udržateľný rozvoj - zahrňujúci dimenzie environmentálne, ekonomické, sociálne, ako i dimenzie kultúrnej diverzity - za najvýznamnejší cieľ zjednotenia ľudstva a jeho inštitúcií.

Ako môže byť každý zabezpečený **dostatok čistej vody** bez konfliktu? Približne 450 miliónov ľudí v 29 krajinách žije v lokalitách s nedostatkom vody, pričom tento počet sa môže do roku 2050 zvýšiť na 2,5 miliardy. Viac ako jedna miliarda ľudí nemá dostatok nezávadnej čistej vody. Takmer polovica sveta nemá vyhovujúcu kanalizáciu, a 80% všetkých chorôb v rozvojovom svete je spojených s vodou. Okolo 40% ľudstva žije v povodiach riek zdieľaných viac ako dvomi krajinami. Ak budú súčasné trendy pokračovať, potom v roku 2025 dve tretiny ľudí na Zemi budú žiť v regiónoch poznačených stresom, spojeným s vodou. Vodné systémy sú zraniteľné industriálnymi katastrofami, poľnohospodárskym znečistením a teroristickými útokmi.

Ako môžu byť uvedené do rovnováhy **populačný rast a zdroje**? Svetová populácia rastie najrýchlejšie tam, kde si ľudia môžu najmenej zabezpečiť svoje životné potreby. Viac ako 1 miliarda ľudí po celom svete žije v slumoch a squatterských komunitách. Z 83 miliónového každoročného prírastku ľudskej populácie, iba 1 milión žije v industriálnom svete. Napriek tomu, že miera rastu populácie začala klesať, očakáva sa vzrast súčasnej populácie zo 6,2 miliardy na 9 miliárd v roku 2050, pričom 98% tohoto rastu bude v najchudobnejších krajinách. Približne polovica sveta žijúca v mestách na 2% pôdy spotrebováva približne 75% zdrojov a produkuje približne rovnaké množstvo znečistenia. Počas jednej generácie približne 3 miliardy obyvateľov miest vzrastú na 5 miliárd, čím sa stane urbanizácia jedným z najsilnejších trendov dneška. Prírodné zdroje podporujúce tento rast sa sevrkávajú. Svetová populácia starne a presúva sa do miest: v roku 2050 bude viac starších ľudí ako detí, a najviac

z nich bude žiť v preplnených mestách. Industriálny svet sa stal bohatším, predtým ako zostarol, avšak úspech programov kontroly pôrodnosti bude znamenať, že rozvojový svet zostarne skôr, ako sa stane bohatým.

Ako sa môže skutočná **demokracia** vytvárať z autoritárskych režimov? Po prvýkrát v histórii žije viac ľudí v demokraciách ako v diktatúrach. Podľa *Freedom House*, 120 krajín je parlamentnými demokraciami, čo zahŕňa asi 63% svetovej populácie. Pretože demokracie nesmerujú k vzájomným vojnovým konfliktom a vznik humanitárnych kríz je omnoho viac pravdepodobný v rámci autoritárskych režimov, trend k demokracii by mal viesť k mierovejšej budúcnosti. Vytváranie demokracie však nie je hladký proces. Mnohé súčasné demokracie nemajú konsolidované svoje demokratické inštitúcie a kultúrne zmeny.

Ako sa môže **politické rozhodovanie** stať citlivejším ku globálnym dlhodobým perspektívam? Komplexnosť, akcelerácia zmeny, a globalizácia na prelome milénia podnietili vzrastajúcu pozornosť k budúcim možnostiam. Mnoho politických lídrov však pozerá iba na najbližšie voľby, a tí zase zameriavajú svoje úsilie na krátkodobé riešenia na udržanie sa pri moci - autoritárske režimy.

Ako môžu byť **globalizácia a konvergencia informačných a komunikačných technológií prospešnými pre každého**? Internet sa rozmáha rýchlejšie ako akýkoľvek fenomén v histórii, a stáva sa jednou z najmocnejších síl zmeny. Ešte pred 10 rokmi však o ňom počulo iba málo ľudí. Dnes stimuluje otázky, učenie a vytváranie nových organizačných foriem, o ktorých ešte pred 5 rokmi nebolo počuť. Niektorí dokonca tvrdia, že sa stane samoorganizujúcim mechanizmom pre vznikajúci globálny mozog, zdokonaľujúci kolektívnu inteligenciu ľudstva. Nua Ltd. Odhaduje, že zo 407 miliónov ľudí, pripojených *on-line* na konci roku 2000 - bolo v USA a Kanade 167 miliónov, v Európe 113 miliónov, v Ázii a Pacifiku 105 miliónov, v Latinskej Amerike 16,5 milióna, v Afrike 3,1 milióna a na Strednom východe 2,4 milióna. Počítačové komunikácie sa stávajú tepnami biznisu s 2 biliónmi dolárov, obiehajúcimi okolo sveta každý deň. Pred rokom 2004, samotný elektronický obchod dosiahol obrat 1,3 biliónov dolárov. V priebehu piatich až šiestich rokov 1 miliarda ľudí môže byť pripojená k vytvárajúcemu sa „planetárnemu nervovému systému“ - vytvoriac tak z kyberpriestoru bezprecedentné médium pre civilizáciu. Čoskoro uvidíme kompletný gigabytový počítač na jednom čipe. Aplikácie informačných technológií vo vzdelávaní môžu byť najväčším vyrovnávačom medzi chudobnými a bohatými krajinami. Napriek tomu, že kybertechnológie môžu priniesť mier a hojnosť, treba mať na zreteli aj hrozbu informačnej vojny, kyberterorizmus, citlivosť finančných trhov, podvody, stratu kultúrnej diverzity a znalostnú medzeru. Mohli by sme urobiť prístup k Internetu ľudským právom, ukončiť národné telekomunikačné monopoly, vynájsť podnety pre poskytovanie výcviku pre každého, vytvoriť nízkoceňové Internetové zariadenia s priamym satelitným prístupom, využiť existujúci software k zablokovaniu urážlivých materiálov, podporiť tele-dobrovoľníkov pre pomoc chudobným regiónom, vyvinúť štandardy, vzťahujúce sa k obsahu, grafiku pre jednoduchšie užívanie Internetu a súhlasiť s pravidlami správania sa na globálnej informačnej diaľnici.

Ako môže etická trhová ekonomika podporiť redukciu medzery medzi **bohatými a chudobnými**? Svetová ekonomika vzrástla za posledných 50 rokov z 3 biliónov dolárov na viac ako 30 biliónov dolárov. Počas posledných 40 rokov očakávaná dĺžka života v rozvojových krajinách vzrástla zo 46 na 64 rokov, miera detskej úmrtnosti bola zredukovaná o 50%, podiel detí, zapísaných do základnej školy vzrástol o viac ako 80% a prístup k bezpečnej pitnej vode a kanalizácii sa zdvojnásobil. Napriek tomu, Svetová Banka odhaduje, že počet ľudí žijúcich z 1 až 2 dolárov na deň by mohol vzrásť z 2 miliárd na 4 miliardy v priebehu budúcich 25-tich rokov. Z 1,3 miliardy ľudí, ktorí spotrebovávajú menej ako 1 dolár za deň, 44% žije v Južnej Ázii, po približne 24% v Sub-Saharskej Afrike a Východnej Ázii a 6,2% v Latinskej Amerike a Karibiku. Podľa UNDP najbohatších 20% sveta je zodpovedných za 86% spotreby, pričom najchudobnejších 20% spotrebováva iba 1% globálnej produkcie. Rozdiel v príjmoch na osobu medzi 20% najbohatšími a 20% najchudobnejšími bol

30:1 v roku 1960. Tento pomer vyskočil na 78:1 v roku 1994, a o niečo poklesol v roku 1999 – 74:1. *The Asia Foundation* odhaduje, že tento pomer môže dosiahnuť 100:1 pred rokom 2015. Účastníci vo všetkých trhových ekonomikách by sa mali správať viac eticky a viac prispievať k sociálnym potrebám a cieľom ako ich ignorovať. Etické trhové ekonomiky sú podporované, keď „úroveň hracieho poľa“ je garantovaná spravodlivým súdnym systémom a vládami, ktoré zabezpečujú politickú stabilitu, šancu participovať na lokálnych rozvojových rozhodnutiach, obchodnými podnetmi, ktoré vyhovujú sociálnym a environmentálnym cieľom, a prístupom k pôde, kapitálu a informáciám.

Ako môže byť redukovaná hrozba nových a znovuobjavujúcich sa **chorôb a imúnnych mikroorganizmov**? Infekčné choroby sú príčinou asi 30% úmrtí na svete. Veľký pokrok bol dosiahnutý v boji proti týmto podmienkam - uspal mnohých ľudí falošným pocitom bezpečnosti. V posledných 20-tich rokoch viac ako 30 nových a vysokoinfekčných chorôb, ako napr. Ebola a AIDS bolo identifikovaných - pre mnohé z nich neexistuje liečba, liek alebo vakcína. Okrem toho, počas posledných 20 rokov, 20 známych druhov chorôb ako TBC a malária si vyvinulo antimikrobiálnu rezistenciu, zapríčinenú rozšíreným používaním a zneužívaním liekov. Zároveň staré choroby ako cholera, mor, meningitída, hemoragická horúčka, diftéria a žltá horúčka sa znovu objavili ako ohrozenia verejného zdravia po rokoch úpadku. Efekty tohoto vývoja sú znásobované takými faktormi ako prudký vzrast leteckej dopravy - veľkou populáciou podvyživených a nevzdelaných ľudí, žijúcich v podštandardných podmienkach, v nezdoravom prostredí, s neadekvátnymi zdravotnými službami a zlým zásobovaním vody, zlou alebo skoro žiadnou kanalizáciou. Globalizácia obchodu - rovnako ako najnovšie zmeny v produkcii, obchodovaní a spracovaní potravy - zvyšujú riziko chorôb, vznikajúcich z potravy. Environmentálne faktory tiež vystavujú ľudí – predtým - neznámym chorobám. Nakoniec aktivity - ako odlesňovanie, turizmus, konflikt a migrácia do vzdialených miest - podporujú ohrozenie chorobami.

Ako môže byť zdokonaľovaná kapacita pre rozhodovanie v nadväznosti **na zmeny práce a inštitucionálne zmeny**? Mnoho ľudí verí, že je možné vytvárať budúcnosť viac ako jednoduchú, ktorá je lineárnou extrapoláciou súčasnosti, alebo produkt šance alebo osudu. Vzrastajúca komplexnosť vyžaduje informované rozhodovanie, efektívnu akciu a rýchle výsledky. Avšak, zdá sa, že rastúce množstvo a zložitosť volieb, ktoré treba urobiť, presahujú naše schopnosti. Počet ľudí, zapojených do rozhodovania taktiež vzrastá vzhľadom na väčšiu komplexnosť v rozhodovacom procese. Problémy - ako globálne otepľovanie a etika, a aplikácie genetického inžinierstva majú sklon byť náročnejšími ako problémy v minulosti. Morálna zodpovednosť sa pri rozhodovaní zriedkavo berie do úvahy. Spolu s rozširovaním demokracie, je viac ľudí zapojených do rozhodovania, robiac závery oveľa obtiažnejšími. Je samozrejmé, že neistota a riziko budú vysoké pri niektorých významných rozhodnutiach, pretože tieto sa budú musieť vykonať bez plnej znalosti faktorov, ktoré budú ovplyvňovať ich výstupy.

Ako môžu zdieľané hodnoty a nové bezpečnostné stratégie redukovať **etnické konflikty, terorizmus a použitie zbraní hromadného ničenia**? Na začiatku nového milénia etnické konflikty stále pokračujú a terorizmus je v neustále vzrastajúcej miere deštruktívny, má široký záber a je ťažké mu zabrániť. Krutosť náboženských a etnických konfliktov taktiež vzrastá, tak ako aj počet štátov so zbraňami hromadného ničenia. Podľa komisára UNHCR 21,5 milióna ľudí je utečencami. Zbrane chemickej, biologickej a informačnej vojny sú ľahko dostupné a použiteľné malými skupinami. V rovnakom čase sa vytvárajú stratégie pre svetový mier a bezpečnosť, rovnako rastie i globálne úsilie, podporujúce rešpekt k diverzite a zdieľané etické hodnoty. Je študovaná transkulturná etika, pričom dialógy medzi rozdielnymi pohľadmi na svet narastajú. Rast demokracie, medzinárodný obchod a globálne zviditeľňovanie uskutočňované novými médiami, Internetom a satelitným dohľadom spolu so zlepšením svetového cestovania a životných štandardov, podporujú vzrastajúcu akceptáciu bezpečnostných podmienok, ktoré robia možnou mierovejšiu evolúciu ľudstva. Niekedy bolo

otroctvo široko akceptované ako prirodzená inštitúcia, dnes je skoro zlikvidované, pretože ľudia zmenili svoje mysle a inštitúcie. Ak sa to podarilo pri otroctve, tak prečo nie pri vojne a terorizme? V dlhodobých časových horizontoch riešením týchto problémov je lepšie vzdelávanie lídrov. Musíme porozumieť základným príčinám terorizmu, nie iba následkom a vytvoriť sociálny marketing alebo verejné vzdelávacie programy podporujúce rešpekt voči diverzite a rovnakým právam.

Ako môže zmenené **postavenie žien** pomôcť zlepšiť ľudské podmienky? Zmenené postavenie žien bolo dosiahnuté prostredníctvom *Konvencie o eliminácii všetkých foriem diskriminácie žien*, prijatej Valným zhromaždením OSN pred 20-timi rokmi a akceptovanej 167 štátmi sveta, ktoré súhlasili s adaptáciou národných akčných plánov a politik pre umožnenie rovnosti žien. Lepšia vzdelanosť, zníženie detskej úmrtnosti, dokonalejšia a cenovo prístupná antikoncepcia, efektívne programy plánovaného rodičovstva, hnutia za ženské práva a využívanie Internetu spolu zvýšili participáciu žien v hotovostných ekonomikách, a ich sociálny štatút v priebehu niekoľkých posledných generácií. Tam, kde bol štatút žien posilnený, tam sa znížila pôrodnosť a všeobecný blahobyt sa zvýšil. Vzdelané ženy vychovávali zdravšie deti, majú nižšie percento pôrodnosti a efektívnejšie prispievajú k pracovnej sile. V posledných 20-tich rokoch, sa ženy v rozvojových krajinách zdokonalili dvojnásobne rýchlejšie ako muži vo vzdelanosti a školskej dochádzke. Miera ženskej úmrtnosti sa znížila celosvetovo o 50%. Keď ženy kontrolujú príjmy, potom väčšia časť týchto príjmov sa vynakladá na potravu a iné vstupy pre zlepšenie výživy a zdravia. Z tohoto dôvodu rozvoj detí je závislý od ekonomickej sily žien a ich postavenia v spoločnosti, a to je jasná odpoveď na otázku ako zmenená rola žien pomáha zlepšovať ľudské podmienky. Zlepšenie štatútu žien by mohlo byť najlepšou cenovo-efektívnou stratégiou, ktorá by reagovala na väčšinu ostatných globálnych výziev.

Ako možno zabrániť **organizovanému zločinu** aby sa stával silnejším a sofistikovanejším globálnym podnikom? Transnacionálny organizovaný zločin by sa mohol stať najrýchlejšie rastúcim priemyslom sveta. Medzinárodný menový fond odhaduje, že viac ako 5% globálnej ekonomiky, približne 1,5 bilióna dolárov za rok, je prepierané prostredníctvom medzinárodného finančného systému. To je viac ako svetový naftový a plynárenský priemysel dohromady. Medzinárodné siete drogových kartelov, bývalá mafia a bývalí pracovníci spravodajských služieb z rôznych krajín zhromažďujú obrovské sumy peňazí z ilegálneho obchodovania s drogami a iných zdrojov, umožňujúc svojim členom kupovať poznatky a technológie na vytváranie nových foriem kriminality, na generovanie vyšších ziskov. S dennými medzinárodnými transfermi 2 biliónov dolárov - prostredníctvom počítačovej komunikácie - potenciál pre korupciu je mimoriadny. Potenciálna synergia medzi organizovaným zločinom, korupciou a terorizmom sa môže vyvinúť do významnej sily, ohrozujúcej vládne rozhodovanie a verejné záujmy.

Ako môže byť bezpečne a efektívne uspokojený rastúci **dopyt po energii**? Svetová spotreba energie sa počas posledných 20-tich rokov zvýšila o viac ako 50%, a do roku 2050 sa zdvojnásobi alebo strojnásobi. Fosilne palivá by mohli zaplniť medzeru, avšak za neakceptovateľnú environmentálnu cenu. Všetky hlavné projekcie ukazujú nárast skleníkových plynov počas nasledujúcich 50 rokov. Počas nasledujúcich 10 až 15 rokov sa počíta s uzavretím viac ako 300 jadrových elektrární. Následkom toho, nové zdroje budú potrebné nielen pre rastúci dopyt, ale aj pre pokrytie strát elektriny z odstavených jadrových elektrární. Alternatívne zdroje energie ako fotovoltické články, solárna termálna energia, geotermálna energia, vodík, veterná energia, prílivová energia, biomasa, oceánové termické rozdiely, fúzia a satelity na solárnu energiu sa nevyvíjajú dostatočne rýchlo, aby zaplnili medzeru a uspokojili budúci dopyt. Musíme zvýšiť financovanie vývoja alternatívnych zdrojov energie a s tým spojených zmien. Energetické problémy môžu vyvolať požiadavku vytvorenia *Svetovej organizácie pre energiu, pre koordináciu výskumu energie, vývoj a asistenciu pri implementačných politikách*.

Ako možno urýchliť *vedecké a technologické objavy* na zdokonalenie ľudských podmienok? Rýchlosť vedeckých objavov a technologických aplikácií rapídne mení ľudské podmienky. Znalostná báza pre tento rast je kumulatívna a v rastúcej miere interdisciplinárna, neukazuje žiaden náznak spomalenia, ale naopak vytváranie nových hraníc. Nanotechnológie budú v širokej miere urýchľovať technologickú efektívnosť. Biotechnológie vytvoria lepšie zdravotníctvo a výživnejšiu potravu pri použití menšieho množstva pôdy a vody. Kognitívne vedy zdokonalia vzdelávanie a mentálne zdravie. Umelá inteligencia s kvantovými počítačmi podporia vzrast kolektívnej inteligencie. Kozmické vedy otvoria nové technologické a spoločenské hranice. Synergia medzi vedami sa urýchľuje globálnou konvergenciou komunikačnej a informačnej technológie.

Ako môžu byť *etické aspekty* väčšmi rutinne zahrnuté do globálneho rozhodovania? Vzrast vzájomnej prepojenosti sveta a spravodajstvo sofistikovaných médií znemožňujú uskutočňovanie neetických rozhodnutí bez povšimnutia. Následkom toho, sme omnoho viac zaplavení dôsledkami pochybných rozhodnutí, ktoré je schopný súčasný systém odvrátiť. Toto vedie k novému pocitu kolektívnej zodpovednosti, po akom je volá *Všeobecná deklarácia práv človeka*. Navyiac samoorganizácia prostredníctvom Internetu umožňuje jednotlivcom stavať sa silnejšou morálnou silou. Think tanky, komisie OSN a medzináboženské dialógy - navrhujú vytvoriť globálnu etiku. Globálna etika musí korešpondovať nielen s hlavnými náboženskými morálkami, mala by tiež spojiť veriacich a neveriacich do novej aliancie. Musíme nájsť efektívne politiky proti korupcii, podporiť vôľu konať, kontrolovať „lobbying“ a redukovať pýchu a zahľadenie do seba, podporovať česť a poctivosť, podporovať rodičovské vedenie pri vytváraní pocitu hodnôt, redukovať bariéry slobodného prístupu k informáciám, vytvoriť spoločnú dohodu o etike. (7, s. 158–163)

Utajená správa amerického Pentagónu, ktorej základ tvorí katastrofický scenár vývoja ľudskej civilizácie do roku 2020, vyvolaný dopadom klimatických zmien na súčasnú ľudskú civilizáciu, bola vypracovaná v roku 2003, a čiastočne zverejnená v roku 2004. Správa bola vypracovaná z podnetu pentagónskeho poradcu pre obranu amerického stratéga a futurologa, A. W. Marshalla, šéfa NET Assessment Office. Autormi správy sú americkí futurologovia P. Schwartz a D. Randall, pôsobiaci v Global Business Network.

Katastrofický scenár, obsiahnutý v tejto správe, vychádza zo scenára *Turbulent World* obsiahnutého v *U.S. Energy Scenarios for the 21st Century*. Správa obsahuje nasledovné predpovede pre časový horizont do roku 2020 (10):

- Budúce vojny sa budú viesť o prežitie, a nie o náboženstvo, ideológiu či národnú česť.
- Okolo roku 2007 zničia silné búrky pobrežné hrádze v Holandsku, čím sa stane väčšina územia Holandska neobývateľnou.
- V rokoch 2010 až 2020 bude Európa najsilnejšie postihnutá podnebnými zmenami. Priemerná teplota poklesne každoročne o 3,3 stupne Celzia. Podnebie v Európe sa stane chladnejším a suchším, a bude sa podobáť podnebiu na Sibíri.
- Počty úmrtí, spôsobených vojnou a hladomorom budú dosahovať desiatky miliónov, pokiaľ nedôjde k poklesu počtu obyvateľov natoľko, aby to Zem dokázala zvládnuť. Prístup k vode bude hlavnou príčinou vojen.
- Bohaté oblasti ako USA a Európa sa stanú pevnosťami a budú sa snažiť zabrániť príchodu miliónov prisťahovalcov zo zatopených častí sveta.
- Bude nevyhnutné šírenie jadrových zbraní. Japonsko, Južná Kórea a Nemecko vyvinú vlastné jadrové zbrane, rovnako ako Irán, Egypt a Severná Kórea. Izrael, Čína, India a Pakistan budú pripravené použiť jadrové zbrane.
- Do roku 2010 bude v Európe a USA o tretinu viac dní s teplotami nad 32 stupňov Celzia. Podnebie bude vytvárať problémy pre poľnohospodárov v dôsledku búrok, sucha a tepla.

- Európa bude mať problémy s obrovskými počtami prisťahovalcov. Ľudia zo Škandinávie budú hľadať teplejšie podnebie na juhu. Južná Európa bude obliehaná utečencami z postihnutých oblastí v Afrike. (I. Klinec – prednáška, Prognostický ústav 2005)

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Bauman, Z. : *Globalizace. Důsledky pro člověka*. Mladá Fronta, Praha 2000
2. Bednár, R.: *Za prahom 3. tisícročia*. Eugenika, Bratislava 1998
3. BRZEZINSKI, Z.: *Volba - Globální nadvláda nebo globální vedení*. Mladá fronta, Praha 2004
4. Dahlke, R.: *Čím onemocněl svět? Moderní mýty ohrožují naši budoucnost*. Ikar, Praha 2004
5. Kaplan, R. D.: *Přicházející anarchie. Zborcení snu světa po studené válce*. Pavel Mervart 2003
6. Klinec, I.: *Budoucnost světa, budouce priestory. Úvod do futurologie a štúdií budúcnosti*. Centrum interdisciplinárnych štúdií Univerzita Palackého, Olomouc 2005 (študijné tety - pracovná verzia)
7. Klinec, I.: *Zelené myslenie, zelená budúcnosť. Alternatívne ekonomické a sociálne teórie podporujúce smerovanie k udržateľnému rozvoju*. Centrum interdisciplinárnych štúdií Univerzita Palackého, Olomouc 2000 (pracovná verzia)
8. Pottering, H. H. – Kunhardt, L.: *Kontinent Evropa. Jádru, přechody, hranice*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. Praha 2000
9. Schmidt, H.: *Sebezáchova Evropy. Perspektivy 21. století*. Paseka, Praha-Litomyšl 2003
10. Schwartz, P. – Randall, D.: *An Abrupt Climate Change Scenario and Its Implications for United States National Security*. U.S. Department of Defense, Washington, D. C., USA, October 2003
11. Soros G.: *Bublina americkej nadvlády*. Kalligram, Bratislava 2004
12. Soros, G.: *O globalizácii*. Kalligram, Bratislava 2002
13. Volner, Š.: *Nová teória bezpečnosti*. Teoreticko-metodologické východiská. Bratia Sabovci, Zvolen 2005

KONTAKT

doc. Dr. Štefan Volner, CSc.
 Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
 Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

DISKUSIE

LIBERALIZATION OF THE AGRICULTURE TRADE IN THE WTO WITH EXTERNALIZATION ON DOMESTIC SUPPORTS

Ing. Lenka Fojtíková, PhD.

ABSTRAKT

Článek pojednává o procesu liberalizace světového obchodu, ke kterému dochází v oblasti zemědělského sektoru, přičemž zvláštní pozornost je zde zaměřena na domácí podpory. Zemědělství patřilo již za existence Všeobecné dohody o clech a obchodu (GATT) k hlavním otázkám, které byly příčinou konfliktů. Změny nastaly až na konci Uruguayského kola mnohostranných jednání (1986-1993), kdy se zúčastněné státy GATT dohodly na vzniku Světové obchodní organizace (WTO) a spolu s tím podepsaly mnohostranné obchodní dohody. Jedna z nich, nazývaná Dohoda o zemědělství, byla základem pro zahájení liberalizace obchodu v oblasti zemědělských výrobků. V článku je stručně popsán tento proces a jsou zde rovněž uvedeny poslední ujednání vyplývající z mnohostranného kola jednání, které se konalo v Dauhá v roce 2001, a které zatím nebylo ještě zcela uzavřeno. Průběh liberalizace zemědělského obchodu je popisován poté, co jsou nastíněny hlavní metodologické problémy související obecně s definováním domácích podpor, metodami a způsoby jejich výpočtu, odlišnými cíli reformních procesů apod. Tyto metodologické odlišnosti mohou mít vliv na rozdílné závěry, které jsou na pozadí těchto dat vytvářeny. Zvláštní pozornost je, v další části příspěvku, zaměřena na metodiku WTO, její definici domácích podpor v oblasti zemědělství, a její reformní proces, který probíhá v této oblasti. V závěru příspěvku je graficky znázorněn vývoj světového zemědělského obchodu od roku 1985 do roku 2005.

ABSTRACT

The article deals with the trade liberalization in the agricultural sector and a special attention is focused on the area of domestic supports. Through the history of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), the agriculture has been a major issue of conflict. A change occurred at the end of Uruguay Round negotiations (1986–1993), when countries of the GATT established the World Trade Organization (WTO), and they signed multilateral trade agreements. One of them - the WTO Agriculture Agreement was a base for the start of the agricultural trade liberalization. In this article, there is a short description of this process and the last findings from the Doha Round (2001–up to now) are written here. Before this, the main methodological aspects are pointed out; that are connected with different definitions of domestic supports, methods of observation of the level of domestic supports, objects of reform processes etc. These methodological divergences can have the influence on different hypotheses. There is a special attention focused on the WTO definition and its reform process in the agricultural sector in the area of domestic supports. At the end, there is shown how did the agricultural trade develop from 1985 to 2005 in the world.

INTRODUCTION

The agricultural trade is like a “pepper“ in a multilateral “curry“. This area is sensitive for both developed countries, and developing ones. But not all these countries are able to protect or support their agricultural sectors in the same way. It depends on the financial position of the partial country and its trade policy. Domestic supports, market access and export subsidy are three ways how to protect the national market against imports from third countries. These areas have been an actual topic in trade negotiations since the Doha Development Round. Although there were written many studies about subsidizing of the

agriculture sector¹, there is not sufficient political willingness between countries to achieve such obligations, that would finish these round of negotiations and would contribute to the free and fair trade. The object of the article is to outline the course of the WTO trade liberalization in the agricultural sector within the area of removing of the trade distorting domestic supports.

1 Subsidies and agricultural subsidies generally

Although the term “subsidy“ is widely used in economics, it is very complicated to define it. There are different concepts and definitions of subsidies in literature. For example, the definition of subsidies used in the System of National Accounts, the concept of producer subsidy equivalent (PSE) frequently used in the OECD statistics or the WTO definition of subsidies under *the Agreement on Subsidies and Countervailing Measures Agreement* (The Agreement, SCM). Regarding to our other findings, we will use the definition of subsidies in the WTO. Article 1.1 of the Agreement SCM defines a subsidy in terms of “*a financial contribution by a government or any other public body within the territory of a Member*“. Financial contribution mentions any form of income or price support, i.e. support which operates directly or indirectly to increase the export of any product from a Member’s territory or to reduce imports into it. Income or price support must confer a benefit for recipient who is considered for subsidy. The subsidies can have a form of one from these government provisions:

The government may transfer funds to producers or consumers, resulting in the direct or potential budgetary expenditure. One can also use its power to entrust private entities to make a transfer. An example of potential expenditure is the provision of loan guarantees². This category also includes direct transfer, like re-training grants or child allowances, foregone revenues as a result of tax exemptions.

The government may provide goods and services different from general infrastructure at no cost or below market price, such as government purchases, university education, public transport, food, stamps.

The government may provide regulatory policies whereat one creates a transfer from one group to another. There is, for example, border protection which allows the price discrimination where producers accumulate revenues that are financed by domestic consumers. In this light, regulatory instruments can be marked like an indirect form of subsidization, leading to the same effects, but at higher welfare costs³.

An agricultural subsidy is a governmental subsidy that is paid to farmers to supplement their income, to help manage the supply of agricultural commodities, and to bolster the supply of such commodities in international markets⁴.

This means, that the identification of subsidies is difficult in practice, the variety of instruments that can be used by governments to make “financial contribution“ is given.

---

¹ World Bank study comes with idea that: „*Abolition of tariffs, subsidies and domestic support programs would boost global welfare by nearly 300 billion dollars per year by 2015. Close to two-thirds of these gains would come from the agricultural trade reform, because agriculture is so much more distorted than other sectors.*“ See Anderson, K; Martin, W. (2006).

² This provision latter may or may not lead to actual disbursements. It depends on whether official guarantees only artificially lower default risks of potential buyers and stimulate consumption, or not. For example, if a government instructs a private bank to provide loans at preferential interest rates to certain private entities, this is not a result of the government expenditure.

³ According to the WTO. http://www.wto.org/english/res_e/reser_e/world_trade_report_e.htm

⁴ See Wikipedia, the free encyclopedia.

2 Methodological implications of agricultural subsidies

When you would like to define the subsidy properly, you will meet many complications and other difficulties which are connected with a different methodology of gathering and calculation of dates about subsidies in particular countries. Amounts obtained from national income accounts do not correspond neither with the WTO estimate of the most trade-distorting subsidies, nor with the OECD calculation of it, although they were set in the same country. So, the using of dates derived from dissimilar sources can give quite divergent pictures. These differences in standards make comparisons difficult and make it almost impossible to add up numbers from different sources. You can see an example of this divergence in dates in table 1. There is the indicator - the market price support – that was noted by the WTO in different figures than that one published by the OECD in the USA in the same time. These figures are also different from National income accounts. In addition, it is important how many members this organization has⁵, when making the analysis and the valuation of the subsidies level in different countries.

Table 1: United States' Market Price Support by data source, 1995–2001 (Million dollars)

Data source	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Average 1995–2001
NIA*	7,279	7,340	7,495	12,380	21,513	22,896	20,727	14,233
WTO	6,161	5,898	5,773	5,956	6,216	6,686	5,849	6,077
OECD	9,147	14,382	13,977	21,249	21,643	18,762	19,066	16,889

* NIA – National income accounts.

Source: World Trade Report 2006. WTO, 2006.

The data from the national income accounts reflect only the financial outlays. They do not reflect neither foregone revenues nor include the support that comes from the use of border measures. When comparing the WTO and the OECD data, there are differences between the AMS and the PSE (see below). Compared to the PSE, the market price support component of the AMS uses a different set of prices and it is applied only to commodities with administered prices and to domestic production eligible to receive the applied administered price. Then, the estimates of market price support in the WTO are often lower than that ones in the OECD.

The OECD methodology of monitoring of the agriculture supports

The group of thirty countries, members of the OECD adopted shared goals and principles for agricultural policy reform in 1998⁶. Adherence to these principles is annually monitored and the evaluation of their implementation is made. The OECD methodology estimates the annual monetary value of gross transfers arising from the policy measures which support the agriculture. The methodology distinguishes between gross monetary transfers granted to individual producers (Personal Support estimate, PSE), transfers paid by or benefiting consumers (Consumer Support Estimate, CSE) and transfers granted to the sector as a whole (General Services Support Estimate, GSSE)⁷. The OECD methodology based on the PSE includes transfers created by domestic policies, which increase prices in domestic markets (such as public stockholding, production quotas, state-trading enterprise), and the transfers

⁵ In this light, the OECD has only 30 members, whereas the WTO currently has 150 members.

⁶ The OECD ministers adopted shared goals, like a contribution to the socio-economic development of rural areas, contribution to food security at the national and global levels, contribution to the sustainable management of natural resources and the quality of the environment, further integration into the multilateral trading system etc.

⁷ OECD (2004).

associated with border measures that create a gap between current domestic and external prices.

One from the reason why figures about the agriculture support in the OECD statistics are bigger than in the WTO statistics is the fact, that WTO members have not provided timely notifications of their agriculture subsidies, while data of the OECD are up-to-date and easily available.

The WTO methodology of observation of agriculture subsidies

WTO members have obligated to reform agricultural policies, too. The reform process began at the end of the Uruguay Round (1994) and is connected with the realization of so called “binding commitments“ in three policy areas such as market access, domestic support and export competition. In the area of domestic support the WTO terminology distinctions between support which is considered to be trade-distorting, and support which is less or non-trade distorting. The most trade-distorting support is to be the subject of reduction commitments, while the others are to be subject of greater discipline.

Domestic supports in agriculture are identified by three “coloured boxes“, where the colour expresses the level of trade-distorting subsidies. There are these coloured boxes⁸:

Amber Box,
Blue Box,
Green Box.

In the “*Amber Box*“ there are all domestic supports except those in the blue and green boxes. This includes measures to support prices, or subsidies directly related to production quantities. Supports in this box are considered to be the most trade-distorting and are subject of reduction commitments by WTO members. Commitments are expressed in terms of a “Total Aggregate Measurement of Support“ (Total AMS). The main components of AMS are:

Market price support (the gap between a fixed world reference price fixed in terms of historical base period 1986-1988 and the domestic administered price, which may not be the same as the current domestic market price),

The level of budgetary expenditure on domestic support policies that is considered to be trade-distorting.

There is, nevertheless, a *de-minimis* level of product-specific and non-product specific domestic support, which a Member is allowed to retain. The *de-minimis* level is equal to 5 per cent of the value of production of a basic agricultural product for developed countries and 10 per cent for developing countries.

“*Blue Box*“ includes payments under production-limiting programmes. These measures are not subject to reduction commitments if such payments are based on fixed area and yields, or are made on 85 per cent or less of the base level of production or in the case of livestock payments, there are payments made on a fixed number of head.

“*Green Box*“ contents the provision that have no, or minimal trade distorting effects on production. They have to be government funded (not by charging consumers higher prices) and must not involve price support. They tend to be programmes that are not targeted at particular products, and include direct income supports for farmers that are not related to current production level or prices. They also include the environmental protection and regional development programmes. Such measures are, for example, direct payments to producers, decoupled income support, government financial participation in income insurance and income safety-net programmes, payment for relief from natural disasters, structural adjustment assistance etc.

---

⁸ See the WTO. http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agboxes_e.htm

There is a special box for developing countries, sometimes called as „S&D Box“, which contains development programmes. That means exemptions from domestic support, reduction commitments, investment subsidies to agriculture in developing countries, agricultural input subsidies, domestic support to producers in these countries to encourage diversification from growing illicit narcotic crops.

3 Liberalization of the agricultural trade in the area of domestic supports: from Uruguay to Hong Kong

Although idea of the world trade liberalization began to be actual from the middle of the 50', the trade with agricultural products has begun to be freer since the end of Uruguay trade negotiations of the GATT. *The Agreement on Agriculture (AoA)* that emerged from Uruguay Round was the most complete attempt till now of frame multilateral rules for agricultural trade. Separate provisions dealt with each of three policy pillars defined in the Agreement, i.e. market access, domestic support and export subsidies⁹.

Domestic support was divided into three groups, so called “boxes“ (see chapter 2) according to their trade-distorting level. With the exception of the subsidies in “Blue“ and “Green“ boxes, the WTO members, for the first time, were committed to reduce the most trade-distorting domestic support (“Amber Box“). These supports were expressed in terms of an aggregate measure of support (AMS) and entered into Members’ Schedules of Annual and Final Bound Commitment Levels. We present them in table 2. Members governments have agreed to prohibit subsidies that exceed negotiated limits only for specific products.

Table 2: The reductions in domestic support of agricultural products

	Developed countries	<i>Developing countries</i>
<i>Domestic support (AMS)</i>	-20 %	-13 %
<i>Period</i>	1995-2000	1995-2004

Source: WTO, 2004.

There were 34 WTO members which committed to reduce their trade-distorting domestic supports in the “Amber Box“¹⁰. Members without these commitments have to keep within 5 per cent of the value of production so called “*de-minimis*“ level. In the case of developing countries was agreed 10 per cent “*de-minimis*“.

The second season of the agricultural trade liberalization has begun in Doha where the Fourth WTO Ministerial Conference took place in 2001¹¹. *Doha Declarations* reconfirmed the long-term objective referred in AoA „to establish a fair and market-oriented trading system through a programme of fundamental reform encompassing strengthened rules and specific commitments on support and protection in order to correct and prevent restrictions and distortions in world agricultural markets.“¹² Declaration, among other things, invokes to substantial reductions in trade distorting domestic support. There was also fixed term for next

⁹ Our object in this article is only to analyse one part from three pillars project, i.e. a domestic support.

¹⁰ They are Argentina, Australia, Brazil, Bulgaria, Canada, Colombia, Costa Rica, Croatia, Cyprus, Czech Republic, Hungary, Iceland, Israel, Japan, Jordan, Korea, Lithuania, Mexico, Moldova, Morocco, New Zealand, Norway, Papua New Guinea, Poland, Slovak Republic, Slovenia, South Africa, Switzerland, Liechtenstein, Chinese Taipei, Thailand, the EU, the USA, Tunisia, Venezuela.

¹¹ The negotiations were undertaken already in early 2000 under Article 20 of the AoA, including the large number of negotiating proposals. Negotiations on agricultural trade were one of the part of the Doha Development Agenda.

¹² WTO (2001).

negotiations, that took place during the Fifth WTO Ministerial Conference in Cancún in 2003. The object was to end so called “Doha Development Round“ by the end of 2005.

The following discussion about trade liberalization (not only in the agricultural sector) deals with how many further subsidies should be reduced, and whether limits should be set for specific products rather than having overall “aggregate“ limits. Developed countries proposed steeper cuts on higher levels of support, with some disaggregation according to products. Some countries want “Amber Box“ subsidies to be completely eliminated. Other discussions were linked to two categories of domestic supports – the “Blue“ and “Green“ boxes. Here arised some questions about that, whether some “Green Box“ subsidies should be moved into the “Amber Box“, because they distort the trade or whether the “Blue Box“ should be restricted or eliminated. In the area of the discussion, there was a general willingness to apply “*de-minimis*“ level for developing countries and transition economies. Some countries argued that their AMS commitments have been eroded by inflation and propose that inflation should be included into the commitments.

The progress in agricultural negotiation was achieved in 2004 in Geneva, where WTO members agreed with so called “july package“ measures. All developed countries agreed with these suggestions:

Amber Box:

“Tiered formula“ with caps on specific products. The object is substantial reductions of distorting supports, and those with higher levels are to make deeper cuts from “bound“ rates. The actual levels of support could be lower than the bound levels. In the first year, each countries’ ceiling of permitted overall support will be cut by 20 per cent.

Reductions will include both overall current ceilings (bound levels) and two components – “Amber Box“ and „*de-minimis*“ supports. The third component, “Blue Box“ supports will be capped.

“*De-minimis*“ level, i.e. a minimal amount of “Amber Box“ will be reduced by negotiated amount, with a special treatment for developing countries, which will be exempted if they „allocate almost all *de-minimis* supports for subsistence and resource poor farmers.“

Blue Box:

Supports from this box will be capped at not more than 5 per cent of the value of a country’s agricultural production over a period that still has to be negotiated.

Definition of the “Blue Box“ will be changed to include direct payments that do not require any production. Provided payments are based on certain fixed production conditions (related to acreages, yields, numbers of livestock or historical production levels).

Green Box:

The reviewing and clarifying of criterias for defining support in “Green Box“. There will be taken account also of non-trade concerns such as environmental protection and rural development.¹³

In 2001, the Sixth WTO Ministerial Conference took place in Hong Kong. The conference was finished only with a partial success. The Doha Development Agenda was not finished and negotiations about trade liberalization continued up to now.

Theoretically, the trade liberalization in agricultural sector should contribute to the growth of the world trade and to unify the conditions for realization of agricultural exports both for developed countries and developing ones. Results are inconsistent. In the OECD Policy Brief, it is called “Tackling Trade in Agriculture“ and its content is ... “*it is not clear how successful the Uruguay Round was in increasing agricultural trade flows or in reducing the*

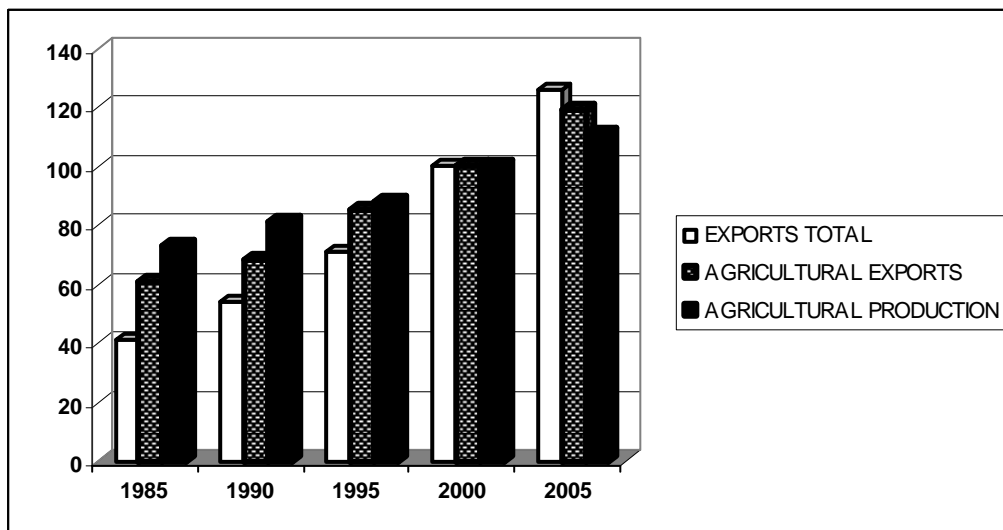
---

¹³ See WTO (2004).

levels of support and protection for agriculture in developed countries”, and next comment continues „Agricultural trade has continued to grow since the Uruguay Round, but more slowly than in earlier years, and more slowly than non-agricultural trade. Furthermore, developed countries continue to dominate global agricultural trade.“¹⁴ In 2006, the OECD informed about the situation, that support to producers in the OECD area, as measured by the percentage the PSE accounted for 29 percent of farm receipts in 2005, which was less than 37 per cent in 1986-88. The share of the most production and trade-distorting forms of support declined from 91 per cent of producer support in 1986-88 to 72 per cent in 2003-05. Total support to the agricultural sector was equivalent to 1.1 per cent of GDP in 2005 compared to 2.3 per cent in 1986-88.“¹⁵

Graph 1: World merchandise exports, agricultural exports and agricultural production (volume, 2000 = 100)

Source: World Trade Statistics 2006. WTO, 2006.

According to the WTO statistics, the agricultural exports, between 1985-2005 years, grew more than grew the agricultural production in 2005 (see graph 1). In previous season, a volume of the agricultural production exceeded exports level, including agricultural exports. In 2005, the agricultural trade achieved value of 852 billion dollars and share in world trade was 8.4 per cent. The agricultural products shared in world exports of primary products by 32.8 per cent in 2005.¹⁶ Trade liberalization could lead to increasing trade flows and to changes in market shares that reflect different countries' comparative advantages. But there was a complex of other factors, that could affect trade flows and shares. From this view, domestic issues such as lack of infrastructure and poor competitiveness play a significant role, too.

CONCLUSION

The opening up of agricultural markets to international trade has begun the issue since the middle 90. The agricultural sector is also a central point in Doha Development Round. Although there was made a progress in negotiations, trade barriers, that have trade-distorting

¹⁴ OECD (2005).

¹⁵ OECD (2006).

¹⁶ WTO (2006).

effect still exist. Harmonisation of support levels across countries through use of tiered reduction formula, which cuts higher subsidy levels more than lower ones. It is one of many provisions, that can support free trade with agricultural products.

REFERENCES

1. ANDERSON, K; MARTIN, W. *Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda*. WORLD BANK GROUP, 2006. ISBN-13: 978-8-2136-2399-5. ISBN-10: 0-8213-6239-9. pp. 399.
2. Dohoda o zřízení Světové obchodní organizace. Sbírnka zákonů č. 191/1995, částka 51. s. 88-109.
3. FAO (2005). The State of food and agriculture. *Agricultural trade and poverty. Can trade work for the poor?* FAO. p. 30-37. ISBN 92-5-105349-9.
4. GOODE, W. *Dictionary of Trade Policy Terms*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. Fourth Edition. pp. 437. ISBN 0-521-53825-4.
5. OECD (2006). Agriculture, Food and Fisheries. Access from: http://www.oecd.org/document/24/0,2340,en_2649_37401_37619288_11137401,00.html
6. OECD (2006). *Agricultural Policies in OECD Countries: At Glance – 2006 Edition*. See http://www.oecd.org/document/62/0,2340,en_2649_37401_37032958_1_1_1_37401,00.html#TOC
7. OECD (2004). *Agricultural Support: How is it Measured and What does it Mean?* Access from: <http://www.oecd.org/dataoecd/63/8/32035391.pdf>
8. OECD-FAO (2006). *Agricultural Outlook: 2006-2015*. Access from: http://www.oecd.org/document/62/0,2340,en_2649_37401_37032958_1_1_1_37401,00.html
9. OECD (2005). *Tackling Trade in Agriculture*. Access from: <http://www.oecd.org/dataoecd/34/45/35686834.pdf>
10. WIKIPEDIA, the free encyclopedia. Access from: http://en.wikipedia.org/wiki/Agricultural_subsidies:_beneficial_or_counter-productive
11. WTO. Agriculture negotiations: background fact sheet. Domestic support in agriculture. The Boxes. Access from: http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agboxes_e.htm
12. WTO (2001). *Doha Declarations*. See http://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min01_e/mindecl_e.htm
13. WTO (2004). WTO Agricultural Negotiations. *The Issues, and where we are now*. See http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/negs_bkgnd00_contents_e.htm
14. WTO (2006). *International Trade Statistics 2006*. Access from: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2006_e/its06_toc_e.htm
15. WTO (2006). *World Trade Report 2006*. WTO. pp. 45-208. Access from: http://www.wto.org/english/res_e/reser_e/world_trade_report_e.htm

KONTAKT

Ing. Lenka Fojtíková, PhD.
Katedra evropské integrace
Ekonomická fakulta
VŠB-TU v Ostravě, Česká republika
E-mail: lenka.fojtikova@vsb.cz

ABSTRAKT

Hoci bolo Slovinsko pred Druhou svetovou vojnou a potom do deväťdesiatych rokov minulého storočia súčasťou Juhoslávie, zemepisne a ani historicky ho nemožno priamo radiť medzi krajiny Balkánu. Je to skôr alpská krajina, ktorá bola po stáročie súčasťou rakúskych krajín. Etnicky však Slovinci patria k južným Slovanom. Rakúski Nemci a Maďari oddelili Slovincov od západných Slovanov a ich susedmi boli Chorváti. Ako súčasť Juhoslávie bolo Slovinsko ekonomicky najvyspelejším regiónom. V povojnovej Juhoslávii bol po prvý raz v dejinách vytvorený slovinský štát ako súčasť federácie. Juhoslovanský režim bol príliš viazaný na osobnosť Josipa Broza Tita. Po jeho smrti Juhosláviu zároveň zasiahli procesy úpadku komunistického tábora, hoci sa Juhoslávia už v roku 1948 vymkla spod priamej kontroly Moskvy. V krvavej dráme rozpadu federácie dokázalo Slovinsko najšť optimálne a humánne riešenie krízy a dnes je súčasťou NATO a Európskej únie, kým kríza v krajinách bývalej Juhoslávie ešte doznieva.

ABSTRACT

Although Slovenia was before Second World War and late up to 90-th years of last century the part of Yugoslavia, neither geographically nor historically is not Balkan country. Slovenia is the alpine country, which was many centuries the part of Austria. As the nation Slovenians are South Slavonic nation. Austrian Germans and Hungarians departed Slovenians from West Slavonic nations and their neighbours were Croatians. As a part of Yugoslavia was Slovenia economic the most advanced region. After Second World War was first time in history created the Slovenian state as a part of Yugoslavian federation. The regime of post-war Yugoslavia was too depended on the personality of Josip Broz Tito. After his death was Yugoslavia affected of process of the decline Communist encampment, although was Yugoslavia since 1948 extracted from control of Moscow. In process bloody decline of Yugoslavia Slovenia demonstrated optimally and humane solution of crisis and nowadays is the member of NATO and European Union. In other former parts of Yugoslavia the crisis still partially survive.

Počiatky formovania slovinského národa

Slovania osídlili východoalpský región niekedy v 6. a 7. storočí. Predkov dnešných Slovincov súčasníci nazývali v stredoveku Karantánci (pravdepodobne to súvisí s názvom Korutánsko a Korutánci). Pramene spomínajú, že na ich čele bol vojvoda Valuk, ktorého územie bolo na istý čas aj súčasťou Samovej ríše. Zdá sa, že vplyv Veľkomoravskej ríše nesiahahal do tejto oblasti, hoci existujú tvrdenia, že na územie obývané Slovincami zasahovalo Koceľovo kniežatstvo v Panónii. Hoci sa územie Karantáncov dostáva najprv pod zvrchovanosť Bavorov a neskôr sa stáva súčasťou Franskej ríše, napriek nemeckej nadvláde a kolonizácii niektorých regiónov sa zachováva súvislé územie obývané Slovanmi. Okrem nemeckých sa začínajú prejavovať aj silnejúce talianske vplyvy. Šľachta slovanského pôvodu sa ponemčila, či prijala taliansku identitu.¹

V 13. storočí sa proces germanizácie ešte zosilnil a značná časť slovanského obyvateľstva podľahla germanizácii. Tento proces sa však zavŕšil v 15. storočí, keď sa vymedzilo Slovanmi obývané územie, ktoré si potom zachovalo svoj etnický charakter.

Po vpáde Turkov na Balkán a obsadenie rozsiahlych regiónov možno osud územia obývaného Slovincami porovnať s územím obývaným Slovákmi. Oba regióny sa ocitli na hranici územia okupovaného Turkami a Turci sem často robili nájazdy, no napriek tomu boli

oba tieto regióny skôr tylom vyčerpávajúcich vojen. Táto okolnosť mala dvojaký dopad, potreby protitureckých vojen vyvolávajú rozvoj baníctva a zárodokov priemyslu, no negatívne sa odrážajú na situácii roľníctva.

Náboženská reformácia zasahuje v 16. storočí aj územie obývané Slovincami. Tá v ešte väčšej miere (vzhľadom na vyššie spomínané historické okolnosti) napomohla národné uvedomovanie Slovincov než u Slovákov alebo Čechov. Ocom slovinského písomníctva sa stal Primož Trubar (1508-1586), pôvodne katolícky kňaz, ktorý konvertoval na protestantizmus a bol okrem iných kníh aj autorom prvého slovinského šlabikára. Práve v dielach slovinských protestantských autorov sa začína používať pojem „Slovinec“, „Slovan“, slovinský jazyk a príbuznosť Slovanov. Oni vytvorili kultúrne základy rozvoja slovinského národného povedomia.²

Osvietenské reformy Márie Terézie a Jozefa II. z jednej strany síce odbúravalí základy feudálneho systému, no z druhej strany boli spojené s germanizačným tlakom. Kým katolícka cirkev po Tridentskom koncile pripúšťala využívanie domáceho jazyka v školstve, reformy osvietenských panovníkov obmedzili cirkevný vplyv na školstvo a presadili nemčinu ako jediný vyučovací jazyk. Časť slovinskej inteligencie sa síce ponemčovala, no germanizačný tlak zároveň vyvolával odpor, ktorý viedol k formovaniu národno-etnického povedomia Slovincov.

Osvietenské administratívne reformy rozdelili slovinské národnostné územie do viacerých územných útvarov a pretože Slovinci nemali uznávané kultúrne centrum, hrozilo narastanie regionálnych rozdielov a likvidácia jednotiacieho spisovného jazyka. Je istým paradoxom, že v istom zmysle záchrancami slovinskej národnej jednoty boli tzv. jansenisti. Bol to opozičný prúd v katolíckej cirkvi, ktorý kritizoval pôsobenie jezuitov a pápežský centralizmus. Najznámejším predstaviteľom tohto prúdu je francúzsky matematik a filozof Blaise Pascal. Jurij Japelj, tajomník biskupa v Lublani, zorganizoval preklad biblie do slovinského jazyka a tak pomohol upevniť ohrozenú slovinskú jazykovú jednotu.

Slovinskí jansenisti ešte nemali predstavu slovinského národa. S ňou prišiel dramatik a historik (po otcovi českého pôvodu) Anton Tomaž Linhart. On vo svojich prácach zdôraznil argumenty, prečo Slovinci tvoria jeden etnický celok – slovinský národ.

Slovinské národné obrozenie

Hoci sa na začiatku 19. storočia okolo 90% slovinského obyvateľstva zaoberalo poľnohospodárstvom, nemalá časť príjmov slovinských sedliakov pochádzala z nerolníckych činností, bolo to napr. spracovávanie priadze, tkáčstvo, povozníctvo, dobývanie železnej rudy a výroba i spracovávanie železa. Priemyselná revolúcia a s ňou prichádzajúca industrializácia sa prejavili v rozvoji železiarstva a hutníctva, ktorý nadväzoval už na tamojšie tradície. V roku 1846 bola vybudovaná prvá železnica.

Metternichovský absolutizmus výrazne brzdil formovanie slovinského národa, hoci sa ho nedarilo zastaviť. Vyššie školy, úrady a sudy používali nemecký a niekedy taliansky jazyk. Slovinský jazyk sa oficiálne používal iba v prípade nutnej komunikácie s ľudovými masami, ako boli preklady úradných rozhodnutí a vyhlášok, učebnice pre základné školy a modlitebné knižky.

Výlučne v nemčine a taliančine vychádzali noviny a časopisy, no niekedy sa v nich darilo slovinským národným buditeľom uverejniť články v slovinskom jazyku a boli tiež uverejňované básne najväčšieho slovinského básnika Prešerna. Až v roku 1843 bolo povolené vydávať noviny v slovinskom jazyku (nazývali sa Sedliacke a remeselnícke noviny).

Podobne, ako v prípade slovenského alebo českého národného obrozenia proti sebe stál konzervatívny smer a smer, ktorý chcel hlásať moderné idey. Slovinskí konzervatívci považovali za vyšší zdroj kultúry nemeckú vzdelanosť, no usilovali sa o zrovnoprávnenie slovinského jazyka v školách a úradoch a posilňovali slovinské národné povedomie.

Oponenti konzervativizmu sa sústredili okolo najväčšieho slovinského básnika Prešerna. Vytvorili slovinský národný program na základe demokratických zásad a podporovali boj slovinských roľníkov proti prežitkom feudalizmu. Okruh okolo Prešerna sa síce hlásil k solidarite slovanských národov, no zároveň odmietal tzv. ilyrizmus (konceptiu, že všetci južní Slovania tvoria jeden národ). Pravda, pravopis slovinského jazyk, ktorého autorom bol Ljudevit Gaj, urobil princípu ilyrizmu isté ústupky.

Hoci v revolučných rokoch 1848-1849 získali prevahu konzervatívci na čele s dr. Janezom Bleiweisom, podarilo sa slovinské národné hnutie posunúť od primárnych kultúrnych a jazykových požiadaviek k politickému národnému programu, ktorý o.i. požadoval, aby všetci Slovinci boli spojení do jedného administratívneho celku (pripomína to slovenské požiadavky v týchto revolučných rokoch). Analogickou bola v oných rokoch aj tzv. „kontrarevolučná“ dilema, pred ktorou stálo napríklad slovenské národné hnutie: vydobýť národný program proti habsburskej monarchii alebo na základe kompromisov s ňou? Neskôr štajerský i korutánsky krajinský snem odmietli požiadavku zjednotenia Slovincov. Navyše v Korutánsku vznikol taký stav, ktorý umožňoval ich postupnú germanizáciu. Pravda, výdobytkom revolúcie bolo, že Slovinci boli uznaní ako etnicko-národná individualita.

Čo sa týka ďalšieho vývoja, na slovinskú politiku mal veľmi negatívny dopad český pokus v roku 1871 dosiahnuť česko-rakúske vyrovnanie, ktoré by fakticky bolo znamenalo autonómiu českých krajín v monarchii. V roku 1873 boli zavedené priame voľby do Ríšskej rady (zákonodarného orgánu rakúskej časti monarchie), čo umožnilo Slovincom vo Viedni zastupovať a presadzovať svoje záujmy.

Slovinci v posledných desaťročiach habsburskej monarchie

Hoci Slovinci zaznamenávali v záverečnom období Rakúska-Uhorska prudký ekonomický a civilizačný vzostup, nepodarilo sa presadiť štátoprávne požiadavky. Hlavným argumentom nemeckých šovinistov bol relatívne malý počet Slovincov (bol to zlomok počtu Slovákov v onej dobe). Slovinskí politici si uvedomovali, že ak sa nepodarí Slovincov zjednotiť do nejakej spoločného územného útvaru, ich existencia bude čoraz väčšmi ohrozovaná. Niektorí slovinskí intelektuáli mali krajne pesimistické výroky. Tie vyplývali z okolností, že Slovinci mali veľmi malý demografický prírastok, ktorý bol spôsobený odchodom z dedín. V tom čase mal vidiek podstatne vyššiu pôrodnosť než mestá (dá sa povedať, že to platilo všeobecne, nielen u Slovincov).

Napriek pomerne malému počtu (v roku 1910 bolo Slovincov okolo 1,3 milióna) bolo možné už v osemdesiatych rokoch predminulého storočia Slovincov považovať za moderný národ. Existoval konsolidovaný spisovný jazyk a najlepšie diela slovinskej kultúry dosahovali európsku úroveň. Záruku existencie slovinského národa videli politici všetkých smerov a zameraní v reorganizovanej habsburskej ríši. Snažili sa o politickú spoluprácu najmä s českými a chorvátskymi politikmi.

Lenže túto situáciu nebolo treba preceňovať. Slovinci nemali dostatočné zastúpenie v slobodných povolaniach a verejných službách. Slovinský jazyk sa napríklad veľmi málo používal na železničiach a poštách. Veľmi málo bolo aj slovinských podnikateľov. Slovinci sa však snažili v tejto oblasti presadzovať zakladaním konzumných a úverových spolkov a družstiev. S českou pomocou vznikla v Ľublani Kreditná banka, ktorá bola pomerne prosperujúca.

Čo sa týka rozvoja národnej kultúry, v roku 1864 bola založená Matica Slovinská.³ Po vypuknutí Prvej svetovej vojny bola zakázaná, no počas svojej existencie sa jej podarilo podporovať rozvoj národnej kultúry.

Formálna slovinská politická jednota sa na začiatku deväťdesiatych rokov predminulého storočia rozpadla. V roku 1892 vznikla Katolícka národná strana, ktorá sa v roku 1905 premenovala na Slovinskú ľudovú stranu. Oponentom klerikálov bola liberálna Národná

pokroková strana, ktorá vznikla v roku 1894. Sociálnodemokratická strana vznikla v roku 1896.

Od začiatku 20. storočia sa začína zostrovať národnostný zápas. Napríklad v Korutánsku nemeckí nacionalisti vytvorili oddiely, ktoré útočili na slovinské verejné kultúrne akcie. Najostrejšie zrážky boli v roku 1908 v Klagenfurte (Celovci) a v Ptují.

Hoci klerikáli, ktorí boli oddaní monarchii mali medzi Slovincami najsilnejší vplyv, po víťazstve Srbska v balkánskych vojnách 1912-1913 sa zjavujú (napríklad medzi mládežou) skupiny, ktoré pripúšťajú aj možný odchod Slovincov od monarchie a spojenie s statnými juhoslovanskými národmi do spoločného štátu. Slovinských politikov zaskočilo vypuknutie Prvej svetovej vojny. Hoci najmä klerikáli dávali až príliš dôrazne najavo lojalitu monarchii a snažili sa vyvolať nenávisť voči Srbom, drastická politická perzekúcia spojená s germanizáciou vyvolávala u Slovincov presvedčenie, že habsburská monarchia už pre nich znamená skôr ohrozenie ich existencie, než akési záruky.

Slovinci a vznik Juhoslávie

Najvplyvnejšie politické strany, ktoré v monarchii reprezentovali národy južných Slovanov sa predhánali v prejavoch lojality a oportunistickej politiky. Iba niekoľko politikov, ktorí reprezentovali tieto národy, odišlo tesne po vypuknutí vojny do emigrácie, kde ustanovili Juhoslovanský výbor. Tento výbor vznikol v apríli 1915 v Paríži a spolupracoval s českými a slovenskými politikmi okolo Masaryka, Beneša a Štefánika.

V prvom období výbor spolupracoval so srbskou vládou. Politici vo výbore predpokladali, že sa jej treba oprieť o kredit Srbska, ktoré bojovalo na strane Dohody, Lenže už vtedy sa vynoril problém, ktorý pretrvával až do konca 20. storočia: ak má vzniknúť štát južných Slovanov má to byť iba rozšírenie srbského štátu alebo federatívny či dokonca konfederatívny štát rovnoprávných národov? Výboru sa podarilo nadviazať kontakty s južnými Slovanmi, ktorí sa vystaňovali do USA a tak už nebol závislý výlučne na srbskej podpore.

Musíme však pripomenúť, že hoci v prvej fáze vojny srbská armáda bola úspešná a prenikla na územie Bosny a Hercegoviny, po vstupe Bulharska do vojny utrpela zdrvivúce porážky, územie Srbska bolo okupované a po úmornom ústupe cez Kosovo a severné Albánsko sa jej časti podarilo uchytíť na ostrove Korfu.

V apríli 1917 do vojny vstúpili USA. Hoci Nemecko sa ešte cítilo bojaschopné, nástupca Františka Jozefa, cisár Karol, začal uvažovať o uzatvorení separátneho mieru. To by však najmä pre južných Slovanov znamenalo katastrofu. Ostatne mocnosti Dohody neplánovali rozbitie Rakúska-Uhorska, pretože sa obávali, že by fenomén „balkanizácie“ prenikol do strednej Európy, kde by stabilnú mocnosť nahradili vzájomne sa nenávidiace malé štáty, ktorých vzťahy by boli permanentne na hranici vojny. Podľa dohodových politikov mali utláčané národy monarchie dostať autonómiu.

Americký prezident Wilson však v októbri 1918 dospel k záveru, že predpokladom víťazstva vo vojne musí byť rozbitie habsburskej monarchie. V septembri 1918 sa srbským a spojeneckým vojskám podarilo prelomiť front pri Solúni a 1. novembra 1918 bol oslobodený Belehrad, čo posilnilo kredit srbskej vlády, lenže tá chcela iba Veľké Srbsko. 29. októbra 1918 chorvátsky snem v Záhrebe vyhlásil za zrušené všetky štátoprávne zväzky s monarchiou. Národná rada v Záhrebe vyhlásila, že štát Slovincov, Chorvátov a Srbov je pripravený zjednotiť so Srbskom a Čiernou Horou. Zahraničnú politiku nového štátu mal riadiť Juhoslovanský výbor v Paríži.

Lenže kým Dohoda napríklad Masarykovu skupinu uznávala za reprezentantov Čechov a Slovákov, štát Slovincov, Chorvátov a Srbov neuznala. Žiadala Juhoslovanský výbor v Paríži a srbskú vládu, aby sa dohodli. 1. decembra 1918 bolo oficiálne vyhlásené Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov a zakrátko srbské vojská obsadili väčšinu území, ktoré obývali južní Slovanovia v habsburskej monarchii. Tento štát však vystupoval ako rozšírenie Srbska, hoci pre iné národy to znamenalo, že sa vymanili spod rakúskej, maďarskej či talianskej nadvlády.

Hoci Srbsko patrilo k víťazným mocnostiam, nový štát mal neisté medzinárodné postavenie, čo sa najmä prejavilo pri stanovovaní jeho hraníc. Na to doplatili najmä Slovinci. Podľa Saintgermainskej mierovej zmluvy s Rakúskom malo o južnom Korutánsku (žilo tu okolo 100 tisíc Slovincov a 30 tisíc Nemcov) rozhodnúť referendum. Vyše 59% obyvateľstva hlasovalo za zotrvanie v Rakúsku. Rozhodol vplyv katolíckej cirkvi, ktorá varovala pred začlenením do štátu, kde mala privilegované postavenie pravoslávna cirkev. Zo Štajerska získal nový štát iba mesto Maribor s okolím. V novembri 1918 značné územie obývané Slovincami a Chorvátmi obsadilo a anektovalo Taliansko.

Rozpad kráľovskej Juhoslávie a Druhá svetová vojna

Juhoslávia, Rumunsko a Československo uzavreli v rokoch 1920-1921 dvojstranné spojenecké zmluvy, ktorá boli ironicky nazvané Malá Dohoda, no neskôr sa stal názov oficiálnym. Tieto zmluvy mali byť spojenectvom najmä proti maďarským ambíciám obnoviť pôvodné hranice Uhorska. V tridsiatych rokoch sa však tento blok dostal do krízy.⁴

Po Mníchovskom diktáte bolo vedeniu Juhoslávie zrejme, že sa už unitárny štát neudrží. V auguste 1939 dostali Chorváti autonómiu, Slovinci sa cítili ukřivdení.

Hoci po vypuknutí vojny vyhlásila Juhoslávia neutralitu, viditeľne jej vláda dávala najavo sympatie krajinám fašistickej Osí. Pred útokom na ZSSR chcel Hitler dostať pod kontrolu juhoslovanské zdroje surovín a disponovať týmto jej strategicky významným územím. 25. marca 1941 premiér a minister zahraničných vecí Juhoslávie podpísali vo Viedni protokol o pristúpení k fašistickému bloku.

Správa o tomto zahraničnopolitickom akte vyvolala pobúrenie a masové demonštrácie najmä v Srbsku. V noci z 26. na 27. marca skupina dôstojníkov uskutočnila štátny prevrat. Hoci sa nová vláda snažila presvedčiť Nemecko, že to nič nemení na pôvodných záväzkoch Juhoslávie voči fašistickému bloku, Hitler sa okamžite rozhodol zaútočiť. Útok sa začal 6. apríla 1941 bombardovaním Belehradu. Juhoslovanská armáda nebola pripravená na ten typ vojny, ktorý vtedy prebiehal. Jej velenie uvažovalo v kategóriách Prvej svetovej vojny. Po bleskovej porážke Juhoslávia 17. apríla 1941 kapitulovala.

Kráľovská Juhoslávia nedokázala riešiť žiaden z problémov, ktoré boli zrejme už pri jej vytvorení. Jej režim nebol vôbec demokratický a nakoniec skĺzol do kráľovskej diktatúry. Nebolo spravodlivo vyriešené postavenie národov a národností na jej území. Lenže blesková porážka krajiny viedla nielen k odporu proti okupantom, ktorý nadobudol netušené rozmery, ale zároveň znamenal aj počiatok občianskej vojny.

Zo srbských častí kráľovskej Juhoslávie nacisti okupovali Srbsko, Banát a severnú časť Kosova. Popri okupačnej správe nacisti vytvorili vládu generála Nedića, ktorý tvrdil, že sa musí „obetovať“, aby nacisti nerozdelili zvyšok Srbska medzi Bulharsko a Chorvátsko.

Iný charakter však mala nacistická okupácia asi dvoch tretín územia, ktoré obývali Slovinci. Podľa Hitlerovej direktívy sa toto územie malo čo najrýchlejšie germanizovať. Pôvodnú miestnu administratívu nacisti zlikvidovali a nahradili aparátom zloženým z ríšskych a domácich Nemcov. Plánovalo sa, že okolo 260 tisíc Slovincov vyženú do Srbska a Chorvátska. Zvyšok mal podliehať germanizácii. Slovinské školy nahradili nemecké, slovinské knihy boli konfiškované a verejne spaľované. Dokonca sa museli odstrániť všetky nápisy v slovinskom jazyku, dokonca aj na náhrobných kameňoch na cintorínoch.

Časť slovinského územia okupovali Taliani. Išlo o časť stredného a južného Kranska. Slovincom tu bola poskytnutá kultúrna, správna a aj finančná autonómia. Miestni politici, ktorí boli ochotní kolaborovať, vytvorili poradný orgán talianskeho správcu tohto územia. Kolaboráciu podporovali katolícki kňazi na čele s biskupom Rožmanom. Taliani vytvorili ozbrojené jednotky pod názvom Slovinská ľudová armáda.

Pod talianskou okupáciou bola aj Čierna Hora, kde sa okupanti tvárili ako „obnovovatelia“ pôvodnej nezávislosti. Taliani na okupovanom území Albánska, Kosova

a západného Macedónska zároveň vytvorili „veľké Albánsko“, kde sa miestni kolaboranti dopúšťali na južných Slovanoch neuveriteľných zverstiev.

Časť Juhoslávie okupovali aj bulharské a maďarské vojská. Na území Chorvátska vznikol ustašovský štát. Ustašovci sa dopúšťali takých neuveriteľných zverstiev proti Srbom a Židom, že nemeckí a talianski predstavitelia proti tomu protestovali. Neskôr však „poglavnik“ (vodca) Pavelić, získal od Hitlera odsúhlasenie týchto neľudských metód.

Hoci blesková porážka obyvateľov kráľovskej Juhoslávie zaskočila, zakrátko vznikol organizovaný odpor. Pravda, Chorváti najprv vítali obnovenie nezávislosti, Macedónci zasa spojenie s Bulharskom. Podobne to bolo s kosovskými Albáncami a vojvodinskými Maďarmi. Lenže fyzicky bola bezprostredne ohrozená nielen existencia Srbov a území ustašovského štátu, ale aj Slovincov na území okupovanom Nemcami.

Pri organizovaní ozbrojeného odporu svoju úlohu zohrala okolnosť, že nemecká armáda postupovala tak rýchlo, že niektoré jednotky juhoslovanskej armády sa nestihli vzdať. Krátko po porážke Juhoslávie nacisti stiahli značnú časť síl a presunuli ich na hranice ZSSR, kde sa chystali na útok. Juhoslovanskí vojaci, ktorí sa vyhli zajatiu, odchádzali do hôr. Ako prvý začal bojovať plukovník Draže Mihajlovič, ktorý už na konci apríla 1941 začal vytvárať oddiely tzv. četnikov. Pravda, treba konštatovať, že ich ideológiou bol veľkosrbský šovinizmus. Podľa oficiálnej historiografie z čias titovskej Juhoslávie komunisti začali ozbrojený odpor 7. júla 1941. Veliteľom partizánskeho oddielu, ktorý zaútočil na policajnú hliadku v obci Bela cerkva bol komunistický funkcionár Josip Broz, ktorý sa stal známym pod svojím pseudonymom Tito.

V čase najväčších triumfov nacistickej Tretej ríše sa v jej tyle otvoril partizánsky front. Napriek nasadeniu pomerne značných síl a čiastkovým úspechom sa nacistom nepodarilo ozbrojený protifašistický boj v Juhoslávii potlačiť. Lenže v Juhoslávii sa postupne začali zväčšovať rozpory medzi komunistickým a nekomunistickým odbojom, ktoré napokon prerástli do občianskej vojny. Lenže kým Mihajlovičovi četnici ponúkali iba obnovu unitárnej kráľovskej Juhoslávie, komunisti sľúbili Slovincom, Čiernohorcom, Macedoncom a iným národnostiam, že v novej Juhoslávii bude uznaná ich etnická identita a všetky etniká budú mať rovnaké práva. Vďaka tomuto programu získal komunistický odboj prevahu a začali šarvátky medzi komunistickými partizánmi a četníkmi, ktoré boli čoraz intenzívnejšie.

Na území Slovinska okrem komunistických partizánov a četnikov pôsobili aj kolaboranti s Talianmi. Komunistickým partizánom sa podarilo ovládnuť územie medzi Lubľanou a riekou Kupa a odraziť útoky talianskych vojsk.

Boje na území Slovinska trvali až do mája 1945. Na konci apríla sa bojovalo v okolí Terstu, kam zároveň vstúpili 1. mája 1945 juhoslovanské i britské jednotky. O týždeň neskôr sa vzdali obklúčené nemecké jednotky v Istrii. Vtedy vstúpila juhoslovanská armáda aj do Lubľane. Vtedy sa začínajú na území Slovenska čistky, kde išlo o tisíce obetí. Podobne, ako v súčasnosti u nás na Slovensku prebieha diskusia, kde sa niektorí pokúšajú obhajovať klérofašistický slovenský štát, pretože vraj Tiso nemal inú alternatívu, aj v súčasnom Slovinsku sú pokusy ospravedlňovať tých politikov, ktorí kolaborovali s talianskymi fašistami, že ochraňovali národ pred oveľa horšou alternatívou nacistickej okupácie.

Titovská Juhoslávia a jej zánik

Na konci Druhej svetovej vojny boli komunisti na území Juhoslávie rozhodujúcou politickou a vojenskou silou. Protikomunistické politické sily boli heterogénne, ich jedinou nádejou bolo, že čoskoro vypukne ozbrojený konflikt medzi ZSSR a západnými spojencami. Od iných krajín východnej Európy sa však Juhoslávia odlišovala tým, že moc tu komunisti nezískali vďaka vstupu Červenej armády na jej územie, ale dokázali jednak byť najúspešnejší v protifašistickom ozbrojenom boji a jednak obyvateľstvo oslovili atraktívnym národnostným a sociálnym programom.

V roku 1948 došlo k rozkolu medzi Juhosláviou a blokom krajín, ktoré viedol Sovietsky zväz. Nemôžeme tu podrobnejšie tento rozkol analyzovať, ale núka sa tu analógia s neskorším sovietsko-čínskym rozkolom. Aj v Číne sa komunisti dostali k moci vlastnými silami a sovietski lídri (bez ohľadu či išlo o Stalina, Chruščov a Brežnev) nezniesli pomyslenie na to, aby na čele tzv. socialistických krajín boli lídri z vôle vlastného ľudu, a nie Kremľa. U nás bola titovská Juhoslávia príliš preceňovaná, jej systém sa chápal ako čosi lepšie než ten sovietsky a preceňovalo sa aj tamjšie riešenie národnostnej otázky (napríklad sa argumentovalo juhoslovanským modelom, keď sa presadzovalo federatívne riešenie vzťahu medzi Čechmi a Slovákmi).

Čo sa týka samotných Slovincov, v titovskej Juhoslávii po prvý raz vzniká moderná forma ich štátnosti – Slovinská republika v rámci juhoslovanskej federácie. Juhoslávia zároveň požadovala územia obývané Slovincami a Chorvátmi od Rakúska a Talianska. Ale víťazní spojenci odmietli meniť rakúske hranice. Sporná oblasť s Talianskom bola vyhlásená za „slobodné mesto Terst“, ktoré bolo rozdelené na dve zóny. Jedna bola síce obsadená juhoslovanskými vojskami, no druhú (kde sa nachádzal prístav Terst) okupovali britské a americké vojská. V októbri 1953 vypukla tzv. terstská kríza, keď britská a americká armáda odišli zo svojej okupačnej zóny (tzv. zóna A), ktorú vzápätí obsadila talianska armáda. Hoci juhoslovanská reakcia bola najprv veľmi ostrá, napokon v októbri 1954 došlo k dohode, že zóna okupovaná juhoslovanskými vojskami (tzv. zóna B) a malá časť zóny A sa stanú súčasťou Juhoslávie a zvyšok územia vrátane Terstu prípadne Taliansku. Neskoršie sa juhoslovansko-talianske vzťahy zlepšili, Tito (keďže v marci 1953 zomrel Stalin) začal zlepšovať svoje vzťahy so Sovietskym zväzom. Lenže neskôr dal jasne najavo, že sa Juhoslávia nevráti do sovietskeho bloku a inicioval tzv. Hnutie neangažovaných krajín, kde hrala Juhoslávia vedúci úlohu.

V 50. rokoch zdalo, že sa ekonomický nepomer medzi rozvinutými a zaostalými regiónmi Juhoslávie znižuje, ale v šesťdesiatych rokoch sa ukázalo, že to bol skôr klam. Slovinsko patrilo k ekonomicky najrozvinutejším regiónom. Tieto narastajúce ekonomické rozdiely vyvolali v bohatších republikách názor, že „doplácajú“ na chudobnejšie a v chudobnejších, že ich bohatšie „vykorisťujú“.

Na sklonku šesťdesiatych rokov sa zároveň začali prejavovať dovtedy skryté národnostné rozpory. Nespokojnosť sa začal prejavovať v Chorvátsku a neskôr v Kosove. V Slovinsku zmenu pomerov požadovali najprv vysokoškolskí študenti. Musíme zdôrazniť, že pojem „titovská“ Juhoslávia používame preto, že celý systém závisel skoro výlučne na osobnosti vodcu. Ten v sedemdesiatych rokoch reagoval na narastajúcu spoločenskú a ekonomickú krízu návratom k systému, ktorý kopíroval pomery v ZSSR. V roku 1975 došlo jednak k tvrdému zásahu k skupine progresívne orientovaných marxistických filozofov sústredených okolo časopisu Praxis a jednak sa začala kampaň proti slovinským intelektuálom, ktorí pripomínali krvavé čistky po Druhej svetovej vojne. Tito zomrel 4. mája 1980.

Na začiatku osemdesiatych rokov sa zdalo, že je Juhoslávia ekonomicky i politicky stabilná. Vláda v Belehrade sa napríklad snažila o posilňovanie väzieb k Európskemu spoločenstvu. Lenže, posilňovali sa ekonomické disproporcie medzi republikami, ktoré podceňovali národnostné rozpory.

Poslednú ranu Juhoslávii zasadil nástup Gorbačova. Jeho pokusy o zmenu sovietskeho systému predstihli opatrenia, ktoré bol urobil Tito. Juhoslovanskí lídri stratili renomé protistalinských reformátorov. Medzi vedúcimi komunistickými funkcionármi v Slovinsku a Chorvátsku začínajú mať prevahu osobnosti, ktorým bolo jasné, že doterajší systém už nemá perspektívu. Politici okolo predsedu Zväzu komunistov Slovinska Milana Kučana a vedúceho činiteľa chorvátsky komunistov Ivicu Račana začali požadovať zásadné ekonomické a politické reformy. Keď sa ukázalo, že zmeny v rámci celej Juhoslávie sú nemožné, začali ich presadzovať aspoň vo svojich republikách. V februári 1986 sa stal lídrom Zväzu komunistov

Srbska Sloboda Milošević. Ako sa neskôr ukázal jeho nástup k moci bol pravdepodobne spúšťacím mechanizmom neskoršej krvavej tragédie.

V poslednej tretine osemdesiatych rokov sa okolo ľubľanského týždenníka Mladina sformovala skupina publicistov, ktorí kritizovali pomery v kolabujúcej krajine. Najostrejšie články uverejnil Janez Janša. V máji 1988 bol za svoje články postavený pred vojenský súd. Slovinská verejnosť tento proces chápala ako signál k zastaveniu reforiem. V Slovinsku vzniká hnutie, ktoré malo nielen demokratické, ale aj národné požiadavky. Stále viac sa začal presadzovať názor, že jediným východiskom z narastajúcej juhoslovanskej krízy je pre Slovinsko odchod z federácie. Obavy vyvolávala najmä Miloševićova politika v Belehrade. Ten chcel získať takú pozíciu a moc, akú mal Tito.

V januári 1989 prijalo vedenie Zväzu komunistov Slovinska uznesenie, kde sa zrieklo mocenského monopolu a legalizovalo činnosť iných politických strán. V septembri 1989 boli prijaté dodatky k slovinskej ústave. Zakotvil sa politický pluralizmus, zrovnoprávnili sa všetky formy vlastníctva a potvrdilo sa právo Slovinska na plné sebaurčenie. Na jar 1990 sa mali uskutočniť slobodné voľby. Milošević začal proti Slovinsku ostrú propagandistickú kampaň, ktorej cieľ bol zrejmý – ozbrojený zásah proti Slovinsku. Slovinsko pred bezprostredným vojenským zásahom zachránilo narastajúce napätie medzi Srbskom a Chorvátskom.

V apríli 1990 sa v Slovinsku konali súbežne parlamentné a prezidentské voľby. Vládu zostavil Lojze Peterle, predstaviteľ Slovinských kresťanských demokratov, prezidentom sa stal Milan Kučan, ktorý vystúpil z komunistickej strany.

25. júna vyhlásili Slovinsko a Chorvátsko samostatnosť, lenže kým sa chorvátska vláda obmedzila na deklaráciu, slovinská vláda začala konať. Domobrana, ktorá bola podriadená slovinskému ministerstvu obrany dokázala eliminovať jednotky juhoslovanskej armády tak, že straty na životoch boli (v porovnaní s neskorším dňom v iných častiach bývalej Juhoslávie) minimálne – 6 príslušníkov slovinskej domobrany a 39 vojakov juhoslovanskej armády. Na základe nátlaku Európskeho spoločenstva Belehrad svoje jednotky zo Slovinska stiahol. Od júla 1991 sa o osudoch Slovinska rozhodovalo iba v Lublani, lenže, keď v Slovinsku nastal pokoj, na území Chorvátska vypukli ťažké boje.

Samostatné Slovinsko

Okolnosti, vďaka ktorým Slovinsko nezasiahla tragédia rozpadu Juhoslávie je niekoľko: výhodné zemepisné umiestnenie krajiny na severozápade bývalej Juhoslávie, prakticky národnostná homogenita krajiny (okolo 90% tvorili Slovinci), priaznivá ekonomická situácia. Medzinárodné uznanie krajiny prebehlo na počiatku roku 1992 bez problémov. Krajinu síce rozpad Juhoslávie postihol najmä ekonomicky, pretože sa rozpadli doterajšie hospodárske vzťahy, ale v priebehu niekoľkých rokov sa ich podarilo obnoviť.

Nový štát mal zahraničnopolitické problémy s Talianskom, Rakúskom a Chorvátskom. S Talianskom išlo o problém majetku násilne vysídlených Talianov, ten sa podarilo vyriešiť v roku 1996. S Rakúskom išlo o problém slovinskej menšiny. Rakúska strana bola ochotná zaistiť jej práva iba vtedy, ak sa uzná existencia nemeckej menšiny v Slovinsku. Aj tu sa podarilo dohodnúť. Lenže s Chorvátskom je dodnes nevyriešený problém prístupu do pobrežných vôd Jadranského mora.

Vnútropolitické problémy krajiny pripomínajú situáciu na Slovensku alebo v Česku: napätie medzi politickými stranami, škandály okolo nepriehľadnej privatizácie a pod. Pre Slovincov je však dôležité, že je v krajine pokoj a hospodárska stabilita a že sa jej podarilo vymaniť z nepokojného balkánskeho regiónu. Medzi zahraničnopolitické úspechy patrí prijatie do NATO a Európskej únie, takže v súčasnosti má Slovinsko bližšie k Slovensku alebo Česku, než k balkánskym krajinám, s ktorými v minulom storočí tvorilo spoločný štát.

POZNÁMKY A ODKAZY

¹ Tomu, že Slovincov nepostihol podobný osud ako Polabských a Pobaltských Slovanov, asi zabránila okolnosť, že prijali kresťanstvo. Pôsobili tu však misionári z nemecky hovoriacich krajín a z Talianska.

² Neskoršia protireformácia bola natoľko úspešná, že dnes 90% obyvateľstva tvoria katolíci. Navyše vplyv katolíckej cirkvi v Slovinsku bol a je možno ešte vyšší než na Slovensku.

³ Slovinský príklad ukazuje, ako kultúrne vyspelý mohol byť náš národ, ak by Matica Slovenská nebola v roku 1875 zakázaná.

⁴ Svoju úlohu tu zohrala okolnosť, že predvojnové Československo bol štát s demokratickým zriadením, kým vládnuce vrstvy Juhoslávie sa domnievali, že sa dá vládnuť iba autoritatívnymi metódami, a preto napriek národnému ohrozeniu im bol sympatický taliansky fašizmus a nemecký nacizmus. Pravda, fašistické Taliansko a nacistické Nemecko pred Druhou svetovou vojnou podporovali chorvátskych ustašovcov.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Šesták, M., a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998
2. Žáček, V.: *Češi a Jihoslované v minulosti*. Od nejstarších do roku 1918, Praha 1975
3. Valev, L.B. a kol.: *Istorija Jugoslavii*, Moskva 1963
4. Prunk J.: *A Brief History of Slovenia*, Ljubljana 1994
5. Hladký, L.: *Jugoslávská krize a její historické souvislosti*, Praha 1993
6. Prunk, J.: *Slovenski narodni vzpon*, Ljubljana 1992
7. Tejchman, M.: *Balkánský fašizmus*, Praha 1989
8. Tejchman, M., a kol.: *Historické souvislosti rozpadu Jugoslávie*, Praha 1996

KONTAKT

PhDr. Peter Greguš, CSc.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: gregus@euba.sk

ABSTRAKT

Efektívny model hospodárskej diplomacie a diplomacie vôbec je možné dosiahnuť iba iniciatívou, ktorá spravidla znamená „revolúciu mentality“ a opustenie konceptu diplomatickej služby ako selektívneho a konzervatívneho klubu s vlastnými pravidlami, kde každá zmena naráža na odpor. Jednou z priorit súčasnej portugalskej vlády je pokračovať v procese kreovania novej portugalskej diplomacie s jej väčším interesom pri ochrane ekonomických záujmov krajiny. Článok je venovaný prioritám zahraničnoobchodnej politiky a hospodárskej diplomacie Portugalska a ich významu pre národnú ekonomiku. Prináša základné informácie o reformných krokoch, ktoré v tomto smere prijali ostatné portugalské vlády a pokúša sa analyzovať ich dopady. Autori článku využili pri jeho spracovaní informácie, získané v rámci projektu Leonardo da Vinci „*Hospodárska diplomacia – podpora exportu a investícií*“, súčasťou ktorého bola v roku 2006 krátkodobá stáž v relevantných portugalských inštitúciách.

ABSTRACT

An efficient model of economic diplomacy, and diplomacy itself, is possible to create only through an initiative that in general means a “revolution of mentality” and abandoning of the concept of the diplomatic service as a selective and conservative club with its own rules, where any reforming effort faces a resistance. One of the priorities of the current Portuguese government is to continue with the process of building a new Portuguese diplomacy with an emphasis on promoting economic interests abroad. The article is focused on the priorities of the Portuguese foreign-trade policy and economic diplomacy and their significance for national economy. Article briefs about reforms that were adopted by last Portuguese governments in this context and also tries to analyze their impacts. The authors took the advantage of using information that were gathered within the Leonardo da Vinci project “*Economic Diplomacy – Export and Investment Promotion*” that included a short stay at all relevant institutions in Portugal in 2006.

Úvod

Portugalsko, ako každá malá krajina, je odkázané na aktívne zapojenie do medzinárodnej del'by práce. Príjmy zo zahraničného obchodu predstavujú nezanedbateľný dodatočný zdroj ekonomického rozvoja. Z makroekonomického hľadiska je zároveň nevyhnutným zdrojom príjmov v cudzej mene potrebných na úhradu tovarov dovážaných zo zahraničia. Ak výrobné kapacity v krajine presahujú z rozličných historických alebo hospodársko-politických príčin absorbnú schopnosť domáceho trhu, predstavuje export jedinou možnosť ako využívať existujúce kapacity efektívne a zároveň pri tom ťažiť z úspor plynúcich z vyššieho objemu výroby, tzv. economies of scale.

Tab.1: Prehľad oblastí aktivít spadajúcich do funkčnej podpory exportu

Oblasť	Charakteristika
Informácie	Poskytovanie aktuálnych, podrobných, včasných a presných informácií pre (potenciálnych) exportérov na makro aj mikro úrovni, potrebných k úspešnej realizácii zahraničnoobchodných operácií.
Poradenstvo	Poradenská a konzultačná činnosť zameraná na konkrétne otázky zahraničnoobchodných operácií.
Prezentácia	Podpora a pomoc pre (potenciálnych) exportérov pri príprave a organizácii prezentácií na medzinárodných veľtrhoch a výstavách v zahraničí. Organizácia podnikateľských misií, pomoc pri obchodných rokovaniach a oficiálna prezentácia štátu.
Lobing	Ovplyvňovanie rozhodovacieho procesu relevantných zahraničných inštitúcií s cieľom poskytnúť domácim exportérom konkurenčnú výhodu v súlade s ekonomickými záujmami štátu.
Imidž	Tvorba pozitívneho imidžu krajiny s cieľom zvýšiť goodwill pre domácich producentov a ich produkty.
Vzdelávanie	Vzdelávanie a tréning personálu (potenciálne) exportujúcich podnikov v oblastiach techniky zahraničnoobchodných operácií, cudzích jazykov a pod.

Zdroj: autor

Z uvedených dôvodov siahajú štáty najčastejšie k aktívnym opatreniam smerujúcim k podpore exportu. Tieto môžu nadobúdať rozličnú podobu od jednostranných opatrení po multilaterálne, a v prípade (tých) autonómnych od finančných nástrojov po prosté sprostredkovanie informácií o zahraničných dopytoch a ponukách, čo je súčasťou tzv. funkčnej podpory exportu. Funkčná podpora predstavuje tú zložku proexportných aktivít, ktorá je spojená s informačnou, konzultačnou a inou asistenčnou službou domácim exportérom, vrátane prezentovania krajiny, domácej ekonomiky a jej sektorov, budovania imidžu a dobrého mena produktov, ako aj so vzdelávacími aktivitami v oblasti zahraničného obchodu (prehľad aktivít najčastejšie považovaných za súčasť funkčnej podpory exportu uvádzame v Tab.1).¹ Veľká časť uvedených aktivít je realizovaná o. i. v rámci tzv. hospodárskej diplomacie štátu.²

V prípade Portugalska potreba aktívnej podpory exportu vyplýva z tradične pasívnej obchodnej bilancie³ a troch ďalších základných charakteristík:⁴

¹ Viac k funkčnej podpore pozri napr. v Csabay, M.: Funkčné nástroje podpory exportu. In: Aktuálne problémy svetovej ekonomiky. Bratislava: Ekonóm 2005. ISBN 80-225-1975-8, str. 49 – 52

² Viac k vymedzeniu hospodárskej diplomacie pozri napr. Tóth, L., Horváthová, K.: Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy. Bratislava: Ekonóm 2006. ISBN 80-89085-61-X; Rusiňák, P.: Klasická verzus hospodárska diplomacia? In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Hospodárska diplomacia v 21. storočí“, Bratislava, 26.10.2005. Bratislava: Ekonóm 2005, ISBN 80-225-2087-X, s. 124-130.

³Obchodno-ekonomická informácia o teritóriu: Portugalská republika. Bratislava: MH SR 2006. dostupné na stránke www.economy.gov.sk

- vysokej teritoriálnej koncentrácie portugalského exportu, keď 8 trhov (Španielsko, Francúzsko, Nemecko, Spojené kráľovstvo, Taliansko, Belgicko, Holandsko a USA) absorbuje viac než 80 % celkového vývozu,
- vysokej sektorovej koncentrácie, keď 11 sektorov (podľa analýz na základe kombinovanej nomenklatury) predstavuje viac ako 50 % celkového exportu,
- vysokej koncentrácie exportujúcich podnikov, keď z celkového počtu viac ako 17 000 vyvážajúcich podnikov, 100 najväčších bolo zodpovedných približne za polovicu celkového exportu.

Tab.2: Zahraníčný obchod Portugalska (v mil. EUR)

	2001	2002	2003	2004	2005
Export	26,918	27,398	28,092	29,870	30,653
Import	44,094	42,466	41,754	46,598	49,146
Saldo	-17,176	-1,068	-13,662	-16,728	-18,493

Zdroj: www.icep.pt

1 Tvorba zahraničnoobchodnej politiky a stratégie

Tvorba stratégie v oblasti zahraničnoobchodnej politiky prebieha na úrovni ministerstiev zahraničných vecí a hospodárstva. Jej predkladateľom je ministerstvo hospodárstva na základe podkladov od agentúry ICEP, pričom jej schválenie vo vláde podlieha medzirezortnému pripomienkovaniu. V zásade ide o krok, ktorým je zabezpečený súlad zahraničnoobchodnej politiky s celkovou zahraničnou politikou Portugalska. Súhlasné stanovisko MZV je nevyhnutné aj z dôvodu organizačného zaradenia obchodných zastúpení v zahraničí pod diplomatické misie.

Portugalský zahraničný obchod riadi Ministerstvo hospodárstva a inovácie (Ministério da Economia e da Inovação), v rámci ktorého bolo začiatkom roka 1997 zriadené Generálne riaditeľstvo zahraničných hospodárskych vzťahov (Direcção-Geral das Relações Económicas Internacionais – DGREI). DGREI zabezpečovalo národné zastúpenie v konzultačných výboroch Európskej komisie pre antidumping, antisubvencovanie a i. DGREI taktiež vydáva licencie na obchodovanie s určitými tovarmi (textil, metalurgické výrobky, určité chemické produkty vhodné na výrobu drog, niektoré priemyselné výrobky z Číny).

Na tvorbu stratégie dohliadala stála rada zložená zo zástupcov ministerstva zahraničných vecí (MZV), ministerstva hospodárstva (MH), agentúr na podporu investícií (API), obchodu (ICEP) a cestovného ruchu (ITP) a obchodných komôr AEP a AIP. Proces sa tvorby začína približne v polovici kalendárneho roka, keď na obchodné oddelenia pri diplomatických misiách prichádzajú žiadosti o zaslanie návrhov teritoriálnych stratégií na nasledujúci rok. Zároveň sa sektorové združenia výrobcov a obchodníkov prostredníctvom obchodných komôr majú šancu vyjadriť k svojim potrebám a plánom na ďalšie obdobie. Na základe uvedených vstupov pripravuje ICEP každoročne komplexnú stratégiu zahraničnoobchodnej politiky na nasledujúci rok a predkladá ju do stálej rady. Po prekonzultovaní, prípadne na základe odporúčaní rady, prijímajú MH a MZV konečné rozhodnutie o podobe zahraničnoobchodnej politiky.

⁴ Exportar mais. Estratégia de Promoção Externa. Lisabon: MH PR 2004, s. 11

Hlavnými cieľmi portugalskej zahraničnoobchodnej politiky, vyplývajúcimi z prijatej stratégie, sú:

- iniciovať rast portugalského exportu z pohľadu kvantitatívneho, ako i z pohľadu jeho hodnoty, v čo najkratšom možnom čase a v udržateľnej forme,
- konsolidovať a rozšíriť aktuálnu základňu exportujúcich podnikov, zvýšiť počet portugalských firiem, ktoré by sa významne, pravidelne a trvalo zapájali do medzinárodnej deľby práce,
- zvýšiť konkurencieschopnosť súčasnej exportnej základne prostredníctvom podpory exportných sektorov s vyššou pridanou hodnotou,
- diverzifikovať teritoriálnu orientáciu portugalského vývozu, so snahou vyrovnáť úroveň intra a extrakomunitárneho obchodu a zlepšiť vnímanie portugalských výrobkov a služieb na cieľových trhoch.

Priority zahraničnoobchodnej politiky – či už z pohľadu vymedzenia cieľových trhov alebo priemyselných odvetví – sa stanovujú v súlade s celkovou zahraničnou politikou, jej tradíciami, ako i celkovými hospodárskymi cieľmi v stanovenom období. Aby sa dosiahla čo najvyššia úroveň objektívnosti a transparentnosti stanovenia prioritných oblastí, bola vypracovaná metodológia výberu cieľových trhov a sektorov na základe kvantitatívnych a (v prípade potreby) tiež kvalitatívnych ukazovateľov. Zoznam prioritných cieľov a trhov je každoročne aktualizovaný.

1.1 Výber prioritných trhov

Definícia prioritných trhov má za úlohu reagovať na krátko - resp. strednodobú potrebu zvýšiť aktuálnu úroveň portugalského exportu prostredníctvom stabilizácie (resp. zvýšenia) úrovne exportu na tradičných trhoch a zároveň udržateľným spôsobom rozšíriť teritoriálnu štruktúru exportu o nové cieľové krajiny. Metodika výberu spočíva predovšetkým v analýze dynamiky vývoja dopytu na existujúcich a potenciálnych trhoch s osobitným dôrazom na možnosti pozitívnej reakcie na portugalské tovary a služby. Prehľad kvantitatívnych kritérií slúžiacich na výber prioritných cieľových trhov uvádza nasledovná tabuľka.

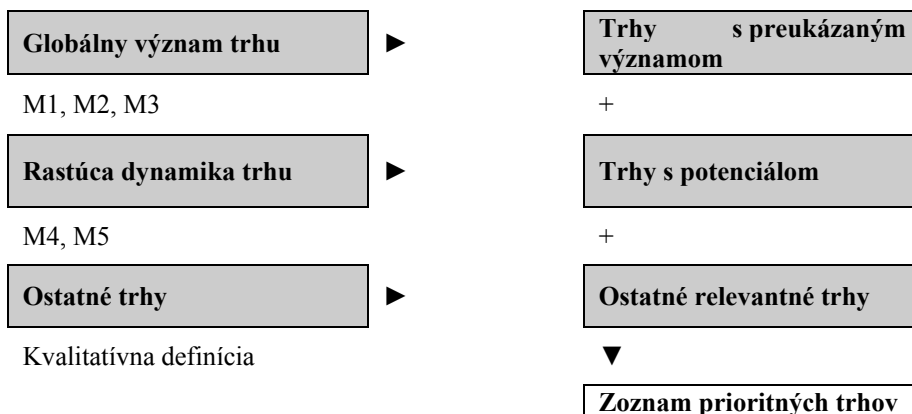
Tab.3: Prehľad ukazovateľov (výber trhov)

Kód	Ukazovateľ	Definícia
M1	Podiel trhu na portugalskom exporte	Portugalský export na miestny trh/celkový portugalský export
M2	Rast portugalských exportov na trhu	Priemerný ročný rast portugalského exportu na trh za posledných 5 rokov
M3	Podiel portugalského exportu na miestnom trhu	Portugalský export na miestny trh/celkový objem importov na miestny trh
M4	Rast miestneho trhu	Priemerný ročný rast celkového dovozu na miestny trh za posledných 5 rokov
M5	Význam miestneho trhu vo svetovom hospodárstve	Celkový dovoz miestneho trhu/celkový objem dovozov vo svetovom hospodárstve

Zdroj: Exportar mais. Estratégia de Promoção Externa. Lisbon: MH PR 2004

Metodiku výberu cieľových trhov pre exportnú podporu by sme mohli zobraziť prostredníctvom nasledovnej schémy:

Schéma 1: Metodika výberu prioritných trhov

Zdroj: Exportar mais. Estratégia de Promoção Externa. Lisabon: MH PR 2004

Teritoriálne rozloženie prioritných trhov pre portugalské výrobky a služby sa opiera o tradície portugalskej zahraničnej politiky, v ktorej hrajú významnú rolu vzťahy s bývalými kolóniami, ako aj o vzťahy s priemyselne vyspelými štátmi, predovšetkým ostatnými členmi Európskej únie. Zoznam trhov identifikovaných pre roky 2004-2005 na základe vyššie prezentovanej metodiky uvádzame v tab.4. Každoročne sa z uvedeného zoznamu vyberá jedna krajina, ktorej bude venovaná osobitná pozornosť z hľadiska prezentácie Portugalska a jeho priemyselných odvetví. Pre rok 2004 to bolo napr. Španielsko.

Tab.4: Zoznam identifikovaných trhov na roky 2004-2005

Priorita	Trhy
Trhy s preukázaným významom	Nemecko, Španielsko, Francúzsko, Spojené kráľovstvo, USA, Holandsko, Belgicko, Luxembursko, Taliansko, Brazília, Angola, Kapverdy, Mozambik
Trhy s potenciálom	Kanada, Hong Kong, Čína, Mexiko
Ostatné prioritné trhy	Poľsko, Maďarsko, Česká republika, krajiny Maghrebu a arabské krajiny

Zdroj: Exportar mais. Estratégia de Promoção Externa. Lisabon: MH PR 2004

1.2 Výber prioritných odvetví

Výber prioritných odvetví portugalského hospodárstva, ktoré majú byť predmetom záujmu proexportnej politiky, je vo svojej podstate určitou segmentáciou celkovej portugalskej ponuky na zahraničných trhoch. Selekcia ťažiskových sektorov slúži predovšetkým na efektívnejšie splnenie cieľa zvýšiť v krátkom časovom horizonte domáci export.

Procedúra výberu však zároveň prehodnocuje súčasnú štruktúru tovarových tokov do zahraničia a snaží sa o identifikáciu nových perspektívnych exportných odvetví. Metodika výberu je podobná ako pri výbere cieľových krajín na základe skupiny ukazovateľov.

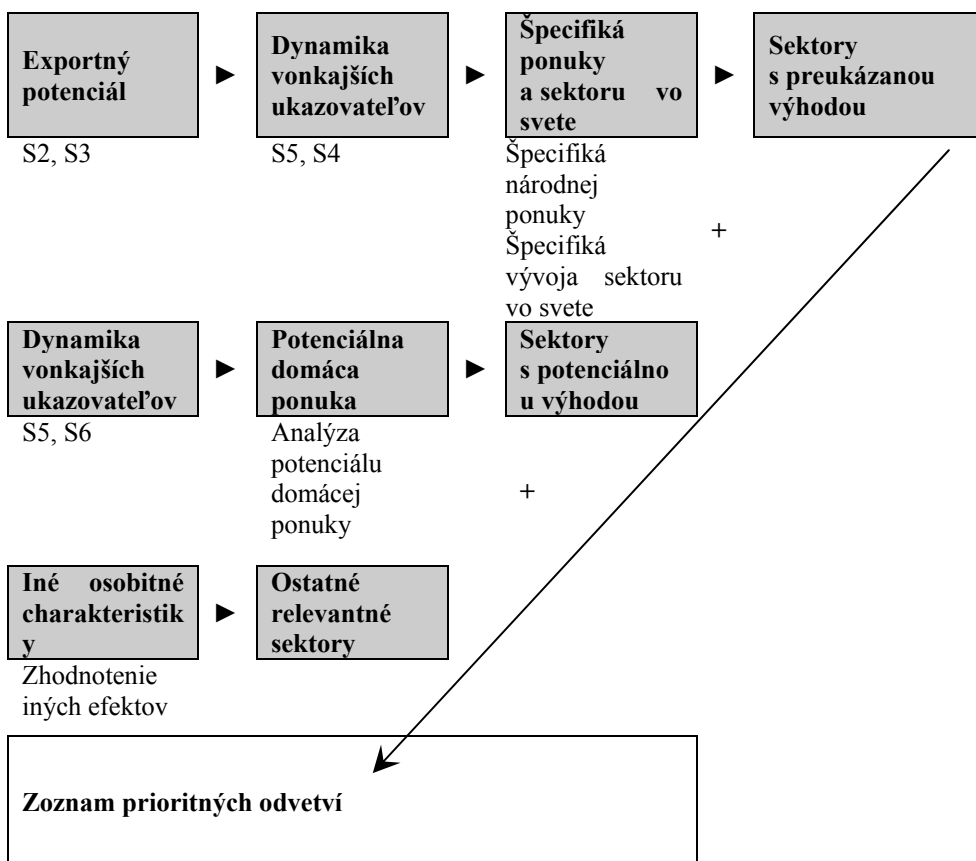

Tab.5: Prehľad ukazovateľov (výber odvetví)

Kód	Ukazovateľ	Definícia
S1	Podiel sektoru na portugalskom exporte	Portugalský export v sektore/celkový portugalský export
S2	Stupeň špecializácie sektoru	Indikátor S1/indikátor S5
S3	Rast portugalského exportu v sektore	Priemerný ročný rast portugalského vývozu v sektore
S4	Podiel sektoru na svetovom vývoze	Portugalský export v sektore/svetový export v rámci sektoru
S5	Rast svetového exportu	Priemerný ročný rast svetového exportu v sektore
S6	Podiel sektoru na svetovom exporte	Svetový export v sektore/celkový svetový export

Zdroj: Exportar mais. Estratégia de Promoção Externa. Lisbon: MH PR 2004

Metodiku výberu cieľových odvetví pre exportnú podporu by sme mohli zobrazit' prostredníctvom nasledujúcej schémy:

Schéma 2: Metodika výberu prioritných trhov

Zdroj: Exportar mais. Estratégia de Promoção Externa. Lisbon: MH PR 2004

Na základe aplikovanej metodiky boli na obdobie rokov 2004-2005 identifikované priemyselné odvetvia, ktoré možno v rámci portugalskej ekonomiky považovať za perspektívne z pohľadu realizácie aktívnej proexportnej politiky, t. j., možno ich považovať za konkurencieschopné odvetvia, pričom vývoj na zahraničných trhoch vykazuje trvalý, v optimálnom prípade rastúci dopyt. V príslušnom členení, tak ako boli identifikované v zahraničnoobchodnej stratégii Portugalskej republiky, ich uvádza tab.6.

Tab.6: Zoznam identifikovaných sektorov na roky 2004-2005

Priorita	Sektor
Sektory s preukázaným významom	<ul style="list-style-type: none"> • dopravné prostriedky • odevy a doplnky k odevom • elektrické stroje a spotrebiče, ich časti • textilné vlákna, látky, konfekčné výrobky a príbuzné výrobky • obuv • výrobky z korku a dreva (okrem nábytku) • telekomunikačné zariadenia a zariadenia na záznam a úpravu zvuku • produkty z nekovových rúd • priemyselné stroje a zariadenia a ich časti • papier, kartón a výrobky z nich, celulóзовé výrobky • nápoje
Sektory s potenciálom	<ul style="list-style-type: none"> • nábytok a jeho časti • medicínske a farmaceutické výrobky • prepravné materiály • generátory, motory a ich vybavenie • profesionálne a vedecké nástroje a prístroje • kancelárske stroje a prístroje, zariadenia na automatické spracovanie informácií
Ostatné prioritné sektory	<ul style="list-style-type: none"> • inžinierske, konzultačné a projektové služby • komunikačné a informačné technológie a služby s nimi spojené

Zdroj: Exportar mais. Estratégia de Promoção Externa. Lisabon: MH PR 2004

2 Implementácia zahraničnoobchodnej politiky

Za implementáciu zahraničnoobchodnej (a v jej rámci aj proexportnej) politiky zodpovedali do roku 2006 agentúry ICEP, API a ITP. Zastúpenia v zahraničí mala spomedzi uvedených agentúr iba ICEP ako riadiaci orgán hospodárskej diplomacie. Ostatné agentúry vstupovali do realizácie hospodárskej diplomacie prostredníctvom štruktúr ICEP-u.

Jednou z priorit portugalskej vlády, ktorá vzišla z predčasných parlamentných volieb v roku 2002, bolo začať proces kreovania novej portugalskej diplomacie s jej väčším interesom pri ochrane ekonomických záujmov krajiny. Vtedajší portugalský premiér Durao Barroso a ministri hospodárstva a zahraničných vecí Carlos Tavares a Martins da Cruz predstavili začiatkom roka 2003 nový model portugalskej zahraničnoobchodnej politiky a ekonomickej diplomacie. Jeho zmyslom malo byť začleniť portugalské zastupiteľské úrady a osobne aj veľvyslancov do realizácie projektu internacionalizácie ekonomiky s cieľom zabezpečiť pre Portugalsko viac zahraničných investícií a viac turistov. Podľa vtedajších vyjadrení premiéra Barrosa sa v Portugalsku skončila „éra kokteilovej diplomacie“ a ekonomický vektor sa stáva aj pre činnosť rezortu zahraničných vecí prvoradou prioritou. Naplnenie uvedeného cieľa mali

napomôcť relevantné organizačné. Celý projekt sa vnímal ako „revolúcia mentality“ v rezorte zahraničných vecí všeobecne považovanom za selektívny konzervatívny klub s vlastnými pravidlami.

Implementácia reformy bola zabezpečená prostredníctvom vytvorenia konzultačných procedúr medzi MH PR a MZV PR v otázkach hospodárskej diplomacie, ako aj prostredníctvom nasledovných organizačných opatrení v rámci MZV PR, ktoré majú zapojiť MZV a diplomatické misie do realizácie projektu internacionalizácie ekonomiky:

- Portugalskí veľvyslanci sú riadení MZV PR a MH PR.
- Delegáti ICEP, ktorí dovtedy pôsobili ako obchodní radcovia v zahraničí, boli začlenení do ZÚ, resp. konzulátov, ako obchodno-ekonomickí radcovia, resp. ako vicekonzuli pre obchodné a ekonomické otázky a v hierarchii riadenia podliehajú tiež vedúcemu zastupiteľského úradu.
- Existujúce delegatúry ICEP sú fyzicky začleňované do siete ZÚ, resp. konzulátov⁵
- Veľvyslanci – v koordinácii s ICEP-om – predkladali každoročne obchodný plán so špecifikáciou a kvantifikáciou exportných cieľov a rozvoja cestovného ruchu vo vzťahu ku krajine pôsobenia
- ZÚ a konzuláty spolupracovali do júna 2006 v investičných otázkach s API (konštituovanou v roku 2002), ktorá navyše vytvorila ako svoj poradný orgán Fórum veľvyslancov (jeho členmi sú veľvyslanci pôsobiaci v 13 krajinách OECD⁶ a veľvyslanec v Brazílii).
- Veľvyslancom bol odovzdaný tzv. manuál – Inštrumentárium na podporu investícií a cestovného ruchu.
- Súčasťou prípravy kariérnych diplomatov sú stáže v najvýznamnejších portugalských firmách s účasťou štátu (napr. v oblasti energetiky, bankovníctva, poisťovníctva a pod.).
- Novému modelu sa prispôsobí organizačná štruktúra MZV PR.
- Prvoradým kritériom hodnotenia práce veľvyslancov bude objem zabezpečených investícií a počet turistov smerujúcich do Portugalska.

2.1 ICEP Portugal

Inštitúciou, ktorá bola do roku 2006 zodpovedná za aktivity v uvedených oblastiach v Portugalsku je ICEP (Investimentos, Comércio e Turismo de Portugal), vládna agentúra z viac ako 50-ročnou tradíciou fungovania na poli podpory exportu, investícií a cestovného ruchu. ICEP bola zriadená Ministerstvom hospodárstva Portugalskej republiky v roku 1949 ako Fond na podporu exportu (Fundo de Fomento de Exportação). Hlavným cieľom bolo zabezpečiť financovanie rozvoja zahraničného obchodu krajiny, osobitne podporu predaja domácich výrobkov na zahraničných trhoch. V roku 1982 získala transformáciou svoje súčasné meno ICEP – Inštitút zahraničného obchodu Portugalska (Instituto de Comércio Externo de Portugal). Inštitút začal pôsobiť ako nezávislá vládna agentúra s finančnou a administratívnou autonómiou.

---

⁵ Do konca roku 2006 bolo z celkového počtu 49 delegatúr fyzicky začlenených do štruktúry zastupiteľských úradov 25. Proces začleňovania sa má ukončiť, v súlade s uznesením vlády PR č.152/2006 do konca júla 2009.

⁶ Belgicko, Fínsko, Francúzsko, Holandsko, Japonsko, Kanada, Nemecko, Španielsko, Švajčiarsko, Švédsko, Taliansko, Veľká Británia a USA.

V rokoch 1989 a 1992 ICEP postupne prevzal kompetencie Inštitútu zahraničných investícií (Instituto de Investimento Estrangeiro) a Inštitútu na podporu cestovného ruchu (Instituto de Promoção Turística), čím bola vytvorená jediná inštitúcia zodpovedná za podporu rozvoja vonkajších hospodárskych vzťahov – ICEP – Investimentos, Comércio a Turismo de Portugal. V roku 2000 došlo k ďalšiemu, tentokrát menej významnému, premenovaniu, a to na ICEP Portugal – Investimento, Comércio e Turismo.⁷ Vážnejšie zmeny nastali v roku 2002, keď vznikla Agentúra na podporu zahraničných investícií – API (Agência Portuguesa para o Investimento), čím ICEP stratil kompetencie v oblasti podpory prílevu investícií. Následne bol názov skrátený na ICEP Portugal, čo predznamenovalo stratu právomocí aj v oblasti cestovného ruchu, ktorá nastala v roku 2004 so vznikom Portugalského inštitútu pre turizmus – ITP (Instituto de Turismo de Portugal).

Štruktúra ICEP Portugal pozostávala v zásade zo 4 kľúčových oddelení:

- Oddelenie ľudských zdrojov (Unidade de Recursos Humanos - URH),
- Oddelenie výskumu trhov (Unidade de Conhecimento de Mercados - UCM),
- Oddelenie riadenia sektorov (Unidade de Gestão Sectorial - UGS)
- Oddelenie riadenia delegácií (Unidade de Gestão das Delegações - UGD)

Pri realizácii hospodárskej diplomacie ležalo ťažisko riadenia obchodných zastúpení v zahraničí na teritoriálne členom Oddelení pre riadenie delegácií, ktoré sa v odborných otázkach opierajú o podklady z analytického Oddelenia pre výskum trhov, ako aj o informácie z Oddelenia pre riadenie sektorov, ktoré zodpovedá za kontakt s podnikateľskou praxou prostredníctvom domácich sektorových združení, obchodných a podnikateľských komôr, ale i priamych kontaktov s portugalskými podnikmi. Práve UGS, ktoré svojim vnútorným členením kopíruje najvýznamnejšie priemyselné odvetvia Portugalska, zodpovedá za priebežnú aktualizáciu informácií o domácej ponuke, vývoji a podnikateľských zámeroch a záujmoch. Na druhej strane, UCM má za úlohu zber a analýzu informácií o zahraničných trhoch, od všeobecnej charakteristiky politického, sociálneho a hospodárskeho vývoja, analýzy podnikateľského a právneho prostredia a sektorové analýzy perspektívnych odvetví na zahraničných trhoch až po odporúčania o spôsobe prieniku na konkrétny trh, voľbe vhodnej marketingovej stratégie a iné relevantné informácie.

2.1.1 Delegácie v zahraničí

Teritoriálne rozloženie obchodných oddelení vychádzalo z tradícií portugalskej zahraničnej politiky, v ktorej hrajú významnú rolu vzťahy s bývalými kolóniami, ako aj z potrieb vyplývajúcich z členstva v Európskej únii. O lokalizácii obchodných oddelení rozhoduje MH, v rámci ktorého možno pozorovať stret dvoch prístupov. Prvá pozícia vychádza z predpokladu posilniť reprezentácie na najsilnejších trhoch, z čoho by vyplývala snaha o personálne a finančné posilnenie obchodných oddelení pri diplomatických misiách v starých členských štátoch EÚ (tzv. EÚ-15), ako aj v bývalých kolóniách, štátoch Latinskej Ameriky, USA, Indii a Číne. Opačný prístup vychádza z potreby posilniť reprezentáciu na nových trhoch, ako aj v nových členských štátoch EÚ.

Medzi tzv. novými trhmi má prioritu Ruská federácia a Poľsko, ako najväčší trh v regióne strednej a východnej Európy. Za ním nasleduje z pohľadu významu pre portugalskú hospodársku diplomaciu Česko a Maďarsko. Slovensko zostáva zatiaľ v pozícii neobjaveného trhu, čo odzrkadľuje i skutočnosť, že je obsluhované z obchodného oddelenia pri veľvyslanectve vo Viedni. Ostatne, samotná diplomatická misia v SR (bez obchodného oddelenia) vznikla až v roku 2005. V podobnej situácii je aj Bulharsko a Chorvátsko, ktoré

---

⁷ Viac k vývoju ICEP Portugal pozri napr. ICEP Portugal. 50 Anos. Lisbon: ICEP Portugal 2000. ISBN 972-737-174-4 alebo www.icep.pt

spadá do teritória obchodného oddelenia v Budapešti, a Pobaltské štáty, ktoré teritoriálne podliehajú zastúpeniam ICEP-u v severských krajinách. Spomedzi štátov SVE má osobitné postavenie Rumunsko, ktorému je z dôvodu kultúrnej príbuznosti venovaná osobitná pozornosť, čoho dôkazom je existencia viac ako 150 joint ventures portugalských a miestnych firiem v krajine.

Z pohľadu zloženia personálu obchodného oddelenia v zahraničí, takmer všetci príslušníci zahraničnej ekonomickej služby boli regrutovaní z radov zamestnancov ICEP-u. Zvyšok pochádza z ostatných vládnych agentúr aktívnych v oblasti zahraničnohospodárskych vzťahov, prípadne z Ministerstva hospodárstva. ICEP, ktorý bol zároveň zodpovedný za výber a personálnu politiku obchodných oddelení, vychádzal z predpokladu, že na realizáciu hospodárskej diplomacie treba disponovať osobitnými vedomosťami a skúsenosťami, ktoré možno nadobudnúť výhradne pôsobením v samotnej agentúre. Tým bola zaručená priebežná kontrola odbornej kvality uchádzačov o posty obchodných radcov, resp. obchodných diplomatov v zahraničí. Nomináciu na post na obchodnom oddelení v zahraničí podával prezident ICEP-u ako návrh ministromi hospodárstva, ktorý mal rozhodovacie právomoci v otázkach vyslania na zahraničnú misiu.

V rámci služby sa uplatňoval rotačný princíp ekvivalentný štandardnej rotácii diplomatov na MZV. Z dôvodu existujúceho uzavretého rotačného systému, ktorý nebol v posledných rokoch výrazne personálne dopĺňaný, je vekový priemer portugalských obchodných diplomatov pomerne vysoký. Potenciálnemu generačnému problému mala predísť príprava mladých perspektívnych adeptov formou praxe v zahraničných firmách, resp. na obchodných oddeleniach.

Pri realizácii úloh súvisiacich s vonkajšími hospodárskymi vzťahmi dochádza na portugalských diplomatických misiách k delbe práce medzi obchodným oddelením a veľvyslancom. Delba práce vyplýva z reformy, ktorá sa začala realizovať v roku 2004 začlenením obchodných delegácií ICEP-u do štruktúr diplomatických misií, resp. konzulárnych úradov Portugalska v zahraničí, čím došlo k formálnemu vytvoreniu jednotnej zahraničnej služby, ktorá však zostáva naďalej rozdelená z pohľadu riadiacich štruktúr.

Snaha o vytvorenie efektívnejších väzieb pri realizácii hospodárskej diplomacie viedla k dočasnej snahe poveriť ekonomickými úlohami aj veľvyslancov. Vychádza sa z predpokladu, že rola vedúcich ZÚ – vyplývajúca z ich postavenia – môže byť pri realizácii a rozvoji hospodárskych vzťahov nezastupiteľná. Vedúci diplomatických misií pôsobia na kvalitatívne odlišnej úrovni ako vedúci obchodných oddelení. Oficiálne rokujú s najvyššími predstaviteľmi prijímajúceho štátu, pohybujú sa v iných kruhoch a majú prístup k iným informáciám, ku ktorým sa obchodní diplomati nemusia dostať. Pri prezentačných, propagačných a informačných aktivitách a pri budovaní pozitívneho imidžu vysielajúceho štátu a jeho ekonomiky sa pred nimi odkrývajú väčšie možnosti, rovnako ako pri lobingu v prospech podnikateľských subjektov vlastnej krajiny. Svojou autoritou na úrovni zástupcu hlavy štátu dodávajú týmto aktivitám kvalitatívne vyšší stupeň dôveryhodnosti a zvyšujú tak ich efektívnosť.

2.2 Podporná činnosť pre zahraničný obchod

Podpornú činnosť pre zahraničný obchod vyvíja Lisabonská obchodná asociácia/ Portugalská obchodná a priemyselná komora (Associação Comercial de Lisboa-ACI/ Câmara do Comércio e Indústria Portuguesa – CCIP), ktorá má podobné poslanie a náplň činnosti ako SOPK.

Rozvoju ekonomických aktivít portugalských podnikov so zahraničím napomáhajú i mnohé priemyselné asociácie, z ktorých najdôležitejšie a najznámejšie sú:

- AIP – Associação Industrial Portuguesa (Portugalská priemyselná asociácia), Lisabon
- AEP – Associação Empresarial de Portugal (Zamestnávateľská asociácia Portugalska), Porto

- AIMINHO - Associação Industrial do MINHO, Braga
- IAPMEI – Instituto de Apoio ás Pequenas e Médias Empresas a ao Investimento (Inštitút pomoci malým a stredným podnikom a investíciám, Lisabon)
- NEPE – Núcleo Empresarial de Promoção Externa (Zamestnávateľská jednotka pre prezentáciu v zahraničí), Lisabon
- zmiešané obchodné komory pôsobiace v rámci Svetovej konfederácie zamestnávateľov portugalských spoločenstiev, zameraných najmä na pomoc malým a stredným podnikom s cieľom posilňovať dvojstrannú spoluprácu
- sieť poradcov pre internacionalizáciu portugalskej ekonomiky⁸
- bilaterálne návštevy najvyšších ústavných činiteľov sprevádzaných podnikateľskými misiami

Ako sme už vyššie uviedli, v mesiaci september 2002 bola vytvorená Portugalská investičná agentúra API. Agentúra sídlila v meste Porto, jej štatút a aktivity sa však nestihli ani rozvinúť. API sa v oblasti investícií delila o kompetencie s ICEP s tým, že API mala v náplni investičné projekty nad 25 mil. EUR, prípadne s predpokladaným obratom nad 75 mil. EUR. Jej činnosť bola podobná činnosti slovenského SARIO. V roku 2006 došlo k systémovej zmene, keď boli oblasti zahraničného obchodu a investícií opätovne zlúčené pod jednu strechou v rámci agentúry AICEP (Associação para o Investimento i Comércio Externo Português) – Portugalská agentúra pre investície a zahraničný obchod.

Toto rozhodnutie je jedným z opatrení, ktoré prijala socialistická vláda José Socratesa s cieľom zintenzívniť proces internacionalizácie portugalskej ekonomiky. Uznesením č. 152/2006 upresnila kompetencie rezortov zahraničných vecí a hospodárstva v oblasti riadenia a realizácie hospodárskej diplomacie a určila nové horizonty reorganizácie práce na portugalských zastupiteľských úradoch.

Ministerstvo hospodárstva bolo poverené nasledovnými úlohami:

- prezentovať portugalskú značku
- podporovať export, zabezpečovať a podporovať priame zahraničné investície
- pomáhať internacionalizácii portugalských firiem
- prezentovať Portugalsko ako výhodnú turistickú destináciu.

Ministerstvo zahraničných vecí zodpovedá za:

- ustanovovanie kontaktov a vytváranie priaznivého prostredia na získavanie zahraničných investorov
- identifikáciu obchodných príležitostí na zahraničných trhoch
- rozširovanie kontaktov s portugalskými zamestnávateľskými komunitami v zahraničí

Na MZV PR bolo zriadené Generálne riaditeľstvo ekonomických vzťahov (Direcção Geral dos Assuntos Económicos), ktoré by malo plniť úlohy koordinačné, koncepčné a kontrolné a pripravovať agendu Medziministerskej komisie, členmi ktorej sú okrem ministrov zahraničných vecí, hospodárstva, financií, verejných prác, vedy a technológií a kultúry aj riaditelia AICEP, IAPMEI, Portugalského inštitútu pre turizmus a prostredníctvom

---

⁸ Sieť bola založená v roku 2000, zahŕňa 46 poradcov v 16 krajinách. Ide o podnikateľov a manažérov, najmä z finančného sektoru – príslušníkov iných štátov, lobujúcich v zahraničí v prospech portugalských firiem. Sú menovaní na obdobie troch rokov.

Ministerstva hospodárstva aj zamestnávateľské organizácie. Komisia bude mať prierezový a kontrolný charakter a bude o. i. určovať ročné plány a úlohy v oblasti zahraničného obchodu⁹.

3 Doterajšie výsledky reformy

Vývoj Portugalska, ktoré prežíva v posledných štyroch rokoch znepokojujúce obdobie hospodárskeho poklesu s problematickým vývojom deficitu verejných financií, bude veľmi úzko spätý s prílevom zahraničného kapitálu a exportom. V prospech prezentácie imidžu krajiny v zahraničí je treba čo najskôr implementovať integrovanú diplomatickú stratégiu, ktorá dovoľí simultánne identifikovať nové oblasti investovania v Portugalsku a priláka zahraničných investorov a zároveň nové trhy pre portugalský export. Reforma sa však až príliš koncentrovala na jej inštitucionálne aspekty. Jej úspešnosť brzdia najmä nedostatočne vymedzené kompetencie príliš veľkého počtu zainteresovaných subjektov a nepripravenosť ľudského činiteľa na jej realizáciu. Aj Luís Amado, minister zahraničných vecí PR v rozhovore pre denník *Jornal de Negócios* 15. 2. 2007 otvorene priznal, „že Portugalsko stratilo veľa času, kým sa postavilo na nohy štruktúry ekonomickej diplomacie, ktorá by reálne pomohla internacionalizácii portugalskej ekonomiky“¹⁰.

Je evidentné, že dobre mienenému zámeru nepredchádzala väčšia opatrnosť, obozretnosť a pripravenosť zásadných reforiem. Náhle zmeny pôsobili chaos, duplicitné kompetencie, nepremyslenú indikáciu zahraničných zastúpení¹¹ a prioritných trhov s dostatočnou možnosťou koncentrácie síl, materiálnych a ľudských zdrojov. Dostatočne sa nevnímala skutočnosť, že Portugalsko ako malá krajina s malou otvorenou ekonomikou, zanedbateľným vplyvom v medzinárodnom spoločenstve a finančnými ťažkosťami sprevádzajúcimi hospodársky vývoj, musí veľmi efektívne využívať svoju diplomatickú sieť.

Hlavné úlohy portugalskej zahraničnopolitickej politiky a hospodárskej diplomacie spočívajú najmä v konštituovaní a implementácii dynamických a flexibilných štruktúr, v rámci ktorých treba počítať s viacerými organizačnými jednotkami štátnej správy. Reforma sa však zúžila na nežiaducu súťaž medzi rezortmi zahraničných vecí (ktorý reformu inicioval, ale nebol na jej realizáciu sám pripravený) a hospodárstva, bez precízneho vymedzenia ich pôsobnosti a zodpovednosti. Snaha poveriť ekonomickými úlohami vedúcich diplomatických misii narazila na pomerne veľké prekážky a odpor na MZV, ktorý vyplynul z existujúcich tradícií portugalskej zahraničnej služby, ako i z kvalifikačnej štruktúry jej personálu. Rovnako politické zmeny vo vedení oboch ministerstiev po voľbách v roku 2005 prispeli k spomaleniu, resp. v niektorých prípadoch k zastaveniu jej realizácie. Treba priznať, že nie všetci veľvyslanci sú schopní (v mnohých prípadoch aj s ohľadom na personálnu politiku MZV ani dostatočne kvalifikovaní) vstupovať do všetkých otázok ekonomických vzťahov. Môžu tak

---

⁹ Dovtedy pripravovali tieto plány veľvyslanci. Ich napĺňanie bolo jedným z dôležitých kritérií hodnotenia ich práce.

¹⁰ Cit. podľa www.portugalnews.pt

¹¹ Portugalsko má diplomatické styky so 179 krajinami, 76 veľvyslanectiev a 120 konzulátov. Majúc na zreteli reálny vplyv krajiny v medzinárodnom spoločenstve ide o pomerne rozvetvenú sieť diplomatických zastúpení. Diplomatickými misiami pokrýva Portugalsko predovšetkým európsky kontinent (36 ambasád). Diplomatické misie boli však v minulosti konštituované na základe strategických politických kritérií z druhej polovice 20. storočia. V samotnom Portugalsku sa však spochybňuje opodstatnenosť rozloženia diplomatickej siete. Napr. V Južnej Amerike má Portugalsko 7 veľvyslanectiev, pričom intenzívne politické a hospodárske kontakty sa zuzujú iba na dve krajiny – Brazíliu a Argentínu. Naopak, dipočetnosť a štruktúra diplomatickej siete nezodpovedá deklarovanému záujmu o prítomnosť na trhoch juhovýchodnej Ázie. V podmienkach integrovanej Európy sa aj napriek významnej prítomnosti portugalských komunít hodnotí sieť konzulátov v niektorých európskych krajinách ako premrštená – vo Francúzsku 13 konzulátov, v Nemecku 4, v Španielsku 6.

učiniť na základe prípravnej práce realizovanej na obchodnom oddelení. Z tohto dôvodu je nevyhnutná koordinácia činnosti veľvyslanca a vedúceho obchodného oddelenia. Riadiaca väzba zo strany veľvyslanca smerom k obchodnému oddeleniu existuje podobne ako v prípade slovenského systému výhradne v politických otázkach. Odborne podlieha obchodné oddelenie výhradne AICEP-u, resp. jeho prostredníctvom Ministerstvu hospodárstva PR.

ZÁVER

Základným problémom reformy je teda jej aplikácia a zároveň nepochopenie, že zahraničnoobchodná politika a hospodárska diplomacia je predovšetkým otázkou fungovania sietí zahŕňajúcich nielen rezorty zahraničných vecí a hospodárstva a nimi riadené inštitúcie ale aj také inštitúcie ako sú Inštitút Camoes (zodpovedá za kultúrnu dimenziu portugalskej diplomacie), obchodné a priemyselné komory, zamestnávateľské združenia, univerzitné pracoviská, technologické centrá a pod.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Csabay, M.: *Funkčné nástroje podpory exportu*. In: Aktuálne problémy svetovej ekonomiky. Bratislava: Ekonóm 2005. ISBN 80-225-1975-8, str. 49 – 52
2. Exportar mais. *Estratégia de Promoção Externa*. Lisabon: MH PR 2004
3. ICEP Portugal. 50 Anos. Lisabon: ICEP Portugal 2000. ISBN 972-737-174-4
4. Obchodno-ekonomická informácia o teritóriu: *Portugalská republika*. Bratislava: MH SR 2006. Dostupné na stránke www.economy.gov.sk
5. Rusiňák, P.: *Klasická verus hospodárska diplomacia?* In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „Hospodárska diplomacia v 21. storočí“, Bratislava, 26.10.2005. Bratislava: Ekonóm 2005, ISBN 80-225-2087-X, s. 124-130.
6. Rusiňák, P.: *Kontinuita v zmene. K prioritám portugalskej zahraničnej politiky*. In: Zborník príspevkov zo 4. medzinárodnej vedeckej doktorandskej konferencie „Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov“, Bratislava, 1. 6. 2005. Bratislava: Ekonóm 2005, ISBN 80-225-2047-0, s.71 +CD
7. Tóth, L., Horváthová, K.: *Hospodárska diplomacia. Bilaterálne vzťahy*. Bratislava: Ekonóm, 2006. ISBN 80-89085-61-X
8. www.icep.pt
9. www.economy.gov.sk
10. www.portugalnews.pt

KONTAKT

Ing. Marek Csabay, PhD.
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: csabay@euba.sk, rusinak@euba.sk

NÁZORY

ANALÝZA OBCHODNÝCH PRAKTÍK HUMANITÁRNEHO KOMPENZAČNÉHO PROGRAMU OSN „ROPA ZA POTRAVINY“

Ing. Valéria Svobodová, PhD.

ABSTRAKT

Najväčší humanitárny program OSN známy pod názvom „Ropa za potraviny“ poskytnutý Iraku v rokoch 1996 až 2003 významne pomohol zmierniť neutešenú situáciu obyvateľov v období vypuknutia vážnej politickej krízy s medzinárodným dosahom. Na druhej strane však treba vidieť, že nedostatočné riadenie, koordinácia a najmä kontrola tohto programu zúčastnenými partnermi dali príležitosť k prieniku nekalých obchodných praktík ako na strane zabezpečujúcej prostriedky, a to dodávok ropy a jej odberateľov, tak i na strane poskytovateľov humanitárnej pomoci a irackých príjemcov. Dôsledkom bolo nesprávne a nedostatočné využitie možností humanitárnej pomoci, ktorý tento program ponúkal pre iracký ľud.

ABSTRACT

The biggest humanitarian UN “Oil - for - Food Programme” offered to Iran, had radically changed and improved the comfortless situation for inhabitants during the period of arising political crisis with international impact during the 1996 – 2003. On the other side, the insufficient management, co-ordination and mainly the control of the Programme from the side of the participating parties have permitted intersection of bad business practices from the donor side of humanitarian aid as also from the side of Iraqi beneficiaries. As a result was erroneous and inefficient utilization of possibilities the humanitarian aid, offered by mentioned Programme for the Iraqi nation.

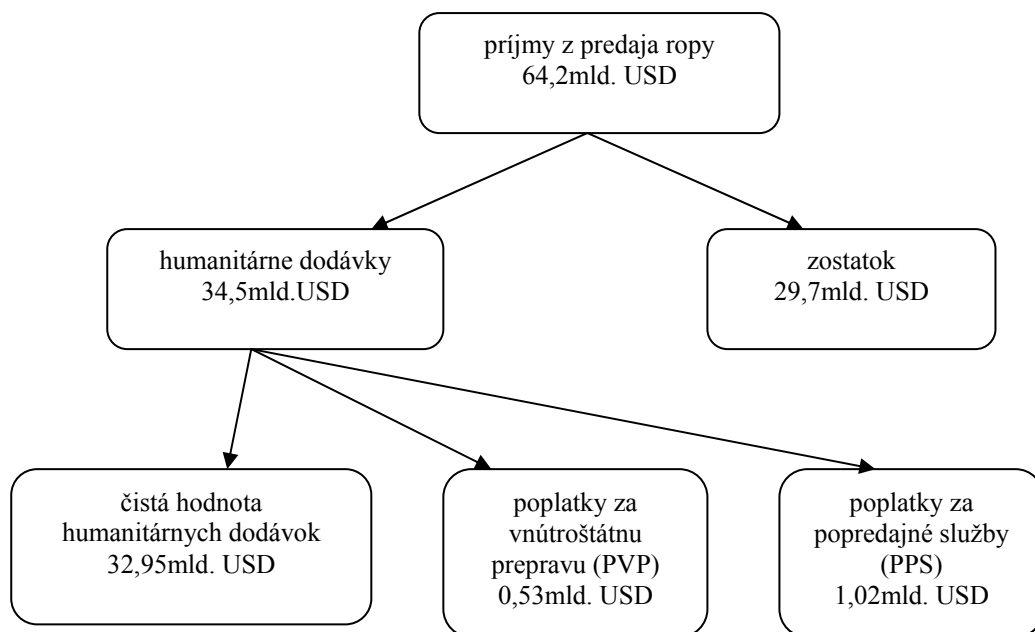
Úvod

Kríza, v ktorej sa Irak ocitol začiatkom 90. rokov, poukázala na obrovskú dependenciu krajiny na ropných príjmoch, ktoré sa podieľali 60%-ami na tvorbe HDP a až 95%-ami na príjmoch v cudzej mene. Denná produkcia v roku 1991 bola nižšia ako v 70. rokoch a tak pokles príjmov z exportu ropy sa takmer okamžite odrazil na poklese životnej úrovne, ktorú charakterizovala hodnota 450 USD/obyvateľa (HDP/obyv. v 1995) – číslo alarmujúco nízke. Kolaps v oblasti ropného priemyslu zanechal ďalekosiahle *dôsledky* aj na *ostatných sektoroch* ekonomiky (obchod, výroba, ale aj verejný sektor). Poľnohospodárska produkcia poklesla približne o štvrtinu, priemyselná výroba klesla v tom istom období o asi 40%, stavebníctvo o neuveriteľných 80%. Aj napriek tejto situácii sa Iraku podarilo zachovať po určitý čas adekvátne množstvo potravín pre obyvateľov a to vďaka využitiu rezerv a iných, aj ilegálnych, prostriedkov. Aj tento krátkodobý úspech bol jeden z dôvodov, prečo začiatkom 90. rokov iracká vláda razantne zamietla návrh OSN o spustení humanitárneho programu. Hlavným sporným bodom sa stala otázka kontroly programu, ktorá mala pripadnúť do rúk OSN. Národná pýcha a viera v politickú normalizáciu po skončení vojnového konfliktu (ako aj neochota vzdať sa vývoja zbraní hromadného ničenia) boli silnejšie ako ochota podrobiť sa OSN a prijať jeho pomoc. So zhoršovaním situácie v Iraku vydávalo OSN medzinárodné výzvy s cieľom vyzdvihnúť nevyhnutnosť externej pomoci v oblasti potravín a zdravotníctva. V období od januára 1991 do marca 1996 vydalo OSN celkovo päť výziev, podľa ktorých by bolo bývalo umožnené Iraku čerpať prostriedky v hodnote takmer 1,5mld. USD. Avšak k využitiu tohto potenciálu nedošlo. Až keď bola situácia v krajine neudržateľná, súhlasila iracká s humanitárnym programom OSN „*Ropa za potraviny*“, ktorý vznikol prijatím rezolúcie BR č.

986 (14. apríla 1995) a vstúpil do platnosti podpisom Memoranda o porozumení (20. mája 1996).

Riadenie programu bolo zverené *Kancelárii pre správu programu pre Irak* (OIP - The Office of the Iraq Programme) a v rokoch 1996 až 2003 sa doňho zapojilo približne 2.200 spoločností z viac ako 60 krajín sveta. Či už stáli na strane humanitárnych dodávateľov alebo odberateľov irackej ropy, išlo zväčša o nadnárodné koncerny, ktoré účasťou v programe získali lukratívne kontrakty. Treba však poukázať najmä na benefity na irackej strane, nakoľko skvalitnenie života v Iraku bolo hlavným cieľom programu. Zlepšeniu prístupu k potravinám, zásobovanie pitnou vodou pre väčšinu územia Iraku, kvalitnejšie podmienky na bývanie či zníženie detskej úmrtnosti sú iba niektoré vysoko pozitívne efekty, ktoré zanechal program Ropa za potraviny na Iraku. Humanitárne dôsledky, ktoré program priniesol, možno hodnotiť vysoko pozitívne, nakoľko bez účasti na programe by bola situácia v Iraku alarmujúca. Vystupuje tu aj otázka, či by tieto benefity neboli bývali vyššie, keby riadenie programu bolo profesionálnejšie a dôslednejšie zo strany OSN a takisto nebol sprevádzaný manipulačnými praktikami irackej vlády. Rozsiahly a dôkladne premyslený systém príplatkov zavedený irackou vládou, na základe ktorého si vylepšilo konto niekoľko významných politických predstaviteľov (pôvodom nielen z Iraku), jednoznačne ubral na efektívnosti programu. Práve tieto slabé stránky tohto významného humanitárneho projektu sú predmetom nášho záujmu s cieľom nájsť kritické body, ktorých sa je nutné vyvarovať v budúcnosti pri podobných situáciách.

Transakcie realizované počas programu

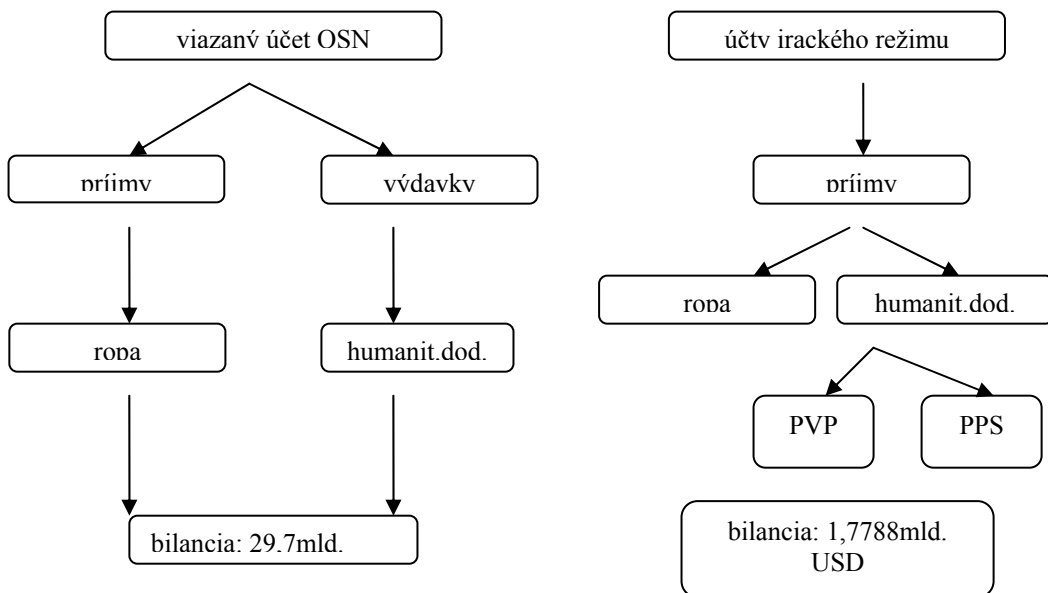

V rámci celého programu sa podarilo predajom ropy získať viac ako 64 mld. USD. Na humanitárne dodávky bolo do roku 2003, keď došlo kvôli invázii amerických vojsk do Iraku ku predčasnému ukončeniu programu, použitých priamo iba necelých 35 mld. USD. Avšak ani

týchto približne 55% prostriedkov nepredstavuje čistú hodnotu dodávok, nakoľko sumu 1,5 mld. USD predstavovali ilegálne poplatky v prospech režimu. Prostriedky, ktoré mohli byť použité na humanitárne dodávky:

1. 1,55mld. USD v podobe príplatkov za humanitárne dodávky
  - a. poplatky za popredajné služby 1,02mld. USD
  - b. poplatky za vnútroštátnu prepravu 0,53mld. USD
2. 0,2288mld. USD v podobe príplatkov za ropné kontrakty
3. 28,15mld. USD zostatok na viazanom účte
  - a. 29,7mld. USD čistá bilancia
  - b. čistá bilancia musí byť znížená o hodnotu príplatkov vybraných v súvislosti s humanitárnymi dodávkami (nakoľko tieto straty sú zahrnuté už v bode 1)

Transakcie na účtoch

Kam sa teda podeli zvyšné prostriedky? Okrem niečo málo viac ako 18 mld. USD vyplatených vo forme reparácií v prospech Kuvajtu boli ďalšie prostriedky použité na pokrytie administratívnych a operačných nákladov programu a financovanie inšpekcií zbraní hromadného ničenia. Bilanciu uzatvárajú finančné prostriedky transferované na špeciálny účet (Development Fund for Iraq) po ukončení programu ich použitie však nie je známe. Celkový objem prostriedkov nepoužitých na humanitárne účely je teda **29,9288mld. USD**.

Získanie kontraktov na humanitárne dodávky v rámci tohto programu nebolo až natoľko jednoduché, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Samotnému podpísaniu kontraktu predchádzal zväčša zdĺhavý byrokratický proces, ktorý tiež prispel k nižšej efektívnosti programu. Problémy treba hľadať v týchto rovinách:

- *kontraktačné podmienky a manipulácie na strane vývozu tj. dodávok ropy*
- *kontraktačné podmienky a manipulácia na strane dovozu tj. humanitárnych dodávok*

Exportná stránka programu Ropa za potraviny

Spustením programu sa Iraku predostrela obrovská príležitosť, po rokoch obmedzení, predávať svoju ropu. Boli to práve irackí predstavitelia, ktorí rozhodovali o subjektoch, ktoré dodávky ropy získali. Mechanizmus na získanie kontraktov na dodávky irackej ropy bol značne jednoduchší oproti humanitárnym kontraktom. Za účelom zabezpečenia transparentnosti musel byť každý kontrakt individuálne odsúhlasený komisiou OSN ako aj irackou vládou. Kontrakt musel obsahovať minimálne tieto požadované údaje:

- cena ropy zodpovedajúca trhovej hodnote
- exportná cesta (t.j. trasa, ktorou bola ropa dopravená do cieľovej destinácie)
- priložené potvrdenie o otvorení dokumentárneho akreditívu v prospech viazaného účtu odberateľom

Ak kontrakt neobsahoval všetky povinné náležitosti, jeho realizácia bola zamietnutá. Ak bol kontrakt úspešne schválený, mohla sa uskutočniť samotná dodávka ropy, kde zodpovednosť za prepravu ropy za hranicami Iraku bola v rukách odberateľa.

Zo strany Iraku mala dodávky ropy v rukách *Iracká organizácia pre marketing ropného priemyslu* (The Iraq State Oil Marketing Organization = SOMO). V počiatočných fázach programu nemalo SOMO zvláštne kritériá na pridelovanie kontraktov (založené na osobných preferenciách irackých predstaviteľov). Jeho hlavným cieľom bolo totiž pritiahnúť pozornosť čo najväčšieho počtu spoločností zaujímajúcich sa o irackú ropu, nakoľko Irak potreboval zhromaždiť prostriedky pre nákup humanitárnych potrieb. Ako prvý podpísal kontrakt na nákup ropy americký podnikateľ *Oscar Wyatt* v mene spoločnosti Coastal Petroleum Company.

Všeobecne možno povedať, že jednotlivci a spoločnosti, ktoré nakupovali ropu v prvej fáze programu, sa k slovu v ďalších rokoch príliš nedostali (napr. Chevron Products Company z U.S.A., Repsol Petroleo S.A. zo Španielska či Shell z Veľkej Británie/Holandska). So začiatkom druhej fázy sa zmenili aj kontraktačné pravidlá. Rozhodujúce sa stali dve kritériá:

1. zahraničná politika a medzinárodná verejná mienka krajiny voči uvaleniu sankcií po napadnutí Kuvajtu
2. vplyv krajiny na dianie vo svete (prípadne vplyv jednotlivca na dianie v krajine jeho pôsobenia)

V tomto období začalo SOMO pridelovať dva druhy dodávok:

- *bežné* dodávky (určené partnerom, ktorí dlhodobo nakupovali ropu od Iraku).
- *zvláštne* dodávky (určené pre jednotlivcov, firmy a politické strany, ktoré boli považované za priateľov irackého režimu; Irak mal záujem najmä o stálych členov Bezpečnostnej Rady OSN, vzhľadom na silu ich vplyvu).

Vzhľadom na rýchlo rastúci dopyt po irackej rope sa jej predaj stal nástrojom irackej vlády, ktorým zabezpečovala uspokojovanie svojich potrieb a potrieb svojich priateľov. S cieľom určiť správnu alokáciu (podľa kritérií režimu) iracká vláda vytvorila inštitúty (tzv. rady), ktorých predstavitelia dohliadali na uprednostňovanie vybraných skupín krajín pri pridelovaní kontraktov. Konkrétne išlo o tri *rady*; prvá pre región arabských a islamských krajín, Ruska a Číny; druhá rada zodpovedala za francúzske a talianske regióny; tretia bola zodpovedná za Bielorusko a Ukrajinu. Je zrejmé, že už počas štvrtej fázy programu sa kontrakty nepridelovali na základe objektívnych kritérií. Pritom iniciatíva vychádzala väčšinou od spoločností, nie od Iraku. Úloha politických predstaviteľov spočívala najmä v nominovaní a odporúčaní týchto predstaviteľov Saddámovi Husajnovi, ktorý mal rozhodujúce (posledné)

slovo pri prideli'ovaní kontraktov. Na rok 1998 sa tiež viažu prvé negatívne prejavy voči americkým, britským a japonským spoločnostiam, ktorých prístup k získavaniu nových kontraktov sa v ďalších fázach značne obmedzil. Dôvod bol prostý: odmietavý postoj týchto krajín voči odbúraníu sankcií uvalených na Irak.

Vysoký dopyt po irackej rope privedol predstaviteľov irackého režimu ku myšlienke väčších zárobkov z jej predaja v podobe tzv. *príplatkov*. Ich výšku stanovovalo, v spolupráci s najvyššími politickými predstaviteľmi, SOMO. Ich nezaplatenie väčšinou viedlo k pozastaveníu dodávok ropy neplatiacim firmám. Tento systém bol účinný v fázach č. 8-12 (t.j. od 2. polovice roku 2000 do rovnakého obdobia 2002). Príplatky boli stanovené na báze objemu exportovanej ropy, preto sa ich platba vyžadovala pri nakládke ropy do tankerov priamo v prístave. Na začiatku ôsmej fázy sa pohybovali na úrovni približne 0,10 USD/barel. Toto bola úroveň prijateľná pre väčšinu spoločností a tak sa iracká vláda, vzhľadom na vysoký počet firiem, rozhodla ktoré poplatky budú akceptovať, ktoré zdvihnú (v horizonte šiestich mesiacov) na hodnotu 0,50 USD/barel, čo viedlo ku obrovskej kríze v irackom ropnom priemysle. Táto výška bola pre väčšinu spoločností neakceptovateľná a preto mnoho z nich odmietlo ich úhradu, a to aj napriek osobnej snahe ministra ropného priemyslu zameranej na presvedčanie firiem o nutnosti týchto platieb.

Odmietavý postoj veľkého množstva firiem voči vysokým poplatkom a strach irackých predstaviteľov o nedostatok záujemcov o kontrakty viedli k zníženiu príplatkov na hodnotu 0,30 USD/barel pre severoamerické spoločnosti a na hodnotu 0,25 USD/barel pre ostatných recipientov. Najnižšie príplatky sa týkali jedenástej fázy (začiatok roku 2002), keď sa priblížili k pôvodnej hranici (hodnota 0,15 USD/barel). Avšak ani znížením poplatkov sa nepodarilo irackej vláde opätovne získať taký vysoký počet záujemcov o irackú ropu ako tomu bolo v predkrízovom období. Nedôvera spoločností voči vládnym predstaviteľom (a strach zo znovuzavedenia vysokých príplatkov) viedli k tomu, že ministerstvo ropného priemyslu čelilo začiatkom roku 2001 problémom spojeným s nedostatočným počtom firiem ochotných nakupovať irackú ropu.

Systém úhrady príplatkov bol dôkladne prešpekulovaný. Spoločnosti mali dve možnosti: platba v *hotovosti* (tá sa stala časom menej populárna, pretože veľké obnosy peňazí v hotovosti boli veľkým rizikom; časom bola zavedená aj platba v hotovosti na irackých veľvyslanectvách v zahraničí) alebo *prevodom* na účty SOMO v jordánskych a libanonských bankách. Vkladať prostriedky na tieto účty bolo možné vo viacerých menách, nakoľko účty v Jordánsku zahŕňali štyri podúčty (podľa zahraničných mien) a banka v Libanone prijímala platby v dvoch menách: USD a EUR.

Samotná platba príplatkov prebiehala veľmi jednoducho: zamestnanec firmy pri platbe predložil kópiu kontraktu o pridelení dodávok irackej ropy. Táto kópia mala pracovníkovi banky signalizovať, že platba je v súlade s pravidlami OSN. Po pripísaní prostriedkov na účet boli tieto takmer okamžite prevedené na účet Centrálnej banky Iraku (CBI), ktorý bol vedený v príslušnej jordánskej alebo libanonskej banke. Tu prostriedky v hotovosti vyzdvihli zamestnanci CBI a previezli do centrály CBI v Bagdade. Na jeseň roku 2002 (krátko pred ukončením programu) sa iracká vláda rozhodla odstrániť dodatočné platby za barel ropy (tzv. príplatky) vzhľadom na spomínaný klesajúci záujem o dodávky ropy a hrozbu odhalenia zo strany inšpektormi OSN. Ani odbúraním platieb sa však irackým predstaviteľom nepodarilo v plnej miere odstrániť nedôverčivosť, ktorej základy boli položené koncom roku 2000, keď Irak prvýkrát predstavil príplatkovú politiku. Ako je zrejmé, väčšina veľkých spoločností sa tejto politike podriadila a tak možno povedať, že predaj ropy sa stal excelentným nástrojom zahraničnej politiky Iraku a zdrojom nezanedbateľných ilegálnych príjmov pre najvyšších vládných predstaviteľov.

Krajinou s najvyššou hodnotou dodávok irackej ropy bolo *Rusko*, ktorého spoločnosti získali takmer jednu tretinu všetkých dodávok (z hodnotového hľadiska). Iracké ministerstvo

ropného priemyslu dlhodobo udržiavalo preferenčné kontakty s ruskými partnermi. Rusko získalo aj najvyššie percento kontraktov na humanitárne dodávky. Druhým v poradí bolo **Francúzsko** (tretie z hľadiska humanitárnych dodávok). Objem obchodovanej ropy francúzskymi spoločnosťami sa zvyšoval a po uvalení príplatkov sa tento rast dokonca ešte zintenzívnil. Dôvodom bola ochota francúzskych spoločností bez väčšieho odporu tieto príplatky hradiť. Treťou krajinou v poradí sa stala **Čína**. Objem obchodovanej ropy sa zvyšoval proporcionálne s rastúcimi kvótami OSN na export ropy, avšak v prípade čínskych firiem nebola ochota platiť dodatočné platby taká vysoká ako tomu bolo v prípade iných štátov, a preto aj objem exportovanej ropy v prospech čínskych firiem od ôsmej fázy (2. polovica 2000) mierne klesal. Čína teda doplatila na neochotu podriať sa tlaku irackého režimu. Práve tento postoj irackej vlády, ktorý spočíval v odmietnutí ďalších kontraktov v prípade nespokojnosti irackých predstaviteľov s politickou pozíciou niektorej krajiny, viedol k zmene oficiálneho postoja niektorých krajín voči Iraku (tento krok prijali napr. U.S.A.). Niektoré spoločnosti si však našli iné riešenie a ropa, ktorú získavali, bola podľa oficiálnych záznamov nakupovaná pod menom inej spoločnosti (zo skupiny preferovaných krajín).

Typickým znakom exportov irackej ropy bola ich **vysoká koncentrácia** do rúk nízkeho počtu spoločností, nakoľko štyri obrovské firmy mali v druhej polovici programu v rukách už 60% všetkých dodávok Bayoil, Taurus, Vitol a Glencore. Tieto firmy počas celého obdobia fungovania programu zohrávali dominantnú úlohu. Vo veľkom rozsahu využívali prax v podobe nákupu ropy cez iné spoločnosti, nakoľko niektoré z nich pochádzali z krajín, ktoré iracký režim nepovažoval za priateľov Iraku. Tieto spoločnosti spája ešte ďalší fakt: všetky platili príplatky a všetky ich platbu oficiálne odmietli. Ako príčinu vyšších platieb za rovnaký objem ropy uviedli meniace sa ceny ropy na svetových trhoch. Toto zdôvodnenie však, vzhľadom na znalosť vývojových kriviek ceny ropy, nie je postačujúce. Dôkazom ich zapojenia do korupčného škandálu sú aj bankové transfery v prospech subjektov, ktoré realizovali nákup ropy na ich účet. Za zber týchto príplatkov bolo totiž zodpovedné SOMO, ktoré si udržiavalo podrobnú elektronickú databázu všetkých prijatých platieb, ktorej súčasťou bolo okrem uvedenia firiem, ktoré ich platili, aj názov spoločnosti, v prospech ktorej boli dodávky uskutočnené. Interné záznamy týchto firiem dopĺňajú reťazec vedúci k odhaleniu manipulačných techník.

Importná stránka programu Ropa za potraviny

Mechanizmus schvaľovania **humanitárnych kontraktov** bol odlišný. Hneď na začiatku treba zdôrazniť jeden fakt: pravidlá na pridelenie kontraktov na humanitárne dodávky určovala iracká vláda a boli silne ovplyvnené postojom irackého režimu voči krajinám a jednotlivcom.

Na začiatku každej humanitárnej dodávky bolo zverejnenie požiadavky irackej vlády a vyhlásenie **tendra**. Spoločnosť, ktorá mala záujem predávať humanitárne alebo iné dodávky slúžiace civilným potrebám do Iraku, musela podať ponuku do tendrového konania príslušnému ministerstvu alebo OSN. Súčasťou každej prihlášky musel byť dôkladný popis dodávky a distribučný plán pre jednotlivé komodity, ktorý individuálne podliehal schváleniu generálneho tajomníka v každej fáze (a to aj v prípade opakovaných dodávok). Následne boli vybraní uchádzači pozvaní na **rokovania do Bagdadu**. Kontrakt bol po schválení irackými predstaviteľmi (príp. generálnym tajomníkom) presunutý do rúk divízie spracovania a monitorovania OIP (pôsobiacej v Iraku), kde dochádzalo k jeho **overeniu z hľadiska cien a hodnoty tovaru** (prebiehala kontrola optimálnosti ceny a definovanej hodnoty). Ak kontrakt aj po tejto kontrole spĺňal všetky formálne a obsahové náležitosti, nasledovala fáza realizácie.

Všetky tovary dovezené do Iraku podliehali kontrole **hraničných inšpektorov**, ktorí po ich schválení odoslali potvrdenie do rúk OIP (v elektronickej podobe), ktoré bolo takmer okamžite zverejnené aj na internetovej stránke. Od ohlásenia dodávky na hraniciach Iraku po jej zverejnenie na internetovej stránke nikdy neuplynulo viac ako desať pracovných dní.

Následne bol tovar oficiálne prepustený do priestorov vnútorného trhu Iraku. Uskutočniť sa tak mohlo na jednom zo štyroch miest (hraničných prechodov): Zakho (na tureckej hranici), Trebil (na jordánskej hranici), Al-Waleed (na hranici so Sýriou) alebo Um-Kásr (Perzský záliv, prístav).

Súbežne s prechodom irackých hraníc bolo vydané aj **potvrdenie** pre potreby bankových inštitúcií, ktoré rozhodovali o vyplatení príslušného kontraktu z viazaného účtu. Po prevzatí potvrdenia došlo k overeniu kompatibility údajov uvedených v potvrdení a dokumentmi, ktoré bol dodávateľ povinný poskytnúť (podľa pravidiel dohodnutých v otvorenom dokumentárnom akreditíve). V prípade ich správnosti bol vydaný príkaz na prevod prostriedkov na účet dodávateľa. V opačnom prípade bol dodávateľ vyzvaný, aby nedostatky v dokumentoch opravil. Po ich odstránení došlo k pripísaniu prostriedkov v jeho prospech. Dôvodom tohto pomerne zdĺhavého schvaľovacieho procesu bolo ustanovenie rezolúcie BR OSN č. 986, podľa ktorého neboli povolené žiadne priame finančné transakcie s predstaviteľmi irackého režimu.

Pokiaľ však ide o finančné transfery, tie sa skomplikovali v súvislosti so zavedením platieb za prepravu tovaru v rámci krajiny v júni 1998. Tieto boli považované za legálne za predpokladu splnenia dvoch podmienok:

- platby svojou výškou zodpovedali princípu rozumnosti v príslušnom odvetví,
- platby boli realizované v domácej mene (iracký dinár).

Druhá podmienka (platba v dinároch) odradila mnoho spoločností od zapojenia sa do programu, nakoľko dinár bol nekonvertibilnou menou. Mnoho odborníkov sa domnieva, že platby v domácej mene boli jedným z významných faktorov, ktoré vytvorili priestor pre korupciu a ilegálne platby v prospech irackého režimu.

Najvyšší objem ilegálnych prostriedkov, ktoré irackí predstavitelia získali počas trvania programu, nepochádzali z príplatkov, ktoré boli hradené exportérmi ropy, ale z úplatkov, ktoré boli predpokladom získania kontraktu na humanitárne dodávky. Hoci žiaden z humanitárnych dodávateľov nepodal na pôde OSN oficiálnu sťažnosť vzťahujúcu sa na tieto provízie, existuje dostatok dôkazov potvrdzujúcich, že iracký režim týmto spôsobom získal viac ako 1,5 mld. USD.

Spoločnou črtou humanitárnych dodávok a dodávok irackej ropy bola aplikácia princípu politických preferencií pri udeľovaní kontraktov. Ďalším spoločným znakom kontraktov bol ich pokojný priebeh na začiatku programu a postupné prehupnutie do fázy ilegálnych platieb potrebných na získanie kontraktov.

Prvé príplatky na humanitárne kontrakty boli zavedené po tom, ako sa ukázalo, že program nebude iba krátkodobým pokusom o zlepšenie podmienok v Iraku, ale bude fungovať na dlhodobšej báze. V polovici roku 1999 začala iracká vláda systematicky vyberať **poplatky za prepravu tovarov**, ktoré boli vyložené v prístave Um Kásr. Tieto boli dodávateľom zdôvodnené ako nutnosť, pretože, podľa slov irackých predstaviteľov, došlo k vyčerpaniu prostriedkov určených na úhradu miezd vodičov kamiónov. Ak by neboli uhradené mzdy, tovar by nebol dopravený v stanovenom čase na určené miesto. Systém prepravných poplatkov položil základy širšieho mechanizmu ilegálnych platieb v prospech najvyšších irackých predstaviteľov. Miesto toho, aby Irak žiadal úhradu týchto nákladov z viazaného účtu na základe povolenia OSN, utiahol sa k ilegálnym praktikám. Systém platieb bol podporený aj faktom, že žiadna rezolúcia Bezpečnostnej Rady OSN, ani samotné Memorandum o porozumení, neustanovovalo spôsob vnútroštátnej prepravy prijatých dodávok. Dodávateľom spočiatku stačilo dopraviť tovar na hranicu a o vnútroštátnu prepravu sa staral štát. Pravidlá sa zmenili v roku 1999, keď bola povinnosť dodania tovaru na miesto použitia pri tovare určeného na spotrebu vo vnútrozemí Iraku prenesená na dodávateľov. Poplatky boli stanovené podľa viacerých kritérií ako sú druh tovaru, spôsob balenia, miesto dodania či fáza, v ktorej bol kontrakt realizovaný. V prípade kamiónovej prepravy boli uplatnené ďalšie dve kritériá, a to

veľkosť a váha vozidla. Niektoré režimom preferované spoločnosti mali privilégium vo forme negociovateľnosti poplatku. V každom prípade museli byť poplatky uhradené pred dodaním tovaru (inak nebol prepustený cez iracké hranice) a to buď prevodom na jeden z účtov irackej vlády alebo prostredníctvom spoločností, ktoré vykonávali služby v prospech irackého režimu. Vzhľadom na výšku poplatkov sa väčšina uhrádzala bankovými transfermi (prenos hotovosti bol riskantný). Zaujímavosťou je, že poplatky nemali byť hradené z prostriedkov dodávateľov, ale sa stali súčasťou ceny dodávaných tovarov. Každý individuálny kontrakt bol najprv predmetom rokovania. Ak sa zúčastnené strany (dodávateľ + predstaviteľ vlády) dohodli na cene, bol k nej priúčtovaný požadovaný poplatok za transfer tovaru a následne dodávateľ predložil kontrakt (zahŕňajúci obe položky) na pôde OSN. Na strane dodávateľov však existovala jedna nevýhoda: poplatky za prepravu museli byť uhradené v predstihu (pred uvoľnením prostriedkov z viazaného účtu), v opačnom prípade by tovar nebol prepustený do voľného obehu v Iraku. Vyžadovala sa teda hotovosť pred uskutočnením obchodu, čo mohlo najmä menším dodávateľom skomplikovať situáciu.

Približne rok po zavedení poplatkov za vnútroštátnu prepravu si iracký režim našiel ďalší spôsob, ako profitovať z programu „Ropa za potraviny.“ V druhej polovici roku 2000 bol zavedený tzv. *poplatok za služby poskytnuté po predaji*, ktorý sa pohyboval približne na úrovni 10% pôvodnej hodnoty kontraktu, (táto prirážka bola súčasťou kontraktu a preto dodávateľ tiež neznášal náklady) a rovnako ako v predošlom prípade bolo jeho uhradenie podmienkou pre vpustenie tovaru do krajiny. Mechanizmus úhrady poplatku fungoval na rovnakom princípe ako v prípade poplatkov za vnútroštátnu prepravu. Je zrejmé, že kontrakty boli financované formou dokumentárneho akreditívu. Iracká vláda vydala v prospech niektorých dodávateľov bankové záruky pred uhradením poplatku. Vzhľadom na ich podobný charakter často splynuli do jednej položky. Poplatok za popredajné služby sa vzťahoval na všetky kontrakty, bez ohľadu na to, pod hlavičkou ktorého ministerstva sa realizovali a neberúc ohľad na miesto vstupu tovaru do krajiny (nie iba prístav Um Kásr, ako to bolo v prípade transportných poplatkov) a bol požadovaný od dodávateľov až do ukončenia programu.

Z vyššie uvedenej analýzy poplatkov vyplýva, že kontrakt okrem samotnej ceny tovaru zahŕňal aj dve ďalšie položky: poplatok za prepravu vo vnútri Iraku plus poplatok za popredajné služby. Zmienka o týchto dvoch poplatkoch zvyčajne nebola súčasťou kontraktu (nakolko boli ilegálne). Keďže boli poplatky povinné pre všetkých dodávateľov, OSN pri schvaľovaní kontraktov jednoducho nemohla zistiť ich prítomnosť (ceny všetkých dodávok sa zvýšili približne rovnako, takže rast cien nezbudil takú veľkú pozornosť). Zarážajúcim je však fakt, že žiadna z približne 2.200 spoločností (dodávateľov humanitárnych potrieb do Iraku) nepodala na OSN podnet so žiadosťou o prešetrenie týchto poplatkov.

Celkový výnos irackej vlády z uvalenia týchto príplatkov sa odhaduje približne na 1 mld. USD. Tieto prostriedky získali najmä irackí predstavitelia, ktorí nemali možnosť priamo sa zapojiť do programu. Podľa niektorých zdrojov bola časť prostriedkov prevedená na účty irackých veľvyslanectiev a použité na financovanie štipendií pre irackých študentov v zahraničí. Jednu miliardu USD (dve tretiny všetkých ilegálne získaných prostriedkov, vrátane exportných príplatkov) bolo údajne po napadnutí Iraku v marci 2003 vyzdvihol v hotovosti syn Saddáma Husajna v hotovosti.

Spoločnostiam, ktoré platili úplatky za získanie humanitárnych kontraktov a ich konkrétnym praktikám a výhodám, ktoré získali, sa v obmedzenom priestore tohto článku nemôžeme venovať, ale pre krátku informáciu ich možno rozdeliť do štyroch skupín:

a) Spoločnosti vo vlastníctve alebo pod kontrolou irackej vlády

Ide o firmy, ktoré boli registrované mimo Iraku, avšak určitým spôsobom boli prepojené na irackých vládnych predstaviteľov a najčastejšie pôsobili ako sprostredkovatelia pri úhrade úplatkov vyžadovaných na schválenie kontraktu, príp. sa medzi ne radia firmy, ktoré získali lukratívne kontrakty (vd'aka napojeniu na iracký režim), sú to napr.: Alia - prepravné

a obchodné služby, Al-Hoda Spojené Arabské Emiráty, Al Wasel & Babel Spojené Arabské Emiráty.

b) Dodávateľia potravín

Tieto firmy zabezpečovali predovšetkým dodávky obilnín a mliečnych produktov do Iraku, pričom sa stali držiteľmi kontraktov s vysokým objemom, za získanie ktorých museli zaplatiť veľké množstvo prostriedkov vo forme provízií pre vládu Iraku. Medzi najväčších dodávateľov potravín do Iraku (v rámci PRzP) možno zaradiť tieto spoločnosti: AWB (Austrália), Chaizaporn Rice Company (Thajsko), Holding Company of Egypt, Vinafood (Vietnam) a Vinamilk (Vietnam). Objem kontraktov pridelených týmito piatimi spoločnosťami presiahol hranicu jednej šestiny všetkých kontraktov (čo zodpovedá hodnote približne 5 mld.USD).

c) Obchodné spoločnosti

Obchodné firmy zohrávali významnú úlohu pri realizácii obchodných transakcií počas programu. Rovnako ako v predošlých prípadoch, ich pôsobenie v Iraku je dnes spájané s úhradou príplatkov v prospech irackého režimu. Z najvýznamnejších možno spomenúť týchto päť skupín: Belhasa (Spojené Arabské Emiráty), Belmetalenergo a Infobank (Bielorusko), Bukkehava (Dánske kráľovstvo), Ginza (Egypt) a Jawala Corporation (Malajzia).

d) Priemyselné spoločnosti

Tieto firmy zväčša platili príplatky v menšom objeme (v porovnaní s predošlými), nakoľko ich kontrakty nezahŕňali až natoľko veľké humanitárne dodávky v rámci programu (a poplatky boli stanovené percentom z hodnoty kontraktu). Príplatky však platili aj napriek obmedzeným firemným zdrojom a organizačným princípom. Boli to najmä: Atlas Corpo Airpower (Švédsko), Daimler Chrysler (Nemecko), Maloney Industries (Kanada), Skupina Siemens (Nemecko), Volvo (Švédsko).

Okrem zavedenia poplatkov za vnútroštátnu prepravu, poplatkov za služby poskytnuté po predaji a príplatkami za dodávky ropy program Ropa za potraviny zaväťňa niekoľkými ďalšími ilegálnymi praktikami. Tieto však nepriniesli irackej vláde také vysoké príjmy ako vyššie spomínané. Častou praxou bol **nákup pre potreby iného ministerstva alebo štátneho orgánu**. Tieto nákupy, ak by boli bývali realizované pod hlavičkou iného ministerstva, by neboli bývali uskutočniteľné (vzhľadom na vylúčenie niektorou z rezolúcií BR OSN alebo hrozbou dvojitého použitia tovaru zo strany príslušného ministerstva). Odhaduje sa, že kontrakty v hodnote približne 2mld. USD boli realizované takýmto spôsobom. Tiež sa ukázalo, že Irak nevyužíval všetky humanitárne dodávky pre pokrytie vlastných potrieb, ale naopak, ďalej ich predával do okolitých krajín, prípadne na irackom **čiernom trhu**. Takýmto spôsobom došlo k zneužitiu kontraktov v hodnote približne 290mil.USD. Iracká vláda často nakupovala (v rámci programu) **nadštandardné vybavenie a tovary**, čo sa odrazilo na tom, že mnoho obyvateľov nikdy nedostalo šancu pocítiť skutočné pozitívne dôsledky programu. Keďže irackí predstavitelia nakúpili drahšie tovary pre vlastné potreby, často sa stávalo, že bežní obyvatelia dostali potraviny či lieky po uplynutí expiračnej lehoty, pretože boli výrazne lacnejšie. Vláda uskutočnila mnoho **nákupov na báze osobných preferencií** (napríklad nákup ruských automobilov miesto nemeckých). Je jasné, že vysoko kvalitné dodávky nesmerovali do riev bežných občanov. Jedným z dôvodov nákupu tovaru nižšej kvality boli ich nižšie ceny a účinný lobing zo strany sprostredkovateľov a agentov. Pri týchto dodávkach sa totiž nevyžadovalo preukázanie certifikátu kvality. Treba podotknúť, že aj napriek nižšej kvalite boli ceny tovaru niekedy nadhodnotené. I pri započítaní poplatkov vyžadovaných irackou vládou prichádzame k záveru, že ceny, za ktoré boli niektoré tovary predávané, vysoko prekračovali trhové ceny v danom období.

ZÁVER

Záverom možno povedať, že program „Ropa za potraviny“ jednoznačne prispel k zlepšeniu situácie v Iraku, a to aj napriek tomu, že nie všetky disponibilné prostriedky boli alokované do sfér povolených rezolúciami Bezpečnostnej Rady OSN. Budúcnosť Iraku však nie je až taká jasná. Irak po zvrhnutí režimu Saddáma Husajna prežil svoje prvé „slobodné“ parlamentné voľby, situácia v krajine je naďalej poznačená početnými samovražednými útokmi a nepokojmi v uliciach miest. Otázka, či v krajine bude niekedy možné a najmä kedy a za akých okolností uplatniť demokratické princípy aplikované v Európe či na americkom kontinente, zostáva otvorená.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. *Economic Research Forum*. [online]. [s.a.]. [citované 2006-03-21]. Dostupné na: <<http://www.erf.org/eg/12thAnnualConference/MACRO/background/Berument&Ceylan.pdf>>
2. *Impact of the Oil-for-Food Programme on the Iraqi people*. Independent Inquiry Committee into the United Nations Oil for Food Programme in Iraq(IIC). [online]. [s.a.]. [citované 2006-01-10]. Dostupné na: <http://www.iic-offp.org/documents/Sept05/WG_Impact.pdf>
3. *Office of the Iraq Programme Oil-for-Food*. www.un.org. [online]. [s.a.]. [citované 2005-11-03]. Dostupné na: <<http://www.un.org/Depts/oip/index.html>>
4. *Oil. Sanctions, Debt and the Future by Abbas Alnasrawi*. [online]. [s.a.]. [citované 2006-03-21]. Dostupné na: <<http://www.casi.org.uk/info/alnasrawi.html>>
5. *Oil-for-Food facts*. [online]. [s.a.]. [citované 2006-01-16]. Dostupné na: <<http://www.oilforfoodfacts.org/default.aspx>>
6. *Report on the Management of the Oil-for-Food Programme*. Independent Inquiry Committee into the United Nations Oil for Food Programme in Iraq(IIC). [online]. [s.a.]. [citované 2005-12-08]. Dostupné na: <http://www.iic-offp.org/documents/Sept05/Mgmt_V2.pdf>
7. *Status Report*. Independent Inquiry Committee into the United Nations Oil for Food Programme in Iraq (IIC).[online]. [s.a.]. [citované 2005-11-10]. Dostupné na: <<http://www.iic-offp.org/documents/IICSR.pdf>>
8. VOLKER, P.A. – GOLDSTONE, R.J. – PIETH, M: *Report on the Manipulation of the Oil-for-Food Programme*. Independent Inquiry Committee into the United Nations Oil for Food Programme in Iraq(IIC). [online]. [citované 2006-01-10]. Dostupné na: <<http://www.iic-offp.org/documents/IIC%20Final%20Report%2027Oct2005.pdf>>

KONTAKT

Ing. Valéria Svobodová, PhD.
Katedra medzinárodného obchodu
Obchodná fakulta
Ekonomická Univerzita v Bratislave
E-mail: vsvoboda@euba.sk

**RÁMEC SPOLUPRÁCE MEDZINÁRODNÉHO MENOVÉHO FONDU, SVETOVEJ BANKY
A SVETOVEJ OBCHODNEJ ORGANIZÁCIE**

Ing. Radoslav Jusko

ABSTRAKT

Architektúra medzinárodného ekonomického systému navrhnutá po Druhej svetovej vojne bola dotvorená až v deväťdesiatych rokoch 20. storočia vznikom Svetovej obchodnej organizácie. Reakcia na zmeny v svetovej ekonomike znamenala prekrytie cieľov a nástrojov Medzinárodného menového fondu, Svetovej banky a GATT, následne Svetovej obchodnej organizácie. Dosiahnutie koherencie a efektivity na úrovni medzinárodných ekonomických organizácií predpokladá tesnejšiu spoluprácu a vymedzenie cieľov.

Vývoj vzťahov medzi týmito organizáciami viedol k ich formalizovaniu prostredníctvom dohôd uzatvorených v druhej polovici deväťdesiatych rokov, ktoré by mali zaistiť koherenciu prístupov, zaistiť komunikačné kanály a prostredníctvom štatútov pozorovateľov rozšíriť vzájomnú spoluprácu.

ABSTRACT

Architecture of international economic system designed after the Second World War has been accomplished by establishment of the World Trade Organization in the 90s. Responses to the changes in the world economy led to intersections in aims and instruments of International Monetary Fund, World Bank and GATT, subsequently World Trade Organization. Achieving coherence and effectiveness at the level of international economic organizations assumes closer cooperation and assignment of aims.

Evolution of relations among these organizations led to their formalization through agreements concluded in mid 90s which should assure coherence of approaches, communication channels and via observer statuses enhance mutual cooperation.

Základy inštitucionalizácie

Základy inštitucionalizácie medzinárodného ekonomického systému boli položené po druhej svetovej vojne. Pod rámcom Organizácie spojených národov mali vzniknúť tri medzinárodné ekonomické inštitúcie: Medzinárodný menový fond (IMF), Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj (IBRD) a Medzinárodná organizácia pre obchod. (ITO). Primárnym cieľom týchto medzinárodných organizácií bolo predchádzať celosvetovým ekonomickým krízam, ekonomickému nacionalizmu a podporiť obnovu svetovej ekonomiky.

Pôsobnosť IMF bola vymedzená v oblasti medzinárodných menových vzťahov: predchádzať špekulatívnym devalváciám národných mien, ku ktorým dochádzalo v 30. rokoch počas Veľkej hospodárskej krízy. IBRD mala podporiť ekonomickú obnovu po druhej svetovej vojne s primárnym zameraním na európske krajiny a ITO mala vytvoriť rámec pre znižovanie tarifných a iných bariér medzinárodného obchodu.

Ciele medzinárodných ekonomických inštitúcií

Tieto tri inštitúcie mali fungovať ako koherentný celok, o čom svedčí aj vymedzenie ich cieľov. Článok I. stanov Medzinárodného menového fondu vymedzil jeho hlavné ciele v oblastiach:

- podpory medzinárodnej menovej súčinnosti,
- podpory stability menových kurzov, zabraňovaní konkurenčnému znehodnocovaniu meny,
- napomáhania pri vytváraní mnohostrannej sústavy platieb, pri odstraňovaní devízových obmedzení, ktoré bránia rozvoju svetového obchodu

- skracovania trvania a zmiernovania stupňa nerovnováhy v medzinárodných platobných bilanciách členov
- podpory rozmachu a vyrovnávania rastu medzinárodného obchodu a zároveň s ohľadom na podporu zamestnanosti a rastu reálneho dôchodku.¹

Ciele IBRD sú formulované článkom I Dohody v oblastiach:

- hospodárskeho rozvoja členov pomocou podpory produktívnych investícií, vrátane obnovy ekonomík poškodených vojnou,
- podpory súkromných zahraničných investícií pomocou záruk, účasti v úveroch, dopĺňovania súkromného kapitálu
- podpory dlhodobého vyrovnaného rastu medzinárodného obchodu a vyrovnanie platobnej bilancie pomocou produktívnych investícií
- koordinácie poskytovania pôžičiek tak, aby bola zaistená priorita najnaliehavejších úloh.²

Ciele ITO vymedzovala Havanská charta v hlavne v oblastiach:

- podpory vyrovnaného rastu reálneho dôchodku, spotreby, výmeny tovarov a tým prispievania k vyrovnanému rastu svetovej ekonomiky,
- podpory priemyselného rozvoja menej rozvinutých krajín,
- podpory prístupov na trhy,
- podpory recipročnej a vzájomne výhodnej redukcie ciel a iných bariér medzinárodného obchodu a odstránenia diskriminačného zaobchádzania v medzinárodnom obchode³

Obecne IMF bol vnímaný ako inštitúcia, ktorej pôsobenie bolo primárne zamerané na makroekonomickú oblasť, zatiaľ čo IBRD na mikroekonomickú a ITO na otázky medzinárodného obchodu. Pôvodné vymedzenie a prelínanie cieľov IMF, IBRD a ITO predpokladalo existenciu užšej vzájomnej spolupráce. Už v auguste 1948 Dočasná komisia ITO pripravila návrh predbežných dohôd o spolupráci, ktoré predpokladali vzájomný štatút pozorovateľov a povinné konzultácie. V septembri 1948 dočasná komisia ITO dokončila zmluvu o vzťahoch medzi ITO a IMF, ktorá zakotvovala povinnosti vzájomných konzultácií, koordinácie politik a inštitucionálny rámec potrebný na zaistenie koordinačnej politiky.⁴ Formalizovanie spolupráce medzi vznikajúcimi medzinárodnými ekonomickými inštitúciami bolo poznačené nasledujúcim vývojom.

Neúspech vzniku Medzinárodnej organizácie pre obchod

Súčasťou medzinárodného inštitucionálneho rámca po druhej svetovej vojne sa nestala Medzinárodná organizácia pre obchod, a to aj napriek tomu, že tzv. Havanskú chartu podpísalo 54 z 56 účastníkov konferencie. S jej ratifikáciou reálne začala iba Libéria a Austrália, ostatné zmluvné strany ratifikáciu podmieňovali postupom v Spojených štátoch amerických, kde obchodné ako aj politické elity kritizovali jej obsah s poukazom na dopad na suverenitu Spojených štátov. Aj napriek opakovaným snahám prezidenta Harryho Trumana Kongres

---

¹ Articles of Agreement of the International Monetary Fund,
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>

² IBRD Articles of Agreement,
<http://siteresources.worldbank.org/EXTABOUTUS/Resources/ibrd-articlesofagreement.pdf>

³ Charter of International Trade Organisation,
<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decad057.htm>

⁴ Ahn Dugkeun: Linkages between International Financial and Financial Institutions: IMF, World Bank and WTO, str. 7

odmietol Chartu ratifikovať a v roku 1950 prezident oznámil neurčité posunutie participácie v ITO. Podobne vo februári 1951 reagovali Veľká Británia a Holandsko.

Medzinárodný rámec primárne zameraný na podporu medzinárodného obchodu zaplnila Všeobecná dohoda o clách a obchode (GATT), ktorá bola pôvodne zamýšľaná ako dočasná a predmetom limitovaná dohoda. Idea budúceho začlenenia GATT do ITO viedla k tomu, že obsahovala základné princípy ITO, a to reciprocitu a doložku najvyšších výhod ako určitý systém riešenia sporov. Druhý pokus z roku 1956 o vytvorenie medzinárodnej organizácie, ktorá by nahradila GATT, Medzinárodnej organizácie pre obchodnú spoluprácu skončil tiež neúspešne.

Nárast potreby spolupráce

Potreba rozšírenej spolupráce medzi medzinárodnými ekonomickými inštitúciami postupne narastala s tým, ako tieto inštitúcie reagovali na zmeny v medzinárodných politických a ekonomických vzťahoch.

Prvou premenou prešla IBRD, ako inštitúcia primárne zameraná na ekonomickú obnovu povojnovej Európy, sa po ukončení Marshallovho plánu preorientovala na rozvojový svet. Od šesťdesiatych rokov sa orientovala na realizáciu kapitálovo náročných projektov v rozvojových krajinách, od osemdesiatych rokov sa zamerala na riešenie problémov zadlženosti rozvojových štátov a na projektové financovanie podporujúce celé sektory.⁵

Zmena rámca fungovania IMF súvisela so zánikom bretton-woodského menového systému. Bretton-woodsky menový systém predpokladal špecifické zdroje a pôsobnosť IMF v prostredí fixných menových kurzov. V novom systéme charakterizovanom poklesom významu amerického doláru, väčšou pluralistickosťou menových systémov poklesol význam IMF. V prípade plávajúcich menových kurzov, keď sa predpokladá jeho zmena a automatické prispôbenie platobnej bilancie, poklesol význam IMF vo vzťahu k medzinárodnému obchodnému systému a určitým spôsobom aj jeho legitimita. Tým sa narušil najnápadnejší vzťah medzi medzinárodnými obchodnými inštitúciami a IMF ako vzťah medzi obchodných obmedzení z dôvodu ťažkostí platobných bilancií. S plávajúcimi menovými kurzami členské štáty prestali využívať možnosť uplatnenia importných obmedzení k riešeniu problémov platobných bilancií, ktoré boli využívané na zakrytie mnohých kvantitatívnych obmedzení.⁶ Do rozpadu bretton-woodského menového systému fungovanie IMF a IBRD bolo obecné považované za úspešné, s rozpadom tohto menového systému sa zamerali na problematiku rozvojových krajín a zhoršilo sa ich vonkajšie hodnotenie. Odlišovanie IMF ako inštitúcie primárne zameranej na makroekonomické otázky a IBRD ako inštitúcie zaoberajúcej sa mikroekonomickými otázkami, prestalo byť vnímané, a pôvodná špecializácia sa postupne narušila. Od polovice šesťdesiatych rokov sa problémami rozvojových krajín začína intenzívnejšie zaoberať aj GATT. Mierny posun, ústupky v otázke problémov rozvojových krajín, vystúpil už počas Kennedyho a Tokijského kola obchodných rokovaní, ale až Urugvajské kolo viedlo ku koncentrovaniu snáh o ich riešenie.

Obecne sa všetky tri inštitúcie zamerali na podporu ekonomického rastu v rozvojových krajinách, s čím súvisí prelínanie vzájomných cieľov. IMF, IBRD a GATT sa menej dostávali do sporov v období bretton-woods, kedy mali relatívne presne vymedzené oblasti pôsobnosti. Bretton Woods predstavovala kvalitatívne iný rámec činnosti týchto medzinárodných inštitúcií. IMF v rámci Bretton-Woods mala vymedzenú pôsobnosť v oblasti vyrovnávania platobných bilancií pri fixných menových kurzoch, IBRD primárne poskytovala dlhodobé úvery rozvojovým krajinám a GATT sa zaoberala sektorovou liberalizáciou obchodu.

---

⁵ Hitzgerová Gabriela: *Instituce ve světové ekonomice*, str. 63

⁶ Ahn Dugkeun: *Linkages between International Financial and Financial Institutions: IMF, World Bank and WTO*, str. 11

Prelínanie cieľov, nástrojov viedlo ku „konkordátu“ medzi IMF a IBRD z roku 1989, ktorý vymedzil rozdelenie aktivít medzi obe organizácie na základe primárnych zodpovedností. Otázkou štrukturálnych a obchodných reforiem zaradil do primárnych zodpovedností IBRD resp. skupiny Svetovej banky.

Dotvorenie inštitucionálneho rámca

Organizačný rámec, navrhnutý povojnovými architektmi medzinárodnej spolupráce, bol dotvorený až ôsmym, tzv. Urugvajským kolom multilaterálnych obchodných rokovaní, ktoré prebiehalo v rokoch 1986 až 1993 a formálne bolo ukončené podpísaním Marrakéškej deklarácie 15. apríla 1994. Základný dokument Urugvajského kola predstavuje Dohoda o založení Svetovej obchodnej organizácie (WTO), ktorá sa stala nástupníckou organizáciou GATT. Ciele WTO, ktoré sú značne podobné cieľom GATT, vymedzuje úvod dohody o založení WTO v oblastiach zvýšenia životnej úrovne, dosiahnutia plnej zamestnanosti, stabilného rastu reálneho dôchodku, rastu produkcie a obchodu s tovarmi a službami. Novým prvkom oproti GATT je koncepcia udržateľného rozvoja, ochrany životného prostredia.⁷ S úvahami do vytvorenia WTO sa do popredia dostala aj otázka, ako má byť táto nová inštitúcia začlenená do rámca medzinárodných ekonomických inštitúcií aby bola zaistená koherentnosť a to aj s ohľadom na širšie ciele WTO v porovnaní GATT.

Deklarácia z Punta del Este z roku 1986, keď ministri rozhodli o začatí nového kola obchodných rokovaní dala mandát skupine FOGS (The Uruguay Round negotiating group on the Functioning of the GATT System), ktorá sa mala zamerať na zvýšenie koherencie vo vytváraní globálnej ekonomickej politiky cez posilnenie vzťahov s inými medzinárodnými organizáciami.⁸ Agenda koherencie počas Urugvajského kola bola z veľkej časti ovplyvnená existenciou výrazných platobných nerovnôh v osemdesiatych rokoch. Z jednej strany výrazne rástol deficit platobnej bilancie Spojených štátov amerických a z druhej strany narastali prebytky Japonska. Z toho pramenili obecné obavy z protekcionizmu USA a snaha cez koherenciu medzi medzinárodnými ekonomickými inštitúciami tento prvok v americkej politike oslabiť.

Väčšina rozvinutých krajín navrhovala formalizovanú spoluprácu medzi inštitúciami, zatiaľ čo rozvojové krajiny boli kritické k formalizovanej spolupráci, obávali sa krízovej kondicionality v prístupoch inštitúcii.⁹ Obavy z užšej formalizovanej spolupráce medzi IBRD, IMF a WTO pramenili aj z odlišností v hlasovacích systémoch inštitúcií. Z jednej strany GATT/WTO bola založená na princípe jednomyselnosti, z druhej strany IBRD a IMF bola založená na princípe akciovej spoločnosti, kde hlasovacia sila členského štátu závisí od jeho finančného podielu. Táto dichotómia viedla k úvahám, že v prípade užšej spolupráce týchto troch organizácií môžu krajiny so silným hlasovacím potenciálom v IBRD, IMF využiť túto moc k „potrestaniu“ resp. „ovplyvneniu“ krajín narušujúcich WTO dohody.

Výsledkom rokovaní FOGS bola ministerská Deklarácia o prínose Svetovej obchodnej organizácie k dosahovaniu vyššej koherencie v medzinárodnej ekonomickej politike (Declaration on the Contribution of the World Trade Organisation to Achieving Greater Coherence in Global Economic Policymaking), ktorou vyzvali WTO, IBRD a IMF, aby posúdili implikácie novej spolupráce WTO s Bretton-woodskými inštitúciami, ako aj formy

---

⁷ Agreement Establishing World Trade Organisation, http://www.wto.org/English/docs_e/legal_e/04-wto.pdf

⁸ Ministerial Declaration on the Uruguay Round, Declaration of 20 September 1986,

⁹ Ahn Dugkeun: Linkages between International Financial and Financial Institutions: IMF, World Bank and WTO, str. 7

takejto spolupráce s ohľadom na vyššiu koherenciu medzinárodnej tvorby globálnej ekonomickej politiky.¹⁰

Formalizovanie spolupráce medzi IMF, IBRD a WTO nevychádza iba z nových záväzkov vyplývajúcich zo záverov Urugvajského kola. Článok V dohody o Svetovej banke ju zaväzuje k spolupráci s medzinárodnými organizáciami, ktoré majú špecializované úlohy v súvisiacich oblastiach.¹¹ Rovnaký záväzok je formulovaný aj v článku X Stanov Medzinárodného menového fondu. Aj zmluva o GATT vymedzovala konzultácie s IMF v otázkach platobných bilancii. Vzťah GATT k IBRD bol daný cieľom podpory ekonomického rozvoja cez podporu obchodu. GATT vo vzťahu k ekonomickému rastu rozvojových krajín mala podporovať export a prístup na exportné trhy.

Výsledkom bola dohoda medzi WTO a IMF z roku 1996 a dohoda medzi WTO a IBRD a Medzinárodným združením pre rozvoj (IDA) z jari 1997. Ideou dohôd medzi WTO a IMF, a WTO a IBRD nebolo podriaďovať WTO politikám IMF a IBRD, ale zvýšiť legitimitu novo založenej organizácie a cez spoluprácu s už etablovanými inštitúciami napojiť WTO na bretton-woodské inštitúcie a zvýšiť koherenciu v medzinárodných ekonomických vzťahoch. Obecné prirodzený rámec spolupráce medzi inštitúciami podporil pracovný program WTO deklarovaný na ministerskej konferencii v katarskom Dohá, ktorý je zameraný hlavne na oblasť ekonomického rozvoja.¹²

Spolupráce IMF, IBRD a WTO

Dohoda medzi IMF a WTO je takmer identická s dohodou medzi Svetovou bankou a WTO, aj keď vo vzťahu k IMF je formulovaná o niečo detailnejšie ako vo vzťahu k Svetovej banke.

Dohody o spolupráci sú zamerané na tri základné prvky. Po prvé umožňujú WTO dosahovať vyššiu koherenciu v globálnych ekonomických vzťahoch spoluprácou s IMF a IBRD. Po druhé poskytujú komunikačné kanály medzi organizáciami a po tretie, cez štatúty pozorovateľov v určitých rozhodovacích telesách rozširuje spoluprácu.

Preambuly dohôd medzi IMF a WTO a medzi Svetovou bankou a WTO uznávajú potrebu posilnenia vzájomných vzťahov, uznávajú tiež prepojenosť vzájomných politik a odvolávajú sa na spoluprácu, ktorá existovala v predchádzajúcich desaťročiach medzi IMF, Svetovou bankou a zmluvnými stranami Všeobecnej dohody o clách a obchode a na potrebu pokračovania a posilnenia takýchto vzťahov.

Článok I dohody medzi IMF a WTO ako aj dohody medzi WTO a IBRD, IDA ustanovuje spoluprácu v rámci plnenia ich mandátov. Podľa správy generálneho riaditeľa WTO z 6. marca 2007 sa spolupráca s IMF a IBRD rozšírila vo všetkých oblastiach aktivity WTO mimo systému riešenia sporov, s cieľom posilniť obchodné vzťahy rozvojových krajín a využívať výnosy z účasti v medzinárodnom obchodnom systéme. Správa uvádza, že došlo k posunu v obsahu spolupráce, v prvých rokoch jej formalizovanej existencie sa sústredila na otázku obchodne politických reakcií novovznikajúcich trhov na finančné krízy. Jednou z hlavných úloh bolo udržať otvorené trhy, aby sa krajiny postihnuté finančnou krízou mohli zotaviť prostredníctvom exportu.

Podľa tejto správy ďalšou prioritou medzinárodného spoločenstva bola a stále je integrácia najmenej rozvinutých krajín do svetovej ekonomiky. V súlade so závermi prvej

---

¹⁰ Declaration on the Contribution of the World Trade Organisation to Achieving Greater Coherence in Global Economic Policy-making, http://www.wto.org/English/docs_e/legal_e/32-dcohr.pdf

¹¹ IBRD Articles of Agreement

¹² Wilkinson Rorden, Raith Raimun, Howse Robert, Nicolaidis Kalypso: Global Trade Governance: the WTO at the Crossroads, str. 23

ministerskej konferencie WTO v Singapore sa spolupráca IMF, IBRD a WTO spolu s ITC, UNDP a UNCTAD zamerala na podporu prístupov na trhy najmenej rozvinutých krajín a na vytvorenie Integrovaného rámca (Integrated Framework), ktorého cieľom je zahrnutie obchodu do národných rozvojových plánov najmenej rozvinutých krajín a poskytovanie technickej asistencie.¹³

Dohody o spolupráci vymedzujú tri základné formy spolupráce medzi organizáciami: *konzultácie, štatúty pozorovateľov a technickú asistenciu a finančné programy.*

Konzultácie

Prvú formu spolupráce, a to pravidelné konzultácie, vymedzujú články II dohôd, ktoré vymedzujú obecné povinnosti konzultácií s ohľadom na dosahovanie vyššej koherentnosti v medzinárodných ekonomických vzťahoch.¹⁴ To predpokladá presnejšie vymedzenie pôsobnosti jednotlivých inštitúcií.

Článok III. zmluvy medzi WTO a IMF zachytáva špecifické postavenie IMF v oblasti obchodných reštrikcií z dôvodu problémov platobných členov. Stanovuje, že IMF má informovať WTO o rozhodnutiach schvaľujúcich obmedzenia platieb alebo transferov alebo rozhodnutiach schvaľujúcich diskriminačné menové dohody. Táto povinnosť vychádza ako z článku VIII Stanov IMF, podľa ktorého žiadny člen nesmie bez súhlasu IMF uvaliť reštrikcie na platby a transfer bežných medzinárodných transakcií, tak aj z Dohody o WTO, ktoré stanovujú, že WTO môže požiadať IMF, aby rozhodol o primeranosti rezerv člena a citlivosti jeho vonkajšej pozície, či adekvátne uvažuje reštrikcie z dôvodu platobných bilancií, ktoré sú ináč nekonzistentné so záväzkami WTO.¹⁵ Povinnosť konzultovať a prijať jeho rozhodnutia v otázkach vzťahu platobných bilancií vymedzuje pôsobnosť IMF.

Štatút pozorovateľa

Základ vzájomnej spolupráce, vo forme vzájomného poskytnutia štatútov pozorovateľov, definujú nasledovné články. Článok IV. umožňuje IMF zúčastňovať sa na konzultáciách Výboru pre platobné bilancie WTO. Obecne výbory WTO sú otvorené všetkým členom, ktorí majú záujem o participáciu v nich, a preto pozostávajú z krajín s rôznymi záujmami. Napríklad Výbor pre obchod a rozvoj má širokú základňu a pozostáva z takmer všetkých členov, zatiaľ čo Výbor pre platobné bilancie mal v roku 2006 iba 40 členov. Môže to ukazovať na záujem o jednotlivé otázky. Štatút pozorovateľa WTO vo vrcholných orgánoch Svetovej banky, Rady guvernérov, vymedzuje článok III. Rovnako Svetovej banke udeľuje tento štatút na rokovaníach Ministerskej konferencie WTO.

Článok V pozýva sekretariát WTO na rokovania Výkonného výboru IMF v otázkach všeobecných a regionálnych obchodných politík a diskusií World Economic Outlook v otázkach medzinárodného obchodu. Obdobný záväzok má aj Svetová banka.

Podľa článku VI, resp. V, WTO má povinnosť pozvať pozorovateľa IMF na rokovania Ministerskej konferencie, Generálnej rady, Orgánu pre dohľad obchodnej politiky, troch sektorových výborov, Výboru pre obchod a rozvoj, Výboru pre regionálne obchodné dohody, Výboru pre obchodné aspekty investičných opatrení, Výboru pre obchod a životné prostredie

---

¹³ Coherence in Global Economic Policy-making, Report by the Director General, World Trade Organisation, http://docsonline.wto.org/GEN_viewerwindow.asp?http://docsonline.wto.org:80/DDFDocuments/t/WT/TF/COHS12.doc

¹⁴ Agreement between the International Monetary Fund and the World Trade Organization a Agreement between the International Bank for Reconstruction and Development, the International Development Association and the World Trade Organisation, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sd/index.asp?decision=DN26>

¹⁵ Allen Mark: Review of Fund Work on Trade, str. 36

a ich pomocných orgánov (mimo Výboru pre rozpočet a financovanie, Orgánu na urovnávanie sporov). WTO má povinnosť pozvať pozorovateľa IMF na jednaniach Orgánu na urovnávanie sporov, pokiaľ budú prerokúvané otázky relevantné pre IMF. WTO môže pozvať IMF na jednania ďalších orgánov, ak po vzájomnej konzultácii dospejú k záveru, že by bola v spoločnom záujme.

Logicky pre rokovania v jednotlivých orgánoch si podľa článku VII resp. VI majú povinnosť vopred si odovzdať relevantnú agendu.

Technická asistencia a finančné programy

Podľa článku VIII. sa IMF a WTO majú písomne informovať o svojich názoroch na otázky spoločného záujmu, čím by sa mala eliminovať nekonzistentnosť prístupov k riešeniu medzinárodných ekonomických prístupov. Podľa článku VIII. zmluvy medzi WTO a IBRD sa tieto dve inštitúcie majú informovať a vymieňať si názory na otázky spoločného záujmu s ohľadom na zaistenie konzistencie a vzájomne sa podporujúcich programov. Majú povinnosť sa pravidelne informovať o svojich programoch a aktivitách vo vzťahu k medzinárodnému obchodu.¹⁶ Tieto články predstavujú reakciu na kritiku rozvojových krajín, že dostávali protichodné odporúčania od IMF a Svetovej banky.

Tvorbu vzájomne sa podporujúcich programov je možné chápať minimálne v dvoch rovinách. V prvej rovine ako podporu integrácie členského štátu do WTO, keď treba podporiť nielen transformáciu regulačného a právneho rámca, ale hlavne reštrukturalizáciu domácej ekonomiky s ohľadom na negatívne dopady vyplývajúce z liberalizácie obchodu. Prístup do WTO by mal byť podporený finančnou asistenciou IBRD, aby prístupujúca krajina bola schopná udržať domáce reformy a zároveň liberalizovať svoje vonkajšie vzťahy. Druhou rovinou je širšie využívanie finančných podporných programov, vo vzťahu k otázkam medzinárodného obchodu. WTO disponuje len veľmi obmedzenými zdrojmi a nie je schopná reagovať na krátkodobé negatívne dopady liberalizácie vonkajších vzťahov.

IMF vytvoril v roku 2004 Obchodný integračný mechanizmus (Trade Integration Mechanism - TIM) a v roku 2005 facilitu exogénnych šokov (Exogenous Shocks Facility – ESF). TIM sa zameriava na pomoc krajinám, ktoré sú postihnuté šokmi z procesu multilaterálnej liberalizácie a bol zameraný na zmiernenie obáv rozvojových krajín z implementácia pravidiel WTO. V júli 2006 sa Madagaskar stal tretou krajinou po Dominikánskej republike a Bangladéši, ktorá získala podporu z TIM.

ESF je zameraný na poskytovanie finančnej asistencie krajinám, ktoré čelia exogénnym externým šokom, ktoré sú definované ako akákoľvek negatívna udalosť, ktorá má negatívny dopad na ekonomiku a ktorá je pod kontrolou vlády.

Článok IX., resp. VII., udáva povinnosť vytvoriť vhodné procedúry spolupráce, vrátane prístupu k databázam, výmene názorov na kompetenčné a politické otázky.¹⁷ Na základe toho článku WTO poskytuje on-line prístup do svojej Integrovannej databázy a k schémam záväzkov členov WTO. WTO má prístup k elektronickým kópiám správ ohľadom pravidelných konzultácií podľa článku IV, ktoré predstavujú najvýznamnejší nástroj získavania dát od členských štátov.

Podľa článku X. IMF má povinnosť konzultovať otázky potenciálnej nekonzistentnosti medzi diskutovanými opatreniami s členským štátom a záväzkami členského štátu z dohody o WTO. Táto povinnosť platí aj opačne.

Podľa článku XI. má IMF poskytnúť WTO obecné reporty a správy vytvorené na základe konzultácií podľa článku IV. Podobnú povinnosť má WTO podľa článku XII. Výmena

---

¹⁶ Agreement between the International Monetary Fund and the World Trade Organization a Agreement between the International Bank for Reconstruction and Development, the International Development Association and the World Trade Organisation,

¹⁷ Tamtiež

názorov a informácií v obchodne zameraných otázkach je dôležitým predpokladom väčšej kompaktnosti v medzinárodných ekonomických vzťahoch. Mnoho dokumentov sekretariátu WTO spolieha na vstupy, ktoré poskytuje IMF a IBRD. Podobne IMF a IBRD využívajú informácie od WTO a to hlavne z dôvodu, aby ich odporúčania boli konzistentné s pravidlami WTO.

Obchodne orientovaná technická asistencia sa rozšírila u Svetovej banky tým, že menovala obchodných koordinátorov v každom zo svojich 6 regionálnych stredísk, ktorí zabezpečujú strategický prístup k budovaniu kapacít. Inštitút Svetovej banky je základným nástrojom v oblasti technickej assistencie, medzi jeho ciele patrí asistovať členským vládam pri: i) vytváraní vhodnej obchodnej politiky, ii) zvyšovaní schopnosti efektívne participovať vo WTO, iii) a pochopení výnosov a nákladov väčšej otvorenosti.¹⁸

Medzinárodný menový fond názorne prostredníctvom nasledovnej tabuľky ukazuje na rozdelenie aktivít medzi IMF, Svetovú banku a WTO v obchodnej oblasti, kde sa primárne prelínajú ich ciele:

	IMF	Svetová banka	WTO
Medzinárodná architektúra v oblasti obchodu	- Článok VIII. - Štandardy hospodárskej politiky (Standards and Codes) (finančné služby, spolu so Svetovou bankou)	- Štandardy hospodárskej politiky (Standards and Codes) (finančné služby, spolu so Svetovou bankou)	- Vyjednavací mechanizmus - Riešenie sporov - Prístupový proces
Dohľad	- Správy podľa článku IV. - Vybrané štúdie - World Economic Outlook	- Ekonomické a sektorové správy - Asistenčné stratégie pre krajiny - Diagnostická obchodne integračná štúdia - Global Economic Prospects	- Prehľad obchodných politík (Trade Policy Review) - World Trade Report - podkladové štúdie
Podpora pomocou programov	- Asistenčné úvery (Stand-by agreements) - Facilita pre zníženie chudoby a podporu trvalého rastu (PRGF) - Obchodný integračný mechanizmus	- Adaptačné úvery (adjustment lending) - Úvery v oblasti uľahčenia obchodu - Infraštruktúra pre obchod	Nemá žiadne úverové ani poradenské kapacity
Technická asistencia	- daňová a colná reforma	- tvorba kapacít - colná reforma - regionálne obchodné dohody	- tvorba kapacít - semináre
Výskum	- výskum v oblasti makroobchodných otázok	Široký výskum so zameraním na sektory, mikro vzťahy a inštitúcie	Zameranie výskumu na otázky prístupu na trh

Zdroj: Review of Fund Work on Trade, IMF, 2005

¹⁸ Coherence in Global Economic Policy-making, Report by the Director General, World Trade Organisation

Je spolupráca schopná zabezpečiť vymedzené ciele?

Súčasný medzinárodný ekonomický vzťahy sú charakterizované rastúcou dynamikou. Existencia spolupráce medzinárodných organizácií musí zohľadniť špecifiká vyplývajúce z koordinácie medzi organizáciami založenými na základe medzinárodných zmlúv. Tieto zmluvy sa vyznačujú značnou rigiditou, tendenciou byť nemenné, z čoho vyplýva nižšia prispôbovacia schopnosť v prípade nových problémov v medzinárodných ekonomických otázkach. Ďalšou formou rigidity vo vzťahu k dosahovaniu vymedzených cieľov je otázka suverenity štátov.

Obecne sa prijíma, že v globalizovanej ekonomike sa znižuje schopnosť tvorby ekonomickej politiky z roviny štátu. V tomto bode pre podporu činnosti medzinárodných organizácií a akceptáciu ich nástrojov má zásadný význam rozpoznanie zvýšenej schopnosti efektívneho riešenia globálnych ekonomických problémov cez medzinárodnú spoluprácu.

V tejto situácii narastá potreba medzinárodnej koordinácie. Od vzniku IMF, IBRD a následne WTO došlo k tesnejšiemu prieniku nástrojov a cieľov týchto organizácií, zamerali sa na problematiku rozvojových krajín. Komplexnosť cieľov implicitne predpokladá tesnejšiu a zároveň presnejšie vymedzenú vzájomnú spoluprácu, ktorá je základným predpokladom efektivity. Oblasť spoločného výskumu v sebe nesie potenciál postupného nájdenia spoločných postojov k otázkam riešenia jednotlivým problémom svetovej ekonomiky, priradenia efektívnych nástrojov na dosahovanie cieľov.

Skutočnosťou ale naďalej ostáva, že medzinárodné inštitúcie budú schopné dosahovať svoje ciele, iba ak krajiny budú akceptovať prijaté záväzky a budú schopné využívať príležitosti, ktoré vychádzajú z ich aktivít.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Ahn Dugkeun: *Linkages between International Financial and Financial Institutions: IMF, World Bank and WTO*, 2006, http://www.kdischool.ac.kr/download/Faculty_resume/w00-03.pdf
2. Allen Mark: *Review of Fund Work on Trade*, International Monetary Fund, 2005, www.imf.org/external/np/pp/eng/2005/020705.pdf
3. Hitzgerová Gabriela: *Institute ve světové ekonomice*, VŠE, 2003, ISBN 80-245-0551-7
4. Marková Jana: *Mezinárodní měnové instituce*, VŠE, 2002, ISBN 80-245-0431-6
5. Ostry Sylvia: *Coherence in Global Policy - Making: Is it Possible?* 1999, http://www.utoronto.ca/cis/ostry/docs_pdf/chatham.pdf
6. Richardson Martin (ed.): *Globalization and International Trade Liberalization: Continuity and Change*, University Press, Cambridge, 2000, ISSN-1782-2424
7. Sutherland Peter: *The Future Of The WTO*, World Trade Organization, 2004, http://www.wto.org/english/thewto_e/10anniv_e/future_wto_e.pdf,
8. Van Niekerk, A.J.: *Global Economic Governance: An Institutional Critique*, 2006, http://www.uibk.ac.at/csi/conferences/papers2006/paper_2006-niekerk.pdf
9. Wilkinson Rorden, Raith Raimun, Howse Robert, Nocolaidis Kalypso: *Global Trade Governance: the WTO at the Crossroads*, European Policy Centre Working Paper No. 26, ISSN-1782-2424

KONTAKT

Ing. Radoslav Jusko
Katedra svetovej ekonomiky
Fakulta medzinárodných vzťahov
Vysoká škola ekonomická v Prahe
E-mail: juskoradoslav@yahoo.com

MEDZINÁRODNÁ IDENTITA RUSKEJ FEDERÁCIE A JEHO POSTAVENIE V SYSTÉME MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Mgr. Andrej Eštvanič

ABSTRAKT

Po skončení studenej vojny sa na mape Euroázie objavilo množstvo nových štátov, ktoré museli nanovo hľadať svoje miesto v systéme medzinárodných vzťahov. Medzi ne patrila aj Ruská federácia, ako nástupnícky štát Sovietskeho zväzu. Tím sa Rusko ocitlo v situácii, kedy muselo nanovo definovať svoje národné záujmy a svoju politickú orientáciu. Tento proces prebiehal v zložitých podmienkach prechodného obdobia štátu, kedy sa začali formovať nové pohľady na zahraničnú politiku krajiny, ktoré ostro kontrastovali s tými starými. Tieto názory našli svoje uplatnenie v reálnej politike v rôznej miere, v závislosti od zmien na najvyšších politických postoch.

ABSTRACT

Some new states appeared on the map of the Euroasia after the end of the cold war. These states had to newly seek for their place and position in the system of international relations. One of these states was Russian Federation, as a successor of the Soviet Union. Russian find itself in a situation, when it must define its new role in the world and of course its new political orientation and national interest. This process was being continued in transition period conditions. During this period formed new sights on the foreign policy of the state, which deeply contrasted with the old sights.

ÚVOD

Po rozpade Sovietskeho zväzu, ktorý znamenal koniec bipolarity, sa systém medzinárodných vzťahov v Európe, ale aj v celom svete značne zmenil. Existencia Ruska ako samostatného a nezávislého štátu nútila ruské vedenie zamyslieť sa nad budúcim osudom štátu – nad politicko-sociálnym modelom, nad ekonomickým rozvojom, zahranično-politickou stratégiou, ktorá by sa opierala o jasne sformulované národné záujmy a adekvátne by hodnotila možnosti štátu na ich realizáciu. Tak ako niekoľkokrát predtým v histórii bolo Rusko nútené znovu budovať nový politický a ekonomický systém, novú ideológiu, nájsť nových politických spojencov a ekonomických partnerov v zahraničí.¹

Hlavnou úlohou politického vedenia v zahranično-politickej oblasti a v oblasti bezpečnosti bolo definovať miesto a úlohu Ruska v novom systéme medzinárodných vzťahov, sformulovať národné záujmy a realizovať ich na medzinárodnej scéne.

Po odstránení ideologických bariér musela Moskva zmeniť vzťahy s bývalými historickými oponentmi Sovietskeho zväzu, čo predstavovalo pre nové ruské vedenie v medzinárodných vzťahoch neľahkú úlohu. V tejto spojitosti musela Jeľcinová administrácia definovať nové postavenie Ruska vo svete, novú postsovietskú identitu štátu. Je samozrejmé, že Rusko sa nemienilo vzdať svojho postavenia veľmoci. Rusko bolo legitímnym nástupcom Sovietskeho zväzu – stálym členom Bezpečnostnej rady OSN a malo jeden z najväčších jadrových potenciálov na svete. Ako bude Rusko definovať svoje postavenie na medzinárodnej aréne záviselo predovšetkým od jeho záujmov a potenciálu.

Formovanie zahranično-politických cieľov v mnohom záviselo od určenia vlastnej identity. Historicky sa Rusko prezentovalo ako unikátny štát, ktorý stál na križovatke Ázie

---

¹ Arbatov A. G.: Bezopasnosť: rossijskij vybor, Moskva, EPIcentr 1999, s. 16

a Európy. Geopolitické postavenie Ruska naozaj malo obrovský vplyv na vnútropolitický vývoj a na zahraničnú politiku.

Bez ohľadu na rôzne politické definície Európy, Rusko je historicky, kultúrne a geograficky jej neoddeliteľnou súčasťou. Aj keď Rusko bolo vždy súčasťou európskej civilizácie a Európa bola vždy najdôležitejším faktorom jeho zahraničnej politiky, predsa len stálo na kraji kontinentu a nedá sa povedať, že by bolo úplne integrované do európskeho sociálneho a ekonomického života. Mnohé kultúrne protiklady, ktoré Rusko často odďaľovalo od procesov európskeho rozvoja, spôsobovali, že sa objavovali mnohé ideologické a politické teórie o unikátnosti Ruska, neobyčajnom systéme hodnôt a o jeho jedinečnej historickej misii. Je pochopiteľné, že diskusie o ruskej ceste a výbere nadobudli špecifický zmysel práve po rozpade Sovietskeho zväzu a komunistického systému v Rusku.²

Problematika ruskej identity má okrem kultúrneho aj geografický rozmer. Každá z politických ruských elít preferuje líniu, ktorá je jej najbližšia. Niektorí politici zdôrazňujú slovanské korene Rusov. Iní zasa trvajú na tom, že Rusko vždy bolo ázijskou veľmocou, alebo naopak európskou. Najrozšírenejším je však názor, že Rusko je jediným euroázijským štátom na svete, a preto jeho civilizačnou misiou je zabezpečovať kultúrne vzťahy medzi Východom a Západom, čo sa neskôr začalo nazývať „mostom civilizácií“.³

Aplikácia týchto koncepcií v praxi bola v určitom zmysle spojená s národnými záujmami štátu. Hneď po rozpade Sovietskeho zväzu, keď mnohé ruské menšiny v bývalých sovietskych republikách čelili hrubému porušovaniu ľudských práv, väčšina politických strán zdôrazňovala fakt, že Rusko je slovanský štát. Bývalý prezident Boris Jeľcin používal tento argument pri pokuse vytvoriť „Slovanskú úniu“ s Bieloruskom a Ukrajinou, alebo pri snahe zbližiť sa so slovanskými štátmi v strednej Európe. Takí politici ako Zjuganov a Žirinovský hrali na slovanskú kartu, zvyrazňujúc svoj antizápadný postoj v období vojny v Juhoslávii, na čom získali bohatý politický kapitál.⁴

Za posledných 300 rokov však vládnuca trieda z politických, strategických, kultúrnych a ekonomických dôvodov zdôrazňovala nutnosť integrácie s Európou. Vzájomné vzťahy s Európou zabezpečovali Rusku miesto v modernom svete. Tento fakt si uvedomoval nielen Peter Veľký, ale aj Michail Gorbačov. Gorbačovova zahraničná politika, rovnako ako prvého ministra zahraničných vecí Jeľcinovej administrácie Kozyreva, bola postavená predovšetkým na zvýšení úlohy Ruska na medzinárodnej scéne prostredníctvom bližšej participácie na európskych procesoch. Rozšírenie NATO na východ a vojenská operácia v Kosove len podnietila kritiku podobnej zahranično-politickej línie v Rusku a donútila ruské vedenie prehodnotiť svoje pozície.⁵

Geografické postavenie Ruska logicky prispelo k tomu, že sa objavili teórie, ktoré propagovali skôr ázijský smer. Slovanstvo, ktoré chápalo Rusko ako súčasť Európy sa pokladalo za domov intelektuálneho osvietenia a pokroku. Na druhej strane Ázia pre mnohých reprezentuje barbarskú minulosť a najväčšiu a najsilnejšiu ázijskú krajinu Čínu na západe ako komunistický štát mnohí pokladajú za jednu z hlavných hrozieb medzinárodnej bezpečnosti. Zástancovia názoru, že Rusko je predovšetkým ázijsky štát, majú silný geografický argument. Rusko predsa z väčšej časti svojho územia leží na území Ázie, s bohatými rezervami nerastných surovín.⁶

---

² Afanasijev J. A.: *Opasnaja Rossija*, Moskva, RGGU 2001, s. 59

³ Lo B.: *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era, Reality, Illusion and Mythmaking*, ALGRAVE 2002, s. 23

⁴ Tam tiež, s. 24-26

⁵ Jakunin V. I.: *Formirovanie geostrategii Rossii*, Moskva, MYSL 2005, s. 24

⁶ Tam tiež, s. 27

Najväčšiu popularitu si teda na ruskej politickej scéne získala idea euroázijského štátu. Termín Euroázia sa používa v dvoch významoch. Po prvé, v geografickom, v rámci ktorého sa Euroázia považuje za akýsi superkontinent spájajúci Európu a Áziu. Druhý význam má kultúrny charakter a vystihuje geografický priestor s unikátnou kultúrou spájajúcu ako európsku tak aj ázijskú.⁷ Táto koncepcia, ako žiadna iná vystihuje podľa mnohých politikov tajomnú unikátnosť ruského charakteru. Idea euroázijstva zároveň vystihuje obrovské geografické rozmery štátu, čo dovoľuje Rusku rozšíriť svoje národné záujmy na všetky svetové strany. Rusko ako euroázijský štát sa automaticky stáva globálnou, a nie regionálnou veľmocou, čo mu dovoľuje viesť dialóg so všetkými svetovými centrami moci dnešného sveta – Spojené štáty, Západná Európa, Čína, Japonsko a arabský svet. Táto koncepcia v kombinácii s ruským jadrovým potenciálom zabezpečuje Rusku postavenie svetovej veľmoci. Prezентuje Rusko ako integrovaného hráča tak v Európe ako aj v Ázii, a zároveň ako garanta vzťahov industrializovaného severu a nevyspytateľného juhu. V sumare táto koncepcia predstavuje pre Rusko niečo, čo mu zabezpečuje postavenie aktívneho hráča v rôznych medzinárodných procesoch.⁸

Dve storočia tatarsko-mongolského jarma a prakticky stály kontakt s ázijskými etnickými skupinami bezpochyby zanechali stopy v ruskej kultúre, podobne ako mauritánska kultúra zanechala stopy v Španielsku. Tento vplyv sa však málo odrazil na politickej alebo ekonomickej mentalite. To, čo sa v ruskej kultúre zvykne nazývať „aziatčinou“, je často iba na prvý pohľad totožné s ázijským despotizmom. Autoritárnym a totalitárnym štádiom rozvoja prešli aj mnohé európske národy. Svoju najväčšiu ideológiu – marxizmus, prijalo Rusko práve z Európy. Po roku 1991 Rusko prijalo európsky a v širšom slova zmysle západný model (aj keď s veľkými omylmi) ekonomickej slobody, politického pluralizmu a demokracie.⁹

Aj keď ázijské národy vždy tvorili značnú časť (do 25%) Ruského impéria, ZSSR a moderného Ruska, krajina nikdy neprijala ich politické a ekonomicke tradície. Naopak, Rusi sa snažili nanútiť týmto národom európsku kultúru, čo sa darilo s premenným úspechom. Dnešné Rusko je zložené na 80% z ruského obyvateľstva a iných slovanských etník. Aj keď veľká časť ruského územia leží v Ázii, žije na ňom iba 15% celkového obyvateľstva štátu, ktoré je na 90% ruské a jeho spätosť s Euróпой v politickom, sociálnom, kultúrnom, ekonomicom a komunikačnom pláne je omnoho väčšia ako s Áziou.¹⁰

O týchto geografických priestoroch sa raz vyjadril P. Stolypin: „že Rusko nemá a nikdy mať nebude iné kolónie“.¹¹ V tomto zmysle sa dá povedať, že Rusko je menej ázijský štát, ako bola napríklad Británia do polovice 20. storočia so svojimi kolóniami na Blízkom východe, Indii a juhovýchodnej Ázii.¹²

Zároveň sa dá povedať, že idea „mostu medzi Euróпой a Áziou“ ako jeden z hlavných komponentov euroázijstva, nie je celkom historicky podložená. Hlavné cesty spájajúce tieto kontinenty viedli cez centrálnu Áziu (Jantárová cesta), cez Stredný a Blízky východ a východné stredomorie. Počas celej histórie cesty spájajúce východ so západom viedli cez iné územia. Cestovatelia ako boli Marko Pólo, Krištof Kolombus, Vascko da Gama a dokonca aj ruský kupec Afanasij Nikitin uprednostnili pred obrovskými sibírskeymi priestormi iné cesty na východ. Ak sa Rusko vôbec dá nazvať mostom medzi civilizáciami, tak jedine v prípade severnej a južnej Európy v rannom stredoveku.¹³

---

⁷ Savickij P. N.: Kontinent Evrazija, Moskva, PROSPEKT 1997, s. 46

⁸ Tam tiež, s. 48

⁹ Tam tiež, s. 49

¹⁰ Arbatov A. G.: Jevropejskaja Rossija: jeresť, utopija, projekt? Moskva, RUE 2004, s. 11

¹¹ Afanasijev J. A.: Opasnaja Rossija, Moskva, RGGU 2001, s. 65

¹² Arbatov A. G.: Jevropejskaja Rossija: jeresť, utopija, projekt? Moskva, RUE 2004, s. 18

¹³ Tam tiež, s. 21

A. Arbatov uvádza: „Rusko nie je euroázijský štát, ale skôr eurotichooceánsky“.¹⁴ Z geografického hľadiska má Rusko logicky v ázijsko-tichooceánskom regióne svoje bezpečnostné, politické a ekonomické záujmy. Tento fakt však nepridáva Rusku ázijský charakter, podobne ako napríklad Spojeným štátom, ktoré majú v tomto regióne teoreticky menej, ale prakticky viacej predovšetkým ekonomických záujmov ako samotné Rusko. To znamená, že z tohto pohľadu sú národné záujmy štátu mimo svojho územia veľmi dôležitým faktorom v určovaní svojej zahraničnopolitickej identity, ale v žiadnom prípade nemôžu vystupovať ako dominantný faktor.¹⁵

Ekonomický úpadok, spôsobený predovšetkým neúspešnými ekonomickými reformami, nestabilita, vojenské konflikty, strata síce skromných, ale istých životných podmienok, nedôstojné správanie politických predstaviteľov doma aj v zahraničí, pocit národného poníženia v spojitosti so stratou vplyvu na medzinárodnej scéne, zosilňovali nedôveru občanov voči politickej špičke. Všetky uvedené faktory vytvárali priaznivé podmienky pre vznik nacionalizmu, hľadanie národnej identity alebo nejakej určitej spájajúcej idey a pokusov obnoviť tradičné koncepcie a hodnoty v nových politických podmienkach.

V skutočnosti však politická scéna Ruska nebola rozdelená presne podľa daných koncepcií. Existuje obrovské množstvo názorov na politické zmeny v Rusku od rozpadu Sovietskeho zväzu. Komunisti hovoria o tom, že Jel'cinova epocha bola epocha korupčného režimu, ktorý sa spojil so Západom proti ruskému ľudu. Naopak sami reformátori hovorili, že to bol demokratický režim, ktorý splnil svoju historickú misiu – zničil sovietsky administratívny režim a spustil reformy, ktoré boli potrebné na vytvorenie trhovej ekonomiky. Opoziční demokrati zase tvrdili, že nasadený demokratický kurz sa veľmi rýchlo zmenil na poloautoritárny-polodemokratický režim. Všetky tieto skupiny sa však zhodujú v jednom – Jel'cinovská epocha bola epochou krachu politických ilúzií a hlbokého sklamania v demokracii.¹⁶

Prehľad základných skupín názorov na medzinárodnú pozíciu a rolu Ruskej federácie

Názory na novosformované politické sily v Rusku po rozpade Sovietskeho zväzu sa líšia. Na Západe existuje názor, že v postsovietskom Rusku sa sformovali tri hlavné skupiny politického myslenia: liberálna, umiernená – konzervatívna a nacionalistická. Niekedy sa toto rozdelenie skrakuje iba na dve skupiny, a to internacionalistov, čo boli predovšetkým predstavitelia Ministerstva zahraničných vecí, a neopatriotov alebo tzv. „državnikov“.¹⁷

Internationalisti, ktorých hlavným predstaviteľom bol Andrej Kozyrev, vystupovali v určitom zmysle za izoláciu v tzv. blízkom zahraničí a zároveň za podporu Spojených štátov na medzinárodnej scéne. Deržavníci zase boli za aktívne presadzovanie ruských záujmov v blízkom zahraničí a trvali na priznaní faktora sily ako hlavného nástroja v medzinárodných vzťahoch. Podľa ich názoru, automatická podpora Spojených štátov, ktorú podľa nich praktizovali internacionalisti, nebola dôstojná takej veľmoci ako je Rusko.¹⁸

Realita bola samozrejme o niečo zložitejšia. Po rozpade ZSSR sa sformovali prinajmenšom štyri politické školy. Dve z nich sa riadili predovšetkým ideologickými predstavami a ďalšie dve predstavovali pragmatici. Treba podotknúť, že v rámci týchto štyroch škôl sa formovali mnohé parciálne prúdy.¹⁹

---

¹⁴ Tam tiež, s. 23

¹⁵ Kortunov S. B.: Nacional'naja identičnosť na rubeže vekov, Moskva, MONF 2005, s. 8

¹⁶ Kasalapov H. G.: Stanovlenie subjekta rossijskoj vnešnej politiki, Pro et Contra, časť 6, č. 1-2, s. 8

¹⁷ Od ruského slova država – mocnosť.

¹⁸ Aron L.: The Foreign Policy Doctrine of Postcommunist Russia and its Domestic Context, The New Russian Foreign Policy, Council on Foreign Relations, USA, 1998, s. 24

¹⁹ Arbatov A.: Russian's Foreign Policy Alternatives, International Security 1993, č. 5, s. 9-13

Treba však povedať, že západná klasifikácia nie je celkom presná. Z ruského pohľadu termín internacionalisti, ktorý použil L. Aron, je v spojitosti s danou politickou školou nepresný. V ruštine má tento pojem konkrétny význam, spojený so sovietskou érou. Práve ruskí komunisti sa v ruštine nazývajú internacionalistami, ako stúpenci znovuzrodenia ZSSR a „priateľstva národov“. V Gorbačovom období internacionalisti zakladali v sovietskych republikách internacionálne fronty ako protiváhu národným frontom, ktorých cieľom bolo vydobytie nezávislosti. Termín deržavnici sa v modernej ruskej literatúre používa na označenie nie iba stúpencov Sovietskeho, alebo Ruského impéria, ale predovšetkým stúpencov silného štátu aj keď možno v druhom prípade by sa viac hodil pojem štátnici (deržavníci).²⁰

V súlade s touto klasifikáciou politických škôl prvú idealistickú školu predstavovala skupina tzv. „radikálnych demokratov“, ktorí sa objavili spolu s Jeľcinom v revolučnom období 90-tych rokov. Zahraničnopolitická línia tejto skupiny sa riadila logikou totálneho odmietnutia sovietskej minulosti a záujmami úzkej skupiny okolo prezidenta. Medzi jej najznámejších predstaviteľov patrili Igor Gajdar, Andrej Kozyrev, Anatolij Čubajs a Vladimir Černomyrdin a iní prozápadní politici. Odmietanie socialistickej minulosti pre nich znamenalo nadviazanie privilegovaných vzťahov so Západom, predovšetkým s USA. Hlavná idea prívržencov tejto školy spočívala v čo najrýchlejšiej možnej integrácii Ruskej federácie do ekonomických, politických a dokonca aj vojenských štruktúr Západu – Európskej Únii, NATO, Medzinárodného menového fondu, Medzinárodnej banky, Organizácie ekonomickej spolupráce a rozvoja, G – 7 a iných.²¹

Predstavitelia tejto školy trvali na tom, že Rusko musí obmedziť činnosť globálneho charakteru, ktorá bola vlastná sovietskemu obdobiu, kvôli nedostatku potrebných zdrojov a zároveň uskutočniť radikálne zmeny v zahranično-politickej doktríne štátu. Táto skupina verila, že odmietnutie globálnej imperialistickej politiky a ideologického misionárstva bývalého Sovietskeho zväzu pomôže krajine nadobudnúť nový potenciál pre vnútorné reformy a bude napomáhať národnému obnoveniu Ruska.²²

Idealizmus tejto školy spočíval nielen v neadekvátnom zhodnotení miesta Ruska vo svete, jeho možností a vážnosti problémov, ktoré Rusko zdedilo od ZSSR, ale aj v nesprávnom vyhodnotení toho, čo bolo pre Západ v politike voči postsovietskému Rusku dôležité. Nechápali predovšetkým to, že vzťahy Ruska s bývalými sovietskymi republikami - a predovšetkým s Ukrajinou - hrali hlavnú úlohu vo vzťahoch Moskvy so západným svetom. Zároveň nedokázali reálne vnímať to, že stredná a východná Európa bude v týchto vzťahoch jedným z hlavných faktorov.²³

Škola radikálnych demokratov sa nedokázala vysporiadať s problémami spojenými s obrovským územím Ruska a vtedajším prechodným obdobím, v ktorom sa Rusko nachádzalo. Ako jeden z hlavných nedostatkov tejto skupiny sa dá uviesť fakt, že nijako nebrala do úvahy geopolitické postavenie štátu. Táto skupina si taktiež nepriznávala, že medzi Ruskom a Západom môžu vznikať rozpory, či už regionálneho, alebo globálneho charakteru.²⁴

Nachádzajúc sa v stave eufórie po skončení studenej vojny, ruské vedenie nebolo schopné adekvátne sformulovať priority v oblasti bezpečnosti a zahraničnej politiky. Utopická idea rýchlej integrácie do západných štruktúr zamieňala dobre premyslenú zahraničnopolitickú stratégiu. Daná stratégia mala byť oslobodená od akýchkoľvek neoimperialistických ideí. Vo

---

²⁰ Z dôvodu zjednodušenia budem v práci používať názov deržavníci.

²¹ Cygankov A. P.: Rossijskaja nauka meždunarodnyh otnošenij, Moskva, PER SE 2005, s. 143

²² Tam tiež, s. 143

²³ Tam tiež, s. 144

²⁴ Tam tiež, s. 145

väčšine prípadov však Rusko len slepo nasledovalo Západnú politiku, idúc pri tom na mnohé jednostranné ústupky, čo v skutočnosti len diskreditovalo samotnú ideu spolupráce so Západom, a neskôr donútilo Moskvu nasadiť strohejšiu politickú líniu.²⁵

Druhá idealistická skupina tzv. internacionalistov, alebo deržavnikov, sa skladala predovšetkým z aktivistov komunistickej strany Ruskej federácie a tzv. neoimperialistov, ktorých cieľom bolo obnovenie Sovietskeho zväzu v akejkoľvek podobe. Medzi ich najznámejších predstaviteľov patrili Genadij Zuganov, Alexej Podberezkin, Viktor Alksnin, Konštantín Zatulin a Sergej Baburin. Mnohí prívrženci tejto školy tvrdia, že Rusko má na výber iba medzi dvoma alternatívami:

1. dominancia národno-štátnych záujmov nad kozmopolitnými záujmami a nezávislá pozícia Ruska v systéme medzinárodných štátov,
2. orientácie smerom k prozápadným hodnotám.²⁶

Táto škola pridáva veľký význam autonómnemu charakteru národných záujmov, ktoré považujú za nezávislé od politického režimu, alebo od dominantnej ideológie. V oblasti zahraničnej politiky sa táto skupina opierala o izoláciu predovšetkým antizápadného charakteru, a euroázijsťve ako tretej zahraničnopolitickej cesty Ruska. Sergej Baburin, známy politik-intelektuál, jeden z ideológov komunistickej strany RF a prívrženec neoimperializmu, písal: „Idea rozvoja Ruskej zeme, aj ako územia, aj ako štátu určovala ako vnútornú tak aj zahraničnú politiku Ruska niekoľko storočí. Táto idea, ktorá tvorí základ doktríny „Moskva – tretí Rím“, bola a stále je zakotvená vo vedomí ruského človeka. Považujúc územie za jednu z hlavných charakteristík každého štátu treba povedať, že tragédia roku 1991 spočíva nielen v tom, že sa niektoré vnútorné administratívne hranice stali hranicami štátu, ale hlavne v tom, že Rusko, nosiace v 20. storočí názov Sovietsky zväz, ako jednotný organizmus, jednotná kultúra, jednotná civilizácia, bola roztrhnutá na niekoľko častí“.²⁷

Deržavnici tak pokladajú za hlavný národný záujem Ruska, ktorý je daný chodom histórie, zachovanie územnej a duchovnej celistvosti štátu. Idea silného štátu, založeného na princípe mnohonárodnosti je v ich ponímaní v podstate ekvivalentná národnej ideí. Preto táto skupina vidí v rozpade Sovietskeho zväzu a oslabení ruskej štátnosti zníženie bezpečnosti štátu a zhoršenie jej geostrategického postavenia.²⁸

Hlavnou regionálnou prioritou je podobne ako u niektorých iných škôl - SNŠ. Veria, že rozpad Sovietskeho zväzu nemal legálny základ, ale nikdy nevyzvali uskutočniť znovuzrodenie sovietskeho impéria vojenskou cestou.²⁹

Prívrženci tejto skupiny tvrdili, že národy bývalých sovietskych republík, napriek vôli ich skorumpovaného vedenia, túžia po obnovení moci ZSSR. Na druhej strane však zastávali tvrdú pozíciu voči Ukrajine a niektorým bývalým sovietskym republikám a považovali za nutné vyvíjať na tieto štáty tlak pri riešení teritoriálnych, národnostných, ekonomických a vojenských otázok. Predstavitelia internacionalizmu si boli vedomí toho, že pozícia Ruska na medzinárodnej scéne je v mnohých stránkach zraniteľná, napriek tomu trvali na tom, aby

---

²⁵ Stankejevič S. M.: Deržava v pojskach sebja, Svobodnaja mysl', Moskva 1998, s. 73-76

²⁶ Cygankov A. P.: Rossijskaja nauka meždunarodnyh otnošenij, Moskva, PER SE 2005, s. 149

²⁷ Baburin S. N.: Teritorija gosudarstva, Pravovyje i geopolitičeskije problemy, Moskva, MGU 1997, s. 407-408

²⁸ Cygankov A. P.: Rossijskaja nauka meždunarodnyh otnošenij, Moskva, PER SE 2005, s. 152

²⁹ Tam tiež, s. 153

Západ priznal niektoré práva na území blízkeho zahraničia. Zároveň sa snažili obrátiť pozornosť na niektorých alternatívnych ekonomických a politických partnerov, ako Čína, India alebo Irán a poukazovali na nutnosť zvýšiť obchod so zbraňami a jadrovými technológiami a materiálmi, ako hlavného zdroju finančného prílivu do štátnej pokladnice.³⁰

Prvá z dvoch pragmatických škôl by sa dala považovať za demokraticko-pragmatickú, alebo by sa dala charakterizovať ako škola demokratických štátnikov. Zjednodušene by sa dala túto školu nazvať aj školou realizmu. Na rozdiel od deržavníkov alebo neoimperialistov, v ktorých chápaní sa silný štát moc neodlišuje od impéria, v chápaní realistov slovo deržava predstavovalo silný a vplyvný štát, ktorý je schopný zabezpečiť poriadok a slúžiť ako garant proti anarchii a nestabilite. Deržavníci s ich silnou nedôverou k idealizmu a romantizmu v podstate vybudovali cestu na obrodu realizmu v Rusku. Z politického pohľadu boli deržavníci členmi rôznych politických zoskupení, aj keď dominantnou bola orientácia na demokratické strany a asociácie. Za hlavnú prioritu pokladali otázku národnej bezpečnosti, ktorej chápanie sa má odvíjať od reálneho potenciálu štátu.³¹

Deržavníci rozdeľovali svoje regionálne priority do troch skupín:

1. blízke zahraničie, čo sa vo väčšine prípadov chápe ako SNŠ,
2. Stredná Európa, Blízky východ, Ďaleký východ,
3. Západ (Spojené štáty a západná Európa).³²

V otázke vzťahov Ruska s tzv. blízkym zahraničím sa objavovali vnútri danej školy niektoré rozpory. Jedna z podskupín tejto školy, ktorú reprezentovali predovšetkým vedci ktorí sa stali známymi ešte v období gorbačovovej perestrojky (Oleg Bogomolov, Vitalij Žurkin, Nikolaj Petrakov, Nikolaj Šmeľov, Stanislav Šatalin) a skupinou ich mladších kolegov (Gregorij Javlinskij, Alexej Arbatov, Sergej Rogov, Emil Pain) sa pridrižovala princípu maximálnej flexibility vo vzťahoch k bývalým sovietskym republikám, aby ich zbavili tradičného strachu pred imperiálnym duchom Ruska.³³

Druhá podskupina (Vladimír Lukin, Sergej Karaganov, Jevgenij Kožokin) zastávali názor, že Rusko by malo realizovať tvrdú a nekompromisnú politiku voči bývalým sovietskym republikám, predovšetkým voči Ukrajine. Je zaujímavé, že problematika vzťahov s bývalými sovietskymi republikami bola vždy najdiskutovanejšou témou vo vnútropolitických debatách počas celých 90. rokov.³⁴

Vychádzajúc z koncepcie euroazijstva, realisti považujú z geopolitického hľadiska euroázijský priestor za prioritný. Zároveň však podotýkajú, že ruská politika sa musí na tomto kontinente odvíjať od reálnych záujmov, a nie od vízií. Za hlavné úlohy v tomto regióne považovali deržavníci zadržiavanie islamského fundamentalizmu, ktorého rozširovanie hrozí destabilizáciou ako v samotnom SNŠ, tak aj v jeho bezprostrednej blízkosti. Zároveň však pri tom poukazujú na nutnosť zachovať si dobré vzťahy s poprednými arabskými štátmi ako napríklad s Iránom.³⁵

---

³⁰ Baburin S. N.: Teritorija gosudarstva, Pravovyje i geopolitičeskije problemy, Moskva, MGU 1997, s. 412

³¹ Arbatova V. R.: Stanovlenie rossijskoj vnešnej politiky, Moskva, MGIMO 2003, s. 16

³² Cygankov A. P.: Rossijskaja nauka meždunarodnyh otnašenij, Moskva, PER SE 2005, s. 156

³³ Tam tiež, s. 157

³⁴ Tam tiež, s. 157

³⁵ Kolkov N. B.: Rossija v kontekste global'nych peremen, Svobodnaja mysl', Moskva 2001, č 2-3, s. 3-7

Realisti sa zároveň veľmi opatrne stavali k Číne. V prípade ich tesného zblíženia vystríhajú pred možnou jednostrannou závislosťou Ruska od tejto krajiny. Podľa nich môžu byť ruské záujmy lepšie zaistené v prípade zachovania významu Spojených štátov a ich obmedzenou vojenskou prítomnosťou v regióne, keďže Rusko a USA majú niektoré spoločné záujmy, ako napr. mierové operácie, udržiavanie kontroly nad predajom zbraní, alebo zamedzenie rozvoja niektorých extrémistických režimov.³⁶

Deržavníci teda pokladali vzťahy so Západom za dôležité, ale zároveň podotýkali, že dobré vzťahy neznamenajú automatický súhlas so západnou politikou. Táto skupina sa stavala kriticky k mnohým aspektom zahraničnej politiky USA na začiatku 90-tych rokov, pridržiavajúc sa v mnohom názorov liberálneho zahranično-politického a strategického krídla v samotných Spojených štátoch.³⁷

Deržavníci sa rázne stavali proti rozšíreniu NATO v Európe, keďže ho považovali za hrozbu nielen pre národnú bezpečnosť Ruska, ale aj za hrozbu pre celý systém regionálnej stability. Realisti síce priznávali pozitívnu úlohu aliancie v Európe, ale za hlavnú organizáciu, ktorá má zaisťovať kolektívnu bezpečnosť v regióne považovali OBSE. Popri tom poukazovali na kosovskú krízu ako na dôkaz hrozby, ktorá sa ukrýva v nato-centristickom modeli bezpečnosti.³⁸

Zároveň kritizovali jednostranné ústupky Ruska voči Západu na začiatku 90-tych rokov a trvali na rovnoprávných vzťahoch so Západom. Predstavitelia tejto školy tvrdili, že sa v žiadnom prípade netreba spoliehať na sľuby ekonomickej pomoci zo Západu a že ruská bezpečnosť nesmie byť rukojemníkom zahraničných kreditov. Vo svojej politike sa pridržiavali princípu odmietania utopistických očakávaní a naivných ilúzií, čo by im malo pomôcť vyhnúť sa rozčarovaniu a vzájomným obvinením so Západom v budúcnosti, ako tomu bolo v prípade superdemokratov.³⁹

Štvrtá politická škola, ktorá by sa dala charakterizovať ako reakčne-pragmatická, sa skladala z radikálnych nacionalistov, ako napríklad Vladimír Žirinovský, Nikolaj Lysenko a Albert Makašov. Pragmatizmus týchto politikov bol do značnej miery unikátny. V skutočnosti sa táto škola len ťažko dá nazvať pragmatickou. Táto skupina hlása skôr utopistickú ideológiu, založenú na otvorene agresívnej politike. Svoje úsilie naplno namierili na obnovenie Ruska ako superveľmoci, na báze veľkoruského nacionalizmu, pravoslávia vo fundamentalistickej podobe, antisemitizmu a antizápadnom postoji. Priamo podporovali ideu obnovenia Sovietskeho zväzu pomocou vojenskej sily a zároveň podporovali ekonomickú blokádu pobaltských štátov, Ukrajiny, Moldavska a Gruzínska a otvorenú intervenciu do týchto štátov s cieľom podporovať ruské menšiny. Boli pripravení obnoviť spojenectvo prakticky so všetkými atizápadnými režimami, ako Irak, Líbya, Severná Kórea a Kuba. Dokonca vyzývali k likvidácii OSN a k rozdeleniu sveta na sféry vplyvu medzi veľmocami. Samozrejme, že prívrženci tejto školy ako zástancovia tvrdej a nekompromisnej politiky voči západu kategoricky odmietali dohovor START-2, OBSE, jednostranné zníženie vojenského arzenálu a odchodu ruských vojsk z iných štátov.⁴⁰

---

³⁶ Rogov S. A.: Izoľacija at integracii, Dipkurijer, NG, 7. dekabrya 2000

³⁷ Arbatova V. R.: Stanovlenie rossijskoj vnešnej politiky, Moskva, MGIMO 2003, s. 20

³⁸ Podyšov B. K.: Novyj centr miravoj vlasti, NG, 5. nojabrya 1999

³⁹ Kasalapov H. G.: Stanovlenie subjekta rossijskoj vnešnej politiky, Pro et Contra, časť 6, č. 1-2, s. 14-16

⁴⁰ Cygankov A. P.: Rossijskaja nauka meždunarodnyh otnašenij, Moskva, PER SE 2005, s.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Afanasijev J. A.: *Opasnaja Rossija*, Moskva, RGGU 2001
2. Arbatov A. G.: *Bezapasnost': rossijskij vybor*, Moskva, EPIcentr 1999
3. Arbatov A. G.: *Jevropejskaja Rossija: jeresť, utopija, projekt?* Moskva, RUE 2004
4. Arbatov A.: *Russian's Foreign Policy Alternatives*, International Security 1993, č. 5
5. Arbatova V. R.: *Stonovlenie rossijskoj vnešnej politiky*, Moskva, MGIMO 2003
6. Aron L.: *The Foreign Policy Doctrine of Postcommunist Russia and its Domestic Context, The New Russian Foreign Policy*, Council on Foreign Relations, USA, 1998
7. Baburin S. N.: *Teritorija gosudarstva*, Pravovyje i geopolitičeskije problemy, Moskva,
8. Cygankov A. P.: *Rossijskaja nauka meždunarodnych otnošenij*, Moskva, PER SE 2005
9. Kasalapov H. G.: *Stanovlenie subjekta rossijskoj vnešnej politiky*, Pro et Contra, časť 6, č. 1-2
10. Kolikov N. B.: *Rossija v kontekste global'nych peremen*, Svobodnaja mysl', Moskva
11. Kortunov S. B.: *Nacional'naja identičnosť na rubeže vekov*, Moskva, MONF 2005
12. Jakunin V. I.: *Formiravanie geostrategii Rossii*, Moskva, MYSL 2005
13. Lo B.: *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era*, Reality, Illusion and Mythmaking, ALGRAVE 2002
14. Podyšov B. K.: *Novyj centr miravoj vlasti*, NG, 5. nojabrja 1999
15. Rogov S. A.: *Izal'acija ot integracii*, Dipkurijer, NG, 7. dekabrja 2000
16. Savickij P. N.: *Kontinent Evrazija*, Moskva, PROSPEKT 1997
17. Stankejevič S. M.: *Deržava v pojiskach sebja*, Svobodnaja mysl', Moskva 1998 MGU 1997

KONTAKT

Mgr. Andrej Eštvaník
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
estvanik@euba.sk

ABSTRAKT

Subjekty medzinárodného obchodu počas spolupráce vstupujú do rôznych vzťahov, ktoré majú zmluvný a nezmluvný charakter. Rozvoj medzinárodných obchodných vzťahov sprevádzajú obchodné spory, ktoré brzdia tento rozvoj. Od toho ako rýchlo a spravodlivo sa riešia spory medzi stranami záleží efektívnosť medzinárodného obchodu.

Obchodné spory sa môžu riešiť na príslušnom štátnom súde alebo prostredníctvom rozhodcovského konania, ktoré je alternatívnym spôsobom riešenia sporov.

ABSTRACT

Subjects of international commerce during cooperation input to different relations of contractual and noncontractual character. Economic causes follow development of international economic relations and obstruct this development. Effects of international economy to depend how rapidly and equitable to solve causes between members.

Economic causes can be solve in the competent national judgement or through the arbitration, which is alternative means of solve to causes.

Konanie o medzinárodných obchodných sporoch na štátnych súdoch

Jedným zo spôsobov riešenia sporov, vznikajúcich medzi obchodníkmi z rôznych štátov je obrátiť sa na kompetentný súd konkrétneho štátu, ktorého právomoci je podriadený obchodný vzťah. Ale predmetný spôsob riešenia sporov je menej efektívny, ako napríklad riešenie sporov prostredníctvom arbitráže alebo iných, alternatívnych spôsobov riešenia medzinárodných obchodných sporov. Proces riešenia obchodných sporov na štátnych súdoch trvá dlhšie, čo je veľmi dôležité pre obchodníkov, ktorí majú viac ako iné subjekty záujem na skorom vyriešení sporov. Ďalšou nevýhodou je nákladnosť konania, ktorá je v prípade štátnych súdov vysoká. Okrem toho, v niektorých prípadoch u obchodníkov vznikajú dôvodné pochybnosti o angažovanosti národných súdov, ktoré majú sklon k ochrane svojich obchodníkov.

Súdne systémy rôznych štátov sú budované rôzne. Prejavuje sa to najmä v tom, akým spôsobom sa riešia obchodné spory, ktorých účastníkmi sú zahraniční obchodníci. Rozlišujeme niekoľko spôsobov riešenia sporov tejto kategórie:

1. Vo väčšine štátov sa predmetné spory riešia na súdoch so všeobecnou právomocou. K týmto štátom patria, napríklad, Cyprus, Holandsko, Luxembursko, Maďarsko, Slovensko, Taliansko.
2. V niektorých štátoch sa zriaďujú špecializované súdy, ktoré riešia obchodné spory, vrátane sporov, ktorých účastníkmi sú zahraničné subjekty. Sú to obchodné alebo komerčné súdy. K štátom, v ktorých existujú predmetné súdy patri, napríklad, Francúzsko a Rusko. V Rusku týmito súdmi sú štátne arbitrážne súdy, ktoré riešia spory v oblasti podnikateľskej a inej ekonomickej činnosti, vrátane sporov s účasťou zahraničných obchodníkov. Tieto súdy však si nesmieme zamieňať s komerčnými a arbitrážnymi súdmi, ktoré nie sú štátnymi súdmi a fungujú na inom princípe.
3. Niektoré štáty v svojom súdnom systéme zriaďujú špecializované súdy, ktoré riešia obchodné spory s účasťou zahraničných subjektov. Týchto štátov nie je

veľa a patria k nim najmä USA, kde je zriadený medzinárodný súd na riešenie sporov s účasťou zahraničných obchodníkov.¹

Väčšina štátov pripúšťa, aby ich národné sudy riešili spory medzi domácimi a zahraničnými obchodníkmi aj v tom prípade, keď obidve strany podnikajú v zahraničí, a samotný spor vznikol mimo územia tohto štátu. K týmto štátom patria, napríklad, USA, Veľká Británia.

V poslednom čase v medzinárodnej obchodnej praxi základným princípom pri výbere právneho poriadku, ktorému sa podrobí zmluvný vzťah, je zmluvná voľnosť strán uzatvárajúcich medzinárodnú zmluvu. Uzatvárajúc zmluvu o hmotnoprávných vzťahoch, strany sa spravidla dohodnú na tom, ktorému právnemu poriadku konkrétne podrobia svoj hypoteticky spor. Takže predmetná zmluva sa bude týkať nielen otázok hmotného, ale aj otázok procesného práva.

Z tohto vyplýva, že zmluvná voľnosť zasahuje aj do oblasti verejného práva, kam patrí procesné právo, určujúce spôsob riešenia právnych kolízií. Musíme zdôrazniť, že najviac sa tieto tendencie prejavujú v oblasti medzinárodného obchodného práva, ktoré je tradične menej konzervatívne ako ostatné právne odvetvia.

Osobitný záujem vzbudzujú prípady, keď obchodný spor vzniká medzi zahraničnou obchodnou spoločnosťou a štátom. Odkedy, čo štáty začali aktívne vystupovať v úlohe subjektov medzinárodných obchodných vzťahov, vznikla potreba riešenia sporov, ktoré sprejádzajú tieto vzťahy. Táto okolnosť bola príčinou vzniku v medzinárodnom súkromnom práve doktríny obmedzenej štátnej imunity. V právnej literatúre sa uvádza, že keď sa vec „týka vzťahov obchodnej povahy, štát nemusí mať imunitu, nakoľko fyzické a právnické osoby, ktoré vstupujú do takýchto vzťahov nemôžu byť pozbavené ochrany ich práv“². Z uvedeného vyplýva, že štáty, ktoré vstupujú do obchodných vzťahov sa podriaďujú právomoci súdu, ktorý rieši ich komerčné spory s obchodnými spoločnosťami. Samozrejme, že v praxi vzniká zložitý príklad, akým spôsobom sa má rozdeľovať verejná činnosť štátu a činnosť vykonávaná štátnymi orgánmi, ktorá má obchodný charakter.

Musíme však uviesť, že nie všetky štáty dodržiavajú doktrínu obmedzenej imunity. Proces pristúpenia štátov k tejto doktríne je veľmi pomalý. O tom svedčí aj príklad Veľkej Británie, ktorá sa dlho pridrižovala doktríny absolútnej štátnej imunity, vrátane obchodných sporov, vznikajúcich so zahraničnými obchodníkmi. Len pod vplyvom Európskeho dohovoru o imunite štátu (1972) VB pristúpila k štátom, ktoré dodržiavajú obmedzenú štátnu imunitu.

Integračné procesy sú objektívnym základom rozvoja doktríny obmedzenej imunity v obchodných sporoch, nakoľko absolútna imunita prekáža rozvoju ekonomických vzťahov.

Vážnym problémom pre medzinárodný obchod je odlišný procesný poriadok riešenia obchodných sporov, ktorý existuje v rôznych štátoch. Pri tom, ak hmotné (materiálne) právo je základom integračných procesov, procesné právo (spôsob riešenia obchodných sporov) je dezintegračným činiteľom. Ako uvádzajú európski právnici, transnacionálny obchod sa realizuje na ekonomicky jednotnom území, ale v skutočnosti sa vyvíja v právne roztrieštenej oblasti. Právo rozdeľuje to, čo ekonomika spája. Práve tento problém je impulzom unifikácie vnútroštátnych procesných predpisov. Aj v Európskej únii právnici hľadajú cesty unifikácie a harmonizácie procesného práva štátov, ktoré sú jej členmi.

Jedným z mechanizmov unifikácie riešenia sporov, vrátane obchodného charakteru, na území Európy, sa stalo prijatie Bruselského dohovoru o právomoci a nútenom vykonaní cudzích súdnych rozhodnutí v občianskych a obchodných záležitostiach. Týmto dohovorom bolo zavedené jednotné kritérium pre určenie príslušnosti súdu- *domicil* (miesto pobytu odporcu).

Pri riešení obchodných sporov zo vzťahov medzi obchodníkmi z rôznych štátov čoraz väčší význam nadobúdajú nadnárodné sudy, zriadené v rámci určitých spoločenstiev

¹ Popodopulo, V.F.: Medzinárodné obchodné právo. Moskva: Omega-l. 2005. str. 154

² Lukašuk, I.: Medzinárodné právo na štátnych súdoch. SPb. 1993. str.55

a nezávisle od štátov, ktoré ich zriadili. Príkladom tohto je zriadenie súdnych orgánov Európskych Spoločenstiev - Európskeho súdneho dvora (ESD) a Súdu prvej inštancie.

Cieľom činnosti ESD v súlade s Zmluvou o EU je zabezpečenie jednotného výkladu a použitia právnych noriem ES.

Právomoc ESD je veľmi rozsiahla a otázky, súvisiace s riešením medzinárodných obchodných sporov sú v nej málo zastúpené. Do právomoci ESD patria žaloby o náhradu škody, vyplývajúce zo zmluvných a nezmluvných vzťahov a žaloby o nesplnení záväzkov.

Nie vždy sa spoločenstvu štátov darí vytvoriť efektívny nadnárodný systém riešenia obchodných sporov v rámci určitej organizácie. Tak napríklad WTO doteraz v rámci svojej organizácie nemôže vytvoriť mechanizmus riešenia obchodných sporov medzi súkromnými subjektmi medzinárodných ekonomických vzťahov. Vo WTO je vytvorený mechanizmus riešenia sporov, ktorý však má medzištátny charakter. Súkromné subjekty, ktoré vykonávajú obchodnú činnosť nie sú zapojené do riešenia sporov v rámci tohto mechanizmu. *De facto* sa rodí skrytá forma diplomatickej ochrany.

Rozhodcovské konanie v medzinárodnom obchode

Dosť často pri realizácii zmluvy medzi stranami dochádza k sporom, ktorých príčinou môže byť odlišná interpretácia vzájomných povinností kvôli rôznemu významu zmluvných podmienok alebo ich absencie. Preto zmluvné strany musia pri uzavretí zmluvy pripojiť k nej doložku o zmierovacom konaní. Zmierovacie konanie je vítanejšie ako rozhodcovské konanie. Ale uvedené konanie má úspech len v prípade, keď sú medzi zmluvnými stranami priateľské vzťahy, aby existovala perspektíva urovnania sporu priateľskou cestou.

V prípade, keď sa nezrovnalosti nedajú vyriešiť touto cestou, zmluvné strany postúpia vec na prejedanie zvolenému rozhodcovskému súdu. Rozoznávame dva druhy rozhodcovských súdov:

1. Stále rozhodcovské sudy, ktoré konajú na základe svojho vnútorného poriadku. Obyčajne sa zriaďujú pri obchodných komorách, burzách, asociáciách a podobne. Patria k nim napríklad: Rozhodcovský súd Medzinárodnej obchodnej komory, Londýnsky medzinárodný rozhodcovský súd.
2. Rozhodcovské sudy „ad hoc“, ktoré sa zriaďujú na vyriešenie jedného alebo niekoľkých sporov z konkrétnej zmluvy. V časti zmluvy, ktorá sa nazýva „Rozhodcovská doložka“ zmluvné strany určujú konkrétny rozhodcovský súd, ktorého právomoci sa podrobia v prípade, že vznikne medzi nimi spor. Tento rozhodcovský súd koná obyčajne v zložení: traja rozhodcovia (po jednom od každej zmluvnej strany) a jeden rozhodca, zvolený týmito dvoma rozhodcami za predsedajúceho rozhodcu. Rozhodcovia pri rozhodovaní sporov sa riadia najmä podmienkami zmluvy, medzinárodnými obchodnými zvyklosťami a normami hmotného práva štátu, na ktoré samotná zmluva odkazuje.

Rozhodcovské konanie (arbitráž) v medzinárodnom obchode je alternatívnym spôsobom riešenia sporov, v ktorom nerozhodujú sudy, ako reprezentanti štátnej moci, ale rozhodcovia resp. rozhodcovský tribunál. Arbitráž znamená odňatie právomoci štátnym súdom na základe dohody účastníkov sporu, ktorí zveria rozhodnutie už existujúceho sporu alebo budúcich sporov súkromným osobám- rozhodcom. V tomto prípade ide o dobrovoľnú (fakultatívnu) arbitráž.

Zásadu zmluvnej voľnosti v oblasti súkromného práva (hmotného) takto dopĺňa autonómia strán v oblasti procesného práva prenechať rozhodovanie svojich sporov zvolenému rozhodcovskému súdu.

Štát, pripúšťajúc arbitráž vo svojich zákonoch, súčasne upravuje základné predpoklady (podmienky) rozhodcovského konania a vykonáva nad ním určitý (vo vymedzenom rozsahu) dozor prostredníctvom súdov.

Právne úpravy rozhodcovského konania a medzinárodného rozhodcovského konania nie sú v jednotlivých krajinách rovnaké. Niektoré štáty upravujú domáce a medzinárodné rozhodcovské konania jednými rozhodcovskými pravidlami zakotvenými v zákone o rozhodcovskom konaní bez ohľadu na štátnu príslušnosť účastníkov konania alebo ich sídlo (je to príklad Holandska).

Iné štáty, ako Veľká Británia a Švajčiarsko majú osobitnú právnu úpravu vzťahujúcu sa na domáce rozhodcovské konanie a osobitnú právnu úpravu na medzinárodné rozhodcovské konanie. Činiteľom, ktorý o povahe rozhodcovského konania rozhoduje, môže byť sídlo, trvalý pobyt sporových strán alebo charakter sporu.

Vo VB pokiaľ sporové strany majú rôznu štátnu príslušnosť alebo sídla v rôznych štátoch, rozhodcovské konania sa bude v zásade riadiť pravidlami určenými pre medzinárodné rozhodcovské konanie. Pokiaľ ale pôjde o „domáce sporové strany“, rozhodcovské konanie sa bude riadiť právnou úpravou určenou pre anglické rozhodcovské konanie.

Medzinárodné akty, ktoré upravujú činnosť medzinárodnej obchodnej arbitráže môžeme rozdeliť na tri druhy:

1. medzinárodné konvencie,
2. dvojstranné dohovory,
3. medzinárodné dokumenty nenormatívnej (odporúčacej) povahy.

Najdôležitejšími mnohostrannými dohovormi v otázkach medzinárodného rozhodcovského konania sú nasledovné:

- Newyorská konvencia o uznaní a vykonateľnosti zahraničných rozhodcovských nálezov (1958),
- Európsky dohovor o obchodnej arbitráži (1961),
- Washingtonský dohovor 1965 o riešení investičných sporov medzi štátmi a príslušníkmi z iných štátov,
- Dohovor k Európskej energetickej charte (1994).

Úprava otázok medzinárodného rozhodcovského konania sa uskutočňuje aj prostredníctvom bilaterálnych dohovorov, uzavieraných medzi štátmi. Tieto dohovory určujú oblasť použitia medzinárodnej arbitráže, princípy rozhodcovského konania, otázky vzájomného uznávania a vykonania rozhodcovských nálezov.

K medzinárodným prameňom nenormatívnej povahy v oblasti medzinárodného rozhodcovského konania patria najmä dokumenty, vypracované Komisiu OSN pre medzinárodné obchodné právo (UNCITRAL). Hlavnou úlohou Komisie je „prehlbovanie postupnej harmonizácie a unifikácie práva medzinárodného obchodu“ prostredníctvom špecifických právnych prostriedkov, ktorými sú špecializované medzinárodné dohovory a tzv. modelové vnútroštátne zákony atď. Predmetné akty UNCITRAL nie sú záväzne, ale podstatne ovplyvňujú rozvoj medzinárodnej arbitráže.

Vo vnútroštátnych zákonoch o rozhodcovskom konaní v úvodnom ustanovení sa obvykle zdôrazňuje, že platia v prípadoch, ak sa miesto rozhodcovského konania nachádza v štáte, ktorý daný zákon prijal. Exteritoriálna pôsobnosť sa priznáva výnimočne iba niektorým ustanoveniam.

Aj rozsah pôsobnosti slovenského zákona o rozhodcovskom konaní³ je priestorovo obmedzený na územie Slovenskej republiky. §1 ods. 1 písm. a) predmetného zákona výslovne ustanovuje, že jeho úprava sa vzťahuje na rozhodovanie majetkových sporov z tuzemských a medzinárodných obchodných a občianskoprávných vzťahov, ak je miesto arbitráže v SR.

---

³ Zákon č. 244/2002 Z.z. o rozhodcovskom konaní

Z toho vyplýva, že o medzinárodnú arbitráž pôjde v prípadoch majetkových sporov z právnych vzťahov s medzinárodným prvkom.

Priestorové vymedzenie pôsobnosti zákona o arbitráži daného štátu na jeho území treba vyvodiť z princípu štátnej suverenity aj v tých prípadoch, keď samotný zákon o tom mlčí (je to napríklad v prípade Českej republiky).

Aplikácia rozhodcovského konania je v medzinárodnej obchodnej praxi častá a nie je obmedzená len na určité oblasti medzinárodného obchodu. Prostredníctvom tohto konania sa riešia spory, ktoré vznikli pri preprave tovaru a služieb, spory zo zmluvy o dielo, kúpnej alebo licenčnej zmluvy a podobné.

Prostredníctvom rozhodcovského konania sa riešia aj spory obchodných partnerov, ktoré nemusia mať zmluvný základ.

Základnými výhodami medzinárodnej obchodnej arbitráže sú:

- neformálny „súkromný“ charakter rozhodcovského konania,
- rýchlosť konania,
- vysoká úroveň odbornosti rozhodcov v jednotlivých oblastiach medzinárodného obchodu,
- rôzna štátna príslušnosť rozhodcov,
- neverejné konanie,
- právne zastupovanie sporových strán v konaní nie je povinné,
- bezproblémová vykonateľnosť rozhodcovských nálezov⁴.

Na rozdiel od súdneho konania v rozhodcovskom konaní majú sporové strany takmer neobmedzené možnosti pri úprave procesných pravidiel konania. Dôvodom tejto skutočnosti je dispozitívny charakter ustanovení rozhodcovských pravidiel, ktoré dávajú stranám možnosť upraviť postup konania podľa ich potrieb na základe vzájomnej dohody strán. Na rozdiel od komplikovaného procesného práva sú rozhodcovské pravidla v mnohých štátoch formulované jasne, stručne a jednoducho, a preto sporovým stranám - obchodným partnerom ich pochopenie a použitie nespôsobuje v praxi žiadne problémy.

Rýchlosť a neformálnosť rozhodcovského konania sú v porovnaní so súdnym konaním najčastejšie zdôrazňovanými výhodami tohto konania. Vďaka neformálnemu charakteru a pravidlám rozhodcovského konania sporové strany majú možnosť vzájomnými dohodami čo najviac urýchliť predmetné konanie.

V súdnom konaní je odvolanie voči rozsudku bežnou záležitosťou. V medzinárodnom rozhodcovskom konaní je rozhodcovský nález konečný a záväzný pre sporové strany a vo väčšine prípadov nieje možné sa proti nemu odvolať na inom rozhodcovskom tribunáli.

Rozhodcovské konanie v medzinárodnom obchode je v porovnaní so súdnym konaním prítlačivejšie pre obchodných partnerov aj kvôli absencii povinnosti zastupovania sporových strán advokátmi, a preto môžu strany byť zastúpené v konaní vlastnými firemnými právnikmi, čím si šetria peňažné prostriedky a čas.

Veľmi dôležitým faktom v rozhodcovskom konaní sú aj praktické skúsenosti rozhodcov v jednotlivých oblastiach medzinárodného obchodu. Mnohokrát sa za rozhodcov vyberajú osoby, ktoré nemajú právnické vzdelanie, ale sú odborníkmi v danej oblasti obchodu, ktorej sa spor týka. Táto odbornosť je dostatočnou zárukou odborného posúdenia predmetného sporu a vydania spravodlivého rozhodcovského nález.

Vďaka svojej odbornosti sú rozhodcovia v rozhodcovskom konaní nielen rozhodovacím orgánom, ale plnia aj funkciu podobnú funkcii znalca v súdnom konaní. Preto v predmetnom konaní nie je nutné predvolávať osobitne znalcov spornej problematiky.

---

⁴ Chovancová, K.: Rozhodcovské konanie v medzinárodnom obchode. Obchodné právo, č. 8-9, 2004. str. 124

Z uvedeného vyššie vyplýva ďalší rozdiel medzi súdnym a rozhodcovským konaním- v súdnom konaní, na rozdiel od rozhodcovského, sú znalci potrební, nakoľko sudcovia nie sú povinní byť odborníkmi na všetky existujúce oblasti v obchode.

V rozhodcovskom konaní v medzinárodnom obchode neexistujú výhody pre ktorúkoľvek sporovú stranu vyplývajúce z jej štátnej príslušnosti alebo miesta sídla. V medzinárodnej obchodnej arbitráži je sporovým stranám zabezpečené rovnoprávne postavenie. Neexistujú tu rôzne zvýhodnenie „domácej“ sporovej strany v priebehu konania vyplývajúce z dobrej znalosti domáceho hmotného a procesného práva.

Dôležitou skutočnosťou v rozhodcovskom konaní je aj jednoznačná príslušnosť vybraného rozhodcovského tribunálu. Sporové strany sa tak nemusia zdržiavať pri riešení otázky príslušnosti tribunálu. V súdnom konaní v medzinárodných obchodných sporoch môžu byť príslušné viaceré sudy a zdĺhavé určovanie súdu, ktorý bude vo veci konať nemusí vyhovovať sporovým stranám, ktoré majú záujem na rýchlom vyriešení sporu.

Veľkou výhodou pre sporové strany je neverejnosť rozhodcovského konania, ktorá ich chráni pred poškodením dobrej povesti a únikom rôznych dôverných informácií o ich obchodnej činnosti, vrátane obchodného tajomstva. V súdnom konaní o obchodných sporoch je neverejnosť konania veľmi zriedkavá.

Výsledkom rozhodcovského konania je nález. Rozhodcovský nález je bez komplikácií vykonateľný vo viac ako 100 štátoch, ktoré pristúpili k Newyorskej konvencii⁵.

V oblasti vykonateľnosti súdnych rozhodnutí obdobná rozsiahla oblasť pôsobnosti neexistuje.

Uznanie a vykonateľnosť však nie sú úplne jednoduchou procedúrou. Sporové strany sú vo väčšine prípadov oprávnené podať opravný prostriedok na súde, ktorým sa v prípade porušenia kogentných ustanovení rozhodcovského práva a verejného poriadku štátu, zruší vydaný rozhodcovský nález.

Základom rozhodcovského konania je platná dohoda strán o tom, že v prípade vzniknutia sporov budú tieto podrobené rozhodovaniu v rozhodcovskom konaní.

Predpokladom začatia rozhodcovského konania je platná rozhodcovská zmluva, resp. rozhodcovská doložka. V prípade, že je rozhodcovská zmluva neplatná, právny základ na riešenie sporu rozhodcami v rozhodcovskom konaní neexistuje. O platnosti resp. neplatnosti rozhodcovskej zmluvy rozhoduje príslušný súd. Súd môže rozhodovať o otázke platnosti, resp. neplatnosti rozhodcovskej zmluvy (alebo doložky) až po podaní návrhu na zrušenie rozhodcovského nálezu z dôvodu neplatnosti rozhodcovskej zmluvy. Týmto tvorcovia moderných rozhodcovských pravidiel dosiahli vylúčenie v priebehu rozhodcovského konania prípadných zdĺhavých súdnych konaní o neplatnosti rozhodcovskej zmluvy.

Rozhodcovská doložka je vo väčšine prípadov súčasťou obchodnej zmluvy. Prostredníctvom uvedenej doložky strany podriaďujú riešenie špecifikovaných vzájomných sporov rozhodcovskému konaniu (ide spravidla o spory, ktoré môžu vzniknúť zo zmluvy, ktorej súčasťou je rozhodcovská doložka).

Obchodní partneri môžu rozhodnúť aj o tom, že uzavrú osobitnú rozhodcovskú zmluvu, ktorá nie je súčasťou inej zmluvy, jej obsah však je rovnaký ako obsah rozhodcovskej doložky. Rozdiel medzi rozhodcovskou zmluvou a doložkou je v tom, že rozhodcovská doložka sa vzťahuje na prípadné spory, ktoré vzniknú z konkrétnej zmluvy, ktorej je súčasťou. Rozhodcovská zmluva sa vzťahuje na všetky zmluvne vzťahy, ktoré existujú medzi stranami.

Požiadavka na formálnu stránku rozhodcovskej zmluvy resp. doložky je vo väčšine krajín jednotná, a viaceré krajiny vyžadujú písomnú formu rozhodcovskej zmluvy.

Pokiaľ ide o rozsah rozhodcovskej zmluvy alebo doložky je v záujme zmluvných strán, aby ju formulovali čo najprísnejšie a určili čo najširší rozsah jej pôsobnosti. V prípade

---

⁵ Newyorská konvencia o uznaní a vykonateľnosti zahraničných rozhodcovských nálezov prijatá 10.6.1958

rozhodcovskej doložky je to dôležité z toho hľadiska, že pri vzniknutom spore nebudú pochybnosti o tom, či sa na neho vzťahuje uzavretá rozhodcovská doložka.

Je vhodné, aby sa strany v rozhodcovskej zmluve dohodli na základných náležitostiach, a to:

- miesto rozhodcovského konania,
- počet rozhodcov,
- jazyk konania.

Dohoda o týchto náležitostiach urýchľuje rozhodcovské konanie, nakoľko obchodní partneri vylúčia možnosť vzniku zdĺhavých sporov napr. o mieste alebo jazyku konania. Týmto strany urýchlia začatie konania a jeho priebeh a po ukončení rozhodcovského konania a vydaní rozhodnutia môžu naďalej pokračovať vo svojej obchodnej spolupráci, nakoľko cieľom rozhodcovského konania je odstránenie sporov, nie ukončenie obchodných vzťahov medzi stranami.

S problematikou rozhodcovskej doložky súvisí aj jej oddeliteľnosť od zmluvy, v ktorej je zakotvená. V štátoch, ktoré podporujú rozhodcovské konanie v zásade platí teória oddeliteľnosti rozhodcovskej doložky (to znamená, že neplatnosť zmluvy, ktorej súčasťou je predmetná doložka, nespôsobuje neplatnosť rozhodcovskej doložky). O platnosti zmluvy s rozhodcovskou doložkou rozhoduje rozhodcovský tribunál, ktorý rozhoduje v súlade s Newyorskou konvenciou.

Naopak, v štátoch, v ktorých sa kladie dôraz na súdne konanie sa veľmi ťažko presadzuje teória oddeliteľnosti rozhodcovskej doložky. Rozhodcovská doložka sa tu považuje za neoddeliteľnú súčasť zmluvy v ktorej je zakotvená. O platnosti resp. neplatnosti zmluvy s rozhodcovskou doložkou rozhoduje súd, nie rozhodcovský tribunál.

Ďalším, aj keď zriedkavým predpokladom rozhodcovského konania je tzv. „kompromis“ alebo zmluva o podriadení, ktorý však býva uzatváraný obchodníkmi len zriedkavo. Dôvodom tejto skutočnosti je charakter kompromisu, ktorý sa vzťahuje už na vzniknuté spory medzi zmluvnými stranami, nie na budúce.

Rozsah obchodných sporov, ktoré môžu byť predmetom rozhodcovského konania, je v jednotlivých štátoch rôzny. V niektorých krajinách sa stretne s takzvanými „povinnými rozhodcovskými konaniami“.

Základným princípom rozhodcovského konania v medzinárodnom obchode je *princíp dobrovoľnosti* (sporové strany môžu riešiť svoje obchodné spory buď prostredníctvom súdneho alebo rozhodcovského konania). Ale aj v prípade, že strany zvolia cestu rozhodcovského konania nie je pre sporové strany úplne vylúčená možnosť obrátiť sa v prípade potreby na súd (okrem prípadu, ak strany vylúčia súdne konanie vzájomnou dohodou). Ale každá krajina má zákonom stanovený okruh sporov, o ktorých môže rozhodnúť iba súd, napríklad občianskoprávne spory príslušníkov rôznych štátov. Na Slovensku otázku vylúčenia určitých vecí z rozhodcovského konania upravuje zákon o rozhodcovskom konaní, ktorý v § 1 ods. 3 taxatívne vymedzuje spory, ktoré nemožno rozhodovať v rozhodcovskom konaní, a to:

- a) o vzniku, zmene alebo zániku vlastníckeho práva a iných práv k nehnuteľnostiam. Spory o zaplatenie kúpnej ceny za predanú nehnuteľnosť, o nájomné za prenájom nehnuteľnosti, o náhradu škody na základe poisťnej zmluvy, ak je poisťnou udalosťou vznik škody na nehnuteľnosti, môžu byť predmetom arbitráže.
- b) o osobnom stave (statusové veci), zahrňujú veci, o ktorých účastníci nemôžu uzavrieť zmier. Patria sem napríklad spory o rozvod manželstva, o určenie platnosti či neplatnosti manželstva, o zrušenie bezpodielového spoluvlastníctva manželov, vecí týkajúce sa osvojenia, opatrovníctva a podobne.
- c) spory súvisiace s núteným výkonom rozhodnutí. Patria sem napríklad spory o vylúčení vecí z exekúcie (tzv. excindačné žaloby).
- d) spory, ktoré vzniknú v priebehu konkurzného a vyrovnávacieho konania.

Nie všetky medzinárodné rozhodcovské konania sú konaniami obchodného charakteru. Obchodný charakter sporu je pre rozhodcovské konanie v niektorých štátoch natoľko dôležitý, že je základnou podmienkou uskutočnenia rozhodcovského konania (v rozhodcovskom konaní môžu byť rozhodované len obchodné spory strán).

Uznávanými rozhodcovskými inštitúciami s vlastnými rozhodcovskými pravidlami v medzinárodnej obchodnej praxi sú napr.:

- Rozhodcovský súd Medzinárodnej obchodnej komory - International Court of Arbitration of the International Chamber of Commerce so sídlom v Paríži, ktorý je najstaršou a najväčšou rozhodcovskou inštitúciou,
- Londýnsky súd medzinárodnej arbitráže – London Court of International Arbitration , ktorý sídli v Londýne, a zaoberá sa len medzinárodnou arbitrážou,
- Americká rozhodcovská asociácia - American Arbitration Association (USA) v New Yorku, ktorá sa zaoberá národným rozhodcovským konaním,
- Rozhodcovský inštitút Štokholmskej obchodnej komory - Arbitration Institute of Stockholm Chamber of Commerce, ktorý rieši národné a medzinárodné spory v rozhodcovskom konaní,
- Hong-Kongské medzinárodné arbitrážne centrum - Hong Kong International Arbitration Centre, ktoré je centrom riešenia sporov pre Áziu.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Chovancová, K.: *Rozhodcovské konanie v medzinárodnom obchode*. Obchodné právo, č. 8-9, 2004
2. Lukašuk, I.: *Medzinárodné právo na štátnych súdoch*. SPb. 1993.
3. Mráz, S. – Poredoš, F. – Vršanský, P.: *Medzinárodné verejné právo – 1. vydanie* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2003, 379 s.
4. Popodopulo, V. F.: *Medzinárodné obchodné právo*. Moskva: Omega-I. 2005.
5. Zákon č. 244/2002 o rozhodcovskom konaní

KONTAKT

Mgr. Halina Martyniv
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: martyniv@euba.sk

INFORMÁCIE

SÚČASNÁ EKONOMICKÁ SITUÁCIA PERU V LATINSKOAMERICKOM KONTEXTE A JEHO VZŤAHY S EURÓPSKOU ÚNIOU

PhDr. Elena Delgadová

ABSTRAKT

V článku sa uvádzajú základné informácie o geografických podmienkach, politickom systéme a ekonomickej situácii Peru. Výkonnosť peruánskej ekonomiky sa za posledných šesť rokov stala, tak povediac, zázrakom. Regeneračný program počas vlády prezidenta Toledo vniesol významné zmeny do peruánskej ekonomiky v porovnaní s osemdesiatimi rokmi predovšetkým v stabilnejšej fiškálnej a menovej politike a otvorením obchodných a finančných trhov. Následkom týchto štrukturálnych zmien sa podstatne zmenilo aj cyklické správanie základných makroekonomických ukazovateľov v roku 2005, čo sa prejavilo znížením inflácie na 1,49% a zvýšením rastu HDP o 5,1%. Koncom roku 2006 sa rast HDP odhadoval zhruba na 5%, zatiaľ čo export by mal dosiahnuť 18,2 tisíc miliónov a import 13,2 tisíc miliónov dolárov. Pozitívny ekonomický rast smerom k stabilnému a konkurenčnému trhu vytvára v Peru dynamickejšie prostredie pre zahraničné investície.

ABSTRACT

The paper gives basic information on the geographical conditions, political system and economic situation of Peru. Peru's economic performance over the past six years has been nothing short of a miracle. Toledo Administration's recovery program has brought significant changes to Peru's economy respect to the 80's, in particular we can observe broader trade and financial openness, more stable fiscal and monetary policies and deeper financial markets. As a consequence of these structural changes the cyclical behaviour of the main macroeconomic variables has changed in important ways reaching 1,49% inflation and 5,1% increase rates in GDP in 2005. By the end of 2006, GDP was estimated to grow 5% while exports and imports would reach an estimated \$18.2 billion and \$13.2 billion, respectively. Positive economic growth towards a stable, competitive market continues to transform Peru into a more dynamic environment for foreign investment.

Základné údaje a politická štruktúra

Peru s rozlohou 1 285 200 km² a počtom obyvateľstva takmer 28 miliónov sa rozprestiera od rovníka po Obratník Kozorožca v centrálnej západnej časti Južnej Ameriky, na pobreží Tichého oceánu. Jeho zemepisné podmienky zo západu na východ určujú tri základné veľmi odlišné prírodné zóny: úzku pobrežnú oblasť, kde žije 52,1% obyvateľstva, andskú vysokohorskú s 36,9 % obyvateľstva a obrovskú pralesnú amazonskú oblasť len s 11% obyvateľstva. Tieto geografické odlišnosti sa odrážajú aj v spoločensko-ekonomickom priestore: na pobreží s prevažne miešanou hispánskou kultúrou, v Andách s pôvodnou indiánskou kultúrou potomkov Inkov a v pralese s pôvodnou kultúrou amazonských kmeňov. Územie Peru, jeho ostrovy, Tichý oceán, Andy, amazonské pralesy vytvárajú obrovskú rozmanitosť krajiny s rôznymi podnebnými pásmami, a tým aj rozmanitosť prírodných zdrojov.

Za posledných desať rokov bola zaznamenaná veľká migrácia obyvateľov z vidieka do miest, predovšetkým do hlavného mesta Limy, ktorá má dnes takmer 8 miliónov obyvateľov a mestské obyvateľstvo tak tvorí až 75% všetkého obyvateľstva. Táto migrácia bola spôsobená v prvom rade fiaskom agrárnej politiky peruánskej vlády, ale aj terorizmom maoistickej organizácie Svetlý chodník.

Peruánska republika je konštitučný prezidentský decentralizovaný (ale len formálne) štát, ktorý sa riadi podľa Ústavy ratifikovanej v národnom referende v r. 1993. Na základe tejto Ústavy je moc rozdelená medzi tri nezávislé orgány: výkonný (vláda), legislatívny (kongres) a súdny (súdniectvo). Prezident republiky je najdôležitejšia funkcia v štátnom aparáte Peru a je volený na 5 rokov vo všeobecných a priamych voľbách tajným hlasovaním, v ktorých sa zároveň s kandidátom na prezidenta volia aj dvaja viceprezidenti zastupujúci prezidenta počas jeho neprítomnosti v krajine. Podľa ústavy nemôže byť prezident zvolený dve za sebou nasledujúce obdobia. Na zvolenie potrebuje kandidát na prezidenta 50% všetkých platných hlasov. Ak ich nezíska ani jeden z kandidátov, o mesiac sa uskutočňuje druhé kolo s 2 kandidátmi, ktorí získali najviac hlasov. Prezident vymenúva vládu. Kongresisti sa tiež volia na 5 rokov vo všeobecných a priamych voľbách tajným hlasovaním v tom istom čase ako prezident. Volia sa podľa krajov tak, že každý kraj (24) má svojich reprezentantov v kongrese a ich počet závisí od počtu voličov jednotlivých krajov. Kongres má 120 členov a voľby sú povinné. V súčasnosti od júla 2006 zastáva funkciu prezidenta Alan García Pérez, ktorý túto funkciu vykonával už v rokoch 1985-1990 a bol v tom čase ako 35-ročný jedným z najmladších prezidentov na svete. Tým sa po 16 rokoch dostala k moci opäť Apristická stredofavicová strana, do ktorej súčasný prezident patrí. Jeho vláda v danom období priviedla krajinu do katastrofickej hyperinflácie a politického rozvratu. Ako sa zdá, peruánsky ľud má slabú pamäť, pretože na to obdobie veľmi rýchlo zabudol a dal mu druhú šancu. V roku 2006 volili Peruánci po prvý krát aj svojich 5 reprezentantov do Andského parlamentu, ktorý je súčasťou Andského systému integrácie (SAI) v rámci regionálnej integrácie Andského Spoločenstva Národov (CAN). Andskí poslanci majú tie isté práva a povinnosti ako kongresisti republiky.

Ekonomická situácia Peru v latinskoamerickom kontexte

Ekonomika Peru je po Brazílii, Mexiku, Argentíne, Kolumbii a Chile šiestou najväčšou v celej Latinskej Amerike. Jej základom ako väčšiny rozvojových krajín je prevažne export prírodných zdrojov. Väčšina Peruáncov žije zo služieb, využívania a vývozu prírodných zdrojov alebo z poľnohospodárstva. Začatá industrializácia krajiny, zabrzdzená ekonomickou krízou v osemdesiatych rokoch a otvorením ekonomiky počas vlády prezidenta Fujimoriho v deväťdesiatych rokoch a nedostatok štátnych investícií zapríčinili, že nebolo možné efektívne využiť vlastné bohatstvo prírodných zdrojov, čím sa kvôli početným podnetom a výhodám Peru stáva atraktívnou krajinou pre národných i zahraničných investorov.

Napriek tomu, že Peru nedokáže efektívne využívať svoje prírodné zdroje, je na prvom mieste vo svete v produkcii striebra, rybej múčky, vlny z alpaky, špargle a papriky, na štvrtom mieste v ťažbe medi a na piatom mieste v ťažbe zlata. Nezanedbateľné sú aj prírodné zdroje ropy a plynu. Ťažba prírodných zdrojov dreva (predovšetkým cédra, duba a kaoby) je dôležitým zdrojom príjmov pre obyvateľov pralesných oblastí. Avšak nelegálne výruby lesov bez výsadby nových stromov znamenajú ekologické nebezpečenstvo, kvôli čomu sa peruánsky Inštitút prírodných zdrojov snaží tieto praktiky brzdiť.

Bohatá morská fauna Tichého oceánu rozvinula v Peru v šesťdesiatych rokoch jeden z najväčších rybných priemyslov na svete. Po ťažobnom priemysle je rybolov najdôležitejším sektorom peruánskej ekonomiky. Lov rýb (sardel, morských jazykov a iných kvalitných rýb) slúži väčšinou pre domáci trh a na výrobu rybej múčky, v produkcii ktorej má Peru svetové prvenstvo a ktorá tvorí viac než 80% všetkých príjmov z exportu rybného priemyslu. Napriek výborným podmienkam rybolovu je peruánske loďstvo vo veľkom pripravené len na lov sardel, nie však na lov iných kvalitných rýb, slúžiacich na ľudskú konzumáciu. V tejto súvislosti sa pre Peru stáva výzvou rozvinúť rybný priemysel nielen na lov sardel, ale aj iných kvalitných rýb a vzácnych morských živočíchov, ako sú krevety, morské raky, langusty, homáre, mušle a pod., ktoré sú žiadané na svetových trhoch.

V roku 1994 sa začala v Peru privatizácia energetického priemyslu, ktorá bola prakticky zablokovaná za vlády predchádzajúceho prezidenta Toleda kvôli silným opozíciám zo strany niektorých sektorov a slovo privatizácia sa stalo opäť tabu. V súčasnosti ešte stále tvorí 5 štátnych podnikov 35% celej produkcie elektriny, zatiaľ čo 15 súkromných spoločností tvorí spolu ostatných 65%. Čo sa týka distribúcie elektrickej energie, 5 súkromných spoločností distribuuje spolu 71% a 16 štátnych podnikov 29% elektrickej energie. Pokrytie elektrinou sa v roku 2005 zvýšilo približne na 75%, čo je však stále málo v porovnaní s ostatnými krajinami Latinskej Ameriky. Elektrická energia chýba predovšetkým na vidieku, kde žije asi 68% obyvateľov bez nej a zvyšovanie pokrytia elektrinou v týchto oblastiach bude stáť peruánsku ekonomiku obrovské peniaze a nemalé úsilie, pretože požiadavky na elektrinu sa ročne zvyšujú o 5-6%. Preto je pre Peru dôležité podporiť používanie prírodného plynu ako v priemysle a doprave, tak aj pre potrebu v domácnostiach. Po 20 rokoch objavenia bohatých ložísk prírodného plynu v Camisei, v oblasti Cuzca, sa konečne v r. 2004 začalo s jeho ťažbou a jeho produkcia má práve slúžiť v prvom rade pre tieto účely pre domácu spotrebu. Prebytky, s ktorými sa počíta od roku 2008, sa budú vyvážať do zahraničia. Napriek výhodám nízkej ceny plynu sa však nedarí získavať priemyselné podniky, ešte menej domácnosti, aby začali s používaním plynu, pretože investícia približne 450 \$ do pripojenia sa im vráti zhruba o 10 rokov. Podnik zodpovedný za pripojenia plynu je belgická spoločnosť Cálidda. Peruánska vláda však napriek všetkým týmto ťažkostiam pokračuje v podpore prechodu domácností na plyn poskytovaním daňových výhod, možností financovania a subvencií pre inštaláciu v domácnostiach a na prechod automobilov na plynový pohon.

Poľnohospodárstvo, hoci tvorí iba 7,5% z HDP Peru, je najdôležitejším sektorom v krajine, čo sa týka spoločenských potrieb, keďže väčšina obyvateľstva mimo Limy priamo alebo nepriamo závisí od poľnohospodárstva a približne 35% pracovne aktívneho obyvateľstva pracuje v tomto sektore.

Peruánske poľnohospodárstvo sa v súčasnosti nachádza v silnom procese rozvoja s niekoľkými projektmi modernizácie a investícií, ktoré ukazujú dobré výsledky. V posledných rokoch sa zväčšila plocha ornej pôdy z 1,7 na 2,6 miliónov hektárov a odhaduje sa, že okolo 400 nových poľnohospodárskych produktov bude možné exportovať do zahraničia. Peru je dnes jedným z hlavných vývozcov špargle a papriky vo svete a dôležitá je aj produkcia bavlny, kávy, cukru a iných produktov. Tento export sa podstatne zvýšil aj vďaka externým faktorom, ako bolo podpísanie colných dohôd ATPA (Andean Trade Preferente Act) a ATPDEA (Andean Trade Promotion and Drug Eradication Act) s USA a Systémy všeobecných preferencií (SPG a SPG+) s Európskou Úniou. Napriek dobrým prognózam však existujú nedostatky týkajúce sa poľnohospodárstva v malom meradle, ako napr. v pochybnom vlastníctve pôdy, malých pozemkoch a v slabej podpore vlády pre malých pestovateľov. Navyše, vláda prezidenta Toleda podpísala v júni 2006 s USA dlho prerokúvanú Zmluvu o voľnom obchode, ktorá rozdelila poľnohospodársky sektor na dva tábory. Prvý, predovšetkým výrobcovia cukru a pestovatelia bavlny a ryže, sa proti zmluve postavil, tvrdiac, že zničí domáci priemysel. Druhý tábor ju uvítal, pretože ju vidí ako hnací motor na otvorenie trhu, zníženie cien a prilákanie väčších investorov. Avšak zmluva bude mať zaiste aj negatívne účinky predovšetkým na produkty ako bavlna, ovos, kukurica a cukor a vláda bude musieť navrhnuť riešenia pravdepodobne vo forme finančných podpôr.

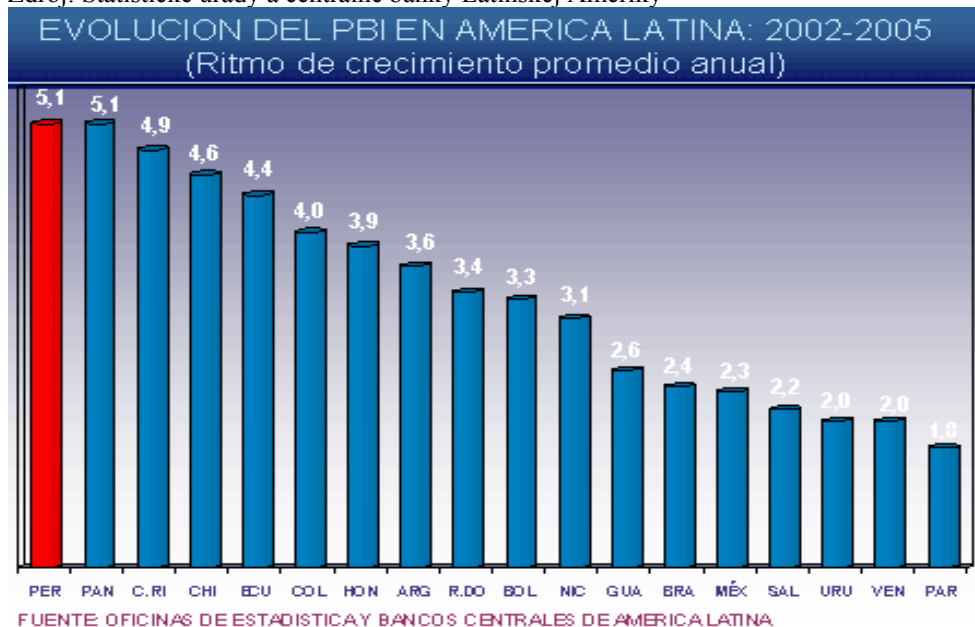
V roku 2005 vzrástol export o 33,7% v porovnaní s rokom 2004 a dosiahol 17 000,6 miliónov amerických dolárov. Cieľom exportu boli v prvom rade USA s 30,4% a Čína s 10,9%. Tento rast bol zapríčinený predovšetkým zvýšením cien produktov, ktoré Peru vyváža, predovšetkým kovov, ale aj zvýšeným množstvom vyvážaného tovaru. Dôležité je však to, že sa takmer o 30% zvýšil počet podnikov – exportérov, z ktorých viac ako 75% sú malé a stredné podniky. V rámci exportu rozšírilo Peru svoje obchodné vzťahy zo 125 na 140 krajín sveta. V decembri 2005 peruánska vláda schválila sériu opatrení daňového a ekonomického charakteru na podpora a upevnenie ekonomického rastu vo všetkých

oblastiach, predovšetkým však na vytváranie nových pracovných príležitostí a tvorbu devíz. Znížila viac než 2900 ciel v priemere od 4-12% na 0% na podporenie modernizácie a na zavádzanie nových technológií do celého produktívneho aparátu a upevnenie rastu exportu, zvýšenie produktivity a rastu ekonomiky.

Podľa tlačovej správy peruánskeho Národného štatistického a informačného úradu publikovanej 2. januára 2007 na svojej oficiálnej stránke vzrástol export v nominálnych hodnotách v mesiaci novembri 2006 o 39,39% v porovnaní s novembrom 2005. Najväčší rast v exporte zaznamenali produkty rybného priemyslu (245,80%), poľnohospodárskeho (150,80%), hutného a metalurgického (106,05%), ťažobného (45,48%), ťažobného nekovového (44,68%) a textilného priemyslu (28,31%). Naopak, produkty nafty a derivátov prepadli o 33,62%. Na druhej strane vzrástol import len o 18,35%, čo znamená pre Peru pozitívnu bilanciu. (INEI, 2007) Za uplynulý rok (2006) sa očakáva, že export prekročí viac ako 23 000 miliónov dolárov (oficiálne čísla ešte nie sú zverejnené). Fiškálny prebytok Peru bol v roku 2006 1,6% z celkového HDP. Z iných ukazovateľov je dôležité spomenúť peruánske štátne rezervy v Centrálnej banke, ktoré v súčasnosti tvoria 17.000 miliónov amerických dolárov. Súkromné investície za rok 2006 sa v porovnaní s rokom 2005 zvýšili o 16% a dostali sa na 21,1 % HDP. Jedným z ukazovateľov silnej peruánskej ekonomiky je aj rentabilita peruánskej burzy cenných papierov, ktorá zaregistrovala v roku 2006 až 170% svojich ziskov, čo je najvyšší zisk v rámci svetových búr. (Carranza, 2006)

Vývoj HDP v Latinskej Amerike: 2002-2005 (priemerný ročný rast)

Zdroj: Štatistické úrady a centrálny banky Latinskej Ameriky

Svojimi makroekonomickými ukazovateľmi a predovšetkým rastom celkového HDP, ktoré zaznamenalo 9,6% rast v treťom štvrtroku minulého roku, patrí v súčasnosti Peru podľa zdrojov MMF medzi 10 najrýchlejšie sa rozvíjajúcich ekonomík vo svete. (MMF, 2006). Podľa londýnskeho časopisu The Economist (nov. 2005) je Peru šiestou najrýchlejšie sa rozvíjajúcou ekonomikou vo svete vďaka zodpovednému riadeniu ekonomiky, jednou z najnižších inflácií v Latinskej Amerike, 1,49% v roku 2005, vysokými medzinárodnými rezervami a adekvátne financovaným rozpočtom; a podľa Svetovej banky sa nachádza na piatom mieste s najrýchlejšie sa rozvíjajúcim exportom.

Latinská Amerika: Komparačné hodnotenie inflácie: 1990-1994-2005 (% ročná variácia)
 Zdroj: Štatistické úrady a centrálné banky – Latinská Amerika

AMERICA LATINA: RANKING COMPARATIVO DE LA INFLACION: 1990-1994-2005 (Variación % Anual)					
PAIS	1990	PAIS	1994	PAIS	2005
1. BOLIVIA	18,0	1. ARGENTINA	3,9	1. PERÚ	1,49
2. EL SALVADOR	19,3	2. MEXICO	7,1	2. MÉXICO	3,33
3. CHILE	27,3	3. BOLIVIA	8,5	3. EL SALVADOR	4,26
4. COSTA RICA	27,3	4. CHILE	8,9	4. ECUADOR	4,36
5. MEXICO	29,9	5. EL SALVADOR	8,9	5. COLOMBIA	4,78
6. COLOMBIA	32,4	6. GUATEMALA	11,6	6. URUGUAY	4,90
7. HONDURAS	36,4	7. NICARAGUA	14,4	7. BOLIVIA	4,91
8. VENEZUELA	36,5	8. PERU	15,4	8. BRASIL	5,69
9. PARAGUAY	44,1	9. PARAGUAY	18,3	9. HONDURAS	7,75
10. ECUADOR	49,5	10. COSTA RICA	19,9	10. GUATEMALA	8,57
11. GUATEMALA	59,6	11. COLOMBIA	22,6	11. NICARAGUA	9,58
12. URUGUAY	129,0	12. ECUADOR	25,4	12. PARAGUAY	9,86
13. ARGENTINA	1343,9	13. HONDURAS	28,9	13. ARGENTINA	12,33
14. BRASIL	1584,6	14. URUGUAY	44,1	14. CHILE	14,08
15. PERU	7649,6	15. VENEZUELA	70,8	15. COSTA RICA	14,08
16. NICARAGUA	13490,2	16. BRASIL	929,3	16. VENEZUELA	14,36

FUENTE: Oficinas de Estadística y Bancos Centrales - Latinoamérica

Inflácia v Latinskej Amerike a Karibiku: november 2006 (% variácia), akumulovaná odhadovaná ročná*

Zdroj: Štatistické úrady a centrálné banky – Latinská Amerika *dec.2005-nov.2006

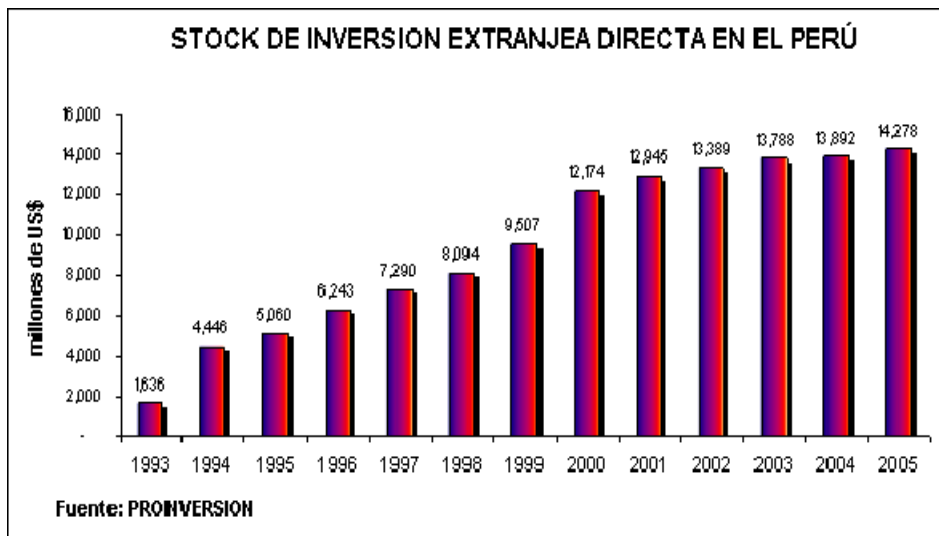
INFLACIÓN EN AMERICA LATINA Y EL CARIBE: Noviembre 2006 (Variación % Porcentual)					
PAIS	MES	PAIS	ACUM.	PAIS	ANUAL*
1 Perú	-0,28	1 Perú	1,11	1 Perú	1,54
2 Chile	-0,20	2 Chile	2,50	2 Chile	2,10
3 Uruguay	0,04	3 Brasil	2,65	3 Brasil	3,02
4 Ecuador	0,17	4 Ecuador	2,90	4 Ecuador	3,21
5 Colombia	0,24	5 México	3,45	5 El Salvador	3,90
6 Brasil	0,31	6 El Salvador	4,00	6 México	4,09
7 Honduras	0,50	7 Bolivia	4,16	7 Colombia	4,31
8 México	0,52	8 R.Dominicana	4,23	8 Guatemala	4,40
9 Guatemala	0,57	9 Colombia	4,24	9 Bolivia	4,74
10 El Salvador	0,60	10 Honduras	4,40	10 Honduras	4,90
11 R.Dominicana	0,64	11 Guatemala	4,44	11 R.Dominicana	5,23
12 Argentina	0,70	12 Uruguay	5,99	12 Uruguay	6,20
13 Bolivia	0,75	13 Nicaragua	7,72	13 Nicaragua	8,10
14 Nicaragua	0,76	14 Costa Rica	8,33	14 Paraguay	8,90
15 Costa Rica	1,01	15 Argentina	8,80	15 Costa Rica	9,42
16 Venezuela	1,30	16 Paraguay	9,50	16 Argentina	10,00
17 Paraguay	1,90	17 Venezuela	14,90	17 Venezuela	15,50

Fuente: Oficinas de Estadística y Bancos Centrales - Latinoamérica * Dic.2005 - Nov.2006

Peru podpísalo zmluvy o voľnom obchode v rámci Andského spoločenstva (Kolumbia, Ekvádor, Bolívia), s niektorými krajinami Mercosuru, kde je pridruženým členom, a s Thajskom. Počas rokovaní APEC 2005 začalo Peru rozhovory o voľnom obchode aj s Južnou Kóreou, Čínou, Japonskom, Singapurom a inými krajinami. Má taktiež záujem podpísať zmluvu o voľnom obchode s EÚ, s ktorou sú už začaté rokovania a úspešne postupujú. Ak budú Zmluvy o voľnom obchode medzi Peru a EÚ a Peru a USA, ktorá už bola ratifikovaná peruánskym kongresom v júni 2006, ratifikované, stane sa Peru druhou krajinou Južnej Ameriky s najväčším exportným trhom. Takouto ekonomickou politikou sa Peru stáva atraktívnou krajinou pre zahraničné investície predovšetkým v priemyselnej, energetickej, ropnej, poľnohospodárskej oblasti a v oblasti cestovného ruchu.

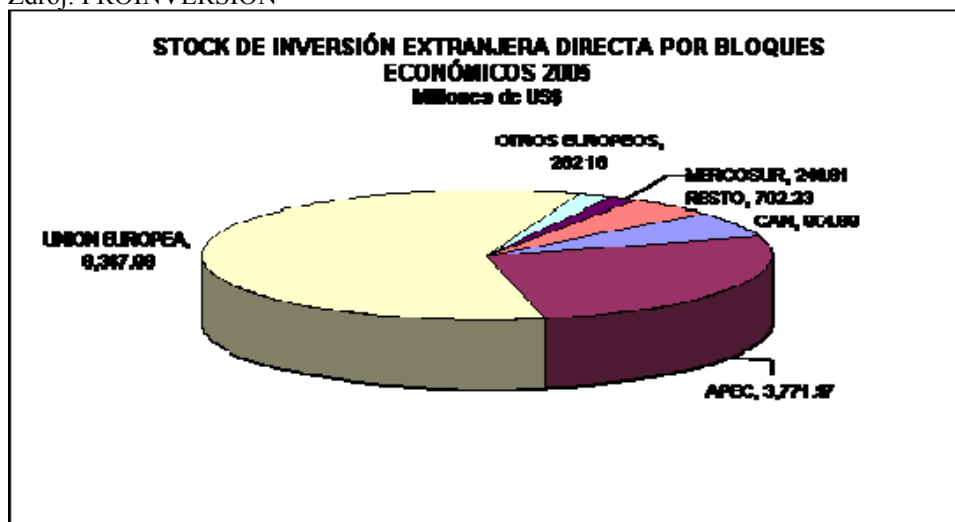
Účasť priamych zahraničných investícií v Peru 1993-2005

Zdroj: PROINVERSION

Účasť priamych zahraničných investícií v Peru podľa ekonomických sektorov r.2005

Zdroj: PROINVERSION

APEC: Austrália, Kanada, Chile, China, Kórea, USA, Japonsko, Mexico, Nový Zéland, Rusko, Singapur

CAN: Andské spoločenstvo (Bolivia, Kolumbia, Ekvádor) a Venezuela

MERCOSUR: Argentína, Brazília, Paraguay, Uruguay

OTROS EUROPEOS: iné európske krajiny: Bulharsko, Liechtensteinsko, Nórsko, Švajčiarsko, krajiny bývalej Juhoslávie

RESTO: ostatné krajiny

Sociálne aspekty

Napriek pozitívnym makroekonomickým ukazovateľom má Peru stále problémy s chudobou, ekonomickou a spoločenskou nerovnosťou.

Nezamestnanosť v mestách v roku 2006 dosiahla 8,5%. Ťažko je hodnotiť v Peru celkovú nezamestnanosť, nakoľko na vidieku sa obyvateľstvo venuje prevažne poľnohospodárskym aktivitám a okrem toho, neformálny sektor v peruánskom hospodárstve tvorí viac než 60%, čo znamená, že veľká časť neformálne zamestnaného obyvateľstva nemá sociálne ani zdravotné poistenie, nárok na dovolenku a iné výhody vyplývajúce z formálneho legálneho zamestnania. Index chudoby obyvateľstva sa z 54,3% v roku 2004 znížil na 51,6% v roku 2005, čo znamená, že stále ešte viac ako polovica peruánskeho obyvateľstva žije na pokraji chudoby a index extrémnej chudoby v roku 2004 dosahoval 19,2% (novší údaj ešte nie je známy). Obe tieto hodnoty sú však veľmi vysoké v porovnaní s inými juhoamerickými krajinami.

Kvalita bývania je tiež nežiaduca, nakoľko iba 48,5% obývaných priestorov je vnútorne napojená na verejnú kanalizáciu, 60% na pitnú vodu a 75% na elektrinu.

Vzdelanie bolo podľa Peruánskeho štatistického úradu za posledné roky umožnené 80% obyvateľstva, avšak štúdia OSN poukazuje na to, že kvalita vzdelania je druhou najhoršou v Latinskej Amerike a Peru je ďaleko od splnenia medzinárodných štandardov pokiaľ ide o základné vedomosti žiakov. Okrem toho, asi 17% obyvateľstva od 3 do 16 rokov nechodí do školy či už kvôli nedostatku škôl alebo finančných prostriedkov a asi 13% Peruánco sú analfabeti. (Európska komisia v Peru, 2006)

Vzťahy s Európskou úniou

Vzťahy medzi Peru a Európskou úniou sú založené predovšetkým na regionálnej báze medzi EÚ a Andským spoločenstvom, kam patrí aj Bolívia, Ekvádor a Kolumbia. Politický dialóg sa zakladá na Rímskej deklarácii z roku 1996, zatiaľ čo spolupráca je založená na základnej zmluve o kooperácii podpísanej v roku 1993 a platnej s účinnosťou od roku 1998. Tieto vzťahy boli do hĺbky konsolidované v roku 2003 v Ríme podpísaním novej zmluvy o politickom dialógu a spolupráci, ktorá je v procese ratifikácie. V súčasnosti sa vzťahy medzi EÚ a Peru považujú za veľmi dobré. Na vrcholovom summite EÚ a Latinskej Ameriky a Karibiku v Guadalajare v roku 2004 boli začaté rozhovory o zmluve medzi EÚ a Andským spoločenstvom týkajúcej sa voľného obchodu medzi oboma spoločenstvami. Peru bude v roku 2008 organizovať v Lime vrcholový summit Európska únia a Latinská Amerika a Karibik a je zaviazané viesť proces negociácie s EÚ. V súčasnosti pripravuje Európska komisia kooperačnú stratégiu pre Peru na roky 2007-2013.

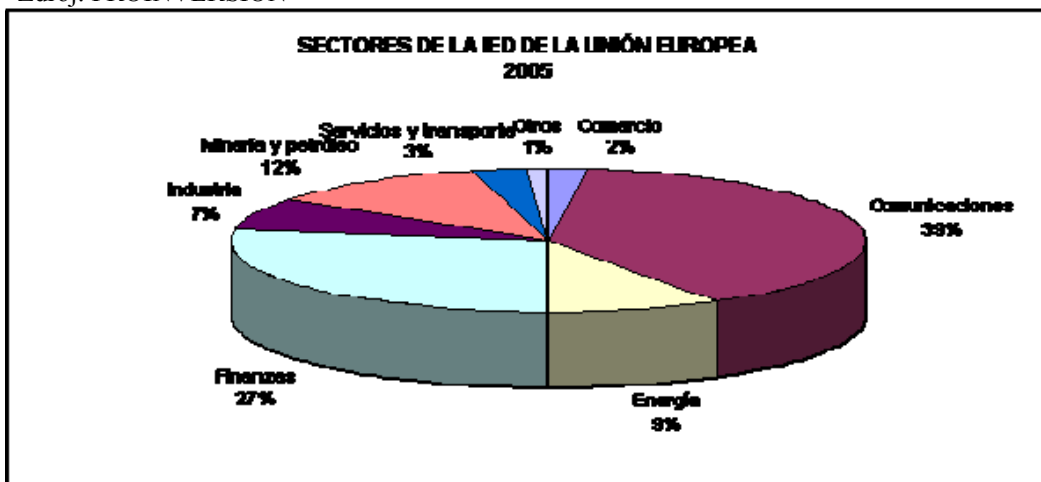
V rokoch 1991 až 2000 získalo Peru z EÚ viac ako 400 miliónov EUR v rámci podpory rozvoja, predovšetkým vo forme potravín a v programoch technickej a finančnej kooperácie. Touto sumou sa Peru stalo jednou z krajín Latinskej Ameriky, ktoré získali najvyššiu finančnú podporu Európskej únie. Okrem toho je Peru aj krajinou, ktorá získala najviac peňažných prostriedkov na financovanie projektov alternatívneho rozvoja.

V období rokov 2004-2006 Európska únia prispela Peru 71 miliónmi EUR v rámci kooperačných projektov. Priame zahraničné investície Európskej únie sa nachádzajú takmer vo všetkých oblastiach peruánskeho hospodárstva, predovšetkým však v komunikáciách, finančnom a ťažobnom sektore vďaka investorom ako sú Telefónica S.A., Banco Bilbao

Vizcaya Argentaria S.A. (Španielsko), Duke Energy, Nextel International, Pluspetrol (Veľká Británia), Suez-Tractebel (Belgicko) a iní.

Oblasti priamych zahraničných investícií Európskej únie r.2005

Zdroj: PROINVERSION

Komunikácie: 39%

Energia: 9%

Financie: 27%

Priemysel: 7%

Ťažobný priemysel: 12%

Služby a doprava: 3%

Iné: 1%

Obchod: 2%

Po prezidentských voľbách v mnohých krajinách Latinskej Ameriky v roku 2006 sa tento región demokraticky skonsolidoval a vlády Latinskej Ameriky sa stávajú čoraz menej závislé od ekonomiky USA. Avšak globálna integrácia tohto regiónu sa stáva čoraz dôležitejšou pre ich národné ekonomiky.

Prioritami novej peruánskej vlády bude zachovať makroekonomickú stabilitu svojej ekonomiky, posilniť a podstatne rozšíriť sociálny program na zníženie a odstránenie chudoby a skonsolidovať demokraciu a právny štát. Kabinet peruánskeho prezidenta Alana Garcíu už prijal sériu opatrení cielených aj na zlepšenie imidžu vlády, podstatne znížil prezidentský plat a platy ostatných vládnych funkcionárov, čím chce ukázať peruánskemu ľudu, že bude stáť pri ňom v tomto ďalšom procese. Či sa mu to podarí, ukáže len čas.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Ekonomický rast Latinskej Ameriky a Karibiku prevýši 5% v r. 2006. 14. decembra 2006. Tlačová správa Ekonomickej komisie pre Latinskú Ameriku a Karibik OSN, CEPAL. [online] Dostupné na internete: <http://www.eclac.cl>
2. Predbežná bilancia ekonomík Latinskej Ameriky a Karibiku 2006. Peru. CEPAL. ISBN: 92-1-322976-3 [online] Dostupné na internete: <http://www.eclac.cl/cgi-bin/getProd.asp?xml=/publicaciones/xml/2/27542/P27542.xml&xsl=/de/tpl/p9f.xsl&base=/tpl/top-bottom.xslt>
3. INEI - Instituto Nacional de Estadística e Informática, 2007. [online] Dostupné na internete: <http://www.inei.gob.pe/>
4. Beyond Machu Picchu: Doing business in Peru. [online] 20.01.2007 Dostupné na internete: http://www.export.gov/articles/Peru_MoM.asp

5. Carranza L., 2006. Tlačová konferencia. In: Aquino Marco (Reuters) [online] Dostupné na internete: http://espanol.news.yahoo.com/s/reuters/061228/negocios/negocios_economia_peru_sol_17
6. Economía del Perú. 2006. In: Wikipedia, la enciclopedia libre. [online]. Dostupné na internete: <http://es.wikipedia.org/wiki/Per%C3%BA#Econom.C3.ADA>
7. Perú en breve. Ročník I, číslo 2. Comentario. Berlín, 1.12. 2005. [online]. Dostupné na internete: <http://conperberlin.embaperu.de/Boletines/Boletin%20Embajada%202.pdf>
8. Delegación de la Comisión Europea en Perú, oficiálna stránka [online]. Dostupné na internete: http://www.delper.ec.europa.eu/es/eu_and_country/economia/ue_peru/ue_peru.htm

KONTAKT

PhDr. Elena Delgadová
Katedra jazykov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka
E-mail: delgadova@tnuni.sk

ABSTRAKT

V príspevku sa autor zaoberá vývojom povojnových rozvojových teórií, ktorých podstatou je skúmanie príčin, dôsledkov zaostalosti krajín rozvojového sveta a vzniku ekonomických a spoločenských disparít medzi jednotlivými regiónmi sveta.

Z chronologického hľadiska sa autor v príspevku venuje relevantným historickým aspektom, ktoré ovplyvnili vznik rozvojovej pomoci vo forme ako ju poznáme v súčasnosti.

Východiskovou teóriou zahraničnej rozvojovej pomoci sa stala teória „Začarovaného kruhu chudoby“ a z nej vychádzajú mnohí autori, ktorí hľadajú východiská zo zaostalosti a prehlbovania sa rozdielov medzi vyspelými a zaostalými krajinami sveta. Jednotlivé regióny sú špecifické určitými charakteristikami, ktoré autor rozoberá v poslednej časti príspevku.

ABSTRACT

The author discusses the progress and trends in the afterwar development theories, which focus on causes and effects of backwardness of developing world. The author analyses origin of economic and social disparities in different regions of the world. From the chronological point of view the article follows relevant historical aspects, which influenced creation of development aid as we know it today. Initial theory of international development aid is theory of “Vicious circle of poverty”, which many authors consider as a starting point for research of backwardness and deepening disparities between developed and underdeveloped countries of the world. Different regions of the world have specific characteristics, which author analyzes in the end of the article.

Úvod

Rozvoj vnímame ako proces, a nie výsledok ekonomických a spoločenských zmien. Kým sa niektoré štáty rozvíjajú, iné upadajú. Cieľom rozvojových teórií je vysvetlenie týchto procesov a rozvojová prax na základe týchto poznatkov vytvára nástroje na riešenie globálnych aj špecifických problémov rozvojového sveta. Rozvojová problematika má interdisciplinárnu povahu a dotýka rôznych oblastí ekonomického, spoločenského, politického, kultúrneho života ako aj oblasti životného prostredia. Dôkazom toho sú rôzne prístupy uplatňované medzinárodnými organizáciami pri riešení problémov rozvojového sveta a rozdielne stratégie implementované v rámci jednotlivých rozvojových programov.

Počiatky rozvojovej pomoci sa dajú v rôznych formách vystopovať už v staroveku. Avšak z nášho pohľadu sa budeme zaoberať rozvojovou pomocou, ktorá nebola len politickým záujmom, ale znamenala určitý prínos pre recipientské krajiny a je porovnateľná s novodobou štruktúrou rozvojovej pomoci. Bilaterálna forma rozvojovej pomoci sa v rozsiahлом meradle vyvinula na začiatku dvadsiateho storočia, keď sa koloniálne mocnosti podporovali svoje zámorské územia. Súčasná multilaterálna forma sa datuje od roku 1944, keď sa uskutočnila Menová a finančná konferencia Spojených národov (OSN) v Bretton Woods. Z uvedenej konferencie vznikol súčasný hospodársky svetový systém na čele so Svetovou bankou a Medzinárodným menovým fondom. Po založení OSN vznikol systém fondov, programov, agentúr a organizácií, ktoré sa špecializujú na riešenie konkrétnych oblastí rozvojovej pomoci. Významným medzníkom v medzinárodnej rozvojovej pomoci bol rok 1961. Vtedy v rámci Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD) bol založený Výbor pre rozvojovú pomoc, ktorý koordinuje rozvojovú pomoc jeho členských štátov.

1 Rozvojové teórie druhej polovice 20. storočia

Teórie týkajúce sa rastu, rozvoja a stagnácie môžeme nájsť už v klasickej ekonomickej teórii Adama Smitha (Bohatstvo národov), jeho nasledovníkov Davida Ricarda, Thomasa Malthusa a Johna Stuarta Milla, ktorí presadzovali teóriu slobodného trhu a „laissez-faire“.¹ Klasické teórie sa snažili primárne vysvetliť prudký ekonomický rast západného sveta. Až povojnové teórie začali rozoberať faktory, ktoré zabrzdili vývoj v rozvojových štátoch a dôvody prečo chudobné krajiny nedokázali držať krok zároveň s rozvinutými.

Začiatok Marshallovoho plánu v roku 1947 dal zahraničnej rozvojovej pomoci nový politický podtón. Známy americký ekonóm John Galbraith opísal proklamované gesto štedrosti Marshallovoho plánu nasledovne: *Prevažná väčšina poskytnutých peňazí sa vrátila do Spojených štátov za nákup potravín, základných surovín a kapitálové statky. Takže to bola vlastne mohutná podpora americkej ekonomiky.*²

Rostow a ďalší americkí ekonómovia podporovali nový prístup tzv. modernizačnú teóriu (modernization theory). Jej princípom bola nová koncepcia zahraničnej rozvojovej pomoci, ktorá ideologicky podporovala západnú, prioritne americkú politickú agendu. Rostow sa sústredil na výskum ekonomického systému z pohľadu modernizácie a vypracoval model ekonomického rozvoja tzv. „take off“ model, v ktorom poukázal na faktory potrebné na dosiahnutie modernizácie. Vo svojej práci „Štádiá ekonomického rozvoja“ (Stages of Economic Growth) načrtnol jednotlivé 5 fáz, ktorými podľa neho skôr či neskôr prejde každá spoločnosť.³

- Tradičná spoločnosť (traditional society)
- Predpoklad na ekonomický rast (preconditions for take off)
- Ekonomický rast (take off)
- Cesta k vyspelosti (drive to maturity)
- Obdobie masovej spotreby (age of high mass consumption)

Kuznets paralelne s ďalšími autormi rozšíril Rostowov univerzálny koncept o poznatok, že v závislosti od stupňa industrializácie dokážeme empiricky skúmať štádiá rozvoja. Tvrdil, že rozvoj nie je neodvratný proces a spoločnosť sa môže rozvíjať, alebo zaostávať.⁴

Rozvojové teórie boli už od počiatku ovplyvňované ekonomickými úvahami, čo vyplýva zo samotného faktu, že sa rozvoj primárne meral na základe rastu hrubého národného produktu (GNP). Napríklad Denis Rondinelli v období 50. a 60. rokov automaticky predpokladal, že úspešné metódy, techniky a spôsoby riešenia hospodárskych problémov v Spojených štátoch a ďalších vyspelých ekonomikách sa osvedčia aj v rozvojových krajinách.⁵ Počiatky rozvojovej pomoci sa vyznačovali rovnakým prístupom „one size fits all“.

Na konci 60. rokov sa objavila kritika modernizačnej teórie, ktorá stratila na popularite najmä kvôli pretrvávajúcim problémom v rozvojových krajinách a chudobe

---

¹ SZIRMAI, A.: *The Dynamics of Socio-Economic Development*. Cambridge University Press, 2005, str. 73

² GALBRAITH J.K.: A Journey Through Economic Time, p. 147, In: GÉLINAS, Jacques B.: *Freedom from Debt: The Reappropriation of Development Through Financial Self-Reliance*. Les Éditions Écosociété. 1998

³ SZIRMAI, A.: *The Dynamics of Socio-Economic Development*. Cambridge University Press. 2005, str. 79 (vlastný preklad autora)

⁴ SZIRMAI, A.: *The Dynamics of Socio-Economic Development*. Cambridge University Press. 2005, str. 79

⁵ RONDINELLI, D. A.: *Development Administration and U.S. Foreign Aid Policy*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1987, str.23

v mnohých regiónoch sveta. Nahradila ju tzv. teória závislosti (dependency theory). Prívrženci teórie Paul Baran, Andre Gunther Frank a Fernando Enrique Cardoso boli presvedčení, že rozvojové štáty sú uväznené v kruhu závislosti na zahraničnom kapitále. Tento proces pretrváva, pretože rozvinuté ekonomiky z tohto vzťahu profitujú a rozvojové štáty majú malý priestor na manévrovanie. Teória naznačuje, že multinárodné korporácie a organizácie ako IMF alebo WB prispeli k vytváraniu závislosti málo rozvinutého sveta na industrializovaných ekonomikách.

Immanuel Wallerstein argumentoval tzv. teóriou centra a periférie (center-periphery theory) na základe ktorej považuje pohyb z periférie do centra a naopak za prirodzený.⁶ Wallersteinova teória svetového systému (World Systems Theory) analyzuje nerovnomernosť vývoja ako samostatnú entitu od rastu a rozvoja a skúma kapitalistický systém ako celok. Industrializáciu nepovažuje za synonymum rozvoja a ostro kritizuje úlohu štátu, jednotlivé štáty vníma ako elitárske skupiny.

Reakciou na Wallersteinovu teóriu svetového systému sa vyvinula teória štátu (State theory), ktorá je založená na názore, že ekonomika je ovplyvňovaná politikou, a preto začiatok procesu rozvoja sa v jednotlivých krajinách odlišuje. Stabilita štátu, vonkajšie aj vnútorné vplyvy priamo ovplyvňujú rozvoj a prívrženci teórie sú presvedčení o tom, že štát musí podporovať a prebrať kontrolu nad celým procesom, iba v tom prípade môže byť rozvoj v krajine úspešný.

V 90. rokoch sa kapitalistický model stal dominantným systémom sociálnej organizácie a viacerí teoretici začali rozvíjať myšlienku tzv. porozvojového systému (post-development era). Kým niektoré diskusie prebiehali v zmysle ukončenia rozvojovej éry, iní teoretici naopak predpovedali jej znovuoobnovenie ako súčasť boja proti teroru. Todd Moss, David Roodman, Scott Standley predpokladajú, že sa rozvojová pomoc bude využívať na podporu spojencov v boji proti terorizmu aj na úkor programov boja proti chudobe.⁷

Na rozdiel od predchádzajúcich snáh generalizovať problémy rozvojových krajín a vytvárať univerzálne stratégie na rozvoj, súčasné teórie sa snažia pochopiť konkrétne potreby a definovať individuálne rozvojové problémy. Arturo Escobar vidí jedinou možnosť ako pochopiť proces rozvoja, v skúmaní nie jednotlivých elementov, ale celkového systému vzťahov medzi inštitúciami, socio-ekonomickými procesmi, vedomosťami, technologickými faktormi atď. *Tieto vzťahy definujú podmienky, na základe ktorých sa vyvíjajú koncepty, teórie a stratégie.*⁸

V súčasnosti sa zamýšľame nad tým, či je možné, aby rozvojové krajiny nastúpili cestu rozvoja podľa vzoru rozvinutých krajín. Odpoveď na túto otázku musíme hľadať v skúmaní spoločenských, kultúrnych a prírodných podmienok, ktoré v minulosti ovplyvnili sociálny a ekonomický rozvoj západných krajín.

V prvom rade musíme vychádzať z faktu, že podmienky na rozvoj boli v západnej kultúre a ostatných častiach sveta od začiatku rozdielne. Faktory ako hustota obyvateľstva, klíma, prírodné a zemepisné podmienky, ale aj kultúra, náboženstvo a mentalita ovplyvnili rozdielny vývoj v rôznych častiach sveta. Ďalšou skutočnosťou, ktorá ovplyvnila nerovnomerný vývoj sa dá hľadať v období kolonizácie a neokolizácie, keď úspech

---

⁶ WALLERSTEIN, I.M.: *The Capitalist World-Economy: Essays by Immanuel Wallerstein*, Cambridge: Cambridge University Press. 1979

⁷ MOSS, T., ROODMAN, D. and STANDLEY, S.: *The Global War on Terror and U.S. Development Assistance*, Center for Global Development. 2005

⁸ ESCOBAR, A.: The Making and Unmaking of the Third World through Development, In: RAHNEMA, M., BAWTREE, V.: *The Post – Development Reader*. Zed Books, 2006, str. 87

a kumulovanie bohatstva na Západe vyplývalo z vykorisťovania tretích krajín. Adam Szirmai rozlišuje tri rôzne prístupy, ktoré nám dávajú odpoveď na danú otázku.⁹

- Z chronologického hľadiska vidí prvú odpoveď na túto otázku v modernizačnej teórii, ktorá v princípe súhlasí s možnosťou, že rozvojové krajiny sú schopné nasledovať proces ekonomického a spoločenského rozvoja, ktorý v minulosti podstúpili dnes už rozvinuté krajiny. Za prekážku, ktorú musia rozvojové krajiny prekonať, považujú tradičnú štruktúru, inštitúcie a politiku. Východisko vidia v pomoci rozvinutými krajinami, ktoré môžu pomôcť tvzdelávaním, poskytovaním informácií, finančnou podporou v oblasti infraštruktúry a kapitálových statkov.
- Druhý, marxistický postoj sa prikláňa k názoru, že rozvojové krajiny nemôžu nasledovať spôsob, akým rozvinuté krajiny dospeli k bohatstvu. Vyplýva to z faktu, že tieto krajiny získali bohatstvo vykorisťovaním ďalších krajín. Zaostalosť rozvojových krajín považujú za opačnú stranu mince bohatstva Západu. Jedinou šancou ako dosiahnuť rozvoj v týchto krajinách je oslobodenie od kapitalistického systému a nájdenie vlastného, odlišného prístupu.
- Tretia odpoveď nepripúšťa možnosť opakovania histórie ekonomického rozmachu západných krajín. Toto tvrdenie vyplýva z rozdielnych východiskových podmienok v rozličných historických obdobiach a odlišného medzinárodného politického a ekonomického usporiadania. Napriek tomu nie je dôvod si myslieť, že rozvojové krajiny nie sú schopné dosiahnuť vyššiu úroveň a prosperitu. Majú možnosť poučiť sa z predchádzajúceho vývoja, ale zároveň musia modifikovať prístupy a stratégie na nové podmienky.

Novodobí kritici vnímajú zaostalosť rozvojových štátov ako dôsledok masívneho obohacovania západných krajín na úkor rozvojového sveta. Hoci myslenie aj prax v rozvojovej oblasti prešli za posledných 40 rokov mnohými zmenami, morálne a politické motívy zostávajú nemenné. Industrializované štáty sa snažia presadiť zmeny na základe vlastných pravidiel a prostredníctvom rozvojových aktivít implementujú vlastný model rozvoja v recipentských štátoch.

*Formy moci, ktoré sa objavili, sa nepresadzujú formou útlaku, ale normalizáciou; nekonajú z nevedomosti, ale z riadeného poznania; nekonajú z humanitárneho záujmu, ale prostredníctvom byrokratizácie a spoločenského vplyvu.*¹⁰

2 Inštitucionalizácia rozvojovej pomoci

Poskytovať pomoc týmto krajinám je právom aj povinnosťou všetkých krajín, ktoré na to majú možnosti a prostriedky. Členstvo v medzinárodných organizáciách a iniciatívach ako aj záujem vyspelých krajín zaradiť sa do donorskej komunity a byť vnímaný ako jej súčasť patrí k základným princípom presadzovania v zahraničnej politike. Spoluzodpovednosť za globálny vývoj, morálne záväzky a povinnosti vyplývajúce z členstva v medzinárodných organizáciách sú základné východiská na poskytovanie rozvojovej pomoci ekonomicky slabším krajinám. Okrem ekonomických záväzkov takto štáty preberajú na seba aj morálnu zodpovednosť za medzinárodný rozvoj.

Povojnové obdobie je charakteristické vznikom viacerých medzinárodných a medzivládnych organizácií a uzatváraním medzinárodných zmlúv. V roku 1939 na svete oficiálne fungovalo 80 medzinárodných organizácií, kým v roku 1990 vzrástol ich počet na

---

⁹ SZIRMAI, Adam: *The Dynamics of Socio-Economic Development*. Cambridge University Press. 2005, str. 65

¹⁰ ESCOBAR, A.: The Making and Unmaking of the Third World through Development, In: RAHNEMA, M., BAWTREE, V.: *The Post – Development Reader*. Zed Books, 2006, str. 92 (vlastný preklad autora)

293.¹¹ V nasledujúcej tabuľke sú chronologicky usporiadané organizácie, zmluvy, konvencie a udalosti, ktoré charakterizujú inštitucionálnu štruktúru medzinárodného usporiadania od roku 1945.

Tabuľka 1

Vybrané dôležité organizácie, zmluvy a konferencie 1944 - 2002

Rok	Udalosť
1944	Konferencia v Bretton Woode <ul style="list-style-type: none"> • Medzinárodný menový fond (IMF) • Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj (IBRD)/ Svetová banka (WB)
1945	Založenie OSN na konferencii v San Franciscu <ul style="list-style-type: none"> • Valné zhromaždenie • Rada bezpečnosti • Ekonomická a sociálna rada (ECOSOC)
1947	Všeobecná dohoda o clách a obchode (GATT) podpísaná v Ženeve
1947 – 8	Zostavenie Havanskej charty pre Medzinárodnú obchodnú organizáciu (ITO)
1948	Založenie Organizácie amerických štátov (OAS)
1949	Založenie Severoatlantickej aliancie (NATO)
1949	Druhé kolo rokovaní GATT o colných tarifách v Annecy
1951	Tretie kolo rokovaní GATT o colných tarifách v Torquay
1955	Založenie hnutia nezúčastnených krajín v Bandungu
1955	GATT získava trvalý status medzinárodnej organizácie
1955	Založenie Varšavského paktu
1956	Štvrté kolo rokovaní GATT o colných tarifách v Ženeve
1956	Založenie Medzinárodnej finančnej korporácie (IFC), inštitúcie Svetovej banky založenej na podporu súkromných zahraničných investícií v rozvojových krajinách
1957	Podpísanie Rímskej zmluvy, založenie Európskeho hospodárskeho spoločenstva (EEC) šiestimi štátmi: Belgickom, Nemeckou spolkovou republikou, Francúzskom, Talianskom, Luxemburskom a Holandskom
1960	Založenie Medzinárodnej rozvojovej asociácie (IDA), inštitúcia Svetovej banky, ktorá poskytuje bezúročné pôžičky rozvojovým krajinám
1960 – 1	Dillonovo kolo rokovaní GATT o colných tarifách v Ženeve
1961	Vznik Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj (OECD), zakladajúcimi členmi sú krajiny Západnej Európy, USA, Kanada, Turecko
1961	Vyhlásenie prvej dekády OSN pre rozvoj
1963	Založenie Organizácie africkej jednoty (OAU)
1964	Konferencia OSN o obchode a rozvoji (UNCTAD I), prvá UNCTAD konferencia v Ženeve. Založenie tzv. skupiny 77, združenia rozvojových štátov. Raúl Prebisch, Generálny sekretár ECLARC Economic Commission for Latin America and the Caribbean, zastáva potrebu nového medzinárodného ekonomického systému
1964 –	Kennedyho kolo GATT so zreteľom na predchádzajúce kolá GATT vrátane

¹¹ BAEHR, P.R.: De rol van internationale organities sinds 1945, Utrecht 1992. In: SZIRMAI, A.: The dynamics of socio-economic development, Cambridge 2005, str. 523

7	Kennedyho kola sa všeobecne prijali nižšie colné tarify pre produkty z rozvojových krajín.
1965	Založenie UNDP (United Nations Development Programme), ktorý svoju činnosť zameriava najmä na technickú pomoc rozvojovým krajinám a financovanie rozvojových projektov.
1965	Doplnenie novej kapitoly „Obchod a rozvoj“ (Trade and Development) do agendy GATT. Bola zrušená podmienka reciprocity pre rozvojové krajiny

Zdroj: SZIRMAI, Adam: *The Dynamics of Socio-Economic Development*

Rok pred skončením druhej svetovej vojny sa v Bretton Woode na podnet prezidenta Roosvelta uskutočnila konferencia Spojených národov o usporiadaní medzinárodného platobného systému po druhej svetovej vojne. Medzinárodný politický systém reagoval na vtedajšie potreby tým, že vybudoval systémy, ktoré mali za úlohu vzpružiť medzinárodnú ekonomiku. Na základe tohto predpokladu vznikla Svetová banka (WB) a Medzinárodný menový fond (MMF). V čase založenia Svetovej banky patrili do nej dve inštitúcie: Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj a Medzinárodné združenie pre rozvoj.

Známy politik a teoretik Walt Whitman Rostow, ktorý sa zaoberal problematikou pomalého rastu a medzinárodnou rozvojovou pomocou uviedol, že *bezprostredným začiatkom modernej rozvojovej pomoci bola dohoda v Bretton Woode v júli 1944, na základe ktorej vznikla Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj.*¹²

Po druhej svetovej vojne sa v geopolitickom usporiadaní sveta vytvorili dva segmenty. Svet sa rozdelil na dva ideologické tábory, dva politické a ekonomické systémy: kapitalistický blok pod Americkým vplyvom a socialistický blok na čele so Sovietskym zväzom. Prvou formou poskytnutia rozvojovej pomoci bola povojnová pomoc Európe prostredníctvom Marshallovoho plánu.

Práve v období bipolárneho rozdelenia sveta, keď obe mocnosti využívali rozvojovú pomoc a vojenskú spoluprácu na dosiahnutie svojich politických zámerov, spojené národy zhromažďovali tímy expertov, ktorí rozpracovali analýzy a formulovali potreby rozvojových krajín. Úvodný report predložený v roku 1951 charakterizoval málo rozvinuté krajiny ako duálnu spoločnosť, ktorej znakom je koexistencia tradičného sektora paralelne s moderným.¹³

Pojem rozvojový svet sa začal formovať až v 50. a 60. rokoch 20. storočia. Predtým sa rozvojové štáty označovali ako málo vyvinuté, alebo zaostalé.¹⁴ Toto obdobie je charakteristické veľkými zmenami, týkajúcimi sa predovšetkým rozpadu britských a francúzskych kolónií. *Európske krajiny, ktoré v predchádzajúcom období profitovali z rozvojových projektov, sa v novom prostredí museli vyrovnáť so stratou formálne dominantného postavenia voči svojim kolóniám, zároveň sa však nemohli/nechceli úplne zbaviť zodpovednosti za ďalší vývoj nových nezávislých krajín.*¹⁵

Na začiatku 60. rokov vznikla tzv. Skupina 77 (Group 77), nazvaná podľa počtu členských zúčastnených krajín. Za podpory OSN sa Skupine 77 podarilo iniciovať prvú konferenciu OSN o medzinárodnom obchode a rozvoji (UNCTAD), ktorá sa konala v Ženeve v roku 1964 a pokračovala v pravidelných štvorročných intervaloch. Cieľom konferencie bolo riešenie hospodárskych problémov rozvojových krajín a zabezpečenie spoločných politicko-ekonomických záujmov v medzinárodných hospodárskych otázkach. Počínajúc prvou ministerskou konferenciou v Alžíri v roku 1964 sa postupne kreovala Skupina 77

¹² ROSTOW, W. W.: *Eisenhower, Kennedy, and Foreign Aid*. University of Texas, 1985, str. 77 (vlastný preklad autora)

¹³ GÉLINAS, B. J.: *Freedom from Debt: The Reappropriation of Development Through Financial Self-Reliance*. Les Éditions Écosociété. 1998

¹⁴ SAMUELSON, P.A., NORDHAUS, W.D.: *Economics*, McGraw-Hill, 1985, str. 878

¹⁵ RUSNÁK, U. et al.: *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Bratislava, 2002, str. 37

s prepojenými úradmi v Ženeve (UNCTAD), Nairobi (UNEP), Paríži (UNESCO), Ríme (FAO/IFAD), Viedeň (UNIDO) a Skupina 24 (G-24) vo Washingtone – IMF a WB.

70. roky boli poznačené radikálnou expanziou Amerických a Európskych nadnárodných spoločností v rozvojových krajinách. Na jednej strane tieto spoločnosti rozšírili trhy a priniesli nové výrobky, na strane druhej ich konkurencieschopnosť a predátorské správanie zničilo domorodý priemysel.

V 80. rokoch v dôsledku finančnej krízy mnohé rozvojové krajiny neboli schopné splácať svoje externé dlhy a boli nútené prijať hospodárske opatrenia navrhnuté Medzinárodným menovým fondom (IMF) a Svetovou bankou (WB), aby mohli prijať pôžičky od vyspelých štátov. Tieto opatrenia sa týkali zníženia verejných výdavkov a budovania účinnej, transparentnej a zodpovednej politiky.¹⁶ V skutočnosti požiadavky IMF a WB vyústili do obmedzenia fungovania a výkonnosti a skoro vôbec nepodporili transparentnosť a spoľahlivosť.

Ďalšia dekáda sa vyznačovala novým prístupom k rozvojovej pomoci. Po ukončení bipolárneho usporiadania sveta sa udiali kľúčové zmeny, ktoré ovplyvnili rozvojovú pomoc v globálnom meradle. Na jednej strane pomoc stratila význam politického nástroja mocenského súperenia dvoch štátov, čo vyústilo do radikálneho zníženia objemov rozvojovej pomoci. Na strane druhej sa otvorili nové možnosti partnerstva a rozvojovej spolupráce, ktoré sa v priebehu rokov formovali na sérii summitov a konferencií o rozvojových otázkach organizovaných OSN.

Novodobý trend 21. storočia sa vyznačuje zmenou prístupu od jednostranného poskytovania rozvojovej pomoci k partnerstvu a efektívnej koordinácii rozvojovej spolupráce.¹⁷ Praktické skúsenosti viedli k poznaniu, že úspešné sú najmä programy, ktoré sú formované na základe požiadaviek prijímajúcej krajiny. Takýto prístup si vyžaduje lepšiu koordináciu a prenáša časť zodpovednosti za jeho úspešnosť na recipientskú krajinu.

3 Charakteristika rozvojového sveta a začarovaný kruh chudoby

Štáty, ktoré sú po ekonomickej a sociálnej stránke málo rozvinuté sa oficiálne nazývajú rozvojové štáty, resp. rozvojové ekonomiky. Pojem tretí svet sa zachoval z obdobia bipolárneho rozdelenia sveta ako označenie pre štáty, ktoré sa nezaradili ani k západnému ani k sovietskemu bloku. Vzhľadom na zmeny v politickom usporiadaní sveta sa tento pojem ako definícia rozvojových štátov považuje za neaktuálny a nesprávny. Ladislav Lysák chápe rozvojové štáty ako globálny subsystém, z čoho vyvodzuje uplatnenie výrazu rozvojový svet.¹⁸

Medzinárodné organizácie aplikujú rôzne prístupy, ktoré vychádzajú merajú úroveň sociálneho a ekonomického rozvoja jednotlivých štátov a kategorizujú ich do skupín na základe štatistického vyhodnocovania. Jednotlivé metódy budeme podrobne rozoberať v nasledujúcej kapitole a zaradíme do kontextu podľa ich využívania jednotlivými medzinárodnými organizáciami.

Tak ako sa dajú kategorizovať rozdiely medzi jednotlivými štátmi, dokážeme rozlišovať rozdielny vývoj medzi regiónmi, alebo skupinami štátov. Viaceré štatistiky potvrdzujú, že Subsaharská Afrika je najmenej rozvinutým regiónom na svete, za ňou nasleduje región južnej a východnej Ázie, región tichooceánsky, Latinská Amerika a Karibská oblasť.

---

¹⁶ WORLD BANK: World Development Report: The state in a changing world, Washington: World Bank. In: BARBANTI, Olympio, Jr.: Development and conflict theory. 2004

¹⁷ SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PRE ZAHRANIČNÚ POLITIKU: *Rozvojová pomoc a spolupráca – výzvy a perspektívy*, Prešov, 2005.

¹⁸ LYSÁK, L.: *Rozvojové štáty vo svetovom hospodárstve*, In: ROSEBERG, M. et al: Vývojové tendencie svetového hospodárstva, Bratislava. 2002 str. 170

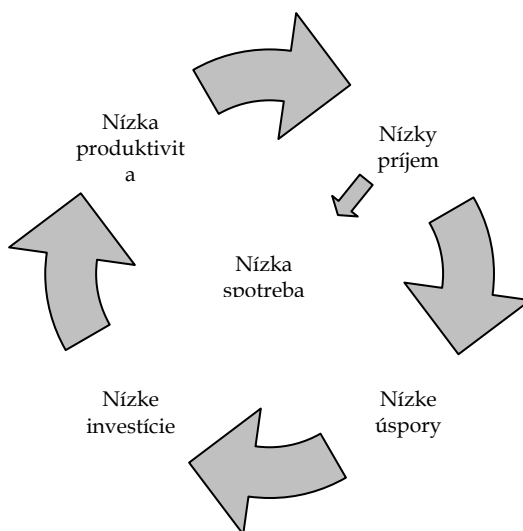
Eudmila Lipková člení rozvojové štáty do šiestich kategórií na základe štruktúry tvorby HDP.¹⁹

- Novoinustrializované štáty považuje za špecifickú skupinu, ktorá je síce v rámci členenia považovaná za rozvojovú, ale z pohľadu štruktúry tvorby HDP a ďalších makroekonomických ukazovateľov sa vyrovná priemyselne vyspelým ekonomikám.
- Štáty oplývajúce nerastným bohatstvom patria do druhej skupiny. Vďaka príjmom z exportu dosahujú tieto krajiny pomerne vysokú úroveň HDP/p.c.
- Relatívne rozvinuté ekonomiky, ktoré sú charakteristické diverzifikovanou štruktúrou tvorby HDP zaradila do tretej skupiny.
- Štáty s významným podielom cestovného ruchu na tvorbe HDP tvoria štvrtú skupinu rozvojových štátov.
- Monokultúrne krajiny závislé na pestovaní a exporte niektorej poľnohospodárskej plodiny patria do piatej skupiny.
- Najchudobnejšie ekonomiky tvoria šiestu skupinu a sú charakteristické veľmi pomalým, alebo žiadnym hospodárskym rastom.

Vývoj ľudskej spoločnosti je v dôsledku rozdielnych prírodných a spoločenských podmienok nerovnomerný. Chudoba je nepriateľ mnohých podôb a ľudia, ktorí s ňou majú čo dočinenia sa nachádzajú v začarovanom kruhu, z ktorého sa sami nevedia vymaniť. Vzrastajúci počet konfliktov a prehlbujúci sa rozdiel medzi svetom bohatých a chudobných, vyvoláva v týchto ľuďoch bezmocnosť, buduje v nich pocit zatrpknutosti, nedôvery a nespravodlivosti. Protesty a volanie o pomoc preto smerujú k vyspelým štátom a medzinárodným zoskupeniam, v ktorých sa koncentruje moc súčasnej globálnej ekonomiky.

Základným teoretickým východiskom zahraničnej rozvojovej pomoci sa stala hypotéza „Začarovaného kruhu chudoby“.

Graf. 1
Začarovaný kruh chudoby

Zdroj: Tatyana P. Soubbotina: Beyond Economic Growth

¹⁹ LIPKOVÁ, E. et al.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*, Bratislava, Sprint. 2006, str. 81

Vôľa vytvárať úspory rastie s výškou príjmu. Z toho vyplýva, že čím sú ľudia chudobnejší, o to menej plánujú do budúcnosti, a šetria. Preto v chudobných krajinách sa príjmy vynakladajú na pokrytie základných potrieb a národné úspory sú nízke. Tento problém vyvoláva ďalší. Nízke úspory zabraňujú investíciám do ľudského aj fyzického kapitálu. Bez investícií nie je možné zavedenie nových technológií a know-how, čo bráni rýchlemu rastu produktivity. Kruh sa uzatvára tým, že nízka produktivita vedie k nízkym dôchodkom.²⁰

Keďže sa chudobné krajiny nedokázali sami vymaniť zo začarovaného kruhu chudoby, vyspelé ekonomiky v období po druhej svetovej vojne dospeli k názoru, že jediným spôsobom ako ho prerušiť je zahraničná rozvojová pomoc, ktorá poskytne rozvojovým krajinám kapitál potrebný na rozvojové projekty.²¹ Iba zahraničný kapitál môže prerušiť začarovaný kruh chudoby, presnejšie povedané prílev modernej technológie a know – how. Prospech zo zahraničných investícií a modernej technológie Tatyana P. Soubbotina označil ako „výhodu zaostalosti“, ktorá by aspoň teoreticky mala zvýhodniť rozvojové krajiny v porovnaní s vyspelými a umožniť im rýchlejšiu cestu k rozvoju.²²

Menej optimistické teórie zdôrazňujú, že po viac ako polstoročí existencie rozvojovej pomoci, sú mnohé krajiny na rovnakej úrovni ako boli po druhej svetovej vojne. Pomoc poskytovaná formou finančných platieb, investícií a pôžičiek z verejných rozpočtov, alebo formou subvencií a ďalších nástrojov obchodnej politiky nebola až taká úspešná ako sa očakávalo. Globálna ekonomika, zavedená súčasnými ekonomickými mocnosťami, sťažuje zaostalým krajinám podmienky na začatie úspešného rozvoja.²³ Slabá konkurencieschopnosť a nízky potenciál prinášajú so sebou problémy, ktorým rozvojové krajiny nedokážu sami čeliť.

ZÁVER

Vyspelé štáty majú vytvorenú rozvojovú politiku, ktorá definuje, ktorým krajinám a v akej výške bude pomoc v danom období poskytovaná, určuje spôsob implementácie a stratégiu zahraničnej rozvojovej pomoci. Na tvorbe a implementácii oficiálnej rozvojovej pomoci sa podieľajú štátne inštitúcie, mimovládne organizácie, podnikateľské subjekty. Zdrojom financií je štátny rozpočet, kam smerujú príspevky daňových poplatníkov donorských krajín.

Kľúčom k úspechu pri snahe pomôcť menej rozvinutým krajinám k riešeniu spoločenských problémov a k ekonomickému rastu je koordinácia spoločných rozvojových aktivít v rámci medzinárodných organizácií. Cieľom je poskytovanie efektívnejšej, rýchlejšej a najmä adresnejšej pomoci, v zmysle implementácie Miléniových rozvojových cieľov. Transformácia rozvojovej pomoci z jednostranného poskytovania na spoluprácu a partnerstvo s rozvojovými krajinami má za úlohu preniesť časť zodpovednosti za implementáciu a úspešnú realizáciu rozvojových projektov na rozvojové krajiny. Rozvojové krajiny sú síce uväznené v začarovanom kruhu chudoby, zároveň oplývajú bohatým kultúrnym dedičstvom, nerastným bohatstvom a nerozvinutým potenciálom. Stratégia spolupráce a partnerstva si dáva za cieľ zmeniť situáciu rozvojových krajín v prospech ich ekonomickej samostatnosti a schopnosti riešiť vlastné spoločenské problémy.

²⁰ SAMUELSON, P.A., NORDHAUS, W.D.: *Economics*, McGraw-Hill, 1985, str. 888

²¹ FOLTÝN, J., HRÍCH, J.: *Rozvojová pomoc a medzinárodné organizácie*, Medzinárodné otázky, č. 3/2001, ročník X

²² SOUBBOTINA, T. P.: *Beyond Economic Growth, An Introduction to Sustainable Development*, The World Bank 2003, str. 35

²³ SZIRMAI, Adam: *The Dynamics of Socio-Economic Development*. Cambridge University Press. 2005, Str. 65

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. DEGNBOL – MARTINUSSEN, John, ENGBERG – PEDERSEN, Poul: *AID Understanding International Development Cooperation*. Zed Books Ltd., London, 2003. ISBN 1 84277 038 1 cased
2. FOLTÝN, Jaroslav, HŘÍCH, Jan: *Rozvojová pomoc a mezinárodní organizace*. Medzinárodné otázky - časopis pre medzinárodné vzťahy, medzinárodné právo, diplomaciu, hospodárstvo a kultúru, č. 3/2001, ročník X. ISSN 1210-1583
3. GÉLINAS, Jacques B.: *Freedom from Debt: The Reappropriation of Development Through Financial Self-Reliance*. Les Éditions Écosociété (1998/6/1). ISBN 1 85649 586 8
4. HJERTHOLM, Peter, WHITE, Howard: *Survey of Foreign Aid: History, Trends and Allocation*. Institute of Economics University of Copenhagen, Paper from conference „Foreign Aid and Development: Lessons of Experience and Directions for Future, 1998
5. LIPKOVÁ, Ludmila et al.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava, Sprint. 2006. ISBN 80 89085 55 5
6. MOSS, T., ROODMAN, D. and STANDLEY, S.: *The Global War on Terror and U.S. Development Assistance*. Center for Global Development. 2005
7. NAFZIGER, E. Wayne: *Economic Development*. Cambridge University Press, 2005. ISBN 0521829666
8. RAHNEMA, Majid, BAWTREE, Victoria: *The Post – Development Reader*. Zed Books, London, 2006, Sixth Impression. ISBN 185649473
9. ROSTOW, Walt W.: *Eisenhower, Kennedy, and Foreign Aid*. University of Texas Press, 1985. ISBN 9780292740181
10. RONDINELLI, Dennis A.: *Development Administration and U.S. Foreign Aid Policy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers. 1987
11. LYSÁK, Ladislav: Vývojové tendencie svetového hospodárstva. In: ROSEBERG, Miloslav et al.: *Vývojové tendencie svetového hospodárstva*. Bratislava, EKONÓM., 2002. ISBN 80 225 1515 9
12. RUSNÁK, Urban et al.: *Rozvojová pomoc a spolupráca*. Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, Bratislava, 2002. ISBN 80-891-01-3
13. SAMUELSON, Paul A., NORDHAUS, William D.: *Economics*. McGraw-Hill, 1985. ISBN 00-7054-865-1
14. SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ PRE ZAHRANIČNÚ POLITIKU: *Rozvojová pomoc a spolupráca – výzvy a perspektívy*. Prešov, ADIN, júl 2005. ISBN 80-89041-93-0
15. SOUBBOTINA, Tatyana P.: *Beyond Economic Growth – An Introduction to Sustainable Development*. Second Edition. The World Bank, Washington D.C., 2004
16. SZIRMAI, Adam: *The Dynamics of Socio-Economic Development*. Cambridge, Cambridge University Press, 2005. ISBN 0521520843
17. UNDP: *Development Effectiveness Report – Partnership for results*. UNDP Evaluation Office, New York 2003
18. VREELAND, James R.: *The IMF and Economic Development*. Cambridge University Press, 2003. ISBN 0521016959
19. WALLERSTEIN, I.M.: *The Capitalist World-Economy: Essays by Immanuel Wallerstein*. Cambridge, Cambridge University Press. 1979

INTERNETOVÉ ZDROJE

1. *BARBANTI, Olympio, Jr.*: Development and conflict theory. 2004. [online]. [cit.2007/01/22]. **dostupné na internete** <http://www.beyondintractability.org/essay/development_conflict_theory/>
2. *Fakta a čísla OSN*: Ekonomický a sociální rozvoj. [online]. [cit.2006/09/22]. **dostupné na internete** <http://www.unicprague.cz/publikace/fakta-a-cisla-osn/soubory/fakta-a-cisla-osn-kap-3.pdf>
3. *Organisation for Economic Co-operation and Development*: Statistics for development. [online]. [cit.2006/09/22]. **dostupné na internete** <http://www.oecd.org/topicstatsportal/0,2647,en_2825_495602_1_1_1_1_1,0.html>
4. *Plaforma mimovládnych organizácií: Rozvojová pomoc*. [online]. [cit.2006/09/20]. **dostupné na internete** <<http://www.mvro.sk>>
5. *WIKIPEDIA*. [online]. [cit.2007/01/20]. **dostupné na internete** <<http://en.wikipedia.org/wiki/>>
6. *SVETOVÁ BANKA*. [online]. [cit.2006/12/20]. **dostupné na internete** <<http://www.worldbank.org/>>
7. *OSN*. [online]. [cit.2006/12/20]. **dostupné na internete** <<http://www.un.org/english/>>

KONTAKT

Mgr. Ivana Raslavská
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: raslavska@euba.sk

ABSTRAKT

Priame zahraničné investície (PZI) predstavujú v krajinách s transformujúcou sa ekonomikou významný zdroj trvalého hospodárskeho rastu, ktorého nevyhnutnými predpokladmi sú rast reálneho kapitálu, nových technológií, trhov, know-how, ale aj podnikateľskej kultúry. Okrem toho sú PZI aj dôležitým nástrojom pre rozvoj regionálnej politiky a hospodársky rast regiónov v host'ovskej krajine.

Národná regionálna pomoc je jedným z nástrojov vytvárania priaznivejších podmienok pre prílev zahraničných investícií do menej rozvinutých regiónov. Práve rozvinuté regióny s hospodárskym rastom a nízkou mierou nezamestnanosti predstavujú najvýznamnejší faktor hospodárskeho rastu celej ekonomiky.

Aj keď prílev PZI v SR za posledné obdobie výrazne stúpol, ich štruktúra a lokalizácia nezodpovedá dlhodobým potrebám slovenskej ekonomiky. Kľúčovou prioritou by pritom mala zostať politika, ktorá by pomohla prílev zahraničných investícií orientovať do zaostalejších regiónov s vysokou nezamestnanosťou, a tým by znížila čoraz väčšie regionálne rozdiely na Slovensku. Nemenej dôležitou je pritom nevyhnutnosť orientácie na investície s vysokou pridanou hodnotou, ktoré budú vyžadovať vzdelanú a vysoko kvalifikovanú pracovnú silu.

ABSTRACT

Foreign direct investments (FDI) represent an important source of sustainable economic growth in emerging markets. Its inevitable presumptions are real capital growth, development of new technologies, markets, know-how, and entrepreneurial culture. What is more, FDI create a necessary mean of regional development and economic growth in the regions of host economies.

National regional aid represents one of the most effective measures to support least developed regions in being more attractive for new foreign investment. It is developed regions with high economic growth and low rate of unemployment which create the most significant source of economic development in the whole economy.

Although the FDI inflow into Slovakia has risen recently, its structure and location does not match the long-term priorities of the Slovak economy. The key priority should remain the policy which would help direct the FDI inflow into the least developed regions with high unemployment and so diminish the increasing regional discrepancies in Slovakia. In addition, it should be focused on investments with high added value that would require educated and skilled labour force.

Úvod

V decembri 2006 skončilo platnosť Usmernenie o národnej regionálnej pomoci (Úradný vestník ES, C 74, 10. 3.1998) a Oznámenie Komisie ES – Multisektorálny rámec pre regionálnu podporu veľkým investičným projektom C(2002)315 (Úradný vestník ES C 70, 19. 3. 2002).

Poskytovanie národnej regionálnej investičnej pomoci ustanovujú články 87 a 88 Zmluvy o ES, pričom ich uplatňovanie upravuje Nariadenie Komisie ES č. 1628/2006 z 24. októbra 2006. Uplatňovanie článkov 92 a 93 Zmluvy o ES o určitých kategóriách horizontálnej štátnej pomoci (Úradný vestník ES, L 142, 14.5.1998) upravuje Nariadenie Rady ES č 994/98 zo 7. mája 1998. Podľa tohto nariadenia môže Komisia v súlade s článkom 87 Zmluvy o ES vyhlásiť, že pomoc, ktorá je v súlade s mapou regionálnej pomoci schválenou Komisiou pre každý členský štát, je za určitých podmienok zlučiteľná so spoločným trhom a nepodlieha

oznamovacej povinnosti podľa článku 88 ods. 3 Zmluvy o ES. Trinásteho septembra 2006 schválila Európska komisia novú regionálnu mapu štátnej pomoci pre Slovenskú republiku (SR), platnú na roky 2007-2013. Prijatie regionálnej mapy štátnej pomoci je pre SR základnou podmienkou pre zabezpečenie kontinuity regionálnej politiky a programov štrukturálnych fondov po roku 2006.

Prostredníctvom jednotlivých foriem národnej regionálnej pomoci, ktorá je zameraná na elimináciu problémových oblastí a nedostatkov zaostalejších a znevýhodňovaných regiónov presadzuje Komisia hospodársku, sociálnu a územnú súdržnosť členských štátov Európskej únie ako aj Európskeho spoločenstva ako celku.

Národná regionálna pomoc

Cieľom poskytovania národnej regionálnej investičnej pomoci je napomáhať rozvoju najzaostalejších a zároveň znevýhodnených regiónov prostredníctvom podpory domácich aj zahraničných investícií a vytvárania nových pracovných miest s cieľom trvalo udržateľného rozvoja.

Regionálna pomoc by pritom mala byť poskytnutá v rámci multisektorálneho programu pomoci, ktorý je neoddeliteľnou súčasťou stratégie regionálneho rozvoja. Regionálna pomoc by mala pôsobiť stimulačne najmä na investície, ktoré by sa inak v daných oblastiach (zaostalejších regiónoch) nikdy neuskutočnili.

Na určenie zlučiteľnosti pomoci so spoločným trhom EÚ sa používa údaj o tzv. intenzite pomoci, t.j. výška pomoci vyjadrená ako ekvivalent hotovostnej finančnej pomoci. Schémy regionálnej investičnej pomoci by pritom mali byť transparentné, t.j. možno v rámci nich presne vypočítať ekvivalent hrubej hotovostnej finančnej pomoci ako percento z oprávnených výdavkov ex ante bez toho, aby bolo treba vykonať hodnotenie rizík (napr. granty, subvencie úrokových sadzieb a obmedzené fiškálne opatrenia).

Individuálne poskytovanie pomoci malým a stredným podnikom mimo akejkoľvek schémy pomoci v zmysle článku 3 ods. 1 nariadenia ES č. 70/2001 je v súlade so spoločným trhom v zmysle ustanovenia článku 87 ods. 3 Zmluvy o ES a je vylúčené z oznamovacej povinnosti požadovanej článkom 88 ods. 3 Zmluvy o ES. Komisii sa však musí v súlade s článkom 88 ods. 3 Zmluvy o ES oznámiť poskytovanie pomoci v rámci tzv. citlivých sektorov, akými sú uhoľný a oceľarský priemysel, priemysel syntetických vlákien, lodiarsky priemysel a rybolov a akvakultúra. Pomoc poskytovaná na poradenstvo a iné služby pre malé a stredné podniky v súlade s článkom 5 písm. a) nariadenia ES č. 70/2001 je zlučiteľná so spoločným trhom v zmysle článku 87 ods. 3 Zmluvy o ES a nepodlieha oznamovacej povinnosti podľa článku 88 ods. 3 Zmluvy o ES.

Pomoc pre počiatočné investície je zlučiteľná so spoločným trhom v zmysle článku 87 ods. 3 Zmluvy o ES a nepodlieha oznamovacej povinnosti podľa článku 88 ods. 3 tejto zmluvy. Podmienkou je, aby:

- sa pomoc poskytovala v tých regiónoch, ktoré sú oprávnené na prijatie regionálnej pomoci na základe schválenej mapy regionálnej pomoci pre príslušný členský štát na obdobie rokov 2007-2013 a zároveň
- intenzita pomoci v súčasnom ekvivalente hrubej výšky pomoci nepresahovala strop regionálnej pomoci, ktorý je platný v čase poskytnutia pomoci regiónu, v ktorom sa investície uskutočňujú, ako sa uvádza v schválenej mape regionálnej pomoci pre príslušný členský štát na obdobie rokov 2007-2013

Okrem týchto podmienok musia byť splnené ešte ďalšie špecifické predpoklady:

1. investícia sa musí udržať v regióne, v ktorom sa pomoc poskytuje, najmenej päť rokov, resp. tri roky v prípade malých a stredných podnikov, po ukončení celej investície
2. nehmotné aktíva sa môžu používať len v podniku, ktorý je príjemcom regionálnej pomoci, musia byť umoriteľné a zakúpené od tretích strán za trhové ceny
3. zakúpené nehmotné aktíva musia zotrvať v podniku, ktorý je príjemcom regionálnej pomoci, najmenej päť rokov, resp. tri roky v prípade malých a stredných podnikov

Poskytovanie štátnej pomoci v SR a vo vzťahu k EÚ koordinuje Ministerstvo financií SR v súlade so zákonom č. 231/1999 Z.z. o štátnej pomoci v znení neskorších predpisov. Základným právnym predpisom, ktorý upravuje poskytovanie štátnej pomoci v EÚ a procedurálny postup pri jej vykonávaní bolo do decembra 2006 Nariadenie Rady (ES) č. 659/1999 vydané 22. marca 1999. Toto nariadenie upravovalo podrobné pravidlá na používanie článku 86-88 Zmluvy o založení ES a Nariadenie Komisie č. 794/2004, ktorým sa vykonáva Nariadenie Rady č. 659/1999. Od januára 2007 upravuje poskytovanie štátnej pomoci Usmernenie pre národnú regionálnu pomoc na roky 2007-2013 (Úradný vestník Európskej únie C 54/13, 4. 3. 2006).

Podľa uvedeného zákona sa štátnou pomocou rozumie každá pomoc v akejkoľvek forme, ktorú poskytne na podnikanie alebo v súvislosti s ním poskytovateľ priamo alebo nepriamo z prostriedkov štátneho rozpočtu, zo svojho rozpočtu alebo z vlastných zdrojov. Zákon o štátnej pomoci sa pritom vzťahuje na podnikateľov a združenia podnikateľov ako príjemcov štátnej pomoci a na štátne orgány, vyššie územné celky, obce a iné právnické osoby poskytujúce štátnu pomoc podľa osobitného zákona ako poskytovateľov štátnej pomoci.

Na základe článku 87 Zmluvy o ES bola Slovenská republika oprávnená poskytovať štátnu pomoc na základe vlastnej mapy regionálnej pomoci v období od 1. 5. 2004 do 31. 12. 2006. Po tomto dátume však táto možnosť zanikla a SR musela Komisii predložiť novú mapu regionálnej pomoci na roky 2007-2013, ktorú Komisia následne schválila a uverejnila v Úradnom vestníku Európskej únie (Official Journal of the European Union), čím bola táto mapa oficiálne považovaná za súčasť Pravidiel pre poskytovanie Národnej regionálnej pomoci pre obdobie 2007-2013.¹

Mapa regionálnej pomoci poskytuje prehľad o maximálnej výške poskytnutej regionálnej pomoci pri veľkých investičných projektoch presahujúcich 50 mil. EUR. V prípade stredných podnikov je možné túto pomoc zvýšiť o 10% a pri malých podnikoch až o 20% za predpokladu, že investícia nepresiahne 50 mil. EUR.²

Na základe schválenia Európskej komisie bola prijatá Národná mapa regionálnej pomoci v Slovenskej republike, ktorá stanovuje nasledujúcu výšku novej pomoci v období 1.1.2007 až 31.12.2013. Podľa tejto mapy sú oprávnené regióny na štátnu pomoc podľa článku 87(3)(a) Zmluvy o ES pre obdobie 1.1.2007 – 31.12.2013 s maximálnou intenzitou štátnej pomoci 50% celkových oprávnených nákladov NUTS-II regióny

- Región Stredné Slovensko (SK 03)
- Región Východné Slovensko (SK 04)

---

¹ nové Pravidlá pre poskytovanie národnej regionálnej pomoci pre obdobie 2007-2013 prijala Európska komisia 21.12.2005 a sú zverejnené v Úradnom vestníku Európskej únie OJ C 54 dňa 4.3.2006, str. 13

² Európska komisia definovala pojem mikro-, malé a stredné podniky v máji 2003 v Úradnom vestníku EÚ (OJ L 124, 20.5.2003, str. 36)

Oprávneným regiónom na štátnu pomoc podľa článku 87(3)(a) Zmluvy o ES pre obdobie 1.1.2007 – 31.12.2013 s maximálnou intenzitou štátnej pomoci vo výške 40% celkových oprávnených nákladov je NUTS-II región Západné Slovensko (SK 02).

V regióne Bratislava získali v prechodnom období 1.1.2007-31.12.2008 možnosť čerpať štátnu regionálnu pomoc niektoré časti Bratislavy (Bratislava I, Bratislava III, Bratislava IV, mestské časti Čunovo, Jarovce a Rusovce, ako aj okresy Malacky a Senec. Vo všetkých menovaných prípadoch je výška povolenej štátnej regionálnej pomoci stanovená na 10% z celkových investičných nákladov.

Na investičné projekty, ktorých celkové oprávnené náklady neprevyšujú 50 mil. EUR, môže štát zvýšiť strop intenzity regionálnej pomoci o 10 percentuálnych bodov (v prípade stredných podnikov) a o 20 percentuálnych bodov (pre malé podniky).

Oproti pôvodným pravidlám pre poskytovanie národnej regionálnej pomoci, platným do roku 2007, sa zmenili aj pravidlá o tzv. stimulačnom účinku na realizáciu investície. Na základe Usmernenia pre národnú regionálnu pomoc na roky 2007 – 2013 môže byť pomoc poskytnutá v rámci schém pomoci len v prípade, že príjemca regionálnej pomoci predložil žiadosť o jej poskytnutie a zodpovedný vnútroštátny orgán následne písomne potvrdil skutočnosť, že daný projekt v zásade spĺňa podmienky oprávnenosti ustanovené v schéme. V prípade pomoci ad hoc musí príslušný vnútroštátny orgán vydať vyhlásenie o úmysle poskytnúť takúto pomoc ešte pred začatím prác, pričom toto vyhlásenie musí byť podmienené schválením opatrenia zo strany Komisie. Ak by sa práce na projekte začali skôr, než sú splnené podmienky ustanovené v článku 38 nových pravidiel, takýto projekt nie je oprávnený získať regionálnu pomoc.

Krajiny pri lákaní zahraničných investorov nie sú striktné obmedzené pri výške poskytovaných investičných stimulov. Aj keď je celková štátna pomoc v citlivých odvetviach, akým je napríklad aj automobilový priemysel, ohraničená na maximálne 15% z objemu investície, je možné túto hranicu obísť iným druhom podpory. Aj z tohto dôvodu môže výška štátnej pomoci napríklad pre automobilový závod Kia dosiahnuť až 17,7% z celkovej investície.

**Poskytnutá štátna pomoc v krajinách V4
(v mil. EUR) okrem železničnej dopravy**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Česko	1667,2	1422,4	3260	2053	351,8	500
Slovensko	146,1	136,5	128,4	166,5	211,7	300
Maďarsko	753,4	733,3	835,1	891,7	1015,1	1600
Poľsko	1774,2	1397,7	960,5	5771,9	2872,8	1900

Tabuľka 1 - Štátna pomoc v krajinách V4 (Zdroj: spracované na základe údajov Európskej komisie, DG Competition, State Aid Control)

Poskytovanie štátnej pomoci je zakázané, ak táto pomoc naruší hospodársku súťaž tým, že zvýhodňuje určitých podnikateľov alebo výrobu určitého tovaru alebo poskytovanie služieb a ak poskytnutie takejto pomoci negatívne vplyva na obchod medzi členskými krajinami Európskeho spoločenstva.

Poskytovanie štátnej pomoci sa musí riadiť nasledovnými kritériami:

- Prostriedky sú poskytnuté podnikateľskému subjektu ako účastníkovi hospodárskej súťaže
- Prostriedky sú poskytnuté zo štátnych zdrojov, z miestnych alebo regionálnych zdrojov alebo zo zdrojov ES
- V procese výberu konkrétnych podnikateľov existuje princíp selektívnosti, čo znamená zvýhodnenie konkrétneho podnikateľa oproti iným podnikateľom

Slovensko si pri uzatváraní kapitoly Hospodárska súťaž pred vstupom do EÚ dokonca vyjednálo prechodné obdobia pri poskytovaní štátnej pomoci už existujúcim investorom. Na ich základe si v kapitole automobilový priemysel spoločnosť Volkswagen bude môcť do roku 2008 uplatňovať daňové úľavy do výšky 30% investície a v kapitole hutníctvo bude môcť U.S.Steel Košice až do roku 2009 dostávať pomoc až do výšky 500 mil. USD, ak dodrží limity výroby a exportu valcovaných výrobkov do krajín EÚ.

Hranicu 15% z celkového objemu investície pritom stanovila Európska komisia (EK) a týka sa oblastí ako automobilový priemysel, oceliarstvo, lodiarstvo alebo chemický priemysel. Jej výšku kontroluje EK na základe poskytnutej regionálnej podpory zo strany jednotlivých vlád. Tá však neobsahuje niektoré položky ako príspevok na vzdelávanie, financovanie novo vytvorených pracovných miest, dotácie na výskum a vývoj, resp. príspevok na nákup nehnuteľností. Ich podiel na celkovej poskytnutej štátnej pomoci však môže predstavovať pomerne vysoký objem finančných prostriedkov.

Podpora zahraničných investícií zo strany Slovenskej republiky

Nová slovenská vláda, ktorá sa ujala moci v júli 2006, definuje potrebu pokračovať v budovaní tzv. znalostnej ekonomiky a v podpore rozvoja výskumu a vývoja v Slovenskej republike. Je preto odhodlaná podporovať len tie investície, či už domáce alebo zahraničné, ktoré by so sebou priniesli práve vysokú pridanú hodnotu a smerovali by výlučne do málo rozvinutých regiónov s pomerne vysokou mierou nezamestnanosti. Vo svojom vládnom programe, predstavenom v auguste 2006, v kapitole Investície a regionálny rozvoj preto vyhlasuje, že:

„Vláda SR sa v oblasti investícií zameria na zlepšenie podmienok na ich podporu pri zachovaní kontinuity prijatých Pravidiel na poskytovanie individuálnej štátnej pomoci s dôrazom na podporu investičných projektov z oblasti znalostnej ekonomiky a projekty s vyššou pridanou hodnotou. Vláda SR pripraví nový zákon o investičných stimuloch, ktorý zabezpečí rovnoprávnosť domácich a zahraničných investorov a transparentnosť procesu poskytnutia investičných stimulov. Vláda SR podporí rozvoj priemyselných parkov a priemyselných zón ako nástroj regionálneho rozvoja a znižovania disparít medzi jednotlivými regiónmi. Vláda SR analyticky zhodnotí efektívnosť poskytovania investičných stimulov vo väzbe na regionálny a ekonomický rozvoj SR.“³

Vláda Róberta Fica v súčasnosti prehodnocuje aktuálne pravidlá poskytovania investičných stimulov zahraničným investorom a pripravuje nový zákon o poskytovaní štátnej pomoci, pričom ju chce v budúcnosti orientovať najmä na investície do odvetví s vysokou pridanou hodnotou. Navrhuje pritom, aby sa štátna pomoc orientovala na investície mimo automobilového priemyslu. Jej zámerom je podporiť tie zahraničné investície (či už domáce alebo zahraničné), ktoré dosiahnu výšku minimálne 40 miliónov korún. Podmienkou však bude, že aspoň 60% zamestnaných pracovníkov z celkového počtu zamestnancov musí mať vysokoškolské vzdelanie. Na vytvorenie centra strategických služieb bude potrebná investícia aspoň vo výške 35 miliónov korún, pričom viac ako polovica zamestnancov musí mať vysokoškolské vzdelanie.

29. novembra 2006 schválila nová slovenská vláda Návrh schémy regionálnej pomoci pre veľké podniky, pričom zrušila uznesenie vlády SR č. 855 z 26.10.2006 k návrhu pravidiel v oblasti poskytovania individuálnej štátnej pomoci investorom. Týmto návrhom sa mal zjednodušiť proces poskytovania investičných stimulov investorom. Svoje rozhodnutie vláda zdôvodnila snahou vyhnúť sa novej európskej legislatíve o poskytovaní regionálnej pomoci investorom, ktorá vstúpila do platnosti 1.1.2007 a ktorá by mohla znemožniť poskytnutie podpory veľkým podnikom zo strany slovenskou vládou.

---

³ Programové vyhlásenie vlády SR, august 2006, www.government.gov.sk

Právny základ pre poskytovanie štátnej pomoci na regionálny účel tvoria:⁴

- zákon č. 565/2001 Z.z. o investičných stimuloch v znení neskorších predpisov
- § 35 písm. b) a c) zákona č. 366/1999 Z.z. o daniach z príjmov v znení neskorších predpisov a zákona č. 595/2003 Z.z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov,
- Zákon č. 231/1999 Z.z. o štátnej pomoci v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 5/2004 Z.z. o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov
- Zákon č. 523/2004 Z.z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy v znení neskorších predpisov,
- Usmernenie o národnej regionálnej pomoci 98/C 74/06 (OJ C 74/06 z 10. 3. 1998)
- Multisektorálny rámec regionálnej pomoci pre veľké investičné projekty 2002/C 70/04 (OJ C 70/8 z 19. 3. 2002) a Oznámenie Komisie o zmene Multisektorálneho rámca regionálnej pomoci pre veľké investičné projekty 2003/C 263/03 (OJ C 263/3 z 1. 11. 2003).

Po prijatí nových Pravidiel regionálnej pomoci vláda SR schválila veľkým a významným investičným projektom, vyše 40, investičné stimuly za takmer päť miliárd SKK. K najvýznamnejším príjemcom týchto stimulov patria spoločnosti CRW Slovakia, s.r.o., Sitem Slovakia, s.r.o., Visteon Slovakia, s.r.o., Unomedical s.r.o., SCA Hygiene Products Slovakia, s.r.o., Johnson Controls Lučenec, s.r.o., Leaf Slovakia, s.r.o. Levice, Faurecia Slovakia, s.r.o., NMRH, s.r.o., Dell, s.r.o., T-Systems Slovakia, s.r.o., Karam Tech Europe, s.r.o., Sony Slovakia, s.r.o. a iné.

Celkové investície investorov by mali dosiahnuť 32 mld. SKK a pomôcť vytvoriť vyše 12 tisíc nových pracovných miest.⁵

Vláda SR by mala investičné stimuly pre spomínaných investorov poskytnúť vo forme oprávnených nákladov na investíciu, do ktorých patria investície do hmotného majetku, úľava na dani z príjmov, príspevok na novovytvorené pracovné miesta ako aj príspevok na všeobecné a špecifické vzdelávanie zamestnancov.⁶

Schéma regionálnej pomoci sa v SR uplatňuje v regiónoch Západné Slovensko, Stredné Slovensko, Východné Slovensko a Bratislavský kraj, pričom jednotlivé regióny Slovenska boli na účely poskytnutia investičných stimulov rozdelené do troch základných zón:

- zelená zóna, okresy s mierou nezamestnanosti nad 15%
- žltá zóna, okresy s mierou nezamestnanosti od 10% do 15%
- červená zóna, okresy s mierou nezamestnanosti pod 10%

Príjemcami regionálnej pomoci sú veľké podniky, ktoré investujú v jednotlivých podporovaných regiónoch, pričom by mali realizovať projekty, ktoré spĺňajú podmienky minimálnej výšky oprávnených nákladov a minimálneho pomeru zamestnancov s príslušnou úrovňou dosiahnutého vzdelania.

V rámci poskytovania štátnej pomoci sa uplatňujú dva typy projektov:

1. Typ A
  - spracovateľský priemysel – investičné projekty zavádzajúce novú výrobu a montáž komponentov a finálnych produktov
  - distribučné a logistické centrá

---

⁴ Predkladacia správa, Ministerstvo hospodárstva SR, „Návrh Schémy regionálnej pomoci pre veľké podniky“, www.rokovania.sk, Uznesenia vlády SR, 29.11.2006

⁵ SITA, Slovenská informačná a tlačová agentúra, 13.12.2006

⁶ Uznesenie vlády SR č. 1029 zo 6.12.2006, Uznesenie vlády SR č. 1028 zo 6.12.2006, Uznesenie vlády SR č. 1024 zo 6.12.2006, Uznesenie vlády SR č. 1091 z 20.12.2006, Uznesenie vlády SR č. 1092 z 20.12.2006, Úrad vlády SR, Uznesenia vlády SR, www.rokovania.sk/appl/material.nsf, 29.12.2006

2. Typ B
- strategické investície v high-tech sektoroch so sieťovými externalitami
- centrá strategických služieb

Regionálnu pomoc môže SR poskytnúť v dvoch formách:

- nepriamou formou – úľava na dani z príjmov právnických osôb a prevod vlastníckeho práva k nehnuteľnému majetku štátu alebo obce za cenu nižšiu ako je trhovú cenu
- priamou formou – finančná dotácia na krytie investičných nákladov a príspevok na novovytvorené pracovné miesta

Vláda SR pri poskytovaní regionálnej pomoci počítá na roky 2007 – 2013 s celkovými výdavkami zo štátneho rozpočtu vo výške 332 mil. EUR.

ZÁVER

Národná regionálna investičná pomoc zohráva dôležitú úlohu pri odstraňovaní regionálnych rozdielov v SR. Jej efektívnym a cieleným využívaním by malo postupne dochádzať k zvýšeniu prílevu zahraničných investícií do zaostalejších regiónov Slovenska a k ich trvalému hospodárskemu rastu.

Už teraz je možné sledovať efekty PZI v slovenskej ekonomike, ktoré sa výrazne prejavujú na podnikovej úrovni:

- práca, kvalifikácia, know-how, najmä vytváranie nových pracovných miest, rast zamestnanosti, vytváranie nových typov pracovných miest, zlepšovanie pracovných podmienok, zlepšovanie kvalifikácie pracovníkov, zavádzanie novej podnikateľskej kultúry a iné,
- zavádzanie nových technológií a moderných výrobných zariadení,
- stimulácia a rast malého a stredného podnikania

Preto úlohou Vlády SR a príslušných regionálnych zastupiteľstiev je poskytovať regionálnu pomoc v súlade s Pravidlami poskytovania regionálnej investičnej pomoci, prijatými na pôde Európskej komisie, ako aj dohliadať na jej transparentné a efektívne využitie s ohľadom na trvalý hospodársky rast všetkých regiónov v Slovenskej republike.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. *Programové vyhlásenie vlády SR*, august 2006, www.government.gov.sk
2. Predkladacia správa, Ministerstvo hospodárstva SR, „*Návrh Schémy regionálnej pomoci pre veľké podniky*“
3. SITA, Slovenská informačná a tlačová agentúra
4. Úrad vlády SR, Uznesenia vlády SR
5. Úradný vestník Európskej únie, L 302/29, 1.11.2006
6. *New Guidelines on National Aid for 2007 – 2013*, Draft Communication from the Commission, Brussels, 2005

KONTAKT

Ing. Iveta Fabianová
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: ifabian@euba.sk

ABSTRAKT

Medzinárodná ekonomická integrácia proces postupného vzájomného prepájania, prispôsobovania a zblížovania jednotlivých národných ekonomík, ich ekonomických štruktúr. Je najvyššou formou internacionalizácie hospodárskeho života. K medzinárodnej ekonomickej integrácii dochádza na troch úrovniach: mikroúrovni, makroúrovni (medzištátna úroveň) a nadnárodnej úrovni. Medzinárodná ekonomická integrácia na makroúrovni sa charakterizuje integračnými zoskupeniami, ktoré sa formujú v šiestich základných formách a predstavujú etapy integrácie.

ABSTRACT

International economic integration is a process of gradual convergence among national economies and their structures. It is the highest level of internationalization of economy. There are three types of international economic integration: micro, macro, and supranational type. Concerning macro integration, it is based on regional groupings in six fundamental forms.

ÚVOD

Medzinárodná ekonomická integrácia je proces vzájomného a postupného prepájania, prispôsobovania a zblížovania národných ekonomických štruktúr, prehľbovania závislosti medzi nimi a ich postupnej transformácie na novú ekonomickú štruktúru vznikajúceho regionálneho hospodárskeho komplexu¹.

Regionálny hospodársky komplex nemožno chápať len ako jednoduchý súhrn národných ekonomík. Je novou kvalitou, ktorá z hľadiska výsledkov ekonomickej činnosti zúčastnených krajín zabezpečuje optimálnejší priebeh reprodukčného procesu, vyššiu produktivitu práce a úsporu času, ktorým spoločnosť disponuje². Medzinárodná ekonomická integrácia je najvyššou formou internacionalizácie hospodárskeho života a predstavuje objektívny proces regulovaný v záujme integrujúcich sa krajín. Reprodukčný proces jednej krajiny nadväzoval, zapájal sa a prenikal do reprodukčného procesu druhej krajiny. Vznik a rozvoj integračných procesov je výsledkom prehĺbenia del'by práce, medzinárodnej špecializácie a kooperácie, keď sa vytvárajú hlboké ekonomické vzťahy.

1 Faktory, ktoré vplyvajú na medzinárodnú ekonomickú integráciu³:

Internacionalizácia hospodárskeho života je hlavnou príčinou vzniku a hybnou silou rozvoja integračných procesov. Internacionalizácia je proces rozvoja stabilných ekonomických vzťahov medzi štátmi (predovšetkým na základe medzinárodnej del'by práce) a export výroby za hranice národnej ekonomiky. Rast internacionalizácie podporujú hlavne transnacionálne korporácie (TNK). Tu sa stretávame s otázkou vymedzenia hraníc predintegračných a integračných foriem ekonomickej spolupráce, čo je nevyhnutné pri objasnení podstaty integrácie a jej kvalitatívnych osobitostí. Táto hranica sa nachádza v bode,

---

¹ ŠÍBL, D. a kolektív.: Veľká ekonomická encyklopédia. Sprint, Bratislava, 2002, s.487. ISBN 80-89085-04-0.

² Tamtiež

³ SPIRIDONOV, I.A.: Mirovaja ekonomika. Infra-M, Moskva, 2004. s. 59. ISBN 5-16-001950-2.

kde výrobnotechnická, ekonomická a politickoprávna závislosť národných hospodárstiev prechádza do vzájomného preniknutia národných procesov reprodukcie.

Ďalšou príčinou medzinárodnej integrácie je **medzinárodná del'ba práce**, v rámci ktorej sa rozvíjajú nové formy: vývoz a dovoz služieb, migrácia pracovných síl a špecialistov, vytváranie vedeckotechnických informačných databáz, spoločných podnikov (joint-ventures) a projektov. Prehĺbenie medzinárodnej del'by práce je podmienené hlavne vedeckotechnickou revolúciou. Na jednej strane medzinárodná del'ba práce predstavuje celkové prerozdelenie výroby medzi jednotlivými ekonomikami podľa toho, na akú výrobu sa dané ekonomiky špecializujú. Na druhej strane sa výroba prerozdeľuje aj vo vnútri jednotlivých ekonomik medzi výrobnými podnikmi.

Vedeckotechnická revolúcia ovplyvňuje tak internacionalizáciu ako aj medzinárodnú del'bu práce. Úroveň vedeckotechnickej revolúcie je rozličná v jednotlivých krajinách. Vedeckotechnická revolúcia je samostatným faktorom, ktorý ovplyvňuje zvýšenie úlohy ekonomických vzťahov v súčasnosti. Moderné priemyselné komplexy, nové technologické postupy a rast nákladov na vedu a techniku si vyžiadali mobilizáciu finančných, materiálových a ľudských zdrojov v rozsahu, ktorý prekračuje možnosti jednotlivých ekonomik. Medzinárodná špecializácia vo vedeckom výskume a výrobe rozvíja širokú kooperáciu medzi ekonomikami.

V súčasnosti sa veľmi intenzívne rozvíja kooperácia medzi firmami rôznych krajín, čo vedie k vytvoreniu veľkých medzinárodných výrobnoinvestičných komplexov. Podnetom k tomu je hlavne existencia TNK. Pre tieto korporácie sa vnútrofiremné rozdelenie práce už dostalo za ich hranice a dostalo sa na medzinárodnú úroveň. Na tomto základe sa zvyšuje otvorenosť národných ekonomik. Otvorená ekonomika sa formuje na základe zapájania štátu do medzinárodných ekonomických vzťahov. Významnú úlohu pri formovaní otvorenej ekonomiky vo vyspelých štátoch hrá ekonomická stratégia krajiny pri stimulácii exportnej výroby, vývoj spolupráce so zahraničnými firmami a vytvorenie legislatívneho základu, ktorý bude prispievať k prílevu kapitálu, technológie a kvalifikovaného personálu.

Hlavnými cieľmi medzinárodnej ekonomickej integrácie sú:

- vybudovanie nových, kvalitatívne a kvantitatívne vyspelejších celkov
- dosiahnutie vyššej efektívnosti výrobných faktorov (najmä efektívnejšie využitie informačných technológií a aplikácie výsledkov vedy a výskumu do praxe)
- vybudovanie rozsiahlejšieho ekonomického priestoru – pre podnikateľské procesy, efektívnejšie využívanie investícií, výhod z rozsahu podnikania
- využitie integrovaného trhu v prospech spotrebiteľov aj podnikateľov

Podľa cieľov medzinárodnej ekonomickej integrácie môžeme stanoviť **úlohy medzinárodnej ekonomickej integrácie**⁴:

- **Využitie výhod veľkého ekonomického celku.** Výhodami veľkého ekonomického celku môžu byť napríklad: využitie veľkého trhu, zníženie dopravných nákladov, atď. Tieto výhody môžu prilákať priame zahraničné investície. Investori veľmi často využívajú veľké trhy, na ktorých má zmysel budovať samostatnú výrobu, ktorá zabezpečí potreby tohto trhu⁵.
- **Vytvorenie priaznivého politického prostredia.** Veľmi dôležitou úlohou pri vytváraní integračného celku je posilnenie spolupráce v politickej, vojenskej, sociálnej, kultúrnej a iných neekonomických oblastiach. Pre krajiny, ktoré sa geograficky nachádzajú veľmi blízko a majú spoločné problémy, je existencia dobrých vzťahov so susednými

⁴ KIREEV, A.: Meždunarodnaja ekonomika. Meždunarodnye otnošenija, Moskva, 2005. s. 363. ISBN 5-7133-1027-2.

⁵ Tieto výhody využívajú hlavne integračné zoskupenia strednej Ameriky a Afriky.

krajinami veľmi dôležitou politickou prioritou⁶.

- **Riešenie úloh obchodnej politiky.** Regionálna integrácia sa využíva aj ako spôsob upevňovania pozície zúčastnených krajín v rokovaníach s WTO. Predpokladá sa, že jednotné požiadavky od viacerých krajín vedú k prijateľnejším výsledkom pri rokovaníach v oblasti obchodnej politiky. Integrované celky vytvárajú stabilné prostredie pre vzájomné obchodovanie⁷.
- **Napomáhanie štruktúrnej transformácii hospodárstva.** Zapojenie krajín, v ktorých prebieha transformácia hospodárstva, do integračného procesu s krajinami, ktoré majú vyššiu úroveň hospodárskeho rozvoja, sa považuje za garanciu vybraného smeru vývoja krajiny a potrebu využitia skúsenosti vyspelejšieho štátu. Vyspelejšie štáty pri zapojení svojich susedov do integračných procesov tiež majú záujem o urýchlenie trhových reforiem a vytvorenie nových trhov⁸.
- **Podpora nových odvetví národného priemyslu.** Aj keď integračné zoskupenie nepredpokladá diskrimináciu voči tretím krajinám, je to väčšinou spôsob ako podporiť národných výrobcov, pre ktorých vznikajú nové odbytové trhy⁹.

2 Predpoklady medzinárodnej ekonomickej integrácie¹⁰:

- **Približne rovnaké úrovne ekonomického rozvoja krajín, ktoré sa zapájajú do integračných procesov.** Vo väčšine prípadov sa integračné procesy uskutočňujú len medzi vyspelými krajinami alebo len rozvíjajúcimi sa krajinami. Do integračných procesov sa zapájajú krajiny, ktoré majú približne rovnakú úroveň ekonomického rozvoja. Pokusy o integráciu medzi krajinami rôznej úrovne ekonomického rozvoja existujú, ale ešte sa nepreukázala ich efektívnosť. V týchto prípadoch sa integrácia začína vypracovaním rôznych asociačných dohôd, špeciálnym partnerstvom, obchodnými preferenciami, atď. Tieto dohody platia na veľmi dlhé obdobie, až kým ekonomická úroveň menej rozvinutých krajín nedosiahne úroveň vyspelejších krajín.
- **Geografická blízkosť krajín, existencia spoločnej hranice a historické ekonomické vzťahy.** Väčšina integračných zoskupení sa začínala v niekoľkých susedných krajinách, ktoré sa nachádzali na jednom kontinente. Veľmi často mali tieto krajiny už rozvinuté dopravné komunikácie a hovorili jedným jazykom. K prvej skupine krajín, ktoré začínali integráciu, sa potom pripájali aj ostatné susedné štáty.
- **Podobné alebo rovnaké problémy v rôznych oblastiach, napríklad vo finančnej oblasti, v oblasti regulácie hospodárstva, v oblasti politickej spolupráce, atď.** Ekonomická integrácia by mala pomôcť krajinám prekonať existujúce problémy. Práve preto krajiny, ktoré ešte len smerujú k trhovému hospodárstvu nemôžu vstupovať do integračných procesov s krajinami, v ktorých úroveň trhového rozvoja už je pripravená na zavedenie spoločnej meny. Ako aj krajiny, ktoré riešia problémy zabezpečenia ľuďmi vodou a potravinami, sa nemôžu integrovať s krajinami, ktoré riešia problémy slobodného pohybu kapitálu.
- **„Demonštračný efekt“.** V krajinách, ktoré vstúpili do nejakého integračného celku, sa

---

⁶ Je to hlavne vidieť pri integračných zoskupeniach krajín Juhovýchodnej Ázie a krajín Blízkeho Východu.

⁷ Takýto spôsob využívajú integračné celky v Severnej Amerike, Latinskej Amerike a Juhovýchodnej Ázii.

⁸ Napríklad vytvorenie a zapojenie ďalších štátov do integračných procesov Európskej únie.

⁹ Príkladom môžu byť protekcionistické nástroje v krajinách Latinskej Ameriky a krajinách Afriky smerom k juhu od Sahary prevažne v 60. – 70. rokoch 20. storočia.

¹⁰ KIREEV, A.: Mezdunarodnaja ekonomika. Mezdunarodnye otnošenija, Moskva, 2005. s. 362. ISBN 5-7133-1027-2.

zvyčajne vyskytujú pozitívne ekonomické posuny (zrýchlenie rastu HDP, zníženie inflácie, zvýšenie zamestnanosti, atď.), čo sa prejavuje psychologickým efektom na ostatné krajiny, ktoré pozorujú tieto zmeny. „Demonštračný efekt“ môžeme uviesť na príklade krajín bývalej „rubľovej zóny“, ktoré sa stali členmi Európskej únie, aj keď nemajú na to makroekonomické predpoklady.

- „**Domino efekt**“. Po tom, čo sa niektoré krajiny zjednotili do integračného celku, krajiny, ktoré sa ocitli mimo tohto celku museli preorientovať ekonomické vzťahy s krajinami integračného celku. Väčšinou to vedie k zníženiu obchodu s krajinami, ktoré sa ocitli mimo tohto celku. Takže niektoré krajiny, aj keď pred tým nemali záujem o integráciu, chcú sa stať členmi, len aby nezostali mimo integračného celku¹¹.

Teória medzinárodnej ekonomickej integrácie

Podľa integračnej metódy existujú rôzne koncepcie medzinárodnej ekonomickej integrácie, ktoré vyjadrujú tri prúdy:

1. Liberálny

- integrácia sa spája s odstraňovaním prekážok pre voľný pohyb tovaru a výrobných faktorov (práca a kapitál)
- ako objekt integrácie sa predpokladá sféra výmeny

2. Neoliberálny

- pripúšťa určité zásahy štátu, ale len s cieľom zabezpečiť nevyhnutné podmienky pre fungovanie ekonomiky založenej na konkurencii

3. Neokeynsovský

- zdôrazňuje aktívnu úlohu štátu v integračnom procese
- pozornosť sa zameriava na národnú hospodársku politiku integrujúcich sa krajín s úmyslom meniť ju a usmerňovať v zmysle spoločných cieľov
- objektom integrácie sú medzinárodné vzťahy, národná a nadnárodná hospodárska politika v rámci regiónu, subjektmi integrácie sú samotné štáty

Prvé dva prúdy predstavujú funkcionalistickú teóriu a tretí dirigistickú teóriu.

Klasici ekonomickej teórie boli zástancami **voľného obchodu** (A. Smith, D. Ricardo, J. S. Mill). V ich prístupe k obchodovaniu bol dôležitý klasický princíp výhody krajiny v závislosti od špecializácie výroby a výmeny tovarov na základe medzinárodnej delby práce. Tento prístup je základom medzinárodnej ekonomickej integrácie, hoci existujú rôzne smery tejto teórie¹².

Tieto smery sa odlišujú predovšetkým rôznymi hodnoteniami integračného mechanizmu. Zástancovia **ranného neoliberalizmu** (V. Repke, M. Alle) si predstavovali úplnú integráciu ako jednotné trhové priestranstvo v rozsahu niekoľkých krajín, kde existujú trhové sily nezávislé od politiky štátov alebo národných a medzinárodných legislatív.

Zástancovia **neskorého neoliberalizmu** (B. Balassa) kladli veľký dôraz na evolúciu integrácie, ktorá sa zakladala na rozvoji ekonomických a politických procesov v rôznych krajinách.

Zástancovia **korporacionalizmu** (S. Rolf, U. Rostow) predpokladali, že integráciu medzinárodnej ekonomiky môžu zabezpečiť medzinárodné korporácie, ktorých existencia prispieva k racionálnemu a vyrovnanému rozvoju hospodárskych vzťahov, a nie trhový mechanizmus a štátna regulácia.

---

¹¹ Napríklad mnohé latinsko-americké krajiny podpísali obchodné dohody s Mexikom, po jeho vstupe do NAFTA.

¹² BULATOV, A.S. a kolektív.: Mirovaja ekonomika. Ekonomist, Moskva, 2005. s. 299. ISBN 5-98118-049-8.

Predstavitelia **štrukturalizmu** (G. Myrdal) si predstavovali ekonomickú integráciu ako proces štruktúrnych transformácií v ekonomike krajín s centrami rozvoja integrácie – veľkými firmami a celými výrobnými odvetviami. Podľa ich názoru výsledkom týchto transformácií je kvalitatívne nový integračný priestor s viac rozvinutejším hospodárskym mechanizmom.

Neokeynesovci (R. Kuper) predpokladali, že pre využitie rôznych výhod širokej medzinárodnej spolupráce súčasne so zachovaním maximálneho stupňa slobody pre jednotlivé krajiny, je potrebný súlad medzi vnútornou a zahraničnou politikou krajín. Cieľom je dosiahnutie optimálnej kombinácie dvoch možných variantov rozvoja economickej integrácie:

- zjednotenie štátov s nasledujúcou stratou časti suverenity a vzájomným súladom economickej politiky
- integrácia s maximálnym zachovaním národnej autonómie

Zástancovia **riadenej ekonomiky** (J. Tinbergen, R. Sanwald, I. Stoler) predpokladali, že trhový mechanizmus nemá vplyv na integračné procesy. Mysleli si, že fungovanie medzinárodných integračných štruktúr je možné na základe vypracovania jednotnej economickej politiky a sociálnej legislatívy jej členmi. Výsledkom by mala byť optimálna štruktúra svetového hospodárstva, ktorá by odstránila umelé bariéry a zavádzala potrebné elementy koordinácie a unifikácie.

3 Úrovně medzinárodnej economickej integrácie

K medzinárodnej economickej integrácii dochádza na troch úrovniach: mikroúrovni, makroúrovni (medzištátna úroveň) a nadnárodnej úrovni¹³.

Mikrointegrácia predstavuje integračné vzťahy medzi jednotlivými firmami. Môže sa vyskytnúť riziko získania dominantného postavenia na trhu firmami. Na vylúčenie tejto možnosti jednotlivé krajiny uplatňujú antimonopolnú politiku.

Formy mikrointegrácie:

- **predvýrobná oblasť** – spoločný výskum a vývoj, právo používať know-how, atď.
- **výrobná oblasť** – dohody o špecializácii a kooperácii, atď.
- **oblasť odbytu** – spoločný prieskum trhu, marketing, využívanie skladových a dopravných zariadení, atď.

Makrointegrácia predstavuje integračné vzťahy medzi jednotlivými štátmi. Medzinárodnú economickej integráciu na makroúrovni charakterizujú integračné zoskupenia, ktoré sa formujú v šiestich základných formách a predstavujú etapy integrácie.

Etapy makrointegrácie:

- **Preferenčné obchodné dohody.** Prvou etapou medzinárodnej economickej integrácie je uzatváranie preferenčných dohôd. Tieto dohody sa uzatvárajú na bilaterálnej úrovni medzi dvomi štátmi, alebo medzi existujúcim integračným zoskupením a samostatným štátom alebo skupinou štátov. V súlade s týmito dohodami sa vzájomný obchod realizuje v priaznivejšom režime ako obchod s tretími štátmi. Znamená to, že pri vzájomnom obchode medzi signatármi preferenčných dohôd sa znižujú colné tarify. Pri tejto etape integrácie sa nevytvárajú žiadne medzištátne orgány riadenia preferenčných dohôd.
- **Pásmo voľného obchodu.** Druhou etapou medzinárodnej integrácie je pásmo

---

¹³ AVDOKUŠIN, E.F.: Meždunarodnye ekonomičeskie otnošenja. Jurist, Moskva, 2004. s. 327. ISBN 5-98118-027-0.

voľného obchodu. Je to jednoduchá forma makrointegrácie, keď jej členské štáty rušia medzi sebou vývozné a dovozné clá, ako aj kvantitatívne obmedzenia v oblasti vývozu a dovozu tovaru a služieb. Obchodné vzťahy členských krajín pásma voľného obchodu voči nečlenským krajinám nepodliehajú spoločnej regulácii. Vo väčšine prípadov sa podmienky pásma voľného obchodu vzťahujú na všetky druhy tovarov. Výnimku často predstavujú poľnohospodárske výrobky. Riadenie pásma voľného obchodu sa spravidla realizuje medzištátnym sekretariátom, ale veľmi často sa stáva, že táto etapa integrácie nemá osobitný riadiaci orgán.

- **Colná únia.** Treťou etapou medzinárodnej integrácie je colná únia. Táto forma makrointegrácie má širšiu náplň ako pásmo voľného obchodu. Medzi členmi colnej únie sú odstránené všetky prekážky pre pohyb tovaru a služieb. Colná únia vplyva na obchod medzi členskými štátmi alebo zoskupeniami a nečlenskými štátmi. Existujú dva účinky colnej únie – vytváranie obchodu a odvracanie obchodu¹⁴. Táto forma integrácie mení medzinárodné toky tovarov tým, že zvyhodňuje vzťahy medzi členmi colnej únie a naopak, diskriminuje vzťahy s nečlenmi colnej únie. Výsledkom toho je zvyšovanie vzájomného obchodu medzi členskými štátmi alebo zoskupeniami colnej únie, čo priaznivo pôsobí na alokáciu zdrojov v ich ekonomikách, ale zhoršuje alokáciu zdrojov v nečlenských štátoch. Táto etapa integrácie je spravidla riadená príslušným orgánom, napríklad Radou colnej únie, ktorý koordinuje realizáciu zahranično-obchodnej politiky, pričom sa uskutočňujú porady príslušných ministrov.
- **Spoločný trh.** Štvrtou etapou medzinárodnej integrácie je spoločný trh. Táto etapa integrácie znamená vyšší stupeň integračného prepojenia medzi štátmi ako colná únia. Vytvorenie spoločného trhu predpokladá nielen odstránenie dovozných a vývozných ciel, kvantitatívnych reštrikcií v obchode medzi jeho účastníkmi, uplatnenie spoločnej dovoznej colnej tarify v obchode s nečlenmi namiesto národných dovozných colných taríf, resp. zavedenie spoločnej obchodnej politiky členov spoločného trhu voči nečlenským štátom, ale aj zavedenie voľného pohybu pracovných síl a kapitálu medzi jeho členmi. Z toho vyplýva, že voľný pohyb tovaru v rámci spoločného trhu sa uskutočňuje bez akýchkoľvek prekážok aj bez kontroly na medzištátnych hraniciach. Bez prekážok sa uskutočňuje aj pohyb kapitálu a pracovných síl. Hranice členských štátov spoločného trhu zostávajú len na politickej mape. Táto forma integrácie vyžaduje organizáciu voľného pohybu tovaru, služieb, pracovnej sily a kapitálu a teda aj vyššiu organizačnú úroveň medzištátnej koordinácie hospodárskej politiky. Táto koordinácia sa uskutočňuje na pravidelných poradách štátov a šéfov rád, ministrov financií, centrálnych bánk a pod. Prácu spoločného trhu riadi sekretariát.
- **Hospodárska (a menová) únia.** Piatou etapou medzinárodnej integrácie je hospodárska únia. Táto etapa integrácie okrem zavedenia voľného pohybu tovaru, služieb, kapitálu a pracovných síl, ako aj zavedenia spoločnej vonkajšej colnej tarify na dovoz z nečlenských krajín obsahuje spoločnú, prípadne v rôznej miere koordinovanú či harmonizovanú politiku členských krajín v rôznych oblastiach. V hospodárskej únii sa spájajú trhové opatrenia typické pre pásmo voľného obchodu, colnú úniu, respektíve spoločný trh¹⁵ s regulačnými opatreniami presadzovanými integračnými inštitúciami¹⁶. Znamená to, že základom hospodárskej únie sú atribúty pre predchádzajúce etapy integrácie, koordinácia makroekonomickej politiky a legislatívy v kľúčových oblastiach, t.j. rozpočtovej, menovej a sociálnej. Súčasťou hospodárskej únie je menová únia. Je to etapa makrointegrácie, ktorá sa chápe v dvojakom zmysle buď ako východisko

---

¹⁴ Bližšie pozri: LIPKOVÁ, L. a kolektív.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Sprint, Bratislava, 2006, s. 137. ISBN 80-89085-55-5.

¹⁵ Tzv. negatívna integrácia

¹⁶ Tzv. pozitívna integrácia

hospodárskej únie alebo ako zavŕšenie hospodárskej únie. V teórii sa za znaky menovej únie považujú¹⁷: centralizácia národných menových rezerv do spoločného menového fondu, neodvolateľná vymeniteľnosť mien členských krajín na základe definitívne fixovaných kurzov, resp. rozšírenie platnosti jednotlivých národných mien do všetkých ostatných krajín menovej únie, prípadne ponechanie jednotlivých národných mien v platnosti a ich doplnenie spoločnou menou. Hospodárska a menová únia znamená zavŕšenie procesu ekonomickej a menovej integrácie, vytvorenie spoločného hospodárskeho územia. Činnosť hospodárskej únie riadia orgány, ktoré nemajú za úlohu iba koordinovať činnosť a sledovať ekonomicky rozvoj, ale súčasne aj rozhodovať v mene celého zoskupenia. Národné vlády členských štátov sa dobrovoľne vzdávajú niektorých svojich funkcií a tým i časti svojej suverenity v prospech nadnárodných orgánov. Medzištátne orgány, vykonávajúce nadštátne funkcie, prijímajú rozhodnutia, ktoré sa týkajú hospodárskej únie, bez odsúhlasenia s národnými vládami¹⁸.

- **Politická únia.** Šiestou etapou medzinárodnej integrácie je politická únia. Politická únia predpokladá využitie všetkých predchádzajúcich etáp integrácie a odovzdanie väčšiny funkcií vo vzťahu k tretím štátom nadštátnym orgánom únie. Výsledkom vytvorenia politickej únie je strata suverenity jednotlivých národných štátov a vytvorenie medzinárodnej konfederácie. Zatiaľ ani jedno integračné zoskupenie neuskutočnilo šiestu etapu medzinárodnej integrácie.

Integrácia na nadnárodnej úrovni predstavuje takú integráciu, keď krajiny, ktoré sú členmi integračného zoskupenia, prenechávajú tomuto celku niektoré politicko-ekonomické funkcie a vzdávajú sa svojej suverenity v týchto oblastiach.

Tabuľka 1 Etapy makrointegrácie

Obsah \ Forma	Preferenčné dohody	Pásmo voľného obchodu	Colná únia	Spoločný trh	Hospodárska (a menová) únia	Politická únia
Priaznivejší obchodný režim	√	√	√	√	√	√
Voľný pohyb tovaru a služieb medzi členmi	X	√	√	√	√	√
Spoločná colná tarifa voči tretím krajinám	X	X	√	√	√	√
Voľný pohyb kapitálu a pracovných síl medzi členmi	X	X	X	√	√	√
Spoločná hospodárska politika medzi členmi	X	X	X	X	√	√
Zjednotenie všetkých oblastí hospodárskej politiky	X	X	X	X	X	√

Zdroj: Vlastné spracovanie

¹⁷ ŠÍBL, D. a kolektív.: Veľká ekonomická encyklopédia. Sprint, Bratislava, 2002, s. 514. ISBN 80-89085-04-0.

¹⁸ LIPKOVÁ, Ľ. a kolektív.: Medzinárodné hospodárske vzťahy. Sprint, Bratislava, 2006, s. 139. ISBN 80-89085-55-5.

ZÁVER

Medzinárodná ekonomická integrácia predstavuje vysoký stupeň rozvoja súčasnej výroby. Ďalší efektívny rozvoj súčasnej výroby by v mnohých prípadoch nebol možný, keby sa uzatvoril do hraníc jednotlivých národných ekonomík s obmedzeným rozsahom a možnosťami.

Problém medzinárodnej ekonomickej integrácie je problém ekonomickej politiky štátov a medzinárodných organizácií, ktoré tieto štáty vytvorili. Integrácia je veľmi komplikovaný proces. Nemôžeme takto označiť akékoľvek hospodárske zblíženie, ale len také, ktoré sa uskutočňuje politicky nezávislými štátmi a má dobrovoľný charakter.

Vznik ekonomickej integrácie je objektívne podmienený určitým stupňom ekonomického rozvoja a deľby práce, medzinárodnej špecializácie a kooperácie. Integrácia je regulovaný proces v tom zmysle, že vyžaduje vedomú činnosť subjektov (štátov, hospodárskych združení, medzinárodných inštitúcií) pri formovaní a regulovaní ekonomických vzťahov. Integrácia je charakterizovaná vzájomným prispôbovaním sa jednotlivých odvetví, regiónov a krajín. Formujú sa hlboké a pevné vzťahy, národné reprodukčné procesy sa vzájomne prelínajú, integračné procesy majú regionálny charakter. Integráciou sa dosahuje ekonomický efekt: zvýšenie produktivity práce, ekonómia času, úspory z rozsahu, zníženie nákladov na obeh. Výhodami ekonomickej integrácie môžu byť: rýchlejšie tempo rozvoja celku, vyrovnávanie slabších článkov celku, väčšia stabilita celku a odolávanie negatívnym vplyvom.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. AVDOKUŠIN, E. F.: *Meždunarodnye ekonomičeskie otnošenja*. Jurist, Moskva, 2004. ISBN 5-98118-027-0.
2. CYGANKOV, P. A.: *Meždunarodnye otnošenja: teorii, konflikty, organizacii*. Alfa - M, Moskva, 2004. ISBN 5-98281-019-3.
3. KIREEV, A.: *Meždunarodnaja ekonomika*. Meždunarodnye otnošenja, Moskva, 2005. ISBN 5-7133-1027-2.
4. LIPKOVÁ, E. a kolektív.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Sprint, Bratislava, 2006. ISBN 80-89085-55-5.
5. SPIRIDONOV, I.A.: *Mirovaja ekonomika*. Infra-M, Moskva, 2004. ISBN 5-16-001950-2.
6. ŠÍBL, D. a kolektív.: *Velká ekonomická encyklopédia*. Sprint, Bratislava, 2002. ISBN 80-89085-04-0.

KONTAKT

Ing. Mária Greššová
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: gressova@euba.sk

RECENZIE

GLOBÁLNA TRANSCENDENCIA ALEBO HĽADANIE NOVÝCH ZÁKONITOSTÍ VÝVOJA SVETA?

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

V závere minulého roka náš knižný trh obohatilo Bratislavské vydateľstvo IURA EDITION pozoruhodnou ekonomicko-filozofickou publikáciou **Prof. RNDr. Kolomana Ivaničku, DrSc. Globalistika - Poznávanie a riadenie súčasného sveta** (ISBN 80-8078-028-5, s. 283).

Prof. Ivanička v tomto originálnom diele prehľbuje teoretické i metodologické prístupy a komplexnejšie skúma príčiny, vývoj a dôsledky dominantného megatrendu – globalizácie. Až do tej miery, že z nej formuje osobitnú vednú disciplínu – globalistiku. K pozitívam tejto pozoruhodnej práce prispel autor aj tým, že sa v nej odpútal od stereotypov čierneho-bieleho videnia megatrendov a ich dôsledkov, nezriedka prevažujúcich v ekonomickej, filozofickej i politologickej literatúre. Identifikuje rôzne prístupy ku globalizácii a navzájom ich konfrontuje. A ako stúpenec kritického konštruktivismu sa svojou analýzou prepracúva k tvorbe čo najpriateľnejšieho modelu spolunažívania ľudí našej planéty.

Opodstatnene a zaujímavo sa v práci zdôrazňujú štúdie Rímskeho klubu. Najmä prelomová *Hranice/Limity rastu*, nevyhnutnosť uplatňovania vysokých technológií, korelácie rastu obyvateľstva, rastu výroby, dopravy a rozvoja sídiel s disponibilnými zdrojmi a fyzickými danosťami našej planéty. Nie bez zaujímavosti je i posledný raport Rímskeho klubu - *Hranice privatizácie*.

Podnetný je náčrt kvalitatívnej alternatívy vývoja s poukázaním na práce P. Teiharda de Chardina a V. I. Vernadského, ktorí sa pokúsili načrtnúť rast duchovnej sféry, rast intelektuálnej sily ľudstva, rozmach vedomia, prepájanie individuálnych vedomí a intelektov do nového celostného útvaru - do globálnej noosféry (sféry rozumu a vedomia). Je to úsilie o hľadanie východísk pri limitoch, keď naša planéta nemôže rásť geometricky, ale môže preklenúť existujúce limity formou vyššej kvality svojich evolučných výtvorov.

Z takého poznania sa vynára výzva na zmenu kurzu v smerovaní technológií, ekonomiky, v udržiavaní životného prostredia, v stratégiách bezpečnosti i geoetiky. Ak sa vývoj na planéte Zem dostal do fázy tvorby globálneho vedomia, musí sa to prejavíť v explózii informácií, pôsobenia na proces tvorby rozhodnutí a posun do poznatkovo orientovanej spoločnosti. Samotný človek, ako produkt evolučnej kreativity planetárneho a kozmického systému, sa v tejto fáze vývoja stáva aktérom smerovania globalizačného procesu. Avšak naďalej sa prejavujú hegemonistické tendencie a snahy o "sprivatizovanie" planéty pre skupinové záujmy a ciele. Tendencie, známe z obdobia kolonializmu, sa presadzujú v hyperglobalizme transnacionálnych korporácií. Ich sila sa zvyšuje z ovládnutia svetového finančného systému, častí svetového trhu, svetovej infraštruktúry, mediálnej oblasti aj svetovej politiky. Medzinárodné vzťahy v zmysle "world politics", ktorá sa inštitualizovala do osobitného útvaru teórie a expertízy, by sa mali stať súčasťou vnútornej politiky a mocenských záujmov supervelmoci.

Autor zdôrazňuje prehľbujúce sa intencie k delegitimizovaniu štátu a k samolegitimizácii moci národných korporácií a ich kapitálu, čo prirodzene vedie k hľadaniu alternatívy globalizmu/alterglobalizmus, globalizmu s ľudskou tvárou, kozmogonickej solidarite. S podvedomou snahou o posilňovanie štátu pri riadení medzinárodných a svetových problémov environmentálnych, ekonomických, sociálnych, kultúrnych a etických.

Autor sa nevyhýba ani tendenciám unipolarity, ktoré vyniesli USA do polohy jedinej supervelmoci. Dominancia USA je nesporná, ale súčasne sa začínajú prejavovať procesy novej diferenciacie aktivitami aktérov usilujúcich o zvýraznenie svojho mocenského postavenia. Za tejto situácie účasť menších štátov na riešení zložitých svetových problémov nebude ľahká. Vo vzťahoch medziregionálnych Európa:USA:iné regióny sveta autor postuluje konštruktivizmus, ktorý uprednostňuje vyjednávanie a popiera výlučnosť a reálnu nevyhnutnosť globálneho ohrozenia.

Ivanička usiluje o porozumenie a podporu jeho zámeru nájsť imanentné zákonitosti globalistiky ako vedy, ktorá skúma zákonitosti globálneho vývoja. Vychádza pritom aj z aktivít inštitútu komplexnosti v Santa Fe (USA), Inštitútu Maxa Plancka v Nemecku a rozsiahleho výskumného projektu Ruskej filozofickej spoločnosti, Ruskej ekonomickej akadémie a "Paideia" projektu Bostonskej univerzity, ktoré vyústili do vydania práce "**Global Studies**" (**globalistika**), do ktorej prispelo 445 autorov z 29 štátov.

Zaujímavým úsilím je *pokus o sformovanie štvrtého zákona*, ktorý by odhalil nielen podstatu entropických procesov (smerovanie k ekvilibriu v zmysle druhého zákona termodynamiky), ale i procesy tvoriace nové, organizačne vyššie formy existencie. Štvrtý zákon umožňuje novým spôsobom hodnotiť rôzne prístupy ku organizácii sveta. V zmysle štvrtého zákona termodynamiky, nosnou konštrukciou ekonomickej teórie nemôže byť rovnovážnosť správania ekonómie, ale práve naopak je ňou sústavné prekonávanie rovnovážnosti (ekvilibria) vznikom a nástupom nových generácií výrobkov a služieb a ústup vývojom prekonaných a už málo použiteľných produktov a služieb.

Prof. K. Ivanička vidí i ďalšie súvislosti tohto procesu s kybernetickými spätnými väzbami, t.j. s odchýlkou rušiacimi a odchýlkou tvoriacimi spätnými väzbami. V tom hľadá **cesty a formy presunu ťažiska ekonomie na poznatkovo orientovanú ekonomiu**, ktorá pomerne dlhú dobu si ťažko osvojovala naša decízna sféra. V dôsledku čoho určité odporúčenia expertov - neoklasikov nepriniesli pre Slovensko spropagované výsledky a prečo sa vynorila s novou silou potreba investovať do vedy, výskumu, vzdelania a inovácií. V tomto zmysle možno vnímať i európsky *dokument lisabonskej stratégie a národný dokument k realizácii tejto stratégie*. Poukázaním na stanovisko laureáta Nobelovej ceny J. Stiglitz, na adresu bettonwoodských organizácií "My sme tieto inštitúcie vytvorili a teraz musíme pristúpiť k ich náprave. Ak chceme vyjsť v ústrety oprávneným požiadavkám tých, ktorí vyjadrili svoju nespokojnosť, ak chceme, aby globalizácia prispievala miliardám ľudí, aby globalizácia s ľudskejšou tvárou mala úspech, potom musíme uplatniť svoj hlas. Nemôžeme a nesmieme stáť nečinne na okraji diania ..." (J. Stiglitz: Iná cesta k trhu, V ústrety globalizácii s ľudskejšou tvárou). sa naznačuje potreba zásadných zmien doteraz nepoznaného dosahu. V tom duchu vyznievajú i slová Ralf Dahrendorfa, že "Globalizácia nesmie nadobudnúť kontúry obľudného unifikátora, ktorý všetkých ľudí, krajiny a podniky "zglajšachtuje" podľa jednej predlohy. Naopak, globalizácia musí zostať veľkým otvoreným systémom, v ktorom sa rozvíja otvorená spoločnosť majúca práva a slobodu kráčať viacerými cestami." Aj svetový inštitút pre sociálno-ekonomický rozvoj pri univerzite OSN, uviedol do života projekt "UNO WIDER", v ktorom sa realizovali odporúčenia na korektúru a doplnenie svetových inštitúcií.

Prof. K. Ivanička analyzuje svetový globálny vývoj nielen pre sprostredkovanie informácií o ňom zo svojho zorného uhla.. Podobne ako vo svojej knihe "Slovensko - Genius Loci", v ktorej identifikoval génia a ducha národa, vďaka ktorému Slovensko prežilo v zložitom európskom prostredí, v knihe *Globalistika* hľadá a identifikuje génia a ducha Európy i génia našej planéty Zem - Genia Terrarum.

Kniha obsahuje zaujímavé grafické modely kľúčových problémov, slovník odborných pojmov s novým obsahom, ku ktorým dospela súčasná veda, pomerne rozsiahlu a u nás menej známu zahraničnú literatúru i krátke anglické resumé.

Prof. K. Ivanička, v nadväznosti na Aristotela, Platóna, Jaspersa a ďalších mysliteľov, chápe "Paideu" širšie ako dobový program, metódu, doktrínu alebo ideológiu a vníma ju ako výzvu ku transcendentnosti samotného bytia, ako kontext človeka s vyvíjajúcim sa prostredím od lokálneho chápania až ku globálnemu chápaniu. Tak ako bolo povinnosťou občana v starom gréckom "Polys" zúčastňovať sa na riadení "mestského štátu" v ére dominancie národných štátov na riadení štátu, tak dnes stojíme pred Úlohou pochopiť podstatu globálneho univerza našej planéty a nájsť spôsob Účasti občanov na jeho riadení. .
Pozoruhodným spôsobom vyzdvihuje i úlohu a oprávnenie predstaviteľov moci presadzovať na domácej a zahraničnej scéne záujmy a prosperitu občanov Slovenska a zveľaďovať jeho územie (časti: Budúcnosť Európy a Slovensko, Integrita štátu a univerzálna spoločnosť, Vstup nových členov mení štruktúru Európskej únie).

Ak predpokladáme, že sa kniha čoskoro môže presunúť do druhého vydania. bolo by užitočné v 2. vydaní rozšíriť anglické resumé a doplniť ju napr. tiež o ruské resumé. Zaujímavá by bola i kapitola o vývoji globálneho myslenia na Slovensku a rozšírenie bibliografie o vybrané články ďalších slovenských autorov. Vydavateľstvo alebo niektorá vedecká spoločnosť by mohla iniciovať seminár alebo medzinárodné sympóziu o tejto problematike, ako i o rozšírení medzinárodnej spolupráce.

Publikácia Globalistika je určená pre záujemcov o poznávanie univerzálnych procesov, o manažment planéty ako celku, o medzinárodné vzťahy, svetovú ekonomiu, diplomaciu a politiku. Nesporne bude inšpiratívna i pre žurnalistov, pracovníkov pôsobiacich vo vnútornej a zahraničnopolitickej praxi ale aj pre širokú verejnosť.

KONTAKT

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
Katedra svetovej ekonomiky
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: lysak@euba.sk

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY
GLOBALNA KONKURENCIESCHOPNOSŤ A ENERGETICKÁ A DEMOGRAFICKÁ KRÍZA

Ing. Majid Belmiloud

Publikáciu **doc. Dr. Ing. Menbera T. Workieho, PhD. Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky - Globálna konkurencieschopnosť a energetická a demografická kríza** (ISBN 80-7144-152-X, s. 303) vydal Ekonomický ústav SAV v roku 2006 a má za cieľ informovať čitateľa o problémoch, príležitostiach, rizikách a neistotách, ktoré súvisia s chodom svetovej ekonomiky a to nielen v kontexte globalizácie, ale predovšetkým v kontexte rozvoja informačných a komunikačných technológií. Štúdiá hodnotí kľúčové problémy fungovania svetovej ekonomiky za posledné roky a na tomto základe vyvodzuje aj potenciál ďalšieho vývoja.

Kniha sa sústreďuje na kvalitatívne zmeny globalizácie. Cieľom je poukázať na celoplanetárny rozvoj ekonomických aktivít a ako výsledok zväčšovanie medzinárodnej interdependencie aktérov. Týmto procesom sa zrýchlili zmeny v čase a tým sa zvyšuje tlak na kvalitu adaptačných procesov. Publikácia sa sústreďuje na dva aspekty pri analýze problémov fungovania svetovej ekonomiky: stratégia konkurencieschopnosti je založená na vedomostnej ekonomike. Druhým aspektom s ktorým sa musí svetová ekonomika vyrovnáť je riziko a neistota, ktoré sú badateľné najmä pri energetickej politike a problém starnutia obyvateľstva. Publikácia vychádza z veľkého množstva zdrojov, najmä zo štúdií Svetovej banky, MMF, ADB, BIS, Bank of Japan, OECD, UNCTAD, OSN a EUROSTATu. Kniha je jeden z príspevkov SAV v oblasti svetovej ekonomiky, analýz trendov a hrozieb a formulácia možných scenárov. Koordinátorom celého projektu štúdie a vedúcim autorského kolektívu bol **host' doc. Dr. Ing. Menbere T. Workie, PhD.** Autor je profesorom na City University. Publikácia sa skladá z 303 strán rozčlenených do piatich kapitol.

Prvá kapitola: Hospodársky vývoj SE za posledné roky a perspektívy na rok 2006, obsahuje 5 častí a je zameraná na hospodársky vývoj svetovej ekonomiky za posledné roky. Analýza prebieha cez hlavné makroekonomické faktory : úroková miera, inflácia, daňové zaťaženie, HDP, nezamestnanosť, bežný účet platobnej bilancie, terms of trade a výmenné kurzy. Analyzuje dôvody priaznivého vývoja a možné riziká a neistoty budúceho vývoja v jednotlivých regiónoch, ekon. zoskupeniach a krajinách. Druhá časť opisuje ekonomický vývoj v EÚ 15, jeho porovnanie s USA a Japonskom, príčiny vývoja od dobiehania k zaostávaniu za USA. Ďalej je tu konjunkturálny výhľad EÚ, vplyv menovej integrácie na ekonomický rast a napokon konvergencia v procese ekonomického rastu EÚ a zdroje tohto rastu. V tretej časti cez vývoj vybraných ekonomických ukazovateľov porovnáva vývoj nových členských štátov so starými štátmi EÚ, ich integráciu do menovej únie, konkurenčná schopnosť a rastový potenciál. Štvrtá časť opisuje narastajúci význam vonkajšej nerovnováhy USA pre svetovú ekonomiku a konjunktúrny vývoj USA. Popisuje dôvody a riziká nepriaznivého vývoja a vysokého deficitu bežného účtu obchodnej bilancie USA, možné negatívne dôsledky predaja dolárových devízových rezerv rozvojových krajín, vplyv cien aktív a výmenných kurzov. Posledná piata časť sa zaoberá postavením Číny a Indie v svetovom hospodárstve a cez makroekonomický vývoj, zahraničný obchod, stupeň integrácie do svetového hospodárstva a energetický sektor analyzuje ich budúci možný vplyv na svetovú ekonomiku.

Druhá kapitola sa zaoberá hlavnými trendami vývoja svetového obchodu tovarov a služieb v roku 2005 v celku a podľa regiónov. Ďalej sektorový vývoj obchodu riziká a dopad cien ropy na svetovú ekonomiku a z toho vyplývajúce riziká pre kurzový vývoj, hlavne pre americký dolár.

Tretia kapitola prezentuje trendy a problémy fungovania finančných trhov a možné scenáre ďalšieho vývoja. Pozostáva z 5 častí. Prvá časť sa venuje vývoju (poklesu) PZI vo vyspelých krajinách, rastu PZI v nových členských štátoch EÚ, bývalých krajinách ZSSR a rozvojových krajinách. Ďalej analyzuje interakciu PZI s internacionalizáciou výskumu a vývoja. Druhá časť opisuje trendy v mobilite globálneho kapitálu. Tretia časť charakterizuje vývoj, problémy a perspektívy na svetových finančných trhoch a vplyv dolára, trhu nehnuteľností a narastajúci význam investičných fondov. Štvrtá časť historicky dokumentuje epizódy menových a bankových kríz: regióny finančných kríz, teoretické prístupy príčin menových kríz a vzťah menových a bankových kríz. Všíma si predovšetkým trendy menových kurzov a úrokovej miery na akciové a devízové trhy.

Štvrtá kapitola je venovaná novému chápaniu a koncipovaniu konkurencieschopnosti v kontexte globalizácie vyplývajúcej z technologickej a inovačnej revolúcie. Tým vzniká nová štruktúra konkurenčných vzťahov. Ďalej skúma posun vo funkciách štátu, význam a úloha regiónov v svetovej ekonomike a napokon základné smery rozvíjania konkurenčnej schopnosti s akcentom na vývinové metamorfózy globálnych faktorov konkurencieschopnosti.

Piata kapitola: výzvy a riziká budúceho vývoja svetovej ekonomiky je rozdelená na dve časti. V prvej časti upozorňuje na zmeny v energetickej politike ako reakciu na nepriaznivý vývoj cien energií, možné východiská z novej energetickej koncepcie EÚ a predikcia budúcich problémov Číny v energetickej oblasti a napokon poskytuje stručný odborný opis alternatívnych zdrojov energie a ich prínos k zníženiu energetickej závislosti. Druhá časť je venovaná novému fenoménu, ktorý vyspelé krajiny musia aktuálne začať riešiť a to starnutie populácie. Táto časť kvantifikuje prejavy starnutia a mimo demografické rozmery starnutia-ekonomický rámec a z toho vyplývajúce krízy a problémy reforiem dôchodkových systémov. Problém starnutia je analyzovaný aj v jednotlivých centrách svetovej ekonomiky. Z formálnej stránky publikácia nespomenula ďalšie faktory, ktoré majú narastajúcu váhu na svetové hospodárstvo a výrazne ovplyvnia vývoj jednotlivých ekonomických centier. Jedná sa o faktor náboženstva, geneticky modifikovaných plodín a problém pitnej vody, ktorý sa dotýka 2/3 krajín na svete.

Na záver treba skonštatovať, že publikácia Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky jasne, prehľadne a konštruktívne vysvetľuje riziká a perspektívy vývoja svetovej ekonomiky a ekonomických centier. Je dobrým prístupom do problematiky nových faktorov ovplyvňujúcich jednotlivých aktérov SE. Ak bolo hlavným cieľom publikácie informovať odbornú verejnosť o problémoch, rizikách a príležitostiach súvisiace s fungovaním svetového hospodárstva, predovšetkým v kontexte rozvoja informačných a komunikačných technológií, účel bol splnený.

KONTAKT

Ing. Majid Belmiloud
Katedra svetového hospodárstva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: majid.belmiloud@mondibp.com

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník IV., 2/2006.

Hlavná redaktorka:

Redakčná rada:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
prof. Ing. Vítazoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Zuzana Lehmanová, Csc.
Ing. Július Kostolný
JUDr. Ing. Juraj Králik, CSc.
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
doc. PhDr. Ján Lidňák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
Mgr. Boris Mattoš
doc. Ing. Miroslav Mečár, CSc.
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.
prof. Ing. Eduard Urban, CSc.
PhDr. Peter Weiss, CSc.
prof. Ing. Dana Zadražilová, CSc.